

T.C
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**SOSYAL DEVLET BAĞLAMINDA SOSYAL POLİTİKA
VE PROJELERİN SOSYOLOJİK BİR İNCELEMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BEHÇET BATUR

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. ÖZKAN YILDIZ

GAZİANTEP
KASIM 2011

T. C
GAZİANTEP UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF SOCIOLOGY

**A SOCIOLOGICAL STUDY OF STATE SOCIAL
CONTEXT OF SOCIAL POLICY AND PROJECTS**

MASTER'S THESIS

BEHÇET BATUR

SUPERVISOR
ASSOCIATE PROFESSOR OZKAN YILDIZ

GAZİANTEP
NOVEMBER 2011

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

**SOSYAL DEVLET BAĞLAMINDA SOSYAL POLİTİKA VE PROJELERİN
SOSYOLOJİK BİR İNCELEMESİ**

Öğrencinin ADI SOYADI
Behçet BATUR

Tez Savunma Tarihi: 15.11.2011

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Yrd. Doç. Dr. Ahmet AĞIR
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Doç. Dr. Özkan YILDIZ
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Özkan YILDIZ
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

İmzası

Doç. Dr. Özkan YILDIZ (Jüri Başkanı)

Doç. Dr. Bilgehan PAMUK

Yrd. Doç. Dr. Şenay LEYLA KUZU

ÖZET

SOSYAL DEVLET BAĞLAMINDA SOSYAL POLİTİKA VE PROJELERİN SOSYOLOJİK BİR İNCELEMESİ

BATUR, Behçet
Yüksek Lisans Tezi, Sosyoloji ABD
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Özkan YILDIZ
Kasım 2011, 269 sayfa

Sosyal refah devleti toplumsal yaşamın sağlıklı işleyişi amacıyla, sosyal adaletsizlikleri, eşitsizlikleri, yoksulluğu, işsizliği, her türlü ayrımcılığı vb önlemeye dönük kurumlar ve politikalar geliştiren ve bunun için de toplumsal ve ekonomik yaşama müdahale eden devlet biçimi olarak tanımlanabilir. Sosyal politikalar ise sosyal devletin uygulanma ve pratiğe dökülme araçlarıdır. Sosyal politikalar, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında geniş kabul ve uygulama alanı bulmuştur. Sosyal devlet ve politikalar günümüzde hemen hemen dünyanın bütün ülkelerinde değişik şekillerde de olsa uygulanmaktadır. Toplumun doğası ve işleyişine ilişkin çalışmalara dayanarak ortaya çıkan çeşitli sosyolojik kuramlar ve yaklaşımlar mevcuttur. Toplumu açıklamaya / anlamaya yönelik ortaya çıkan önemli üç temel yaklaşım (açıklayıcı (pozitivistik) yaklaşım, anlamacı (hermeneutik) yaklaşım ve eleştirel yaklaşım) vardır. Toplumsal sorunların çözülmesi noktasında ortaya konan toplumsal müdahale biçimleri gerek imkân gerekse de yöntem açısından incelenmelidir. Sosyal politika / proje uygulamaları sosyolojik açıdan mümkün olmakla birlikte, uygulanacak olan sosyal politika ve projelerin başarısı için sosyolojik ilke ve dinamiklerinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Türkiye’de özellikle son dönemlerde toplumsal sorunların çözümüne yönelik olarak çeşitli sosyal projeler geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Bunların başında da Avrupa Birliği projeleri ve Türkiye’de kurumsal ve teknik alt yapı açısından iyi organize olmuş olan “Bölgesel Kalkınma Ajansları Projeleri” gelmektedir. Kalkınma ajanslarının sosyal proje uygulamalarına çeşitli açılardan bazı eleştiriler yapılsa da, bu ajansların yaklaşım ve uygulamalarına genelde olumlu bakılmaktadır. Benzer şekilde, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) de bazı sorunlarıyla birlikte sosyal projeler arasında önemini korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Devlet, Sosyal Politika, Sosyal Proje, Sosyoloji

ABSTRACT

A SOCIOLOGICAL STUDY OF STATE SOCIAL CONTEXT OF SOCIAL POLICY AND PROJECTS

BATUR, Behçet

Master's Thesis, Department of Sociology

Supervisor: Associate Professor Ozkan YILDIZ

November 2011, 269 pages

To the healthy functioning of the social welfare state, social life, social injustices, inequalities, poverty, unemployment, discrimination of all kinds and so on. developing prevention - oriented institutions and policies that interfere with social and economic life and for this purpose be defined as a form of government. Of the state of implementation of social policies and practice tool for shedding. Social policies, especially II. After World War I has found wide acceptance and application. Almost all countries in the world today, social state and the policies being implemented, albeit in different ways. Based on studies on the nature of the society and the functioning of the various sociological theories and approaches are emerging. Society to explain / understand the basic approach for the three major emerging (descriptive (pozitivistik) approach, anlamacı (hermeneutical) approach and a critical approach) has. Laid down in the resolution of social problems at the possibility of social forms of intervention need to be examined for both methods. Social policy / project applications possible, but a sociological perspective, the success of the projects that will be applied to social policy and sociological principles and dynamics must be taken into consideration. In order to solve social problems in Turkey, especially in recent years developed and implemented various social projects. Chief among these projects, the European Union and Turkey in terms of institutional and technical infrastructure which is well - organized "Projects of Regional Development Agencies" means. Some of the criticism of various aspects of development agencies, social practices are held on the projects, these agencies generally positive approach and practices are examined. Similarly, the Southeastern Anatolia Project (GAP), some problems remain with the importance of social projects.

Key Words: Social State, Social Policy, Social Project, Sociology

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın temel amacı sosyal devlet kavramının ve sosyal politika uygulamalarının tarihsel gelişimini, Avrupa ülkelerindeki uygulanma biçimini ve Türkiye’deki yapısını sosyolojik ve eleştirel bir yaklaşımla ele alıp incelemektir. Öte yandan sosyal devlete ve politikalara yönelik geliştirilen yaklaşımları incelemek ve aralarında karşılaştırma yapmak da bu çalışmanın diğer bir amacıdır.

Toplumsal yapıya, olaylara ve sorunlara çözümsel müdahalenin sosyolojik imkân, koşul, kapsam ve yöntemi üzerinde durmak da bu çalışmanın önemli hedefleri arasında yer almaktadır. Bunun için de öncelikle toplumun doğasını ve işleyişini anlamak için toplumu açıklamaya yönelik temel sosyoloji kuramlarını incelemek gerekmektedir. Nihayet, bu çalışmada, Türkiye’de sosyal proje uygulamalarını iki örnek (Bölgesel Kalkınma Ajansları ve GAP) üzerinde ele alarak genel bir değerlendirmeye varmak hedeflenmiştir.

Bu çalışmadaki hedefim, çalışmanın sosyal politika ve proje literatürüne katkıda bulunması ve bu alanlarda faaliyet gösteren kurum ve kişilere faydalı olabilmesidir.

Bu tez çalışmasında değerli katkılarıyla beni yönlendiren ve bana rehberlik eden değerli hocam sayın Doç. Dr. Özkan YILDIZ’ a bu vesileyle teşekkürlerimi sunuyorum.

Behçet BATUR
Gaziantep 2011

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1. GİRİŞ.....	1
1.1. MATERYAL VE YÖNTEM.....	2

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL DEVLET VE POLİTİKA KAVRAMI

1. SOSYAL DEVLET NEDİR?.....	7
1. 1. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE SOSYAL DEVLET.....	14
1. 2. TÜRKİYE'DE SOSYAL DEVLET.....	18
2. SOSYAL POLİTİKA KAVRAMI.....	21
2. 1. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE SOSYAL POLİTİKALAR.....	31
2. 2. TÜRKİYE'DE SOSYAL POLİTİKALAR.....	51
2. 2. 1. Cumhuriyet Döneminde Sosyal Politikalar.....	53
2. 2. 2. Günümüz Türkiye'sinde Sosyal Politikalar.....	64
2. 3. KÜRESELLEŞME VE SOSYAL POLİTİKALAR.....	94

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TOPLUMSAL SORUNLARA ÇÖZÜMSEL MÜDAHALENİN SOSYOLOJİK
İMKÂNI

1. TOPLUMUN DOĞASI VE AÇIKLAYICI, ANLAYICI VE ELEŞTİREL SOSYOLOJİ KURAMLARININ TOPLUM GÖRÜŞLERİ.....	104
1. 1. AÇIKLAYICI /ANLAYICI SOSYOLOJİ KURAMI VE SOSYAL POLİTİKA / PROJE KAVRAMI.....	134
1. 2. ELEŞTİREL SOSYOLOJİ KURAMI VE SOSYAL POLİTİKA / PROJE KAVRAMI.....	147
2. SOSYAL POLİTİKA / PROJE KAVRAMIYLA İLGİLİ GENEL BİR DEĞERLENDİRME.....	161

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE’DE SOSYAL PROJE UYGULAMALARI

1. TÜRKİYE’DE SOSYAL KALKINMA POLİTİKALARI VE SOSYAL PROJECİLİK	181
1. 1. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI.....	199
1. 2. GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP).....	216

BEŞİNCİ BÖLÜM
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

1. GENEL DEĞERLENDİRME.....	229
1.1. SONUÇ.....	258
KAYNAKÇA.....	261
ÖZGEÇMİŞ (VITAE).....	269

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1. GİRİŞ

Bugün dünyada ve Türkiye’de yaşanan sosyal değişimleri ve sorunları anlamak, açıklamak ve bunlara yönelik geliştirilen çözüm yollarını ele almak büyük önem taşımaktadır. Örneğin, kentleşme, göç, sokakta yaşayan ve / ve ya çalışan çocuklar, madde bağımlılığı, işsizlik, yoksulluk, aile içi sorunlar, gelir dağılımındaki dengesizlikler, insan hakları ve özgürlükler, kadın ve çocuk hakları, sosyal güvenlik, hizmetler ve yardımlar gibi konular dünyada olduğu gibi günümüz Türkiye’inde de araştırılmayı ve çözümlenmeyi bekleyen sorunlar arasında yer almaktadır.

Bu çalışmayı yapmamın nedenleri arasında dünyada ve ülkemizde sosyal devlet, politika ve projelerin nasıl geliştiği, değiştiği ve uygulandığı konusu olmuştur. Bununla birlikte bizzat içinde yer aldığım sosyal proje hazırlama ve uygulamalarında gözlemlediğim çeşitli sıkıntılar olmuştur. Sosyal proje hazırlama ve uygulamalarında yaşanan sorunlar da bu konuyu araştırmama neden olmuştur. Bu çalışmaya girerirken, yani sosyal politika ve projeler konusunu incelerken sosyolojik ilke ve bakış açısını merkeze alarak yapmaya çalıştım. Geçmişte uygulanan ve yürürlükteki sosyal politikaların sonuçları ve başarıları nelerdir? Nerelerde hatalar yapılmıştır, nerelerde başarılı olunmuştur. Sosyal proje ve politika uygulamalarında karşılaşılan sorunlar nelerdir ve bu sorunların üstesinden nasıl gelinmektedir. Ayrıca, Türkiye’deki sosyal politika / proje uygulamalarının mevcut durumunu, sorunlarını ve sonuçlarını öğrenmek gibi nedenler yer almaktadır.

Bu bağlamda gerek küresel ölçekte gerekse de ulusal ölçekte ortaya çıkan sosyal devlet anlayışları ve sosyal politika uygulamalarının iyi bilinmesi ve

karşılaştırmalı bir analize tabi tutulması yoluyla sağlıklı bir toplum ve gelecek inşa etme açısından sağlayacağı bilgi ve bakış açısı büyük öneme sahiptir. Nasıl bir sosyal devlet ve nasıl bir sosyal politika sorusu dün olduğu gibi bugün de sorulmakta ve bu konu farklı yaklaşımlara ve uygulamalara konu olabilmektedir. Bu çalışmada başta sosyal devlet, politika ve proje kavramları olmak üzere, özellikle de AB ve Türkiye üzerinde karşılaştırma yapmak da dâhil değişik sosyal politika yaklaşım ve uygulamalarını göreceğiz.

Burada öncelikle sosyal devlet, politika ve proje kavramları üzerinde detaylı bir şekilde durulmuştur. Bu kavramların tarihsel ve toplumsal koşullara göre değişen içerik ve uygulamalarını bulmaya ve aralarındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Tüm bu çalışmaların temel amacı daha etkili ve verimli sosyal politika ve proje geliştirilebileceğinin imkân ve koşullarını bulabilmektir.

Burada gelişmiş dünya ülkelerinin (AB ülkeleri) sosyal devlet anlayışları ve sosyal politika uygulamalarının tarihsel gelişimi ve bugünkü durumu üzerinde durarak Türkiye'deki sosyal devlet ve politika yaklaşım ve uygulamaları arasında bir karşılaştırma yapma imkânı araştırılmıştır. Ayrıca, sosyal politika ve projelerin temel uygulama nesnesi olan toplum olgusunun sosyolojik analizini yapmak ve bu olgunun sosyal politika / projelere imkân verip vermediğini, veriyorsa bunun ilke ve koşulları araştırılmıştır.

Tüm bu çalışmalar ışığında Türkiye'deki sosyal proje uygulamalarını GAP projesi ve özellikle bölgesel kalkınma ajansları üzerinde inceledim. Burada kalkınma ajanslarının sosyal proje uygulamalarının güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koyarak bunların daha fazla nasıl etkili ve başarılı olabilecekleri konusu üzerinde inceleme yapılmıştır.

1.1. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın yöntemine gelince, bu çalışma, kuramsal bir çalışma olup imkanlar ölçüsünde tezin anahtar kavramları olan sosyal devlet, sosyal politika, sosyal proje ve sosyoloji kavramları üzerine kaynak ve literatür taraması yapılarak hazırlanmıştır. Kaynak ve literatür taraması tekniği kullanılarak yapılan bu çalışmada

dünyada ve Türkiye’de sosyal devlet tanımlamaları ve uygulamaları ele alınmış, buna bağlı olarak bu ülkelerin sosyal politika ve proje yapma tarzları sosyolojik ve eleştirel bir analize tabi tutulmuştur. Özellikle sosyal politika ve proje kavramlarının gelişmiş ülkelerde ve Türkiye’de siyasal ve toplumsal konumlarını ortaya çıkarmayı ve söz konusu bu kavramların üç temel sosyoloji kuramı (açıklayıcı, anlayıcı ve eleştirel sosyoloji) açısından imkân, kapsam ve sınırlılıklarını irdelemeye çalıştım.

Bu çalışmada, veri toplama teknikleri olarak kitap, makale ve elektronik doküman taramasından yararlanılmıştır. Ayrıca, bu alanda yapılmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerinden ve bununla birlikte konuyla ilgili yazılmış yabancı makalelerden de yararlanılmıştır. Elde edilen bilgi ve bulgular karşılaştırılarak tekrarlar elenmiştir. Daha sonra kavramsal ilgiye ve tezin akışına uygun bir şekilde kompozisyon haline getirilmiş ve tez yazımına başlanılmıştır.

Araştırma sırasında taraması yapılan anahtar sözcükler sırasıyla şunlardır: Sosyal devlet, sosyal politika, sosyal proje, bölgesel kalkınma ajansları, Güneydoğu Anadolu Projesi, sosyolojik araştırma yöntem ve teknikleri, sosyolojik bakış, sosyolojik yaklaşımlar, eleştirel teori, küreselleşme, sosyal hizmet, sosyal yardım vb.

Çalışmanın birinci bölümünde, öncelikle, sosyal devlet ve politika kavramlarının anlamları, tarihsel gelişimleri (tarihsel yaklaşım) ve bu kavramların Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’deki anlam ve uygulamaları (karşılaştırmalı yaklaşım) üzerinde inceleme yapılmıştır. Böyle bir incelemenin amacı, bu kavramların anlam ve uygulama itibarıyla bir karşılaştırmasını (AB ve Türkiye bağlamında) yapabilmektir. Ayrıca sosyal devlet nedir? Sosyal politika kavramı ne anlama geliyor? Sosyal devlet ve politika kavramlarının Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye’deki karşılıkları nelerdir? Avrupa Birliği ülkelerindeki sosyal devlet ve politika anlayışları nasıldır, ortak yönleri ve farklılıkları nelerdir? Cumhuriyet dönemi Türkiye’si ile günümüz Türkiye’sindeki sosyal devlet ve politika anlayışı ve uygulamaları nasıl bir yapı ve değişim arz etmiştir. Ayrıca küreselleşmenin sosyal devlet ve politikalar üzerindeki etkileri nasıl olmuştur vb. sorulara imkânlar çerçevesinde cevaplar aranmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, öncelikle toplum ve toplumun doğası nedir sorusu üzerinde inceleme yapılmış daha sonra toplumu açıklama ve anlama biçimleri üzerinde durulmuştur. Buradan hareketle üç büyük sosyolojik kuram (açıklayıcı, anlayıcı ve eleştirel sosyoloji kuramları) etrafında toplumbilim toplumsal müdahaleleri (sosyal politika / projeler) mümkün kılar mı sorusunun cevabı aranmıştır. Kavramsal olarak sosyal politika / projeciliğin çıkış noktaları ile teorik ve pratik dayanakları üzerinde durulmuş ardından sosyal politika/ projeciliğe yöneltilen eleştiriler gözden geçirilmiştir. Ayrıca, bu bölümde toplumsal müdahaleler (sosyal politika / proje) ile genelde sosyal bilim özelde de sosyoloji arasındaki ilgi ve ilişki nasıldır ve nasıl olmalıdır konuları da bu bağlamda incelenmiş, tartışılmış ve öneriler dile getirilmiştir.

Bu noktada, toplumsal müdahalelerle (sosyal politika / projeler) ilgili olarak, son dönemlerde Türkiye’de de artan bir şekilde çeşitli alanlarda faaliyete geçen uygulamaların gözlemlenmesi yoluna başvurulmuştur. Bunların başında sosyal destek projeleri olmak üzere çeşitli sosyal projelerin uygulanma biçim ve yöntemi üzerinde durulmuş ve toplumsal sonuçları üzerinde çeşitli gözlemler yapılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, bölgesel kalkınma ajanslarının gerek Avrupa Birliği ülkelerinde gerekse de Türkiye’de ortaya çıkışı ve gelişimleri incelenmiştir. Bölgesel kalkınma ajanslarının Avrupa ülkelerindeki yapı ve işleyişleriyle Türkiye’deki kuruluş, yapı ve işleyişleri karşılaştırmalı ve eleştirel bir analize tabi tutulmuştur. Bölgesel kalkınma ajansları neden ortaya çıkmıştır? Bu ajansların görev ve yetkileri nelerdir? Bu ajanslar, ne gibi faaliyetler yürütmektedirler ve ne düzeyde başarılı ve ya başarısız olmaktadırlar gibi soruların yanıtları üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte, yıllardır Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde uygulanmakta olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ‘nin yapısı, kapsamı, sorunları, hedefleri ve muhtemel sonuçları üzerinde de değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca, bilimsel / teknik bir kavram olarak kabul edilen sosyal proje kavramının tanımı, içeriği, yapısı ve uygulanma süreçleri üzerinde çeşitli araştırma, inceleme ve kaynaklara başvurulmuştur.

Özetleyecek olursak, bu tez çalışmasında, sosyal devlet, politika ve proje kavramları ekseninde *kaynak ve literatür taraması*, sosyal devlet ve politika

kavramlarının *tarihsel ve karşılaştırmalı bir analizi* (Avrupa Birliği ve Türkiye ekseninde) ile sosyal politika / proje kavramının *sosyal / kuramsal / yapısal eleştirisi* ve günümüzde kabul edilen teknik yapısı üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte, Türkiye’de de yerleşmekte olan bölgesel kalkınma yaklaşımının bir sonucu olan bölgesel kalkınma ajanslarının kuruluşu, yapısı, işleyişi, zayıf ve güçlü yanları *eleştirel bir analize* tabi tutulmuştur. Bu bağlamda Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ‘nin tarihsel ve toplumsal gelişim süreci üzerinde yine *eleştirel* açıdan durulmuştur.

Nihayet, bu çalışmada, elde edilen bilgiler ışığında genel bir değerlendirmeye varılmakta ve konuyla ilgili çözüm önerileri sunulmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL DEVLET VE POLİTİKA KAVRAMI

Tarihsel süreç içerisinde sosyal politikalar ve yardımlar öncelikle yoksulluk sorununun çözümüne ve insanların sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak ortaya çıkmıştır. Aileler, hayırseverler, hayır kurumları, sivil toplum kuruluşları, yerel kuruluşlar ve merkezi idareler bu politika ve desteklerin gerçekleştirilmesinde çeşitli şekillerde roller üstlenmişlerdir. Yoksullukla mücadele ve toplumda kimsesiz, güçsüz ve bakıma muhtaç olan kişi ve gruplara yönelik sosyal destek ve yardım uygulamaları insanların toplu yaşadıkları her dönemde belli ölçüde var olagelmıştır. Bu amaçla geliştirilen sistemler, alınan tedbirler zaman ve mekâna göre değişiklik göstermektedir. Fakat genel olarak ilk başlarda devletten çok, zenginlerin, hayırsever kişilerin ve bu amaçla oluşturulan hayır kurumlarının devreye girdiği, devletin sosyal destek ve yardımlar alanındaki işlevlerinin sınırlı kaldığı görülmektedir. Ayrıca, ilk dönemlerde daha çok yoksullara, kimsesizlere, muhtaçlara yönelik sosyal yardımlar görülürken, daha sonraları sosyal güvenlik sistemlerinin bir parçası olarak sosyal hizmetleri de içeren geniş kapsamlı sosyal politika ve yardım uygulamaları ortaya çıkmıştır.

Yoksulluk olgusunun boyut değiştirmesi, yoksul ve muhtaç sayısının artması, beraberinde geleneksel kaynaklı uygulamaların çözüm konusunda yetersiz kalması sonucunu doğurmuş, ayrıca çeşitli nedenlerle devletlerin bu konuda aktif bir rol üstlenmelerine neden olmuştur. Yoksulluğun nitelik ve nicelik bakımından yaşadığı değişim aynı şekilde yoksullukla mücadele konusunda alınan tedbirlere de yansımış, dar kapsamlı sosyal yardımlardan modern sosyal devlet anlayışı çerçevesinde görülen geniş kapsamlı sosyal politika ve yardım uygulamalarına geçilmiştir. Nitekim serbest piyasa ekonomisinin olumsuzluklarının geniş halk

kitleleri üzerinde yarattığı sıkıntı ve sorunları en aza indirmek için değişik sosyal politikalar geliştirilmiş, bu politikaların devlet eliyle yürütülmesi de “sosyal devlet” kavramını ortaya çıkarmıştır.

1. SOSYAL DEVLET NEDİR?

Sosyal devlet ve ya refah devleti, devletin tüm vatandaşlarını ekonomik ve sosyal refaha ulaştırmak için çeşitli faaliyetler gerçekleştiren, muhtemel sosyal ve ekonomik risklere karşı koruyucu tedbirler alan ve toplumun topyekûn gelişmesini ve kalkınmasını amaçlayan ve bu amacı görev edinen devlet olarak tanımlanabilir. Refah devletinin çeşitli tanımlarını bulmak mümkündür. Sözelimi;

“Refah devleti şöyle tanımlanmaktadır: Bireylere ve ailelere asgari bir gelir güvencesi veren, onları toplumsal tehlikelere karşı koruyan, onlara sosyal güvenlik olanakları sağlayan, toplumsal konumları ne olursa olsun tüm vatandaşlara, eğitim, sağlık, konut gibi sosyal hizmetler alanında belirli bir standart getiren devlettir”⁽¹⁾.

“Marshall’a göre, refah devleti sadece gelir dağılımı, eğitim, sağlık gibi sosyal sorunların çözümü değil ayrıca sivil toplumu güçlendirmeye de çalışmalıdır. Bu hakların devamı “karşılıklı ve interaktif kırılabirlik”le sağlanır. Burada vatandaşlığın farklı unsurları hem gerilimler hem de birbirine bağımlılık ağıları vardır. Marshall, vatandaşlığın neden böyle görülmesi gerektiğini belirtmek için iki tartışmaya dikkat çeker. İlk olarak, vatandaşlık haklarının uygulanması diğeri vatandaşlık haklarının gerektirdikleridir. Ya da daha basit olarak, siyasi hakların etkin bir şekilde uygulanması, sivil ve ya siyasi haklar, sosyal hakları gerektirir. Marshall’ın çalışmasında vatandaşlığın birleşik doğası üzerine daha soyut ve kuramsal bir tartışma vardır. Vatandaşlığın temel ilkesi statü eşitliğidir ve ilke bir alanda temellendirildiğinde sivil alan, diğeri alanlara sıçrar. Ya da statü eşitliği, farklı alanlarda farklı şekiller alır ve bir anlamda gerilimde olabilecek haklar oluşturabilir. Bu vatandaşlık birimsel bir kavram değil birleşik bir kavram olarak görülmesi gerektiği anlamına gelir. Diğeri bir deyişle, vatandaşlık temel statü eşitliği ilkesinin şarta bağılı uzlaşmalar kümesidir. Demek ki, vatandaşlık, farklı alanların eşitlik ilkesini farklı zeminlendirdiği ve farklı unsurların diğeri önünde öncelik alabildiği bir kavramdır. Bu yüzden vatandaşlık farklı yerlerde,

¹⁾ Meryem Koray, (2005). *Sosyal Politika*. İmge Kitabevi. Ankara s: 84 – 85

farklı zamanlarda farklı şekiller alır ama bununla birlikte birleşiktir”⁽²⁾.

“Giddens’a göre refah devleti, toplumsal düzenin daha adil hale getirilmesi için devletin ekonomiye müdahale ederek refahı getirme çabasıdır”⁽³⁾.

Sosyal devlet uygulamalarının temelinde geri kalmış toplum kesimlerinin ve dezavantajlı durumdaki sosyal grupların sosyal refaha kavuşmalarını temin etmek ve bu toplum kesimlerine asgari insani yaşam standartlarını sağlamak vardır. Bu yönüyle sosyal devlet önemini her zaman korumuş ve koruyacaktır.

“19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve 20. yüzyıl boyunca önemli bir gelişme gösteren sosyal devlet getirmiş olduğu sosyal refah uygulamaları ve geniş bir kamu hizmeti demetiyle, özellikle, sanayi toplumlarında ortaya çıkan zayıf kesimlerin insan onuruna yaraşır bir yaşam standardına kavuşmasını amaçlamış ve bu konuda hayati bir rol oynamıştır. Bu bağlamda sosyal devlete, kapitalizmin reforme edilmesi ve sanayi kapitalizmi ortamının yoksul kesimlerinin siyasal, toplumsal ve ekonomik alana adaptasyonun sağlanması açısından bakılabilir”⁽⁴⁾.

Sosyal devletin sorumlulukları arasında çok önemli faaliyet alanları yer almaktadır. Sosyal devlet, toplumun tümünü kuşatacak şekilde tüm dezavantajlı ve geri kalmış kesimlerin sosyal bütünleşmesini sağlamak ve sosyoekonomik ve kültürel gelişimlerini sağlamak üzere her türlü tedbirleri almakla görevlendirilmiştir. Nitekim Avrupa Sosyal Şartı’nda da bu hedefler özellikle belirtilmiştir.

“Sosyal devletin görevi; sosyal adaleti, sosyal refahı ve sosyal güvenliği sağlamak olarak belirlenmiş olup geniş anlamda, toplumda sorunlu ve muhtaç kişilere, maddi ve manevi destek ve danışmanlık hizmetleri sunmak, sosyo - ekonomik yönden zayıf olan insanların sosyal ve ekonomik durumlarını sürekli iyileştirmek, sosyal barışı ve adaleti temin etmek, sosyal gelişmeyi gerçekleştirmek, akla gelebilecek bütün sosyal risklere ve bunların doğurabileceği her türlü zararlara karşı toplumun bütün üyelerini sosyal güvenlik kapsamına almak, toplumda sosyal bütünleşmeyi ve sosyal tekâmülü

²⁾ Abdülkadir Şenkal, (2005). Sosyal Politika ve Sosyal Vatandaşlık: Kölelikten Sosyal Vatandaşlığa (Avrupa Birliği Sosyal Vatandaşlık Örneği). *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. <http://www.iudergi.com/index.php/sosyalsiyaset/article/viewFile/246/239>. (2005–2 / 2006–1)

³⁾ Sertaç Güleç. (2008). 1945 – 1980 Yılları Arasında Türkiye’de Refah Devleti. *Yerel Siyaset. Dergisi*. <http://www.yerelsiyaset.com/pdf/temmuz2008/13.pdf> (Temmuz 2008)

⁴⁾ Nihat Bulut, (2003) Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu mu? *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38.282.2573.pdf>

oluşturmak, sosyal ahlak ve sorumluluk duygusunu geliştirmek, toplumda sosyal dayanışma ruhunu hayata geçirmek ve sivil toplum örgütlerine katılımcı imkânlar tanımak olarak da sayılmıştır. Nitekim Avrupa Sosyal Şartı kapsamında öngörülen politikalarla, çocukların, gençlerin, kadınların, ailenin, özürhükümlerinin korunması gerekliliği, yeterli kaynaklardan yoksun herkesin sosyal ve sağlık yardımı hakkına sahip olduğu ve tarafların bu koşullara ulaşması imkânının sağlanması hedeflenmiştir”⁽⁵⁾.

Sosyal devlet, sosyalist devlet demek değildir. Sosyalizmde özel mülkiyete dolayısıyla da serbest piyasaya pek yer yoktur. Oysa sosyal devlet, bireylerin özel mülkiyet ve teşebbüs hürriyetini tanımaktadır.

“Sosyal devlet, tanımı ve özellikleri itibariyle sosyalist devletten de ayrılır. Üretim araçları üzerinde özel mülkiyeti tamamen veya çok büyük ölçüde ortadan kaldıran ve ekonomik hayatın düzenini serbest rekabete değil merkezi planlamaya dayandıran sosyalist devletin aksine; sosyal devlet, üretim araçları üzerinde özel mülkiyet hakkını ve özel teşebbüs hürriyetini tanır”⁽⁶⁾.

Refah devletinin farklı tanımlamalarına rağmen, bu tanımlamaların ortak noktası, devleti toplumsal ve ekonomik hayatın önemli bir aktörü olarak görmesidir. Refah devleti toplumsal denge, bütünleşme ve sağlıklı bir toplumsal yapı için sosyal ve ekonomik hayata müdahale eder. Sosyal devlet anlayışının temelinde çeşitli yaklaşım ve varsayımlar yer almaktadır. Bu yaklaşımların başlıcaları arasında, gelişen sol ve sosyalist dünya ile işçi sınıfının yükseliş ve değişen geleneksel toplumsal yapının ortaya çıkardığı sosyal sorunlar ve riskler olarak karşımıza çıkmaktadır. Başta bu iki anlayış olmak üzere, çeşitli nedenler modern sosyal devletin ortaya çıkışına ve gelişmesine yol açmıştır.

“II. Dünya Savaşı sonrası yıllarda refah devletinin genel kabul görmesi ve sosyal harcamalarda patlayan artış; dışarıda bir sosyalist dünyanın ve içeride de sosyalist işçi hareketlerinin varlığı vb. gibi bir dizi faktörün sonucuydu. Bu faktörler, 1970’lere kadar Batı’lı ülkeleri, sosyalizme doğru hem evrimci hem de devrimci bir

⁵⁾ TC Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Raporu. (2009). Türkiye’de Sosyal Yardımlar ve Sosyal Hizmetler Alanındaki Yasal ve Kurumsal Yapının İncelenmesi, Aile, Çocuk, Özürlü, Yaşlı ve Diğer Kişilere Götürülen Sosyal Hizmetlerin ve Sosyal Yardımların Genel Olarak Değerlendirilmesi, Bu Hizmetlerin Düzenli ve Verimli Şekilde Yürütülmesinin ve Geliştirilmesinin Sağlanması Hakkında Rapor. Ankara <http://www.tccb.gov.tr/ddk/ddk29.pdf> (04.06.2009)

⁶⁾ Ergün Özbudun, (2009). *Türk Anayasa Hukuku*. Yetkin Yayınları. Ankara s: 7

gidişatın gerçekleşebileceği endişesine düşürmüştür. Bu tehlike karşısında gelişen tam istihdama dayalı refah devleti, bir piyasa toplumunun, kendisini kollektivist değerler ve amaçlara nasıl uydurduğunu göstermektedir. Refah devleti, laissez - faire kapitalizmi ile devlet sosyalizmi arasında “orta bir yol” olarak ortaya çıkmıştır” (7).

Devletin, “sosyal” olma karakterine ulaşmasının arkasında yatan itici nedenler yukarıda da değinildiği gibi hem değişen ve çözülen geleneksel toplumsal yapıların (aile, din, cemaat vb. kurumlar) ortaya çıkardığı sosyal sorunlar hem de 19. yüzyıldan itibaren yükselen sosyalist ideolojilerin ve işçi sınıfı hareketlerinin baskılarıydı. Bu faktörler, modern devleti “sosyal” devlet olmaya doğru itmiştir. Ancak, sosyal devlet anlayışı, farklı toplumalarda farklı şekillerde yorumlanmakta ve uygulanmaktadır. Farklı yorum ve uygulamalara rağmen, tüm ülkelerdeki ortak payda, devletin sosyal olma niteliğinin toplumsal refah ve bütünleşmeyi sağlamaya yönelik uygulamalardan sorumlu tutulması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar bazı aşırı yaklaşımlar, refah devleti modeline karşı çıksa bile, bu karşı çıkış, refah devletinin kendisine değil, genelde modelin uygulama biçimlerine olmuştur. Karşıt yaklaşımlar, özellikle, refah devleti insanları tembelleştiriyor mu, yeni eşitsizlikler ve adaletsizlikler üretiyor mu? Devlet yapısını büyütüyor mu? gibi konularda refah devleti modelini eleştiriye tabi tutmaktadırlar.

“Liberal görüşün öncülerinden Hayek ve Friedman’ın fikirlerine bakıldığında, refah devletine karşı çıkılmasının altında eşitlik, adalet ve güvenlik gibi kaygılarla, doğal düzenin bozulduğu ve gerekli olmadığı halde bazı kişi ve grupların kayırıldığı düşüncesinin yattığı görülmektedir. Karşı çıkışın diğer bir nedeni de, refah devletinin harcamaları arttırdığı, vergileri yükselttiği, devlet yapısını büyüttüğü, piyasayı zayıflattığı, özgürlüğü azalttığı vb. düşüncesidir. Ancak, liberalizmin refah devletine bakış açısının bu şekilde olması, refah devletini tamamiyle ortadan kaldırmak istediği anlamına da gelmemektedir. İleride daha ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, refah devleti uygulamaları ve hizmetlerinin yalnızca devlet eliyle değil de, aile ve özel sektör (kar güden ya da gütmeyen kuruluşlar) tarafından gönüllü bir şekilde gerçekleştirilmesi, böylece sosyal sorumluluğun paylaştırılması arzu edilmektedir” (8).

“Sosyal devlet, 20. yy kapitalizminin devlet biçimlerinden biri olmuştur. Kapitalist devletin bu biçime yükselişini, sosyal devlet kavramıyla birlikte üç kavram

⁷⁾ Süleyman Özdemir, (2009). Küreselleşme ve Refah Devletleri Üzerindeki Etkileri. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*.
<http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/viewFile/25/29> Sayı:57 (2009 / 57)

⁸⁾ Özdemir, a. g. m s: 69

üzerinden ele almak mümkündür. Hem tarihsel gelişme sıralamasında ilk hem de sosyal devlet kavramında en dar kategori, ”sosyal yardım hizmetleri”dir. Sosyal yardım hizmetleri, devletin, nüfusun türlü nedenlerle kendi kendine bakım ve gelişimini sağlama olanaklarından yoksun kesimlerine yardımcı olmak işlevini anlatır. Bu işlev, çağdaş devletlerde Batı Avrupa kapitalizminin feodal toplum düzenini çözerek yükselişiyle birlikte doğmuştur. Bir üretim biçimi olarak feodalizmin çözülüşü, toplumda genç, yaşlı, engelli, yoksul kesimlerin bakımını üstlenmiş geniş aile yapısı, yerel topluluklar, kilise örgütlenmeleri gibi kurumların da dağılması demektir. Ama daha önemlisi, kapitalizmin serflik sistemini çözmesi ve kentsel yerleşmelere kitlesel göçlere yol açması, söz konusu kesimin her zaman olduğundan daha geniş ve yeni niteliklere sahip bir sorun olarak ortaya çıkması anlamına gelmiştir. Bu durum, kurumlaşma sürecini yaşayan kapitalist devlet örgütlenmesinin çözüm için harekete geçmesine ve yeni araçlar yaratmasına neden olmuştur. Bunlardan en çok bilineni İngiltere yönetiminde uygulamaya koyulan “Yoksulluk Yasası”dır. İkinci kategori, ”sosyal güvenlik hizmetleri”dir. Yine Avrupa ülkelerinde 19. yüzyılın son çeyreğinde belirmeye başlayan kaza sigortası, sağlık sigortası, emeklilik sigortası sistemleri, ilk uygulamaları Almanya’da olmak üzere, 1875 – 1925 yılları arasında yaygınlaşan uygulamalar olmuştur. Sosyal yardıma gereksinme duyacak nüfus varlığını sınırlandırma sonucu yaratan bu kategori, bir kamu hizmeti olarak ortaya çıkmış ve genişlemiştir. Bu açıdan Osmanlı Devleti uygulamaları, Avrupa tarihinin aşamalarıyla neredeyse at başıdır. İlk iki kategoride yer alan hizmetler zaman içinde giderek kurumlaşırken, 1930 yılı başlangıç olmak üzere ve kuruluşu ikinci dünya savaşı sonrasında olgunlaşan üçüncü kategori “sosyal devlet” kavramıdır. Zamanın gelişmiş ülke devletleri “sosyal refah devleti” olarak adlandırılırken, az gelişmiş kapitalist ülkelerde devlet “kalkınma idaresi” ya da yalnızca “sosyal devlet” biçiminde nitelendirilmiştir”⁽⁹⁾.

Çağdaş sosyal devlet toplumsal yaşamdaki her türlü sosyal sorunların çözümüne yönelik yaptığı müdahalelerle ön plana çıkmaktadır. Başlangıçta işçilerin sosyal güvenlik, çalışma koşulları vb. haklarının iyileştirilmesi temelinde ortaya çıkan sosyal devlet anlayışı zaman içerisinde kapsam genişlemesine uğrayarak, ekonomik sisteme müdahaleleri de kapsayacak şekilde, dezavantajlı tüm toplum kesimlerinin sorunlarına eğilmeye başlamıştır.

“En genel anlamıyla sosyal devlet ekonomik ve toplumsal yaşama kamusal araçlarla doğrudan ve dolaylı olarak müdahale etme yetkisiyle donatılmış devlettir. Bu

⁹⁾ Birgül Ayman Güler, (2006). Sosyal Devlet ve Yerelleşme. *Memleket Dergisi*. Sayı. 2 http://www.yayed.org.tr/resimler/ekler/4f23670e1833f3f_ek.pdf (2006 / 2)

yetki, devletin her şeyden önce, kamusal hizmetleri vergilendirme üzerinden finansmanına dayalı modelle görmesi demektir. İkinci olarak bu yetki, devletin satışlar sırasına fiyatları denetlemekten kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığıyla doğrudan üretimde yer almasına ve fiyatların oluşumunda belirleyici rol üstlenmesine kadar uzanır. Kapsamlı vergilendirme ve doğrudan kamu üreticiliği üzerinde yükselen eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, barınma, istihdam ihtiyaçlarının karşılanması, nüfusun her kesimine açık, herkesçe eşit biçimde ulaşılabilir olanaklar halinde devletçe güvence altına alınan hak alanları olarak görülür. Böyle bir devlet biçimi, kapitalist toplumlarda nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan emekçi kitleler için ileri tarihsel kazanımlar alanını temsil eder. Gerçekten de sosyal devlet, toplumların emekçi kesimleri açısından 20. yy dünya sosyalist sisteminin varlığından güç alan toplumsal mücadeleler sayesinde elde edilerek genişletilmiş bir sonuçtur”⁽¹⁰⁾.

Sosyal devletin zaman içerisinde genişleyen faaliyet alanıyla birlikte söz konusu toplumsal sorunlarla sadece devlet gücü ve imkânlarıyla mücadele edilemeyeceği düşüncesi oluşmuştur. Dolayısıyla toplumsal sorunlara müdahalede devletle birlikte özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının da dâhil edilmesi gündeme gelmiştir. Buna göre yeni sosyal devlet anlayışında kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ortak ve eşit bir çerçevede hareket edeceklerdir.

“Genel gözetim doğrudan ve tek başına devletin siyasi - yönetsel kadro ve mekanizmalarınca yapılmayacaktır. Bu görev, piyasanın asli oyuncusu özel sektör temsilcileriyle devlet temsilcilerinin ortak yönetimiyle gerçekleştirilecektir. Ortak yönetimin adı “yönetişim” dir. Düzenleyici devletin yönetim iktidarında bürokrasi, özel sektör, sivil toplum örgütleri *eşit ortak* olarak yer alacaklardır. Bu yeni iktidar sistemi, geleneksel bakanlık örgütlenmesi içinde yürütülemez; yeni iktidarın yeni örgütsel aracı merkezde üst kurullar yerelde “kent konseyleri” olacaktır”⁽¹¹⁾.

Çağdaş kamu yönetiminde ortaya çıkan “yönetişim” anlayışı ve yerleşme süreçleri başta yoksulluk olmak üzere toplumsal sorunlarla mücadele etmede giderek daha fazla uygulama alanı bulmaktadır.

“Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), yoksullukla mücadelenin yerleşmeyle daha başarılı yapıldığı ve bu işin sivil örgütler ve özel sektörle uyumlu bir işbirliği gerektirdiği görüşündedir”⁽¹²⁾.

¹⁰⁾ Güler, a. g. m s: 3 – 4

¹¹⁾ Güler, a. g. m s: 5

¹²⁾ Güler, a. g. m s. 8

Sosyal devlet her ne kadar kapitalizmin sınıfsal çelişkilerine bir tepki ve buna yönelik bir düzenleme aracı olarak ortaya çıkmışsa da çağdaş sosyal devleti salt bu çerçevede değerlendirmek mümkün değildir. Çağdaş sosyal devlet anlayışı toplumsal üretimi tabana yaymak ve refahı toplumsallaştırmak göreviyle tanımlanmaktadır. Dolayısıyla da bu amaca yönelik engellerle mücadele etmek ve buna yönelik araçlar geliştirmek sosyal devletin başlıca görevleri arasında sayılmaktadır. Kapitalizmin toplumsal çelişkileri sosyal devletin kurumsallaşmasında ve gelişmesinde önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir.

“Sosyal devletin sadece kapitalist ilişkiler sisteminde sınıflar arası uzlaşma anlayışı olarak ele alınmasının, sosyal devletin ve ona yönelik değişimin analizinde yeterli olmayacağı açıktır. Sosyal devlet anlayışı öncelikle refahın toplumsallaşmasını sağlayarak, sınıfsal farklılıklara dayalı batı toplumsal yapısını orta sınıflar lehine değiştirmiştir. Sosyal devlet anlayışı ile toplum, gelecek endişelerinden uzak ve geleceğini kurmaya katılan özgür bir sivil topluma dönüşmüştür. Bireyi, topluma ve devlete karşı koruyacak ara mekanizmaları yaratmış olması, sosyal devletin diğer bir özelliği olarak dikkat çekmektedir”⁽¹³⁾.

Sosyal devlete geniş bir açıdan bakıldığında bu devletin sadece dezavantajlı kesimlere yönelik sosyal hizmet ve ya yoksullukla mücadele sorunlarını değil bunların yanında sağlık, eğitim, adalet gibi konuları da kendi sorumluluğuna aldığı görülecektir. Dolayısıyla, sosyal devlet bu sorunlarla topyekûn mücadele etmekle görevlendirilmiş bir devlet olarak görülmektedir.

“Gerçekten sosyal devlet, insanlar piyasa koşullarında yarışırken eşitsizliklerin ortaya çıkabileceği gerçeğinden hareket etmiş ve bu konuda devlete önemli bir görev yüklemiştir: Toplumu oluşturan yurttaşların bu eşitsizliklerden en az zarar görmesini sağlamak. Daha açık bir deyişle sosyal devlet, açlık, işsizlik, eğitimsizlik gibi sorunları toplumun ortak sorunları olarak telakki etmiş ve devletin bunların üstesinden gelmesini sağlamıştır”⁽¹⁴⁾.

Tüm bu çerçevede ele alındığında sosyal refah devletinin yokluğu

¹³⁾ Mehmet Merve Özaydın, (2008). Kürsel Etkilerle Şekillenen Sosyal Politika Anlayışı Ekseninde Sosyal Politikaların Geleceğini Tartışmak. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Ankara 10 / 1, 163 – 180. s: 167

¹⁴⁾ Bulut, a. g. m s:192

düşünülemez. Nitekim her toplumda ve her zaman yoksul, işsiz, eğitimsiz, sosyal hizmete ihtiyaç duyan yaşlı, özürlü, çocuk vs sorunları olacaktır. Yeryüzünde toplumsal sorunlar yaşamayan herhangi bir topluma rastlanılmamıştır. Toplumsalın olduğu her yerde toplumsal sorunlar da olmuştur ve olacaktır. Bu yüzden de sosyal devlet ve politikaların rasyonel bir şekilde kurumsallaşması kaçınılmazdır. Tıpkı eğitim, sağlık, adalet sistemleri gibi. Ayrıca, toplumsal ihtiyaçların ve sorunların değişmesine paralel olarak da çağdaş sosyal devlete yeni görev ve yükümlülükler de yüklenmeye başlanmıştır. Söz gelimi, göçün entegrasyonu, mülteciler sorunu, madde bağımlılığıyla mücadele, insan haklarını temin vb. konularda da sosyal devlete önemli görevler yüklenmektedir. Dolayısıyla, sosyal devlet çeşitli farklı yaklaşım ve uygulamalara konu olsa da varlığını her zaman sürdürecektir.

Genel bir tanım yapacak olursak, sosyal refah devleti toplumsal yaşamın sağlıklı işleyişi amacıyla, sosyal adaletsizlikleri, eşitsizlikleri, yoksulluğu, işsizliği, her türlü ayrımcılığı vb. önlemeye dönük kurumlar ve politikalar geliştiren ve bunun için de toplumsal ve ekonomik yaşama müdahale eden devlet biçimi olarak tanımlanabilir.

1.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE SOSYAL DEVLET

Avrupa Birliği'nde sosyal devlet anlayışının siyasal ve sosyal gelişimine baktığımızda devletin anayasal bağlamda ilk sosyal düzenlemesi, 19. yüzyılın ikinci yarısında Fransa Anayasasında karşımıza çıkmaktadır. Bu anayasada devletin sosyal sorumlulukları belirtilmekte, devlete sosyal fonksiyonlar yüklenmektedir. Buna göre devlet, toplumun çalışma, mülkiyet, özgürlük, insan hakları vb konularında aktif olacak ve bu yönde düzenlemeler yapacaktır.

“1848 Fransız Anayasası, sosyal devlet anlayışının kendini anayasal düzeyde ortaya koyduğu ilk anayasa olmuştur. Anayasa aile, çalışma, mülkiyet ve kamu düzenine dayalı bir toplumda; özgürlük, eşitlik ve kardeşliğin egemenliğini öngörmüş; eğitim hakkı, yoksullara yardım gibi düzenlemeler getirmiş ve insan hakları teorisinde önemli bir değişikliğe yol açarak, sosyal hukuk anlayışının ifadesi olmuştur. Bu anlayış çerçevesinde devlet, artık özgürlükler konusunda pasif kalmakla yetinmeyecek, yani

vatandaşlara kişisel ve siyasal haklar tanıyarak bir yana çekilmeyecek; aksine sosyal ve ekonomik haklar dolayısıyla bir takım faaliyetlerde bulunmak zorunda kalacaktır” (15).

Avrupa Birliği’nde kurumsal / yasal olarak gelişmeye başlayan sosyal devlet anlayışı ve uygulamaları özellikle Almanya’da Weimar Anayasası’nda kendini açık bir şekilde göstermektedir. Bu anayasa hem çalışma hakları ve ilişkilerini hem de ekonomik hayatın adalet esaslarına göre düzenlenmesini esas almaktadır. Bu sosyal refah devleti anlayışı II. Dünya Savaşı’ndan sonra da devam etmiş ve hem Alman hem de Fransız ve İtalyan Anayasalarında kabul edilmiştir.

“20. yüzyıl ise sosyal devlet anlayışının ağırlığını iyice artırdığı bir zaman dilimine işaret etmektedir. Almanya’da Weimar Anayasası, daha 1919 yılında, getirmiş olduğu hükümlerle bu alanın en yetkin örneğini teşkil etmiştir. Anayasa, bir yandan, getirmiş olduğu koruma rejimi ile sağlık, çalışma, aile ve meslek grupları ile eğitim hakkını güvence altına alırken, öte yandan çalışma şartlarının işçi ve işveren arasında beraberce araştırılması ve çalışanların işletme içindeki komitelerde görev almaları çerçevesinde, orta sınıfın korunmasına özen gösterilmesini sağlamıştır. Anayasanın önemli bir özelliği de mülkiyet hakkını mutlak bir hak olarak görmeyip, borç yükler bir duruma getirmiş olmasıdır. Dahası, Weimar Anayasası, "ekonomik hayatın adalet esaslarına göre ve herkese insanlığına yaraşır bir şekilde düzenlenmesi" esasını benimseyerek, dayandığı görüşü çok açık bir biçimde formüle etmiştir. Aynı eğilim, İkinci Dünya Savaşından sonra yürürlüğe giren 1947 İtalyan Anayasası, 1949 Alman Anayasası ve 1958 Fransız Anayasası tarafından da benimsenmiştir” (16).

Sosyal refah devleti anlayışının gelişmesi II. Dünya Savaşı’ndan sonra özellikle de 1929 Dünya Ekonomik Bunalımının ardından ortaya çıkmıştır. Ekonomik bunalımdan sonra liberal yaklaşımın aksine devletin ekonomik ve toplumsal hayata müdahalesini öne çıkaran Keynesyen iktisat anlayışı kabul görmeye başlamış ve bu anlayış sosyal devletin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Keynesyen iktisat anlayışı sosyal devlet kavramının gelişmesinde önemli bir teorik zemin oluşturmuştur.

“Refah devletinin gelişmiş Batılı ülkelerde ortaya çıkışı İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra devletin müdahaleci niteliğinin ekonomik ve sosyal hayatta daha belirleyici olması gerektiği anlayışı ile birlikte gerçekleşmiştir. Devletin piyasalara

¹⁵⁾ Bulut, a. g. m s: 176

¹⁶⁾ Bulut, a. g. m s: 177

müdahalede bulunmaması temeline dayalı liberal politikalar, 1929 Dünya Bunalımı'ndan sonra yerini, ekonomik ve sosyal düzenin tanziminde devleti birincil aktör haline getiren Keynesyen iktisat politikalarına bırakmıştır”⁽¹⁷⁾.

Ekonomik yaşamda meydana gelen çeşitli sosyoekonomik problemler serbest piyasa sisteminin kendi başına yeterli olmadığı düşüncesini geliştirmiş ve devletin piyasaya müdahalesini toplum yararına gerekli gören anlayış güç kazanmıştır. Sosyal devlet tam da bu noktada ekonomik krizlerden olumsuz etkilenen ve her zaman etkilenebilecek olan toplumsal kesimler için tedbirler ve politikalar geliştirmek için ortaya çıkmış ve bu görevlerle yükümlü kılınmıştır. Bu şekilde ortaya çıkan sosyal ekonomik anlayış, Keynesyen ekonomi anlayışı olarak tanımlanmaktadır.

“II. Dünya Savaşı sonrası dönem, Keynesyen ekonomi politikasının uygulandığı bir dönemdir. Bu politikaya göre, devletin talep yaratmak üzere ekonomide önemli bir rol oynaması istenmekte, işgücü kaynağına da eğitim, sağlık gibi konularda ciddi yatırımlar yapılmaktadır. Keynes, klasik görüşün aksine, piyasanın kendiliğinden dengeye geleceği görüşünü de, doğal olarak oluşacak tam istihdamı da reddetmektedir, aksine, dengeye ulaşmak için devletin maliye politikalarına ihtiyaç vardır. Yeni yatırımlar talebi de istihdamı da kısırtacak ve böylece tam istihdama ulaşılabilecektir. Bunun yanı sıra pazarda yüksek bir talep için ücretlilerin alım gücünün de yüksek olması gerekmektedir, bu nedenle tam istihdam gibi yüksek ücretler de talebin canlı kalması için gereklidir. Öte yandan, verimlilik artışı açısından işgücüne yatırım yapılması da önemlidir. Kısacası, Keynes, hem mikro politikaları yukarıya taşımakta ve iktisada makro bir hedef kazandırmaktadır hem de istenmeyen devleti başaktör olarak politikaların merkezine oturtmaktadır. Bu yaklaşımın benimsendiği gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tümünde de, bu dönemde hem devletin yatırımlardaki payı yükselmiş hem de kamu harcamalarında sosyal harcamaların oranı artmıştır”⁽¹⁸⁾.

Keynesyen refah devleti anlayışı devletin ekonomik yaşamda önemli bir aktör olması gerektiği düşüncesine yaslanır. Ancak bu sayede sağlıklı ve istikrarlı bir ekonomik düzenden ve işleyişten söz etmek mümkün olabilecektir. Ayrıca, devletin sosyal niteliği, gelirin iller ve bölgeler arasında dengeli dağılımı ile toplumsal düzen ve istikrarın korunması ve sürdürülmesi politikalarını da içermektedir. Fırsat eşitliği

¹⁷⁾ Halis Yunus Ersöz, (2005). Sosyal Politika - Refah Devleti - Yerel Yönetimler İlişkisi. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 55, Sayı 1

<http://www.iudergi.com/tr/index.php/iktisatmecmua/article/viewFile/7259/6773>

¹⁸⁾ Koray, a. g. e. s: 73

ve geri kalmış iller veya bölgeler lehine çeşitli müdahalelerde bulunmak ve politikalar geliştirmek çağdaş sosyal devletlerin politikaları arasında yer almaktadır.

“Ulusal kalkınmanın çeşitli toplum kesimleri ve mekânda bölgeler arasında dengeli bir işbölümü ile gerçekleştirilmesi ve buna paralel olarak kalkınmanın getirilerinin de kesimler ve bölgeler arasında dengeli dağılımı hükümet programları ve kalkınma planlarının en öncelikli konuları arasında yer almıştır. Ekonomik refahın toplum kesimleri ve iller, bölgeler arasında kısacası mekânda dengeli dağılımının sağlanması, günümüz toplumlarında sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak ortaya çıkmaktadır. Bu politika aynı zamanda ekonomik ve sosyal uyum ile toplumsal istikrarın önemli unsurları arasında yer almaktadır”⁽¹⁹⁾.

Tarihsel süreç içerisinde özellikle de Avrupa’da çeşitli refah devleti modelleri ortaya çıkmıştır. Tüm modeller sosyal refahı, adaleti ve bütünleşmeyi hedeflemelerine rağmen farklı yorum ve uygulamalara sahiptirler.

“Esping-Andersen’in sosyal hakların kurumsallaşması ve temel ihtiyaçların piyasa dışına çıkarılması gibi ölçütlere bakarak yaptığı sınıflandırmaya göre, Avrupa’da üç tür refah devleti modeli ortaya çıkmaktadır. Anglosakson veya liberal model, korporatist model ve sosyal demokrat model.

Liberal model: Mütevazı ve yoklamalı sosyal yardımların (yani ihtiyaç sahiplerinin bazı yollarla saptanmasına bağlı olarak yapılan ödemeler “means tested”) ve mütevazı sosyal güvenlik ödemelerinin yer aldığı bir model. Bu modelde programların amacı piyasayı ve piyasaya girişi güçlendirmektir; bunu da ya herkese düşük bir asgari gelir güvencesi vererek ya da aktif olarak özel refah programlarına katkıda bulunarak yapar. ABD, Kanada ve Avustralya bu modelin tipik örnekleridir. 1980 sonrası İngiltere de bu modele yaklaşmış bulunmaktadır.

Korporatist model: Bu model, tarihsel olarak korporatist bir yapıya sahip Almanya, Fransa, Avusturya ve İtalya gibi ülkelerde ortaya çıkan bir modeldir. Modelde devletin refah hizmetlerinde önemli ölçüde piyasanın yerini aldığı görülmekle birlikte, var olan statü ve sınıf farklılıkları refah uygulamalarıyla da sürdürülür. Sosyal haklar, büyük ölçüde sınıf ve statüye bağlanmıştır. Aynı zamanda geleneksel aile yapısının da sürdürülmesine özen gösterilir, bu nedenle çocuk bakımı ve bunlar gibi aileye yönelik hizmetler kısıtlıdır. Kısacası, bu model, organik ve hiyerarşik bir yapıyı koruyan, aile, kilise ve mesleğe dayalı bir refah anlayışını destekleyen ve gerektiğinde

¹⁹⁾ Korel Göymen, (2005). Türkiye’de Bölge Politikalarının Evrimi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları, Yerel Kalkınma için Ortaklıklar Uluslararası Konferansı. İstanbul: *İstanbul Politikalar Merkezi*. 35 – 60 <http://research.sabanciuniv.edu/1373/1/KorelGoymenOrtaklik.pdf> (Nisan 2005)

onları tamamlayan, fakat onların yerini almayan bir refah devleti anlayışıdır.

Sosyal demokrat model: Sosyal hakların en çok kurumsallaştığı ve yaygınlaştığı, sosyal ihtiyaçların en çok piyasa dışından sağlanabildiği modeldir. Modelin ortaya çıkmasındaki başlıca güç de bu ülkelerde sosyal demokrasinin toplumsal desteği ve uzun süreli iktidarındır. Burada piyasa ve devlet arasında, işçi sınıfı ve orta sınıf arasında ikili bir yapıyı kabul etmek yerine, yüksek standartlarda bir toplumsal eşitliğin sağlanması amaçlanır. Bu nedenle, sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar yüksek tutulduğu gibi, hakların kullanılmasında da geniş bir eşitlik gözetlenir. Mavi yakalı, beyaz yakalı ve ya devlet personeli arasında hakların kullanılması ve hizmetlerden yararlanılması açısından bir farklılık yoktur; refah devleti herkesi kapsayan bir genel dayanışma (universal solidarity) sistemi kurmanın başlıca aracı konumundadır. Öte yandan, bu modelde, çalışma yaşamı ve refah politikaları çok daha iç içe geçmiş ve refah rejimi çalışma eksenli olarak kurulmuştur. Tam istihdam güvencesine bağlı bir rejim kurulmuş durumda. Çünkü bir yanda çalışma hakkı ile gelir güvencesi hakkı eşit statüde, öte yanda bu dayanışmacı, yaygın ve kurumsallaşmış sosyal hizmetlerin getirdiği büyük maliyetin karşılanması için devlet bütçesine akması gereken büyük bir gelire ihtiyaç var. Bu nedenle istihdam düzeyinin yüksek, buna karşın ödemelerin düşük kalması gerekiyor”⁽²⁰⁾.

Avrupa Birliği’ndeki sosyal refah devleti anlayışı ve uygulamaları arasında çeşitli nüans farkları olsa da (liberal, korporatist veya sosyal demokrat model) hepsinde yer alan ortak özellik, devletin sosyal olma özelliğine sahip olması şeklinde açıklanabilir. Yukarıda da değinildiği gibi, Avrupa’da sosyal devlet kavramı ve uygulamaları, özellikle 1929 Dünya ekonomik bunalımından sonra ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Sosyal refah devletini tanımlayan görev ve sorumluluklar ise, devletin ekonomide önemli bir aktör olması ve çeşitli toplumsal kesimler ve bölgeler arasındaki sosyoekonomik dengenin sağlanmasına yönelik sosyal politikaları üretme ve uygulama şeklinde ortaya çıkmıştır. Günümüzde de, Avrupa Birliği ülkelerinde sosyal devlet kavramı ve uygulamaları güncelliğini ve önemini korumaktadır.

1.2. TÜRKİYE’DE SOSYAL DEVLET

Türkiye’de sosyal devlet kavramının anayasal ilk düzenlemesi 1961 yılında olmuştur. 1961 Anayasasında düzenlenen sosyal devlet, tüm vatandaşların siyasi ve sosyal tüm haklarını güvence altına alan ve bu yönde çalışmakla görevlendirilen bir

²⁰⁾ Koray, a. g. e s: 113 – 114

devlet olarak tanımlanmıştır. Devlete sosyal sorumluluklar yükleyen ilk hukuksal metin 1961 Anayasası olmuştur.

“Sosyal devletin anayasal bir ilke olarak hukuk sistemimize girmesi için, 1961 Anayasasını beklemek gerekmiştir. Anayasa, Cumhuriyetin sosyal bir hukuk devleti olduğu hükmünü getirmiş ve sosyal devlet ilkesinin içeriğini oluşturan geniş bir hak ve ödevler listesi öngörmüştür. Aynı anayasa, 10. maddesinin 2. fıkrasında "Devlet kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasi ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar" diyerek, devleti tam bir özgürlük ortamı yaratmak açısından görevli kılmıştır”⁽²¹⁾.

Daha sonra yapılan 1982 Anayasası’nda da bu devlet modeli aynen benimsenmiştir. 1982 Anayasası’nda yer alan bir maddeyle devletin sosyal görevleri arasında “kişilerin ve toplumun huzur, mutluluk ve refahı ile siyasi, ekonomik ve sosyal hakları için çalışmak” şeklinde bir düzenleme getirilerek sosyal devletin fonksiyonları belirlenmiştir. Bu anlamda Türkiye’de sosyal devlet düzenlenmesi 1961 yılından beri anayasal bir tanım ve güvence altına alınmıştır.

“1982 Anayasasının da temelde 1961 Anayasası ile aynı eğilimi paylaştığı görülmektedir. 1961 Anayasasının 10. maddesinin karşılığı, 1982 Anayasasının 5. maddesinde "Devletin Temel Amaç ve Görevleri" başlığı altında düzenlenmiştir. Maddeye göre, " Devletin temel amaç ve görevleri kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır" ⁽²²⁾.

1961 ve 1982 Anayasalarının yanı sıra Anayasa Mahkemesi’nin de Türkiye’de sosyal devlete ilişkin yaptığı tanımı ve sosyal devlete yüklediği sorumlulukları görmemizde yarar vardır. Anayasa Mahkemesinin sosyal devlet tanımı oldukça geniş ve kapsayıcı bir şekilde tutulmuştur.

“Anayasa Mahkemesi de sosyal devleti tanımlarken şu hususları

²¹⁾ Bulut, a. g. m s: 178

²²⁾ Bulut, a. g. m s: 178

vurgulamıştır: “kişi ile toplum arasında denge kuran, sermaye ilişkilerini dengeli olarak düzenleyen, çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için sosyal, iktisadi ve mali tedbirler olarak çalışanları koruyan, işsizliği önleyen ve milli geliri adalete uygun biçimde dağıtılmasını sağlayıcı tedbirler alan devlettir”⁽²³⁾.

Türkiye’de sosyal devlet anlayışının kurumsal / yasal gelişiminin arkasında elbette ki Batılı ülkelerin sosyal devlet uygulamalarında gösterdikleri başarı ve ilerlemeler vardır. Türkiye’de sosyal devlet düzenlenmesinin 1961 ve 1982 Anayasasına girmesinin arkasında da bu etken önemli bir rol oynamıştır.

Sosyal devlet kavramına yukarıdaki çerçevede bakıldığında Türkiye’de de hızlı kentleşme, göç, yoksulluk, işsizlik, sosyal ve kültürel yapıdaki değişimler ve bunların doğurduğu sorunlar vb süreçler, devletin sosyal olma niteliğini ön plana çıkarmış ve anayasal / yasal düzenlemelerde yer almasını sağlamıştır.

Devletin sosyal olması demek, toplumsal yaşam ve ilişkilerde denge ve bütünlüşmeyi gözetlemesi ve buna yönelik plan ve program geliştirmesi demektir. Esasında devletin sosyal niteliği kendisiyle bir bütündür. Başka bir ifadeyle, devlet sosyal bir kurumdur ve doğasında sosyal olma niteliğini barındırmaktadır. Devleti sosyal olarak tanımlamanın amacı, devletin sosyal boyutuna vurgu yapmak ve bu alandaki görev ve sorumluluklarını belirlemektir. Sosyal devlet kavramına ekonomik ilişkiler açısından baktığımızda ise “sosyal devlet”in kapitalist sistem çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Kapitalizm, eşitsiz ve rekabetçi toplum yapısını merkeze alır. Dolayısıyla da sosyal devlete duyulan ihtiyaç bu noktada kendini gösterir. Ayrıca, günümüzde sosyal devlet felsefesinde, sosyal desteğe ihtiyaç duyan birey ve grupların (yaşlılar, kimsesiz çocuklar, özürlüler vb) toplumdaki varlıkları da sosyal devlete ihtiyacı doğurmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde, çözölen geleneksel yapılara (geniş aile, cemaat, vakıf vb) paralel olarak, sosyal desteğe ihtiyaç duyan birey ve gruplara bakım ve koruma görevi sosyal devlete verilmiştir.

Türkiye devletinin sosyal devlet olma niteliğinin bir sonucu olarak çok sayıda kurum ortaya çıkmış ve bu çerçevede çeşitli politikalar geliştirilmiştir. Başta,

²³⁾ Güleç, a. g. m s: 49

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM) ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) olmak üzere çeşitli kurumsallaşmalar devletin sosyal devlet olma özelliğinin somut kurumsal sonuçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, en son yapılan yeni bir yasal düzenlemeyle (08.06.2011 tarihli mükerrer Resmi Gazete’de yayımlanan 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname) Türkiye’de yukarıda sayılan, (SGK hariç) sosyal yardım, hizmet ve destek faaliyetlerinde bulunan tüm kurumlar tek bakanlıkta, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı adı altında toplanmıştır. Dağınık sosyal yardım ve hizmetleri tek çatı altında toplamayı ve bu sayede daha verimli ve etkili olmayı amaçlayan yeni yapılanmanın gecikmiş bir adım olduğunu belirtmekte yarar vardır. Öte yandan yeni yapılanma çok yakın zamanda oluşturulduğundan, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın kurumsal ve işlevsel etki ve sonuçlarını önümüzdeki dönemlerde görme ve inceleme fırsatımız olacaktır.

Türkiye’de sosyal devlet kavramının tarihsel, siyasal ve hukuksal gelişimini kısaca bu şekilde görmüş olduk. Türkiye’deki sosyal devlet anlayışının pratik hayata uygulanma biçiminin daha geniş bir incelemesini ise “Türkiye’de Sosyal Politikalar” başlığında incelemeye devam edeceğiz.

2. SOSYAL POLİTİKA KAVRAMI

Toplumsal sorunlara ve eşitsizliklere yönelik devlet müdahalesi ile kalkınmanın sosyal temellerini göz önünde bulunduran sosyal politika sosyal devlet tartışmaları sonucunda ortaya çıkmış bir kavramdır. Batı’da sosyal devlet ve politikaların önünü açan Keynesyen iktisat yaklaşımıyla birlikte devletin konumu, fonksiyonu ve sosyal politikaların geleceğine dair yeni yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır.

“II. Dünya Savaşı’ndan sonra batı dünyasında ekonomik gelişmenin insan ve toplum temelli olarak ele alınmasında büyük bir işlev gören sosyal politika, en ileri ve modern uygulamalarını da bu dönemde ortaya koymuştur. Keynezyen iktisat anlayışının kamusal müdahalelere imkân veren niteliği, devletin sosyal niteliğini geliştirerek, refah devletine olan yolculuğu başlatmıştır. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde devletin yeniden düzenlenmesine yönelik tartışmalar, devletin gücünün ve ideal boyutunun ne olması gerektiği üzerinde odaklanmıştır. Bu durum bilinen en eski ve güçlü sosyal

politika düzenleyicisi olan devletin, sosyal politikalar üzerindeki rolünün sorgulanmasına ve sosyal politikaların geleceğine yönelik tartışmaların büyümesine neden olmuştur” (24).

“Sosyal devletin en somut çıktıları elbette ki sosyal politikalardır. Devlet, geliştirdiği sosyal politika araçlarıyla toplumu dengede tutmaya çabalar. Yalnız burada sosyal politikanın tanımı ve kapsamıyla ilgili çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Bir tanımlamaya göre, sosyal politika, toplumsal risklerin kamusal idaresi demektir” (25).

“Sosyal politikanın tanımlanmasına ilişkin güçlükler, bu sahanın diğer konularla ilişkisinin kurulmasında ciddi zorluklar yaratmaktadır. Kapsam, uygulama sahası ve zaman dilimi itibariyle farklı tanımlamaların geçerli olması, tutarlı bir disiplin olma niteliğini zedelemektedir. Bu tanımları oluşturan kavramların, tarihsel süreç içerisinde sürekli ve köklü değişimlere uğraması da, bir başka önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Sorun sadece bir tanımlama güçlüğü olmasının ötesinde, uygulamalarda da farklılaşan bir karakter arz etmektedir. Bu çerçevede, birbirine yakın sosyo - kültürel değerlere sahip olan ülkeler arasında dahi önemli farkların ortaya çıktığı görülmüştür. Anglo - sakson geleneğinde sosyal politika eğitim, sağlık, kişisel sosyal hizmetler, sosyal güvenlik ve konut hizmetlerinin kolektif olarak sağlanması ile ilgili bir uygulama alanına sahiptir. Bu hizmetlerin sunumundaki etkinlik ve verimlilik, hizmetleri kimin sağladığı ve hizmet sağlayanların kime karşı sorumlu olduğu konuları sosyal politikanın başlıca unsurlarıdır. Kıta Avrupası’nda ise sosyal politika terimi daha çok emek piyasasına mahsus kurumlar ve ilişkileri, özellikle de işçi haklarını ve sosyal ortaklar arasındaki anlaşma çerçevesini ifade etmektedir” (26).

Bugün dünyada farklı sosyal politika yaklaşım ve uygulamalarını görmemiz mümkündür. Bu farklılıkların nedenleri arasında ülkelerin sosyo - kültürel değerleri, bölgesel koşullar, siyasal yaklaşımlar vb. faktörler yer almaktadır. Sözgelimi Anglo - sakson ülkelerinde veya Kıta Avrupası’nda farklı sosyal politika yaklaşım ve uygulamaları bulunmaktadır. Sosyal politikalar tarihsel süreç içerisinde de önemli değişimlere uğramıştır. Sosyal devlet ve politikalar öncelikle toplumun dezavantajlı ve kendine bakamayacak (hasta, yaşlı, özürlü vb) durumdaki toplum kesimlerine yönelikken, değişen toplumsal sorunlara paralel olarak önce işçi sınıfının sorunları daha sonra da sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte ortaya çıkan çocuk hakları, kadın hakları, yoksulluk, sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, konut vb konular sosyal devlet ve

²⁴⁾ Özeydın, a. g. m s: 164 – 165

²⁵⁾ Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, (2006). *Sosyal Politika Yazıları*. İletişim Yayınları. İst. s: 3

²⁶⁾ Özeydın, a. g. m s: 165

politikaların ilgi alanına girmiştir. Dolayısıyla sosyal politikanın kapsam ve alanı önemli değişikliklere uğramış bulunmaktadır.

“Sosyal politika, gerek kavram gerek kapsam ve gerekse de bu politikaların belirlenmesi ve uygulanmasında rol alan kurumlar bakımından sınırları kesin çizgilerle belirlenememiş bir çalışma alanıdır. Sosyal politika kavramı incelendiğinde çok farklı tanımlarla karşılaşılabilmekte ve örneğin sosyal politika bir tanımda devletin sosyal şart ve imkânlarla müdahale biçimi olarak geniş bir çerçeve içinde, bir diğerinde ise sadece çalışma ilişkileri merkezli değerlendirilebilmektedir. Bazı yazarlar sosyal politikanın kapsamını sadece çalışan sınıflar ile sınırlı tutarken, özellikle Kuzey Amerika menşeli bilim adamları toplumdaki tüm yoksul ve zayıf grupları kapsama dâhil etmektedir. Literatürde baskın hale gelen yaklaşım da sosyal politikanın tüm toplumsal sorunları ve grupları kapsadığıdır”⁽²⁷⁾.

Sosyal politikayı, akademik bir disiplin olarak görmekten ziyade daha çok toplumsal yaşam sorunlarına yönelen sosyal - yönetsel araçlar bütünü ya da toplumsal sorunların çözümüne yönelik çeşitli yaklaşım ve uygulamalar olarak görmek belki daha doğru ve sağlıklı olacaktır. Nitekim sosyal politikanın bilimsel ve genel bir tanımının olmayışı da bu görüşü desteklemektedir. Sosyal politikanın, bilimsel bir tanımının olmayışı, bu kavramı incelememizi engellemez. Çünkü dünyada farklı sosyal devlet anlayışları ve buna bağlı olarak da sosyal politika uygulamaları gözlemlenmektedir. Tıpkı, dünyada var olan farklı hukuk ve sağlık sistemlerinin incelenebilmesi gibi, sosyal politikalar da bu bağlamda ele alınabilir. Dolayısıyla da bu alana “sosyal politika bilimi” demekten çok belki de “*sosyal politikalar sosyolojisi*” demek daha isabetli olacaktır.

“Öyle ki endüstri devriminden önce sosyal politikanın kapsam ve alanını toplumdaki yoksul ve fiziki olarak kendi kendine bakamayan (özürlüler, hastalar, kimsesiz çocuklar) kişiler ve bunların ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik önlemler meydana getirirken, 19. yy’da sosyal politika ilgisini endüstrileşme ve kentleşmenin yol açtığı tehlike ve sefaletle maruz kalan işçi sınıfının korunmasına yöneltmiştir. Bu dönemde endüstrileşen ülkelerde başta sosyalist hareketlerin etkisi olmak üzere dini, askeri, sıhhi, ekonomik ve siyasi nedenlerle çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve toplumun büyük bir bölümünü meydana getiren çalışan sınıfların sosyal güvenlik, eğitim, sağlık ve barınma ihtiyaçlarının giderilmesine ilişkin sosyal politika önlemlerine

²⁷⁾ Ersöz, a. g. m s: 30

başvurulmuştur. 20. yy'ın ilk yarısından sonra ise gelişmiş ülkelerde refah devleti anlayışının benimsenmesi ve temel sosyal politikalar olarak nitelendirilen sosyal güvenlik, gelir dağılımı, eğitim, konut ve sağlık alanındaki büyük iyileşmeler neticesinde, sosyal politika önceliklerini kadınların çalışma hayatına katılımını kolaylaştırıcı önlemler, çocuk ve yaşlıların bakımı, çevre politikaları ve cinsiyet ayrımcılığı gibi konular meydana getirir hale gelmiştir. Gelişmemiş ve gelişmekte olan birçok ülkede ise temel sosyal politika konuları çözüm bekleyen en önemli sosyal sorunlar olarak önemini korumaktadır” (28).

Görüldüğü gibi sosyal politikaların konusunu oluşturan konular oldukça çeşitlilik arz etmektedir. Ancak, içeriği ve önceliği ne olursa olsun sosyal politikalar geçmişte olduğu gibi bugün de yarın da var olmaya devam edecektir. Çünkü toplumsal sorunlar, toplumsal yaşamın olduğu her yerde var olacaktır. Başta, yoksulluk, işsizlik, etnik, dinsel veya cinsiyet ayrımcılığıyla mücadele, madde bağımlılığıyla mücadele, yaşlı, özürlü ve kimsesiz çocuklara bakım ve koruma hizmetleri vs. toplumsal yaşamda her zaman ve her yerde ortaya çıkma potansiyelleri olan sosyal problemlerdir.

Sosyal politika kavramı sistematik olarak ilk ortaya çıktığı Batı ülkelerinde, faaliyet alanı itibariyle sınırlı bir çerçeveye oturtulmuştu. İlk sanayileşmeye bağlı olarak devlet düzeyinde ortaya çıkan sosyal politikalar, işçi - işveren arasındaki ilişkileri düzenlemeye yönelik olarak, bu iki grup arasındaki çatışmayı önlemeye ve işçi haklarını korumaya yönelik olarak şekillenmiştir. Günümüzdeki sosyal politika uygulamaları ise, çok çeşitli ve farklı sınırlılıklara sahip bir kavram olarak güncelliğini sürdürmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde kapsam genişlemesi yaşayan sosyal politika kavramı hem çeşitli toplumsal sorunların çözümlenmesi için devletin aldığı sorumlulukları hem de akademik bir alanı ifade eder hale gelmiştir. İşçi - işveren ilişkileri ve ya çelişkilerinin ötesinde sosyal politika kavramı her türlü sosyal sorunlara yönelen araçları tanımlar hale gelmiştir. Ayrıca, akademik bir alan olarak ortaya çıkan sosyal politika, bu alanın dayandığı temel ilkeler ve yöntemler çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır.

²⁸⁾ Ersöz, a. g. m s: 31

“Bilindiği gibi Batılı kapitalist toplumlarda refah devleti olgusunun gündeme gelmesiyle birlikte sosyal politika hem toplumsal bütünlüğün sürdürülmesi için gereksinim duyulan önlemler bütünü hem de bu alanı inceleyen önemli bir akademik disiplini tanımlayan bir kavram olmuştur. Bunun doğal bir sonucu olarak da, hem izlenmesi gereken politikaların niteliğine hem de akademik disiplin olarak benimsenmesi gereken yönteme ilişkin tartışmalar farklı sosyal politika anlayışlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Piyasanın temel kaynak dağıtım mekanizması olarak işlev gördüğü toplumlarda insanların sosyal ve ekonomik güvenceden yoksun kalmaları olasılığı karşısında, devletin bu güvenceyi sağlaması için gerekli önlemleri alması, bunu yaparken de devlet toplum ilişkilerini yeni bir anayasal temele oturtması gündeme gelmiştir. Birey temelinde tanımlanan haklara, sosyal ve ekonomik hakların da eklenmesiyle, sosyal politika devletin taraf olduğu bir toplumsal sözleşme temelinde yeni bir vatandaşlık rejiminin de teminatı olarak görülmeye başlanmıştır”⁽²⁹⁾.

Kavram olarak sosyal politika toplumsal hayatı sağlıklı ve dengeli bir şekilde sürdürmeye yönelik olarak geliştirilen araçlar ile sosyal kişi ve gruplar arasındaki sosyal, kültürel, ekonomik vb muhtemel çatışma ve eşitsizlikleri önlemeye yönelik, her türlü yasal düzenlemeler ve pratik uygulamalar bütünüdür denebilir. Günümüzde hemen hemen dünyanın tüm ülkelerinde farklılıklar taşıyor olmalarına rağmen, çeşitli sosyal politika uygulamalarına rastlamak mümkündür.

“Sosyal politikanın kendi içinde geçirdiği anlam ve içerik değişikliği ile bugün için geçerli olan “geniş anlamda sosyal politika” uygulamalarını bazı nitelikleriyle tanımlamak mümkün görünmektedir. Geniş ve modern anlamda sosyal politika;

— Büyük ölçüde devlete ait bir politikadır ve varlığını insan haklarının ve demokrasinin gelişmesine borçludur,

— Bir yandan demokratik bir sistem içinde devletin toplumsal sınıflar ve çıkarlar arasında uzlaşma sağlama ihtiyacı ve arayışıyla ilgilidir, öte yandan devletin daha geniş alanda toplumsal eşitlik ve toplumsal adalet sağlamak yükümlülüğünden doğmaktadır,

— Sosyal politikaların geniş anlamda sosyal eşitlik ve sosyal adalet sağlayıcı bir işlev ve bir nitelik kazanması, bu politikaların sosyoekonomik haklar gibi hukuki bir temele oturması ve vatandaşlık anlayışına sosyal bir boyut eklenmesiyle ilgilidir. İnsan hakları, önce işçi sınıfının mücadelesi ve toplumsal bir güç konumuna gelmesiyle insanı

²⁹⁾ Galip L. Yalman, (2007). *Sosyal Politika: Refah Devletinden Sosyal Risk Yönetimine. Güncel Sosyal Politika Tartışmaları*. (Yayına Hazırlayan Berrin Ceylan ATAMAN) Sosyal Politika Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara

bir bakış açısıyla dikkate alan bir genişleme yaşamıştır.

— Bu nedenle geniş anlamda sosyal politika, toplumun çeşitli kesimlerine ve çeşitli toplumsal sorunlara yönelen, ”sosyal vatandaşlık”, ”sosyal eşitlik” ve “sosyal adalet” anlayışıyla bütünleşen bir politika niteliğine ulaşmıştır.

— Bu konularda toplumsal dinamiklerin daha sınırlı kaldığı toplumlarda ise, sosyal politikaların hem kapsamı ve içeriği yetersiz kalmakta hem de sosyal politikanın sosyal haklar ve sosyal vatandaşlıkla bütünleşemeyen bazı “sosyal hizmetler ve yardımlar” niteliğinden öteye geçmesi mümkün olmamaktadır”⁽³⁰⁾.

Çeşitli tanımlamalara konu olan sosyal politika kavramı ve uygulamaları ülkelerin gelişmişlik düzeyine ve toplumsal sorun alanlarının önceliğine göre değişebilmektedir. Sözgelimi; sosyal politika kavramı, gelişmiş ülkelerde insan hakları, çevrecilik konuları, kadın ve çocuk hakları, işsizlik sigortası, sosyal adalet vb alanlarda gündem oluştururken, gelişmemiş ve ya gelişmekte olan ülkelerde ise daha çok çeşitli sosyal hizmetler ve sosyal yardımlarla gündeme gelmektedir.

“Sosyal politika kavramıyla neyin tanımlandığı ülkeler arasında hatta aynı ülkede zaman içinde değişiklik göstermektedir. Buna rağmen, önem sırası olmaksızın şematik bir liste bunları içerir:

- Sosyal koruma; emeklilik, işsizlik ve maluliyet destekleri,
- Aile ve çocuk politikaları,
- Sosyal bakım,
- Yoksulluğa karşı ve sosyal içermeye yönelik politikalar,
- Sağlık, eğitim, konut ve kişisel sosyal hizmetlerin sağlanması,
- Emek piyasası, çalışma koşulları ve endüstriyel ilişkilerin düzenlenmesi,
- Halk sağlığı,
- Fırsat eşitliğinden yana, ayrımcılığa karşı politikalar,
- Bunlara ek olarak şu anda sosyal politikanın kapsam sınırlarında gezinen

daha yeni konular da belirtilebilir:

- Kentsel politikalar,
- Çevre koruma ve ekolojik konular
- Tüketiciyi koruma

Bu bileşenler arasındaki denge Avrupa ülkeleri çapında çeşitlilik göstermektedir. Pek az ülkede, yukarıdaki konuların tümü sosyal politikanın bileşeni olarak görülmektedir. Bununla birlikte, Avrupa ülkeleri arasında, politika hedeflerini gerçekleştirmek için kullanılan mekanizmalarda, sosyal politikayı oluşturmak ve yürürlüğe sokmak için gerekli kurumsal çerçevede ve devlet, özel sektör, birey ile

³⁰⁾ Koray, a. g. e s: 27 – 28

sosyal gruplar arasındaki işlevsel ilişkilerde farklılıklar görülmektedir”⁽³¹⁾.

Sosyal politikanın ekonomik ilişkilerdeki düzenleyici ve dengeleyici rolü, özellikle piyasanın başarısız kaldığı işsizlik ve yoksulluk alanlarında kendini göstermektedir. Zaten, sosyal politikaların öncelikli amaçlarından biri de çalışma hayatında ortaya çıkabilecek sosyal sorunları önlemeye çalışmaktır. Bunların başında da serbest piyasanın çoğu zaman önleyemediği işsizlik ve yoksulluk sorunları gelmektedir. Politikanın sosyal niteliği kendini burada somut olarak göstermektedir.

“Sanayileşmiş ülkelerde devletin önemli bir ekonomik aktör olduğu görülmektedir. Devlet, özellikle yeniden dağıtım politikalarının sorumluluğunu üstlenmiştir. Bunun nedeni, piyasanın, yoksullara yönelik minimum gelir koruma sistemlerini ya da sağlık ve işsizlik sigortası gibi bazı güvenceleri sağlayamamasıdır (piyasa başarısızlıkları teorisi). Sosyal politikalar, piyasa yetersizlikleri ortaya çıkmadan onları önlemeye çalışırlar. Sosyal politikaların olmadığı durumda, bunun en açık sonucu “yoksulluk” olarak gözlenmektedir. Bu tür yeniden dağıtım fonksiyonu dışında, sosyal politikalar aynı zamanda ekonomi üzerinde de pozitif bir etkiye sahip olmaktadır (iş piyasalarının esnekliği ve işgücünün kalitesine katkıda bulunmakta, otomatik bir dengeleyici olarak görev yapmaktadır)”⁽³²⁾.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız sosyal politika kavramının ve uygulamalarının çeşitli iktisadi teorilerde farklı değerlendirildiğini söylememiz gerekmektedir. Kabaca ifade edecek olursak, sosyal politikalara temel olarak iki farklı bakış açısı (yaklaşım) geliştirilmiştir. İlki, sosyal politikalara karşı çıkan, bu politikaların gereksiz olduğunu savunan liberal yaklaşım, diğeri ise sosyal politikaların devletin temel görevi olması gerektiğini savunan sosyal ya da sosyal demokratik yaklaşımdır.

Liberal iktisadi yaklaşıma göre; sosyal politikalar, başka bir ifadeyle devletin ekonomik ve sosyal ilişkilere müdahalesi yanlıştır. Çünkü bu, piyasa ekonomisinin doğal işleyişine bir müdahaledir, dolayısıyla da sağlıklı bir piyasa ekonomisine yönelik bir tehdittir. Diğer bir ifadeyle, serbest piyasaya devlet müdahalesi (sosyal politikalar) sağlıklı bir piyasa ekonomisinin işleyişine aykırılık

³¹⁾ Buğra ve Keyder, a. g. e s: 162 – 163

³²⁾ Özdemir, a. g. m s: 82

teşkil etmektedir. Bu yaklaşıma göre; devlet, hiçbir şekilde piyasa ekonomisine ve çalışma hayatına müdahale etmemelidir. Devletin görevi, sadece piyasanın serbest ve sağlıklı işleyişine hizmet etmek, buna uygun hukuk kuralları tesis etmektir. Bu anlayış sadece klasik liberal yaklaşıma özgü bir anlayış olmayıp, günümüzde de neo - liberal yaklaşımın da savunduğu görüştür.

“Klasik iktisadi yaklaşımın, ekonomik liberalizmin özünde kendi çıkarı için en akılcı seçimleri yapan birey varsayımı yatar. Devlet, sadece kapitalist piyasanın düzgün işlemesini sağlayacak bir hukuk düzeni kurmalı ve güvenliği sağlamalı, ancak rasyonel bireyin tercihlerine müdahale etmemelidir. Devlete “gece bekçiliği” görevi yükleyen, bireyler ve toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilerin doğal seyrine bırakılması yönündeki liberal itikat sadece klasik iktisada özgü değildir. 20. yüzyılın ikinci yarısında yükselen ve son çeyrek yüzyılda etkisini artıran yeni - liberalizm de devletin sosyal işlevlerine ve sosyal politikaya şiddetle karşı çıkmaktadır. Bu yaklaşımın radikal temsilcisi olan Hayek, *The Road of Serfdom*, (Köleliğe Giden Yol, 1944) kitabında; piyasaya yönelik her türlü devlet müdahalesine karşı çıkmakta ve piyasayı düzenlemeye yönelik girişimleri köleliğe doğru gidiş olarak tanımlamaktadır. Hayek, devletin işlevini ve müdahalesini sadece rekabetin daha iyi işlemesini sağlayacak bir hukuk düzeni kurmak olarak tanımlamakta ve sosyal korumacı düzenlemelere karşı çıkmaktadır. Hayek, net bir biçimde piyasaya dayalı ekonomik düzen içinde sosyal adalete yer olmadığını ve bunun boş bir kavram olduğunu; sosyal adalet adına bir otorite tarafından piyasaya getirilecek yükümlülüklerin varlığı durumunda piyasanın korunamayacağını ve sosyal adaletin bir komuta ekonomisinde ya da merkezi olarak yönetilen bir ekonomide mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Hayek, Keynesyen makroekonomik politikalar ve açık finansman dâhil piyasaya müdahalenin her türüne karşı düşmanca bir tutum takınmıştır. Onun radikal yeni - liberalizmi ekonomik planlamanın bireysel özgürlükle tamamen uyumsuz olduğu inancına dayalıdır”⁽³³⁾.

Sosyal politikalara ilişkin diğer bir yaklaşım da sosyal ya da sosyal demokratik yaklaşım olarak adlandırılabilir olan yaklaşımdır. Bu yaklaşım, liberal yaklaşımın tam aksine devletin piyasaya müdahalesini zorunlu görmektedir. Bu yaklaşım serbest piyasanın olası yıkıcı etkilerini önlemek ve çalışma hayatındaki ilişkileri toplum yararına düzenlemek için devletin düzenleyici bir rol oynaması gerektiğini savunmaktadır.

³³⁾ Aziz Çelik, (2004). AB Sürecinin En Uyumsuz Alanı: Sosyal Haklar. *Birikim Dergisi* Sayı: 184 – 185 (Ağustos - Eylül 2004) s: 1

“Hayek’in Köleliğe Giden Yol’u yayınladığı 1944’te Karl Polanyi, laissez - faire’ci kapitalizme köklü eleştiriler yönelttiği Büyük Dönüşüm: Çağımızın Politik ve Ekonomik Kökenleri’ni (The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time) yazdı. Polanyi, Hayek’in tam tersine bireyin özgürlüğünün, sermayenin sosyal denetim altında olmasına bağlı olduğunu savunuyor, piyasa ve onu sınırlamaya yönelik karşıt hareketleri modern toplum dinamiklerinin çift yönlü hareketi (double movement) olarak nitelendiriyordu. Polanyi, ” çift yönlü hareket”i iki düzenleyici ilkenin çelişkisi/mücadelesi olarak tanımlıyordu. Birinci düzenleyici ilke ekonomik liberalizm(laissez - faire) idi ve kendi kurallarına göre işleyen bir piyasanın kurulması amacına yönelmişti. İkinci ilke ise, piyasanın kendi kurallarına göre işleyişinden ve yıkıcı etkilerinden zarar görenlerin korunmasını amaçlayan sosyal koruma ilkesiydi. Sosyal koruma ilkesi; koruyucu yasal önlemler (sosyal hukuk, iş hukuku, sosyal güvenlik hukuku) ile ekonomik liberalizmi kısıtlayıcı örgütler (sendikalar) ve çeşitli müdahale araçlarını kullanıyordu. Polanyi’ye göre, piyasa toplumunun temel özelliklerinden biri; sosyal olarak çözülmüş (disembedded), sosyal ve politik kurumlardan kopmuş ve köksüzleşmiş olmasıdır. Polanyi, böylesi bir piyasanın insanlarda güvensizlik ve toplumsal endişe yaratacağını vurgulamaktadır. Toplum ve devlet tarafından oluşturulacak koruyucu karşı hareketlerle; devlet müdahalesi ve sosyal hukuk yoluyla piyasanın toplumsal ve siyasal kurumlardan tümüyle kopmasının ya da onlardan bağımsızlaşmasının önüne geçilmelidir” (34).

Batı’da ortaya çıkan ve gelişen sosyal politika kavramı, kapsam ve içerik itibariyle sürekli bir tartışmanın konusu olmuştur. Bu tartışmanın merkezinde ekonomik piyasanın serbestliği ile sosyal hayatın dengeliliği arasındaki bağlantının nasıl olacağı konusu yer almaktadır.

“Avrupa merkezli bir kavram olan ve ulus - devlet ölçeğinde ortaya çıkan sosyal politika doğası gereği farklı sosyal ve siyasal güçleri arasında temel bir çekişme ve mücadele konusu olmuştur. Sosyal politikanın bu özelliği küreselleşme ve Avrupa bütünleşmesi sürecinde de devam etmekte, tartışmanın bir ucunda yurttaşların ve emeğin sosyal Avrupası yaklaşımı, diğer ucunda ise sermayenin engelsiz bütünleşmesi ve piyasaların olabildiğince serbestleştirilmesi, kuralsızlaştırılması (deregulation) yaklaşımı yer almaktadır. Sosyal politika, özellikle 1980’lerden bu yana AB içinde derin bir ihtilaf kaynağı olmayı sürdürüyor. Sorunun temelinde AB’nin gelecekteki en uygun ekonomik ve siyasal modelinin ne olması gerektiği tartışması yatmakta, Polanyi’nin kavramsal çerçevesini kullanacak olursak, piyasa ile onu kısıtlayacak önlemler arasındaki gerilim ve çift yönlü hareket bu kez ulusal üstü düzeyde devam

³⁴⁾ Çelik, a. g. m s: 1 – 2

etmektedir”⁽³⁵⁾.

Çağdaş sosyal politikalarla ilgili olarak söz konusu politikaların kimler tarafından belirleneceği ve uygulanacağı ve bunların sınırları meselesi de önem taşımaktadır. Günümüzde sosyal politikaların sadece devlet eliyle belirlenip yürütülemeyeceği ancak özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının da etkin katılımıyla sosyal politikaların belirlenebileceği anlayışı ağırlık kazanmaktadır. Toplumsal sorunların çok faktörlülüğü ve çok taraflılığı bu anlayışın gelişmesine yol açmıştır.

“Sosyal politikanın sağlanmasında devletin (merkezi ve yerel yönetimler) dışında başta toplum olmak üzere gönüllü kuruluşlar, özel sektör, dini organizasyonlar ve işletmelerden oluşan geniş bir alan bulunmaktadır. Demokratik ülkelerde bu kurumların giderek sosyal politikaların belirlenmesi sürecine katılımı ve sosyal politikaların uygulanmasındaki etkinliği artmaktadır”⁽³⁶⁾.

Sosyal politikaların genişleyen faaliyet alanıyla birlikte söz konusu politikaları belirleme ve uygulama konuları önem kazanmaktadır. Yukarıda değinildiği gibi sosyal politikaların sadece merkezi devlet eliyle yürütülemeyeceği, bu noktada yerel yönetimlere de önemli görevler düştüğü çok açıktır. Çağdaş sosyal politikaların, merkezi yönetimin eliyle yürütüleceği anlayışından ziyade, yerel yönetimin alanı olarak değerlendirilmekte ve bu anlamda yerel yönetimler daha fazla yetki, sorumluluk ve imkânlarla donatılmaktadır. Bu süreçte merkezi yönetim dışında diğer kesimler de sosyal politika süreçlerine dâhil edilmeye çalışılmaktadır.

Ayrıca son dönemlerde önem kazanmaya başlayan sosyal politikalarla ilintili olan bir diğer kavram ise “vatandaşlık” kavramıdır. Sosyal devlet, sosyal politika ve vatandaşlık kavramları arasında ortaya konan ilişki farklı yaklaşımları ve açıklamaları da beraberinde getirmiştir. Sosyal devletin gücünü ve etkinliğini daha da pekiştiren “sosyal vatandaşlık” kavramı günümüzde gittikçe artan bir önem kazanmaya başlamıştır. Devletin, sosyal sorumluluğunu vatandaşlık düzeyinde ele alan bu yaklaşım, farklı bakış açılarıyla değerlendirilmektedir.

³⁵⁾ Çelik, a. g. m s: 2

³⁶⁾ Ersöz, a. g. m s: 16

“Sosyal politika ile vatandaşlık kavramı arasında yakın bir ilişki vardır. Sosyal politika ülkede yaşayan bütün bireylerin ekonomik ve sosyal durumlarını düzeltmeyi hedeflediğinden sosyal politika ve vatandaşlık arasındaki ilişkinin önemi daha da artmaktadır. Son yıllarda sosyal politika gündemini meşgul eden ve Amartya Sen ile David Leine tarafından gündeme getirilen “varlığımızı sürdürmek için neye ihtiyacımız var?” sorusunu sorduğumuzda sosyal politika ana oyunun aracı olarak değil ana oyunun kendisi olmaktadır. Devlet politikaları ise, kendini ayarlayan piyasa ekonomisine hizmet eder. Çünkü sosyal politika devletin vatandaşlarına yönelik hizmetlerde temel anahtar olmaktadır. Bu yüzden refah devletleri arasındaki farklı boyutları anlamak için kullanılan anahtar kavramlardan biri olan “sosyal vatandaşlık” son yıllarda sıklıkla gündeme gelmektedir”⁽³⁷⁾.

Görünen o ki günümüzde ve gelecekte sosyal devlet ve politikalar alanında gerek teorik gerekse de uygulamaları noktasında çeşitli yaklaşımlar ortaya çıkacaktır. Bugün olduğu gibi gelecekte de sosyal politikalara ilişkin tanımlamalar ve tartışmalar önemini ve güncelliğini korumaya devam edecektir. Çünkü sosyal hayatın olduğu her yerde çeşitli sosyal sorunlar ve bu sorunlara yönelik farklı çözüm ve uygulama biçimleri ortaya çıkacaktır. Temel olarak, sosyal devlet ve politikalardan vazgeçilmesi mümkün görünmemekle birlikte, belki sosyal politikanın araçları, kapsam ve müdahale biçimleri konusunda çeşitli ülkelerde hatta bölgelerde farklılıklar olacaktır. Sosyal politika kavramının tanımı, içeriği, bu kavrama yönelik farklı yaklaşımları ve kavramın uygulanma biçimleri konusuna kısaca değindikten sonra, sosyal politika kavramının Avrupa Birliği ülkelerindeki teorik ve pratik konumunun incelenmesine geçebiliriz.

2.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE SOSYAL POLİTİKALAR

Avrupa Ekonomik Topluluğu ile başlayan Avrupa Birliği sürecinde ilk dönemde ortaya konan ekonomik model liberal bir yaklaşıma sahipti. Bu yaklaşım, sosyal gelişmeyi ekonomik gelişmeye bağlamıştı. Bu yaklaşıma göre, ekonomi ulusal ve küresel düzeyde geliştikçe sosyal bütünleşme de kendiliğinden ortaya çıkacaktı.

“Piyasaların ulusal sınırlar ötesine genişlemesinin daha fazla ekonomik etkinlik, üretim ve başarıyı beraberinde getireceğini savunan neo - klasik iktisat teorisine dayalı Avrupa bütünleşme süreci, ”sosyal” değil “ekonomik” bir temele dayalı olarak başladı ve bütünleşmenin ilk 30 yılına bu yaklaşım egemen oldu. Avrupa

³⁷⁾ Şenkal, a. g. m s: 227

Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kuran liberal yaklaşımlı Roma Antlaşması (1957) "sosyal" boyutu piyasaya, diğer bir deyişle ekonomide sağlanan bütünleşmeye bağlamıştır. Başarılı bir ekonomik bütünleşmenin sonucunda Topluluk içinde bir sosyal bütünleşme kendiliğinden sağlanacaktı"⁽³⁸⁾.

Avrupa Birliği'nin gelişen sosyal yapısında ve bu yapıda ortaya çıkan sosyal sorunlara karşı mücadelede neo - liberal yaklaşımın yetersiz kalması AB'yi farklı model ve mücadele arayışlarına yöneltmiştir. AB ülkelerindeki sosyal devlet ve politikaların gelişimi farklı şekillerde olmuştur.

Avrupa Birliği'ne üye ülkelerdeki sosyal politika anlayışını ve uygulamalarını anlamak için öncelikle sosyal devlet ve haklar kavramının Avrupa'daki tarihsel gelişimine bakmamız yararlı olacaktır. AB ülkelerindeki sosyal haklar kavramının tarihsel gelişimi T. H. Marshall tarafından ortaya konmuştur. Marshall'a göre, sosyal hakların gelişimi, sivil ve siyasal haklardan sonra 20. yy'da ortaya çıkmıştır. Sosyal haklar anlayışının ortaya çıkması çağdaş sosyal devlet yapısının oluşmasının temelini oluşturmaktadır.

"Sosyal hakların benimsenmesi ve uygulanması modern anlamda refah devletinin meşruiyet zeminini oluşturmaktadır. Bunlar toplumu oluşturan bireylerin birbirine yardım etme yükümlülüğünden ayrı vatandaş olmaktan ileri gelen haklardır. Vatandaşların sahip oldukları haklar ve özgürlükler 3 farklı kategoriye ayrılabilir. Bunlar sivil, politik ve sosyal haklardır. T. H. Marshall'a göre bu 3 kategori art arda, fakat karmaşık bir biçimde gelişim göstermiştir. Birinci hak kategorisinde 18. yy'da ortaya çıkan vücut bütünlüğü, düşünce ve din özgürlüğü gibi temel insan haklarına dayanan sivil haklar yer almaktadır. İkinci grubu oluşturan siyasal haklar 19. yüzyılda ortaya çıkmış olup, oy kullanma hakkı, evrensel vatandaşlık, siyasi katılım ve temsil gibi hakları içerir. 20. yüzyılda ortaya çıkan sosyal haklar üçüncü hak grubunu oluşturur ve refah haklarının yanı sıra temel destek ve gelir hakkını da içerir. Ülkeler hakların bu üçlü düzeninin kurulmasında farklı yollar izlemişlerdir ancak günümüzde sosyal haklar fikrinin tüm Avrupa ülkelerinde köklü biçimde yerleşmiş olduğu açıkça belirtilebilir. Bu durum, ayrıca Nice Zirvesinde kabul edilen "*Temel Haklar Bildirgesi*" gibi önemli AB belgelerinde de vurgulanmaktadır"⁽³⁹⁾.

³⁸⁾ Çelik, a. g. m s: 3

³⁹⁾ Şenkal, a. g. m s: 227

ABD’de ise sosyal politika anlayışının temelinde çalışma ilişkileri yatar. Devlet, sosyal yardım ve politika aktörü olmaktan çok, çalışma ilişkilerini düzenleyen bir aygıt konumundadır. Bu ülkede sosyal yardım ve hizmetler başka kuruluşlara devredilmiştir.

“ABD’de, hak sahibi vatandaşlık statüsü, özel mülkiyet ve özgür sözleşme ilişkileri içinde belirlenir. Mülk sahibi olmayan ve emek piyasası içinde geçimini temin edemeyenlerin durumunda son derece eli sıkı yoksul yardımı programları, yoksul yardımı alanların topluma eşit koşullarda katılmaları imkânsız, merhamete muhtaç insanlar oldukları anlayışıyla yürütülür. Hayırsever faaliyetleri karşılığı önemli vergi indirimleri kazanan bireyler ve özel şirketlerle onların bağış yaptığı hayırsever kuruluşlar, yoksullukla mücadele alanının önemli aktörleri olarak ortaya çıkarlar. Başka bir deyişle, toplumsal bir sorun olarak yoksulluk, büyük ölçüde, devletin sorumluluk alanının dışında bırakılır” (40).

Avrupa Birliği’ndeki sosyal devlet ve politika inancının merkezinde yer alan sosyal haklar anlayışının bir sonucu olarak devlet, yoksulluk, işsizlik ve sosyal dışlanmaya karşı aktif ve kurumsal bir mücadele yöntemini benimsemiştir. Özellikle de “sosyal içerme” kavramı temelinde oluşturulan bu kurumsal düzenlemeler, her şeyden önce toplumsal yaşama uyum sağlamada çeşitli nedenlerle zorluk çeken, bu ülkelerde yine çeşitli nedenlerle ayrımcılığa uğrayan tüm sosyal kesimlere yönelik uyum ve bütünleşme politikalarına başvurmaktadır. Bu bağlamda AB sosyal modeli ABD sosyal politikalarından önemli ölçüde farklılık göstermektedir.

“AB düzeyinde ise, yoksulluk tartışmalarının, “sosyal dışlanmayla mücadele” ve “sosyal içerme” kavramları temelinde yürütüldüğünü görüyoruz. Sosyal içerme amacı, hem gelir düzeyleri toplum ortalamasının çok altında olduğu için, hem de etnik veya dini kökenleri, toplumsal cinsiyetleri, eğitim durumları, fiziksel veya zihinsel engelleri dolayısıyla topluma eşit vatandaşlar olarak katılmakta zorluk çeken insanların durumunu kurumsal düzenlemeler yoluyla çözmeye yönelik bir amaç. Burada söz konusu olan, sadece istihdam olanakları yaratmak veya insanlara fırsat eşitliği tanımak değil. Söz konusu olan, kendi özellikleri nedeniyle, bu olanak ve fırsatlardan herkes gibi yararlanamayanların durumunda, eşit vatandaşlık kavramının içini doldurmaya yönelik, siyasi iradeyle alınmış bir kurumsal önlemler bütünü. Bu önlemlerin, farklı insanların sahip oldukları hakları, Amartya Sen’in deyişiyle yapabilirliklere dönüşme konusunda

⁴⁰⁾ Ayşe Buğra, (2005).Yoksulluk ve Sosyal Haklar. *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu* http://www.spf.boun.edu.tr/docs/STGP_Bugra.pdf (Aralık 2005) s: 8

eşit olanaklara sahip olmadıkları gerçeğinin topluma eşit koşullarda katılma hakkını ortadan kaldırmaması gerektiği fikri temelinde biçimlendiklerini söyleyebiliriz. Dolayısıyla, AB’de sosyal politika, özellikle yansıttığı siyasi sorumluluk bilinciyle, ABD’deki bireysel sorumluluk fikrinin biçimlendirdiği sosyal politika anlayışından önemle ayrılıyor”⁽⁴¹⁾.

Avrupa Birliği toplumunda özellikle de II. Dünya Savaşı’ndan sonra, savaşın ortaya çıkardığı toplumsal yıkımların da etkisiyle, sosyal vatandaşlık kavramı ortaya çıkmış ve bu kavram üye ülkelerin sosyal politikalarında önemli bir yer edinmiştir. AB sosyal politikalarını oluşturan sosyal vatandaşlık kavramı özellikle de insan haklarında yaşanan olumsuzluklar, yoksulluk ve uluslar arası şiddet olaylarına karşı mücadeleyle belirgin hale gelmiş ve bu yönde kurumsallaşmaya yönelik önemli adımlar atılmaya başlanmıştır.

“II. Dünya Savaşı’ndan sonra yeni bir paradigma olarak ortaya çıkan sosyal vatandaşlık kavramı sosyal politika açısından önemlidir. Sosyal refah, sosyal barış hedefini sağlamak bir bakıma sosyal vatandaşlığın uygulanmasına bağlı olduğunu iddia eden çok sayıda görüşler mevcuttur. Aslında son yüzyılda küresel yoksulluk, çevre kirliliği, insan hakları suiistimalleri ve uluslar arası şiddetin yaygınlaşmasıyla bireylere gereksinim artmış, etkin kurumlar oluşturulmuş ve küresel sorumluluğu kullanmak ve bir o kadar başarmaya teşvik etmek için kimi ülkelerde sosyal vatandaşlık fikri kabul görmeye başlamıştır”⁽⁴²⁾.

Her ne kadar AB üyesi ülkelerde sosyal vatandaşlık kavramı etrafında sosyal politika oluşturulmaya çalışılsa da farklı üye ülkelerde farklı sosyal vatandaşlık uygulamalarının ortaya çıkması beraberinde çeşitli görüş ayrılıklarını da getirmiştir.

“Avrupa Birliği’nin sosyal vatandaşlık anlayışı refah devletinin yansıması olarak değerlendirilebilir. Birlik sosyal boyuta ağırlık vererek bir sosyal vatandaşlık anlayışını uygulamaya çalışmaktadır. Ancak, birliği oluşturan ülkeler arasında uygulama bakımından ciddi farklılıklar mevcuttur. Bu yüzden ortaya çıkan 3 farklı sosyal vatandaşlık tipinin ayrımcılığa yol açıp “Sınırlandırılmış Vatandaşlık” kavramına dönüşme ihtimali mevcuttur. Böyle bir gelişmenin ortaya çıkması durumunda ne gibi

⁴¹⁾ Buğra, (2005) a. g. m s: 9 – 10

⁴²⁾ Şenkal, a. g. m s: 254

politikaların izleneceği de merak konusudur”⁽⁴³⁾.

Avrupa sosyal modeli özünde ekonomik ve sosyal bir bütünleşme modelidir. Avrupa Konseyi, bu sosyal modeli sosyal ve ekonomik gelişmenin önemli bir aracı olarak görmekte ve desteklemektedir.

“1990’lı yılların sonundan bu yana Avrupa Sosyal Modeli resmi bir Avrupa Birliği projesi ve entegrasyon modeli olarak kabul edilmiştir. (...). Avrupa Konseyi, AB sosyal modelini sosyoekonomik koşullarda değişimin sağlanması ve yenilenmesi adına önemli bir araç olarak görür. Bu model, yüksek istihdamla birlikte yüksek verimlilik, rekabet ve ekonomik büyüme için temel bir gereklilik olarak görülür. Avrupa sosyal modeli bu nedenle bir ekonomik ve sosyal bütünleşme modelidir”⁽⁴⁴⁾.

Günümüzde Avrupa Sosyal Modeli diye adlandırılan model, aslında tüm AB üye ülkelerin sosyal modeli değildir. AB sosyal modeli diye adlandırılan sosyal politika çerçevesi özellikle Batı Avrupa ülkelerinde uygulanan ve emeklilik, işsizlik, yoksulluk vb. sorunlara yönelik oluşturulan mücadele biçiminin ortak adıdır. AB sosyal modeli değişik ülkelerde değişik uygulamalara tabidir. Ancak, model olarak adlandırılan sosyal politikaların dayandığı çeşitli ortak değerler mevcuttur. Bu değerlerin varlığı AB sosyal modeli kavramsallaştırmasını mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla AB sosyal modeli, üye ülkeler arasında çeşitli uygulama farklılıkları taşıyor olsa da ortak bazı değerlere dayanması ve benzer sosyal koruma araçları ve kurumları oluşturmaları bakımından ortaya çıkmış bir sosyal modeldir.

“Avrupa sosyal modeli diye sözü edilen ve emeklilik, sağlık, işsizlik ile diğer alanlarda vatandaşlara sağladığı güçlü sosyal koruma önlemleri ile hayranlık uyandıran model, Avrupa Birliği’nin sosyal modeli değildir. Avrupa sosyal modeli Batı Avrupa ülkelerinde ulusal düzeyde gerçekleşmiş, bu nedenle de her ülkenin kendi koşullarına göre farklı nitelikler almıştır. Sosyal koruma alanında bir Avrupa modelinden söz edilmesini sağlayan şey, sosyal açıdan Avrupa Birliği yasalarının, kurumlarının vb. varlığı değil Batı Avrupa ülkelerinde birbirlerin den farklı da olsa mevcut sosyal koruma sistemlerinin bazı ortak değerlere dayanması ve karşılaştırılabilir sosyal

⁴³⁾ Şenkal, a. g. m s: 255

⁴⁴⁾ Buttler Friedrich, Schoof Ulrich and Walwei Ulrich. (2006). The European Social Model and Eastern Enlargement. http://doku.iab.de/zaf/2006/2006_1_zaf_buttler_schoof_walwei.pdf ZAF 1/2006, S. 97 – 122

politikalar ve sosyal kurumlar yaratılmış olmasıdır”⁽⁴⁵⁾.

Avrupa Birliği ülkelerinin kendi sosyal sorunlarını çözmede, özellikle de yoksulluğa karşı geliştirdiği çeşitli mücadele araçlarıyla ön plana çıkmaktadır. Avrupa Konseyi tarafından 1996 yılında Avrupa Sosyal Şartı’nda ortaya konan sosyal vatandaşlık kavramı sadece çalışan kesimlerin haklarını korumaktan öte tüm vatandaşların yoksulluk ve dışlanmaya karşı korunması gerektiği yaklaşımı gündeme gelmiş ve bu yaklaşım kabul edilmiştir. AB sosyal modeli denen olgu da tam da bu noktada kendini göstermektedir. Tüm vatandaşların asgari gelir düzeyine sahip olmaları gerektiği anlayışı Avrupa’nın Avrupa Sosyal Şartı’nda kabul ettiği bir yaklaşımdır. AB ülkelerinin çoğunda bu yaklaşım uygulama alanı bulmaktadır.

“Sosyal Avrupa kavramının temelindeki yaklaşım, Avrupa Konseyi’nin 1961’de ortaya koyduğu, 1996’da da revize edilerek geliştirilen **Avrupa Sosyal Şartı**’nda ifadesini buluyor. Sosyal Şart’a yansıdığı biçimiyle hak vurgusu, sadece çalışanların sosyal güvenlik, örgütlenme ve çalışma hayatını etkileyen kararlara katılma haklarını değil, bunların ötesinde, daha genel anlamda vatandaşlık haklarını da kapsıyor. Bu bağlamda, 1996’da revize edilmiş olan Avrupa Sosyal Şartı’nın bütün vatandaşların yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı korunma hakkına sahip olduklarını belirten 30. maddesi, bu hakkın hayata geçirilmesi için kullanılan önemli bir önlem olarak asgari gelir desteği uygulamasını gündeme getiriyor. Nitekim Avrupa Konseyi’nin 2000 yılında yayınladığı, *Avrupa Sosyal Şartı- Kısa bir Rehber (European Social Charter- A Short Guide)* başlıklı dokümanda, asgari gelir desteği uygulaması sosyal yardımdan yararlanabilecek durumundaki herkese yönelik yaygın bir uygulama olarak gündeme getiriliyor. Asgari gelir desteği, geliri belirli bir düzeyin altındaki bütün vatandaşlara, kamu kaynaklarından düzenli olarak yapılan nakit transferleri içeriyor. Bugün AB üyelerinin ve aday ülkelerin büyük çoğunluğunda asgari gelir desteği uygulaması bulunuyor”⁽⁴⁶⁾.

Yayımlanan Avrupa Sosyal Şartı’nda 12 konuda temel sosyal haklar belirlenmiştir. Sosyal Şart’ların hukuki bir bağlayıcılığı olmamasına karşın Avrupa Birliği sosyal politikalarına temel bir çerçeve çizmesi bakımından önem taşımaktadır.

⁴⁵⁾ Seyhan Erdoğan, (2005). Avrupa Birliği ve Sosyal Politika. *Genel - İş Emek Araştırma Dergisi* (2005 / 1) s: 19 – 20

⁴⁶⁾ Buğra, (2005). a. g. m s: 10

“1989 yılında Avrupa Sosyal Şartı yayınlanmıştır. Şart, yasal bir bağlayıcılığı olmamasına rağmen, Avrupa kurumlarının yeni ve sosyal bir karakterini yansıtmaları açısından önem arz etmektedir. Sosyal Şart ile Avrupa düzeyinde 12 temel hakka yer verilmiştir:

- Serbest dolaşım hakkı
- Yaşama ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi
- İstihdam ve ücretler
- Sosyal korunma hakkı
- Örgütlenme ve toplu sözleşme hakkı
- Mesleki eğitim hakkı
- Erkek ve kadın işgücüne eşit işlem yapılması
- İşçilerin bilgilendirilmesi ve yönetime katılımı
- İşyerinde sağlığın ve güvenliğin korunması
- Çocukların ve gençlerin korunması
- Yaşlıların korunması
- Engellilerin korunması” (47).

Avrupa Birliği sosyal politikalarını düzenleyen ve bu politikaların kapsamını belirleyen çeşitli gelişmeler yaşanmış ve bu yönde çeşitli antlaşmalar yapılmıştır. Sözgelimi Amsterdam Antlaşması, AB sosyal politikaları alanında önemli bir yer tutmaktadır. Bu antlaşma ile her türlü ayrımcılığa karşı çıkan hükümler benimsenmekte ve insanlar arasındaki ırk, cinsiyet, etnik köken, inanç vb. ayrımcılığa karşı mücadeleyi benimsemiştir. Bu antlaşma ile AB üyesi ülkeler arasında ortak sosyal politikaların geliştirilmesi sağlanmış ve ilkeler düzeyinde bir işbirliği yoluna gidilmiştir. Amsterdam Antlaşması’yla Avrupa Topluluğu, her türlü sosyal ayrımcılığa karşı mücadele edecek ve sosyal koruma araçlarını etkin hale getirecektir.

“Amsterdam Antlaşması (1997) genel olarak sosyal politika ve özel olarak sosyal koruma ve sosyal içerme konusunda özel bir yere sahiptir. Amsterdam Antlaşması ile Avrupa Topluluğu Antlaşmasına getirilen yeni 13. Madde, ayrımcılığa karşı hükümlerin benimsenmesine değinmekte ve Konseyi cins, ırk, etnik köken, din ve inanç, sakatlık, yaş veya cinsel eğilim temelinde her türlü ayrımcılığa karşı mücadele etmek üzere gereken önlemleri almaya yetkili kılmaktadır. Ancak, bu önlemlerin oybirliği ile alınması esas olacaktır. Amsterdam Antlaşması ile istihdamın geliştirilmesi

⁴⁷⁾ Pınar Günel, (2009). Avrupa Birliği’nin Sosyal Politikası Çerçevesinde Güney Avrupa Sosyal Devlet Modeli ve Türkiye. *Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi* Ankara http://www.sydgm.gov.tr/site_kutuphane/upload/kutuphane/1282220834r2983.pinar_gunal.pdf s: 37

Topluluk amaçlarına dâhil edilmiştir. Ayrıca, sosyal protokol Avrupa Topluluğu Antlaşması bünyesine alınmış, böylece sosyal politikanın Avrupa Topluluğu ve üye devletlerin ortak sorumluluğu olduğu doğrulanmıştır. Sosyal politikanın amaçları, istihdamın geliştirilmesi, yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, yeterli sosyal koruma, işçi ve yönetim arasında diyalog, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve sosyal dışlanmanın önlenmesi olarak saptanmıştır. Sosyal diyalog ve kadın ve erkeklere eşit biçimde güçlendirilen hükümler olmuştur”⁽⁴⁸⁾.

AB sosyal modelinde önemli bir yer tutan diğer bir gelişme Avrupa Topluluğu (AT) antlaşmasıdır. Bu antlaşmada sosyal politikaya ilişkin önemli düzenlemeler yer almaktadır. Başta, sosyal politika ilkeleri olmak üzere, politikaların uygulanma biçimleri ve asgari şartlar ortaya konmuştur. Yine bu antlaşmada sendikal / sosyal haklar başta olmak üzere, insan hakları, demokrasi, özgürlükler, çoğulcu toplum, hoşgörü, ayrımcılıkla mücadele vb prensipleri Topluluk ilkeleri haline getirmiştir.

“AT antlaşmasının sosyal politikaya ilişkin en önemli maddeleri Anayasa ile de esas olarak korunan 136 ve 137. Maddelerdir. 136. Madde, sosyal politikaya ilişkin ilke ve hedefleri belirlerken, 137. Madde topluluk organlarının bu hedeflere ulaşmak için yetkilerini ve karar alma yöntemlerini saptamaktadır. Topluluk organları, ücretler, örgütlenme özgürlüğü, grev ve lokavt konuları dışında diğer sosyal politika alanlarında bağlayıcı karar alabilecektir. 137 / 4’e göre, bu madde uyarınca kabul edilen düzenlemeler, üye ülkelerin bu madde ile uyumlu mevcut daha sıkı koruyucu önlemleri sürdürmesini ya da yenilerini almasını engellemeyecektir. Bir diğer deyişle, madde ile öngörülen düzenlemeler asgari olup daha koruyucu düzenlemelerin aşağıya çekilmesini gerektirmemektedir. 137 / 5’e göre bu maddenin düzenlemeleri ücretler, örgütlenme, grev hakkı için geçerli olmayacaktır. Buradan hareketle AB üyeliğinin kolektif sosyal / sendikal haklar konusunda bir kazanım sağlamayacağı iddiası ileri sürülmektedir. Oysa bu kural sadece Topluluk organlarına bağlayıcı karar alma konusunda sınırlama getirmekte olup genel olarak örgütlenme ve grev hakkının Topluluk hukuku dışında olduğu anlamına gelmemektedir. Bu kural bir istisna niteliği taşımaktadır ve dar yorumlanması gerekir. AB’nin örgütlenme özgürlüğü ve grev hakkı konusunda düzenleme yetkisinin olmaması, AB ülkelerinin grev hakkını çiğneyebileceği anlamını taşımamaktadır. Çünkü örgütlenme ve grev hakkı ön koşul niteliğindeki siyasi kriterlerinin bir parçasıdır. AB hukuku açısından ihlali ve tanınmaması söz konusu değildir. AB’nin kendine bağlı saydığı uluslar arası antlaşmalar ve insan hakları sözleşmeleri nedeniyle; temel sendikal / sosyal haklar, AB hukukunun olmazsa olmaz

⁴⁸⁾ Erdoğan, a. g. m s: 22

bir parçasıdır. AB Anayasası; AB'nin "insan onuru, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukuk devleti ve insan haklarına saygı temelinde kurulduğunu" belirtmekte ve "çoğulcu toplum, hoşgörü, adalet, dayanışma ve ayrımcılığın reddinin üye ülkelerin ortak değerleri olduğunu" vurgulamaktadır. Topluluk antlaşmasının 6. Maddesi ile Birlik, kendini İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi (İHAS) bağlı saymaktadır. Antlaşmanın 136. Maddesinde Topluluk Temel Sosyal Haklar Şartı'na ve Avrupa Sosyal Şartı'na (ASS) açıkça atıfta bulunulmuştur. Yine Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın başlangıç bölümünde şartın; İHAS, ASS, Adalet Divanı (ATAD) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) içtihat hukukundan kaynaklanan hakları teyit ettiği belirtilmiştir. İHAS'ın 11. Maddesi; bireylerin çıkarlarını korumak için sendika kurmalarını ve sendikalara katılmalarını temel bir insan hakkı olarak tanımlamaktadır. Öte yandan Adalet Divanı da pek çok kararında ILO ve diğer uluslar arası sözleşmelere gönderme yapmıştır" (49).

Sosyal politikalarda etkin olan uluslar arası kurumların başında yer alan Uluslar arası Çalışma Örgütü (ILO)'nün temel sosyal politika hedefleri vardır. Bu hedeflerin AB ülkelerine sosyal politikalar alanında yol göstermesi bakımından önemi büyüktür.

"Günümüzde de sosyal politikanın temel hedefleri arasında yer alan ILO'nun hedefleri şunlardır:

- Tam çalışmanın sağlanması ve işçilerin yaşama düzeylerinin yükseltilmesi
- Herkes için bir asgari geçim ücretinin sağlanması
- Mesleki eğitimin geliştirilmesi
- Toplu pazarlık hakkının tanınması
- Korunmaya gereksinimi olan herkese sosyal güvenlik ve sosyal güvence sağlanması
- Çocuğun ve kadının korunması
- Eğitim ve mesleki alanlarda, herkese eşit şans ve güvence tanınması
- Uygun bir beslenme, konut ve kültür araçlarının sağlanması" (50).

Öte yandan 1993 yılında Avrupa Birliği üye ülkeleri tarafından kabul edilen "Kopenhag Kriterleri" de sosyal politikalar alanında yer alan önemli düzenlemelerden biridir. Özellikle, AB üyeliği için gerekli şartlar sıralanırken sosyal / sendikal haklar ile demokrasi ve insan haklarının kurumsal, yasal ve uygulamada

⁴⁹⁾ Çelik, a. g. m s: 5 – 6

⁵⁰⁾ Günel, a. g. e s: 21

güvence altına alınması karara bağlanmıştır.

“Haziran 1993’te Kopenhag Zirvesinde kabul edilen ve “Kopenhag Siyasi Ölçütleri” olarak bilinen kararlar; AB üyeliği için gerekli ölçütleri sıralarken, demokrasi, hukuk devleti ve insan haklarını garanti altına alan kurumların istikrarlı bir biçimde varlığını ön koşul olarak belirtmiştir. Bu hakların sadece kâğıt üzerinde varlığını değil günlük yaşamda fiilen uygulanması gerektiğini vurgulamıştır. Bu nedenle örgütlenme ve grev hakkı siyasi kriterler bağlamında AB hukuku içindedir. Sosyal / sendikal hak ve özgürlüklerin eksiksiz varlığı bir siyasi kriter olarak değerlendirilmekte, bu nedenle gerek Konsey tarafından hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgeleri (KOB), gerekse Komisyon tarafından hazırlanan Düzenli İlerleme Raporlarında sendikal / sosyal haklar, siyasi kriterler bölümünde yer almaktadır”⁽⁵¹⁾.

Avrupa Birliği’nin sosyal politika hedeflerinin çerçevesini çizdiği temel alanlar vardır. Bu alanlar başta istihdam politikası olmak üzere, eğitim, öğretim ve gençlik politikaları ile yaşam ve çalışma koşulları alanlarındaki konular gelmektedir.

“Genel olarak bakıldığında zaman AB’nin antlaşma, program ve yasalarında yer alan sosyal ilerleme politikaları şu temel başlıklar altında değerlendirilebilir:

- A) İstihdam Politikası
 - Birlik’in İstihdam Stratejisi
 - Avrupa Sosyal Fonu’nun Eylemleri
- B) Eğitim, Öğretim ve Gençlik Politikaları
 - Eğitim ve Öğretim Politikalarının Temelleri
 - Eğitim ve Öğretim Programları
- C) Yaşam ve Çalışma Koşulları
 - Sosyal Diyalog
 - İşçi Enformasyonu
 - Sosyal Koruma
 - İş Örgütü
 - Kadınlara Eşit Muamele
 - Sosyal Dışlanmayla Mücadele
 - İş Güvenliği ve Sağlığı
 - Kamu Sağlığını Koruma”⁽⁵²⁾.

Avrupa Birliği’nin sosyal politikalar alanında diğer önemli bir konusu da

⁵¹⁾ Çelik, a. g. m s: 6

⁵²⁾ Günal, a. g. e s: 39 – 40

AB Anayasası çalışmalarıdır. AB Anayasası, sosyal politikalar alanında çeşitli düzenlemeler yaptığı için önem taşımaktadır. Bu Anayasa, sosyal politika alanındaki düzenlemelerinden dolayı çeşitli taraflarca farklı şekillerde eleştirilmektedir. Her kanat kendi açısından bu anayasal sosyal ve politik düzenlemelere yaklaşmakta ve dolayısıyla da AB Anayasasına karşı çıkmaktadırlar. Bu karşı çıkışlardan dolayı AB Anayasası henüz tüm üye ülkeler tarafında kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiş değildir. Dolayısıyla da AB sosyal ve siyasal birliği adına atılan çok önemli bir adım olan AB Anayasası girişimi henüz başarıya ulaşabilmiş değildir.

“Avrupa Anayasası birçok alanda olduğu gibi sosyal politika alanında da çeşitli tartışmalara neden olmakta; farklı kanatlarda yer alanlar tarafından, farklı nedenlerle eleştirilmektedir. Milliyetçi kanatta yer alanlar, ulus - devlet kavramının ortadan kalkacağı ve egemenliğin yitirileceği gibi ulusalcı kaygılar ile AB’ye ve Avrupa Anayasası’na karşı çıkarken; komünist kanatta yer alanlar, AB’nin kapitalist bir yapılanma olduğu ve Avrupa Anayasası’nın da kapitalizmi tahkim amacı taşıdığı ve serbest piyasaya mutlak öncelik tanıdığı gerekçesi ile Anayasa’yı şiddetle reddetmektedir. Liberal kanatta yer alanlar ise, Anayasa’da yer alan sosyal hükümlerin serbest piyasa ekonomisi ile küreselleşme için büyük bir tehdit ve engel oluşturduğu; Anayasa’da yer alan iş güvencesi gibi sosyal hakların işverenlere ve devlete yeni yükler getirerek rekabet gücünü engelleyeceği iddiası ile Avrupa Anayasası’na karşı çıkmaktadır. Kısacası Avrupa Anayasası, farklı gerekçelerle de olsa, birçok kesim tarafından tepki ile karşılanmaktadır”⁽⁵³⁾.

AB Anayasası her ne kadar özünde liberal bir nitelik taşıyor olsa da geliştirdiği sosyal düzenlemeler ile sosyal politikalar alanında ileri bir düzenleme sayılmaktadır. AB Anayasası’na karşı çıkmak, geliştirilen ileri sosyal düzenlemeleri de olumsuz etkilemektedir.

“Avrupa Anayasası, liberal düzenlemeler içermektedir. Ancak bu düzenlemelerin büyük bir çoğunluğu, kurucu antlaşmalardan aktarılmıştır. Dolayısıyla AB, ilk kez Anayasa ile birlikte liberal düzenlemelere vurgu yapmış değildir. Roma Antlaşması’ndan günümüze kadar gelen tüm kurucu antlaşmalar, liberal bir temele dayanmaktadır. Birliğin sosyal boyutu ise, özellikle İngiltere’nin engellemeleri nedeniyle gelişmemiştir. Bu noktada Avrupa Anayasası, şimdiye kadar önemli bir gelişme gösteremeyen Birliğin sosyal boyutunun, yetersiz de olsa, güçlendirilebilmesi

⁵³⁾ Banu Uçkan, (2005). Avrupa Anayasası’nın Genel Çerçevesi ve Sosyal Politikalar. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı:6. (2005 / 3) <http://www.calismatoplum.org/sayi6/makale%203.pdf> s: 130

açısından önem taşımaktadır. Bir başka ifadeyle Avrupa Anayasası'nda, neo - liberal iktisat politikalarında herhangi bir değişiklik yer almazken; sosyal politika açısından ileri bazı düzenlemeler göze çarpmaktadır. Her şeyden önce AB Temel Haklar Şartı, Birliğin birincil hukuku haline gelmekte; parlamentonun rolünün artması ve oybirliği yerine oyçokluğu mekanizmasının önem kazanması ile yasama süreci daha demokratik hale gelmekte ve sosyal politikaya ilişkin pek çok alanda nitelikli oyçokluğunun aranması, sosyal haklarla ilgili düzenlemelerin daha kolay yasalaşmasını sağlamaktadır. Anayasa'da yer alan bu düzenlemelerin Birlik düzeyinde sosyal bütünleşmeyi sağlamakta yetersiz kalacağı aşikârdır; bununla birlikte Birliğin liberal anlayışı içinde sosyal politika alanını, az da olsa, genişlettiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle Anayasa'ya liberal düzenlemeler nedeniyle karşı olanların ve “hayır” oyu verenlerin itiraz gerekçeleri haklı bir temele dayanmakla birlikte Anayasa'nın üye devletlerce kabul edilmemesi ve yürürlüğe girmemesi halinde Birliğin kuruluşundan bu yana izlediği liberal politikalarından herhangi bir sapma görülmeyecek; ancak yetersiz olmakla birlikte, sosyal haklar konusunda getirilecek ileri düzenlemelerin de önüne geçilmiş olunacaktır”⁽⁵⁴⁾.

AB'ye üye 25 ülke tarafından imzalanan AB Anayasası, Fransa ve Hollanda'da yapılan referandumlar sonucunda reddedilmesi sonucunda yürürlüğe girmesi imkânsız hale gelmiştir. AB Anayasası'nın iki ülkede yapılan referandum sonucunda reddedilmesi ve AB'nin genişleyen yapısının gelecekte nasıl bir sosyal ve siyasal Avrupa'yı doğuracağı merak konusudur. AB Anayasası'nın gelecekteki durumu AB sosyal politikalarının yönünü de etkileyecektir.

“29 Ekim 2004 tarihinde 25 üye devlet tarafından imzalanan, ancak 29 Mayıs 2005 tarihinde Fransa'da yapılan referandum sonucunda yürürlüğe girmesi imkânsız hale gelen Avrupa Anayasası'nda, mevcut neo - liberal ekonomi anlayışından herhangi bir sapma görülmezken; demokratik ve sosyal haklar açısından mevcut kurucu antlaşmaların bir adım ötesine geçildiği söylemek mümkündür. Her şeyden önce Anayasa'nın II. Bölümü'ne aynen aktarılan AB Temel Haklar Şartı, Birliğin bağlayıcılığı olan bir temel haklar kataloguna kavuşması ve ilk kez kurumsal endüstri ilişkileri sisteminin üç önemli ayağını oluşturan örgütlenme, toplu pazarlık ve grev hakkına temel haklar arasında yer verilmesi açısından önem taşımaktadır. Sosyal politika alanında nitelikli oy çokluğunun uygulama alanının genişlemesi ise, bir başka olumlu gelişme olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte Avrupa Anayasası'nda yer alan sosyal politikalara ilişkin düzenlemeler, Birlik düzeyinde bir sosyal model oluşturma konusunda çok yetersiz kalmaktadır. Kaldı ki gün geçtikçe kendi içinde de

⁵⁴⁾ Uçkan a. g. m s: 131 – 132

kırılarak zayıflayan Avrupa sosyal modelinin, hızlı bir genişleme sürecinden geçen Birlik düzeyinde gerçekleştirilmesi, hayli güç görünmektedir”⁽⁵⁵⁾.

Diğer taraftan genişleyen Avrupa Birliği, farklı sosyal yapıları bünyesine katmaya çalışan Birlik, ekonomide sağladığı başarıyı sosyal alanda aynı düzeyde sağlayabilmiş değildir. Avrupa Ekonomik Birliği oldukça başarılı olmasına karşın, Avrupa Sosyal Birliği, çeşitli sorun ve sıkıntılarla karşı karşıyadır. Bu yüzden de siyasal ve sosyal alanda tam bir birlik sağlanabilmiş değildir. AB’nin sosyal ve siyasal geleceği bu sorunlara vereceği tepkiler ve diğer sosyolojik ve politik süreçlerle yakından ilintilidir.

Sosyal politikalar bağlamında Avrupa Birliği’nin geliştirdiği istihdam stratejisi temelde dört ayak üzerinde durmaktadır. İlki, Avrupa Anayasası’nın 2. maddesinde belirtilen yüksek düzeyde istihdam hedefi önemli bir yer tutmaktadır. İkincisi, Topluluk üyeleri arasında bağlayıcı kurallar oluşturmak kaydıyla işçilerin serbest dolaşımı ve kadın - erkek fırsat eşitliğini sağlamaktır. Üçüncüsü, üye ülkeler arasındaki yasal düzenlemelerin işbirliği çerçevesinde düzenlenmesi ve açık koordinasyon yöntemidir. İstihdam stratejisinin son ayağı ise, ulusal olmayan güçlerle birlik oluşturma ve AB politikalarını etkileme gücü olan kurumların AB bünyesinde oluşturulmasıdır. Son madde, özellikle AB genişlemesine karşı geliştirilen bir düzenlemedir.

“AB sosyal politikası ve istihdam stratejisi genel olarak değerlendirildiğinde dört unsura dayalı olduğu görülmektedir: Birinci olarak, Avrupa Anayasası’nın 2. maddesi, yüksek düzeyde istihdamın, sosyal korumanın, kadın ve erkek eşitliğinin, yüksek hayat standartlarının ve üye devletlerarasında sosyal bütünleşme ve dayanışmanın artırılmasının teşvik edilmesini, Birliğin temel görevleri arasında saymak suretiyle önceliklerini ortaya koymuştur. İkinci olarak, sosyal politikayla ilgili pek çok alanda Birliğin bağlayıcı Topluluk kanunları (düzenleme ve direktifler) çıkarılmıştır. Roma Antlaşması’nın piyasaya uyumluluk kavramı altında getirdiği işçilerin serbest dolaşımına ilişkin uluslar-üstü yasalar ve düzenlemeler, üye devletlere bunları uygulama yükümlülüğü getirmekte ve ulusal sosyal güvenlik sistemlerinin bütünleşmesini teşvik etmekteydi. Kadın ve erkeklere fırsat eşitliği getiren yönergeler, Birlik içinde ulusal sınırların ötesinde uygulanabilen sosyal politika düzenlemelerinin

⁵⁵⁾ Uçkan, a. g. m s: 134

bağlayıcı niteliğini pekiştirmiştir. AB sosyal politikasının üçüncü unsuru, sosyal politika, sosyal güvenlik ve istihdam konularında üye devletlerarasında işbirliğini teşvik etmeye yönelik kurumsal yenilikler getirmesidir. Bu çerçevede, AB Antlaşması'nın 138. maddesi, sosyal taraflara AB düzeyinde anlaşmalar bağitleme ve bunların Birlik yasasına dönüştürülmesini talep etme hakkı veren sosyal diyalog ile son dönemlerde geliştirilen ve daha esnek işbirliği imkânı veren açık koordinasyon metodu sayılabilir. Bu açık koordinasyon mekanizması yeni yönetim modeli olarak da bilinmektedir. AB sosyal politikasının son unsuru ise, ulusal olmayan aktörlerle ittifak yapma ve Avrupa politikalarını etkileme gücüne sahip olan kurumların AB bünyesinde oluşturulmasıdır. Sosyal koruma düzeyi oldukça düşük olan yeni üyelerin AB'ye katılmasından ve özellikle üye sayısının 25'e yükselmesinden sonra, AB sosyal politikasının bu unsuru, hayati önem taşımaya başlamıştır”⁽⁵⁶⁾.

AB sosyal politikalarında bilhassa sosyal hizmetler alanındaki önemli bir gelişme de sosyal hizmetlerin yürütülmesinde yerel yönetimlerin artan fonksiyon ve yetkileridir. Bazı AB ülkelerinde sosyal devlet hizmetlerini yerel yönetimler aracılığıyla yürütmesi AB sosyal politikalarında göze çarpan önemli bir husustur.

“Birçok Avrupa ülkesinde desentralizasyon politikaları yerel yönetimlerin daha fazla yetki ve sorumluluk almasına imkân vermiş, yerel yönetimler refah politikalarının en önemli tamamlayıcı-uygulayıcı ajansı haline gelmişlerdir. Zaten refah devleti aktivitelerinin yarısından fazlasını oluşturan kamu refahı hizmetleri yerel yönetimler tarafından organize edilmekte ve dağıtımı yapılmaktadır. Örneğin, İskandinav refah devletlerinde kamu bakım hizmetleri öncelikle ulusal düzeyde belirlenen politikaların bir sonucu olarak ortaya çıkmakla birlikte bu politikaların uygulanması neredeyse bütünüyle İskandinav yerel yönetimlerinin görevidir”⁽⁵⁷⁾.

Yerel yönetimlerin sosyal politikalarda artan önem ve işlevine bağlı olarak, birçok ülke sosyal politikaların yerel yönetimler eliyle yürütülmesi için yerel yönetimlerin güçlendirilmesi yoluna gitmişlerdir. Özellikle de yerel boyuttaki sosyal sorunların çözümünde yerel yönetimler önemli roller almaktadırlar. Hatta refah devleti uygulamalarında yerel yönetimlerin görev alanı ve işlevi en üst seviyeye çıkarılmıştır.

⁵⁶⁾ Zeki Parlak ve Mustafa Aykaç, AB Sosyal Politikası: Refah Devletinden Avrupa Sosyal Modeline. (*e – makale*) <http://web.sakarya.edu.tr/~kaymakci/makale/absosyal.pdf> s: 2 – 3

⁵⁷⁾ Ersöz, a. g. m s: 18

“Endüstri devriminin ortaya çıkardığı büyük kentsel ve sosyal problemler merkezi ve yerel yönetimlerin sorumluluklarının ani ve büyük artışa yol açmış, müdahaleci devlet anlayışının doğuşuyla birlikte yerel yönetimler mahalli düzeydeki sosyal politikaların sağlanmasında giderek etkinliği artan bir araç haline gelmişlerdir. Refah devleti dönemi ise, merkezi devlette olduğu gibi yerel yönetimler için de son aşama olup, birçok ülkede yerel yönetimlerin sosyal politika fonksiyonları en üst düzeye ulaşmıştır”⁽⁵⁸⁾.

Yerel yönetimlerin sosyal hizmetlerde artan yetki ve faaliyet alanlarının temelinde yatan nedenler arasında hızlı kentleşme, göç, ailevi sorunlar (şiddet, boşanma vb), gençlik sorunları, yoksulluk vs. gibi toplumsal sorunların artması vardır. Buna bağlı olarak da, sorun çözme aktörlerinden biri olarak görülen yerel yönetimlere de bu noktada önemli görev ve sorumluluklar yüklenmiştir. Yerel yönetimlere yüklenen sosyal sorumluluk ve sosyal hizmetler, özellikle sanayileşme ve hızlı kentleşmeyle birlikte ön plana çıkmış ve buna bağlı olarak da yerel yönetimlerin sosyal politikalarda yetki ve fonksiyonu arttırılmıştır.

AB sosyal politikaları açısından üzerinde durulması gereken diğer önemli bir husus, sosyal politika alanında önemli küresel aktörlerin yer almaları konusudur. Söz konusu küresel aktörler, sosyal politika düzenlemelerinde önemli bir yere sahiptirler. Günümüzde de bu aktörler, çeşitli araçlarla ulusal ve uluslar arası sosyal düzenlemelerde önemli bir role sahiptirler.

“Dünya Bankası, IMF, OECD, BM ve AB gibi uluslar arası örgütlenmeler sosyal düzenlemelerin oluşturulmasında doğrudan ve dolaylı olmak üzere aktif bir role sahiptirler. Bu kurumlardan hem düzenleme hem de hazırlık açısından en kapsamlısı olan Avrupa Birliği’nin işgücü ve sosyal düzenlemeler, yapısal fonlar ve çeşitli sosyal programlar şeklindeki uygulamaları, önemli bir küresel düzenleme sahası oluşturmuştur”⁽⁵⁹⁾.

Başta uluslar arası kuruluşlar olmak üzere büyük ekonomi ve finans aktörlerinin küresel ekonomi politika yaklaşımı önemli bir değişim geçirmektedir. Önceki dönemlerde finans ve ekonomi merkezli politik yaklaşım günümüzde sosyoekonomik alana doğru kaymaktadır. Toplumu ve toplumsal boyutu önemseyen

⁵⁸⁾ Ersöz, a. g. m s: 19

⁵⁹⁾ Özeydin, a. g. m s: 174

yaklaşımlar benimsenmeye başlanmıştır. Ekonomik gelişme ve kalkınma sosyal boyutlarıyla ele alınmakta ve bu boyut politikalarda önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Uluslar arası platformda sosyal politikalar önemli bir yer tutar. Başta AB olmak üzere çeşitli kuruluşlar sosyal politikaları fonlar aracılığıyla desteklemektedir. Sosyal sorunların kalıcı ve etkili çözümlenmesi amacıyla oluşturulan sosyal politikalar günümüzde önemli bir yer tutmaktadır. Son yıllarda Türkiye de büyük çapta, sosyal politikalar alanında sağlanan uluslar arası fonlardan yararlanmaktadır.

“Yeni dönemde uluslar arası kuruluşların sosyal politika yaklaşımlarında ciddi değişiklikler meydana gelmektedir. Başlangıçta IMF’nin refaha değil çalışmaya vurgu yapan güvenlik ağı yaklaşımını sosyal politikalara tercih ederek refah harcamalarını ekonomi üzerinde bir yük olarak ele alması ve Dünya Bankası’nın yoksulluğun azaltılması üzerine yeni sosyal güvenlik yaklaşımları önemli değişimlere uğramaktadır. Sosyal politika uygulamalarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu katkılar sağlayabileceği düşüncesi, IMF’nin küreselleşmenin toplumsal boyutlarını biraz daha ciddiye aldığı bir göstergesidir. Dünya Bankası da küreselleşme sürecinde sosyal korumaya risk yönetimini açık bir şekilde eklemlenmesi bu değişimi ortaya koymaktadır”⁽⁶⁰⁾.

Avrupa Birliği’nin sosyal refah devleti yapısına ve bütünlüğüne en büyük tehdit günümüzde hızla aratan işsizlik sorunudur. AB üye ülkelerinde artan işsizlik ve buna bağlı sosyal sorunlar AB’nin refah politikalarını sorgulamasına yol açmaktadır. AB işsizlik sorunuyla mücadelede önemli kaynaklar harcamaktadır. Çünkü artan işsizlik tehdidi hem üye ülkeleri hem de aday ülkeleri önemli ölçüde tedirgin etmektedir.

“Bugün için Avrupa’nın en temel sorununun işsizlik olduğunu söylemek hiç abartı olmaz. Uzunca süre tam istihdamı yaşamış ve sosyal refah anlayışına inanmış Avrupa kamuoyu için bir türlü sonu gelmeyen işsizlik tam bir karabasan olmaktadır. (...). Kuşkusuz bu sorun karşısında ilgisiz kalınmamakta ve gerek ulusal düzeyde gerek AB düzeyinde uygulanan aktif ve pasif politikalarla bu sorun için epeyce para ve çaba harcanmaktadır. Ancak sorun çözülemediği gibi, bu sorunla beraber büyüyen başka sorunlar olduğu da görülmektedir. Örneğin, birçok ülkede büyüyen yabancı düşmanlığının gerisindeki önemli etmenlerden birinin işsizlik sorunu olduğu yadsınamaz. Ve bu sorun, yalnızca yabancı işçilerin yaşama hakkını ve koşullarını

⁶⁰⁾ Özeydin, a. g. m s: 174

tehdit etmemekte, aynı zamanda Avrupa'nın özgürlük, hoşgörü, demokrasi gibi temel felsefesini oluşturan ilkelerini zedelemektedir. Öte yandan işsizlik büyüdükçe, AB'nin genişleme sürecine de olumsuz bakılmakta ve AB'nin geleceği açısından birçok tehdit ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Avrupa kamuoyunda, AB'nin benimsediği liberal politikaların sosyal sorunları arttırdığı ve üyeler düzeyindeki refah devleti anlayışını zayıflattığı yolundaki görüşler nedeniyle AB'ye ilişkin kuşkular arttığı gibi, yeni üye olanlarda da AB politikalarına ilişkin hayal kırıklıkları büyümektedir. Kısacası, her ne kadar Avrupa refah devleti anlayışı ve uygulamalarında radikal bir değişiklik olmadığı söyleniyorsa da, uzun süren ve çözilemeyen işsizlik sorunu hem refah devleti anlayışını tehdit etmektedir hem de bu politikalara duyulan güvensizliği arttırmaktadır. Bu durumun yalnız AB düzeyinde değil, üye ülkeler düzeyindeki siyasal seçimlere yansdığı da ortada. Dolayısıyla, Avrupa da kamuoyunun olduğu gibi siyasal partilerin ve araştırmacıların en önemli konusunun işsizlik meselesi olduğunu söylemek doğru olur”⁽⁶¹⁾.

AB'nin sosyal politikalarını şekillendiren tarihsel ve toplumsal süreçler AB sosyal modeli dediğimiz bir modeli ortaya çıkarmıştır. Her ne kadar, söz konusu model üzerinde ortak bir tanım mevcut olmazsa bile AB ülkeleri arasında sosyal refah devletinin temel ilkelerinde bir konsensüs olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin; sosyal adalet, dayanışma, sosyal koruma vb. ilkelere ortak bir anlayış vardır. Bu ortak anlayış AB sosyal modeli diye adlandırılan modeli mümkün hale getirmektedir.

“Avrupa Sosyal Modeli kavramı literatürde son derece yaygın bir şekilde kullanılmasına rağmen henüz üzerinde tam anlaşmaya varılmış bir tanım mevcut değildir. Ancak, Avrupa Sosyal Modeli'ni, Avrupa düzeyinde geniş anlamda ulusal sosyal sorumlulukların ve kurumların yerini alan kendine özgü uluslar-üstü bir model olarak tanımlamak mümkündür. Bu çerçevede Avrupa Sosyal Modeli kavramını haklı kılan, en azından üç özelliğin mevcut olduğu söylenebilir. Bu özelliklerden ilki, Avrupa refah devletlerinin esasen sosyal adalet ve sosyal dayanışma temeli üzerinde yükselmesidir. Her şeyden önce, ekonomik ve sosyal hakların tüm vatandaşlara asgari düzeyde garanti edilmesi, bu ülkelerdeki kamuoyu, yerleşik sosyal politikalar ve kurumlar tarafından yaygın şekilde kabul edilmektedir. İkinci özellik ise, sosyal adaletin ekonomik etkinlik ve rekabeti arttıracağına olan inançtır. Üretken bir faktör olarak sosyal politika, toplum hayatındaki belirsizlikleri asgariye indirmekte, risk alma gücünü ve iradesini artırmakta ve piyasa başarısızlıklarını telafi etmektedir. Gelişmiş bir sosyal koruma ve refah sistemi, bundan yoksun olan bireyler için son derece riskli olan, ancak sosyal fayda ve zenginlik yaratan faaliyetleri mümkün kılmaktadır. Üçüncü olarak,

⁶¹⁾ Koray, a. g. e s: 231 – 232

Avrupa sosyal modeli, karşılıklı saygı ve güvene dayalı olarak hükümet ve sosyal taraflar arasında kurumsallaşmış bir sosyal diyaloga dayalıdır. Bu, liberal felsefeye dayalı Amerikan modeliyle mukayese edildiğinde, çalışma ilişkilerinin oldukça istikrarlı olması ve işgücünün önemli bir kısmının toplu pazarlık kapsamına alınmasının en temel göstergesidir. Ayrıca, sosyal diyalog kurumu, sosyal çatışmaların kurumsal yapı içinde uzlaşma ile çözümlenmesine imkân verdiği gibi, siyasi istikrar ve sosyal bütünleşmeye de katkıda bulunmaktadır”⁽⁶²⁾.

Avrupa sosyal modelini değerlendiren Giddens, bu modeli eğitimde ve olanaklarda fırsat eşitliği, güçlü bir refah sistemi, sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin en aza indirilmesi ve sosyal kurumların sosyal modelde aktif bir şekilde yer alması olarak açıklamaktadır.

“Giddens ise Avrupa Sosyal Modeli’nin sosyal politika alanındaki temel noktalarını şu başlıklar altında göstermektedir:

- Herkesin eğitime devam etmesini ve yeteneklerini geliştirmesini sağlayacak koşullara eşit erişim ve sosyal olanakların adil dağılımı
- Özellikle dezavantajlı grupları içermekle birlikte bütün vatandaşlara etkin sosyal koruma sağlayacak güçlü bir refah sistemi
- Ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin en aza indirilmesinin sağlanması
- Sosyal ve çevre ile ilgili çalışan bütün kurum ve kuruluşların oluşturacağı sosyal ortakların Avrupa Sosyal Modeli’nde etkin rol oynaması”⁽⁶³⁾.

Sosyal Avrupa üzerinde araştırma yapan sosyal bilimciler genelde dört farklı sosyal refah devleti uygulamaları gözlemlemişlerdir. Her bir modelde geliştirilen yaklaşımlar ve kullanılan araçlar farklılık göstermektedir. Aşağıda bu model tablosu yer almaktadır.

⁶²⁾ Parlak ve Aykaç, a. g. m s: 3

⁶³⁾ Günel, a. g. e s: 40 – 41

Avrupa Refah Rejimlerinin Temel Özellikleri				
	Kuzey Avrupa (İskandinav)	Kıta Avrupası (Merkez)	Güney Avrupa	Anglo-Sakson
Ekonomik Yönetişim	Finansal Sistem	•Bankalardan temin edilen uzun vadeli krediler •Uzun vadeli yatırım yapan sermaye	•Bankalardan temin edilen uzun vadeli krediler •Uzun vadeli yatırım yapan sermaye	•Mülletştirilmiş Bankalar •Devlet müdahalesi
	Üretim Rejimi	•Yüksek kalite ve yüksek vasıflara dayalı ihracat •Esnek uzmanlaşma	•Yüksek kalite ve yüksek vasıflara dayalı ihracat •Esnek uzmanlaşma	•Mülletştirilmiş kitle üretimi •Esnek uzmanlaşma
Endüstri İlişkileri	Örgütlü Çıkarlar	•Merkezleşmiş Örgütler, Yüksek sendikal yoğunluk, işyeri temsili	•Merkezleşmiş örgütler •Üye kaybeden sendikalar •İşletme konsensleri	•Zayıf ve parçalanmış sendikalar, •Uzlaşmaz işveren, •Yüksek grev eğilimi
	Toplu Pazarlık Sistemi	•Korporatist uzlaşma, •Koordine edilmiş toplu pazarlık, •Adem-i merkezleşme eğilimleri	•Sosyal ortaklık, •Koordine edilmiş Pazarlık, •Aynılma tehditleri	•Adem-i merkezi toplu pazarlık, •Geçici devlet müdahalesi, •Sendika-Devlet Kriz Pakı
İstihdam Rejimi	İstihdam	•Yüksek istihdam oranı •Kısmi-zamansız istihdam (kadın) •Son zamanlar da artan işsizlik	•Orta düzeyde istihdam •Kütl evi işsizlik ve erken emeklilik yolu ile çözüm	•Yüksek istihdam oranı •Kadın istihdamı (part-time)
	Emek Piyasaları	•Düzenlenmiş emek piyasaları, •Ömür boyu istihdam ve vasıflı işgücü	•Düzenlenmiş emek piyasaları •Ömür boyu istihdam ve vasıflı işgücü	•Düzenlenmiş emek piyasaları, •KOBİ/kayıt dışı sektörde emek ve a-ıplık istihdam
Refah Devleti	Finansman	•Büyük ölçüde vergi ile finanse edilen yüksek kamu harcamaları	•Büyük ölçüde ücretin vergülendirilmesi ile finanse edilen orta düzeyde harcamalar	•Vergi ve özel fonlarla finanse edilen orta düzeyde harcamalar,
	Sosyal Güvenlik	•Sosyal hizmet yönelimli evrensel refah devleti	•Devlet transfer yönelimli sosyal sigortalar	•Liberal refah devleti, artan özelleştirme

Kaynak: Ebbinghouse, B. (1999), "Does European Social Model Exist and Can it Survive?", G. Huemer, M. Mesch ve F. Traxler (ed) The Role of Employer Association and Labour Unions in the EMU: The Institutional Requirements for European Economic Policies, Aldershot:Asgate, s.16

“AB sosyal politikasının, her genişleme aşamasında gelişme kaydetmekle birlikte farklı sosyal refah rejimlerinin katılımıyla, kurumsal çeşitliliği artmıştır. Böylece, tek ve homojen bir Avrupa sosyal modelinin geliştirilmesi ve uyumlaştırılması ihtimali giderek azalmıştır” (64).

⁶⁴⁾ Parlak ve Aykaç, a. g. m s: 8

Her ülkenin veya bölgenin kendine has sosyoekonomik koşulları ve imkânları nedeniyle değişik sosyal refah devleti uygulamaları meydana gelmiştir. Bununla birlikte hepsinde ortak olan husus toplumsal sorunların çözümüne yönelik politika geliştirmeleri ve sosyal sorunlarla mücadele etmeleridir.

Refah devleti uygulamalarını en sağlıklı ve en başarılı bir şekilde hayata geçiren ülkelerin başında karma ekonomik sistem ile Batı Avrupa devletleri ile sosyal demokrasi sistemiyle İskandinav ülkeleri gelmektedir.

“Özellikle Batı Avrupa’da karma ekonomi sisteminin ve refah devletinin son derece başarılı olduğu görülmüştür. Sosyal demokratik İskandinav ülkeleri ise refah kapitalizmini en iyi temsil eden toplumlardır ve muhtemelen dünyanın bugüne kadar görmediği en iyi toplumlardan birisi olmuşlardır” ⁽⁶⁵⁾.

Yirminci yüzyıldan itibaren sosyal devlet politikaları farklı yaklaşım biçimleri açısından tartışılmaya başlanmıştır. Sosyal devlet politikalarının merkezinde “*çalışma hakları*” mı yoksa “*vatandaşlık hakları*” mı yer almalıdır? Bu yaklaşım farkları kabul edilecek olan yaklaşıma göre sosyal politikaların şekillendireceği bir sonucu doğuracaktır. Söz gelimi “çalışma” eksenli bir sosyal devlet politikasının alan ve kapsamı ile “vatandaşlık” eksenli bir sosyal devlet politikasının alan ve kapsamı doğal olarak farklılık gösterecektir. Sosyal devleti çalışma hakları açısından değerlendirdiğimizde sosyal politikaların kapsamı çalışan nüfus ile sınırlı olacaktır. Sosyal devlet vatandaşlık hakkı açısından değerlendirildiğinde ise sosyal politikaların kapsamı tüm nüfus kesimleri olacaktır. Endüstri devrimini müteakip “çalışma” eksenli sosyal politikalar sosyal devleti şekillendirirken toplumsal ilerlemelerle birlikte çağdaş refah devleti “vatandaşlık” eksenli bir sosyal devlet politikasını benimsemeye daha yatkın görünmektedir.

“20. yüzyılda farklı sosyal güvenlik sistemleri arasındaki fark çalışanların haklarına mı yoksa vatandaşlık haklarına mı vurgu yapıldığından yola çıkılarak biçimlenmeye başlar. Bu iki yaklaşım arasındaki ayrım önemlidir, çünkü vatandaşlık haklarına yapılan vurgu, çalışmayı yücelten, “çalışmayana ekmek yok” anlayışını benimseyen kapitalist değerler sistemiyle bağdaşması zor olduğu için, çalışanların haklarına yapılan vurgudan daha radikal bir nitelik taşır. Söz konusu vatandaşlık hakları

⁶⁵⁾ Özdemir, a. g. m s: 62

vurgusu, farklı refah devleti uygulamaları içinde farklı ağırlıklar taşır, ama refah devletinin güçlü olduğu her yerde o da güçlenir”⁽⁶⁶⁾.

Genel anlamda söylenecek olursa Avrupa Birliği ülkelerinde liberal anlayış hâkim olmakla birlikte sosyal refah devleti uygulamaları oldukça güçlüdür. Ancak, AB Anayasası’nın referandumda reddedilmesi, sosyal ve siyasal Avrupa Birliği’ni sıkıntıya sokmuştur. Ayrıca, farklı AB ülkelerinde farklı sosyal devlet uygulamaları söz konusu olabilmektedir. Sosyal refah devleti politikalarında yerel yönetimlerin ve küresel kuruluşların (Dünya Bankası, IMF vb) artan etkinliği de önemli gelişmeler arasında sayılabilir. Nihayet AB genişlemesinin ne gibi sosyal politikaları ortaya çıkaracağı, genişlemenin AB bütünleşmesini mi yoksa çözülmesini mi doğuracağını elbette ki zaman gösterecektir.

2.2. TÜRKİYE’DE SOSYAL POLİTİKALAR

Sosyal devlet ve politikaların kurumsal düzlemde ortaya çıkışının Türkiye’deki gelişim seyrine baktığımızda, öncelikle geleneksel ilişkilerin yerine getirdiği sosyal dayanışma ve yardımlaşma kurumlarının (cemaat, geniş aile vb yapılar) 1980’lerden sonra çözülmeye uğramış olması, bununla birlikte devletle birey arasındaki resmi olmayan ilişki biçiminin de değişmesiyle ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu gelişmelere ve ekonomide piyasa ekonomisine geçişle birlikte Türkiye’de sosyal devletin yeri ve işlevi de değişen toplumsal yapılar çerçevesinde yeniden tanımlanmayı zorunlu hale getirmiştir.

Türkiye’deki sosyal devlet ve politikaların gelişim biçimi Batı ülkelerinde ortaya çıktığı gibi olmamıştır. Batıda kapitalizm, işçi sınıfı ve demokratik hareketler sosyal politikaların ortaya çıkmasını ve gelişmesine önemli ölçüde etkilemişken, Türkiye’de ise devlet merkezli, devletin biçimlendirdiği bir sosyal politika süreci yaşanmıştır.

“Türkiye’de sosyal politikanın temel özelliği sosyal ve sınıfsal dinamiklerin ürünü olarak değil devletin etken olduğu bir süreç olarak gelişmesidir. Geç kapitalizm,

⁶⁶⁾ Ayşe Buğra, (2008). Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika. *Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi*. http://www.obarsiv.com/pdf/ayse_bugra2.pdf (15. 11. 2008) s:3

geç işçi sınıfı ve geç demokratikleşme süreci Türkiye’de sosyal politikanın baskın karakterinin paternalizm olmasına yol açmıştır. Türkiye’nin Batı’ya göre geç sanayileşmesi ve Batı gibi bir sanayi devrimi yaşamaması, sosyal politikanın aşağıdan yukarıya bir basınç yoluyla gelişmesini engellemiştir. Batı tipi bir burjuva sınıfının oluşmaması ve bu burjuva sınıfının bir özgürlük mücadelesi yürütmemesi, tam tersine devletin kendisinin bir burjuva sınıfı yaratmaya çalışması Türkiye’de sosyal politikayı ve çalışma ilişkilerini farklılaştırmaktadır” (67).

Türkiye’deki sosyal devlet uygulamalarına baktığımızda, 2000’li yılların başına kadar genellikle “sosyal hizmetler” etrafında şekillenmiştir. Yani, bu hizmetler, yukarıda da değinildiği gibi, çocuk, yaşlı, özürlü vb gibi sosyal kesimlerin korunması ve bakımı alanıyla sınırlı kalmıştır. Toplumsal sorun alanları olan, eğitimsizlik, suç, yoksulluk, işsizlik, madde bağımlılığı, çocuk işçiliği, aile içi şiddet, göç, kentleşme sorunları vb. alanlarla ilgili çalışmalar ve düzenlemeler bu dönemde sistematik ve kurumsal olarak gündeme gelmemiştir.

“İlk kez 1961 Anayasasında ifadesini bulan, 1982 Anayasasında da korunan “sosyal devlet” ilkesine rağmen bir refah devleti geleneği ve pratiği olmayan Türkiye’de mücadele edilmesi gerekli bir olgu olarak yoksulluğun, ülkenin siyasal gündeminde yer almasının da uzun bir geçmişi olmadığı ortadadır. Bu bağlamda, dikkat çekilmesi gereken bir başka husus, söz konusu gündemin giderek artan biçimde bölge ve ülke dinamiklerinin yanı sıra, uluslar arası dinamiklerle birlikte belirlenen bir nitelik kazanmaya başlamasıdır. 1980 sonrasında IMF ve Dünya Bankası’nın geliştirdiği yapısal uyum politikaları uygulaması ile başlayan bu süreç, günümüzde Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne tam üyelik sürecinde karşılaştığı uyum politikaları oluşturma zorunluluğu, yoksullukla mücadele konusunun bölgesel kalkınma ve moda deyimiyile “yönetişim” sorunlarıyla birlikte konuya ilişkin tartışma eksenlerinde de izlemek mümkündür” (68).

Türkiye’de, özellikle 2000’li yıllardan sonra ağırlıklı olarak işsizlik ve yoksullukla mücadele, kırsal kalkınma, yerel ve bölgesel gelişme, kadın - erkek fırsat eşitliği, çocuk hakları, gençlik sorunları, sivil toplum duyarlılığı vb konular sıklıkla gündeme gelmeye ve AB uyum süreciyle birlikte bu alanlarda yapılan faaliyetler önem kazanmaya başlamıştır. Bu anlamda, Türkiye’de Batılı anlamıyla sosyal

⁶⁷⁾ Çelik, a. g. m s: 11

⁶⁸⁾ Yalman, a. g. e s: 655 – 656

politikaların gelişmeye başlaması çok yakın zamana denk düşmektedir.

Türkiye’deki sosyal politikaların yapısını ve gelişim sürecini iki bölümde incelemeyi uygun buldum. Birincisi, yaklaşık olarak Türkiye’de Cumhuriyetin kuruluşundan 2000’li yıllara kadar ortaya çıkan sosyal politika anlayış ve uygulamaları, ikincisi ise günümüz Türkiye’inde mevcut olan sosyal politika uygulamalarını ele almaya çalışacağız.

2.2.1. Cumhuriyet Döneminde Sosyal Politikalar

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun ilk yıllarına baktığımızda sosyal politikalar alanında kapsamlı ve duyarlı bir yönetim biçimini göremiyoruz. Bunun nedeni de oldukça basit. Yeni bir devlet ve rejim kurulmakta, ayrıca o dönemde kentleşme ve sanayileşme oldukça zayıf bir düzeydedir. Ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılık Cumhuriyet dönemi toplumunun ana ekonomik faaliyetidir. Durum böyle olunca, ne kentleşme sorunları ne işçi sınıfı sorunları ne de sosyal sigorta konuları gündeme gelmektedir.

“Bu dönem için (Cumhuriyetin ilk dönemi) kısaca, devletin çalışma ilişkileriyle yeteri kadar ilgilenmediğini söylemek olanaklıdır. Bunun başlıca nedenlerini şöyle sıralayabiliriz.

— Ülkenin ekonomik yapısının tarıma dayalı olması ve endüstrileşmenin henüz başlamamış bulunması,

— Devletin endüstrileşme politikasının liberal bir ekonomik politikaya dayanması nedeniyle bu alana müdahaleye gereksinim duymaması,

— Endüstri ilişkilerinin en önemli tarafını oluşturan gerçek bir işçi sınıfının henüz gelişmemiş ve örgütlenmemiş olması,

— Devletin politik yapısının ve politik rejiminin bu güçsüz işçi sınıfından gelecek istek ve baskılara karşı duyarlı olmaması”⁽⁶⁹⁾.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ekonomik alanda benimsenen liberal anlayış 1932 yılından sonra bırakılmıştır. Dönemin toplumsal ve ekonomik dinamikleri liberal ekonomi için elverişli olmadığı için, liberal ekonominin yerini devletin

⁶⁹⁾ Koray, a. g. e s: 159 – 160

ekonomide aktif bir rol üstlendiği devletçilik politikaları almaya başlamıştır.

Ekonomide devletçilik politikasının ilk adımı olarak hazırlanan 1. Beş Yıllık Kalkınma Programıyla ve devlet bütçesiyle Sümerbank kurulmuştur. Bu dönemde Sümerbank Anadolu'nun sosyoekonomik kalkınmasında önemli bir rol oynayacaktı. 1932 yılından itibaren, devlet, ekonomik hayatta aktif olarak yer almaya başlamıştır.

“Endüstrileşmede devletçilik ilkesini uygulamak amacıyla ilk Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmış ve 1934 yılında uygulamaya konmuştur. Hazırlanan bu plana göre, her yıl bütçeden altı milyon liralık bir ödenek ayrılarak, planı uygulamakla görevli Sümerbank'a verilecektir. Sonuçta, bu dönemde özel girişimin hiç önem vermediği Anadolu'da çeşitli endüstri işletmeleri kurulmuş ve devlet önemli bir işveren olarak da çalışma hayatında yer almıştır”⁽⁷⁰⁾.

Cumhuriyet döneminin çalışma yaşamına ilişkin en kapsamlı düzenlemesi 151 sayılı ve 1921 tarihli kanundur. Bu kanun, özellikle işçi ve işveren arasındaki ilişkileri düzenlemek ve emeği sermayeye karşı korumak adına atılmış çok önemli bir adımdır. Bu kanunla düzenlenen kömür madeninde çalışma asgari yaşının 18 olarak düzenlenmesi döneme göre atılmış çok ileri bir adımdır. İşveren yükümlülüklerini de düzenleyen 151 sayılı kanunda sosyal güvenlik alanında bir dizi önemli düzenlemeler öngörmüştür. Tabi, yapılan tüm bu düzenlemeler, yasal çerçevede yapılan düzenlemelerdir.

“151 sayılı Kanunla (1921 tarihli) Ereğli kömür bölgesinde işveren ve işçi ilişkileri düzenlenmiş ve emek sermayeye karşı korunmuştur. Kanun zorla çalıştırmayı yasaklamış çalışma süresi, asgari ücretler, en küçük işe alınma yaşı ve işçi eğitimi konularında emek yararına hükümler getirmiştir. Öte yandan işverenlere, işçi koşulları ve hamamlar yaptırma yükümü konulmuştur. Kanun çalışma sürelerini günde 8 saatle sınırlandırmış; fazla çalışma için iki kat ücret ödenmesini öngörmüştür. Kanunda asgari ücretlerin devlet, işçi ve işveren üçlüsünde saptanması esası konulmuştur. Kömür madeninde çalışmaya kabul yaşı 18 yaş ile sınırlandırılmıştır. Fazla çalışma işçinin isteği ile mümkün olacaktır. Bu hükümlerle o günün şartlarına göre ileri sosyal normlar getirilmiş oluyordu. Özellikle çalışmaya kabul yaşının 18 olarak saptanmış olması, dünyanın belli başlı ülkeleri arasında ilk kez Türkiye'de gerçekleştirilmiş oluyordu. Kanunun işçi kovuşları yapılması şeklindeki hükmü uygulamada geniş yorumlanarak

⁷⁰⁾ Koray, a. g. e s: 161

işçi konutları yapımı yoluna da gidilmiştir. 151 sayılı kanun sosyal güvenlik bakımından önemli hükümler getirmiştir. Bu kanunla;

— İşverenler hastalanan, kazaya uğrayan işçileri ücretsiz olarak tedavi ettirmeye, bunu sağlamak için maden yakınında hastane açmaya ve doktor bulundurmaya mecbur tutulmuştur. Sağlık kurum ve personelinin sayısı, nerelerde bulunacağı, ortak kurumlarının giderlerinin madenciler arasında nasıl belirleneceği bir tüzükle saptanmıştır.

— İşverenlerin iş kazaları halinde işçiye ya da kaza ölümle sonuçlanmışsa ailesine, tutarı yargı organlarınca saptanacak bir tazminat ödemesi esası konulmuştur. Kazanın işverenin kusurundan doğması halinde, kanun ayrıca işverenden para cezası alınmasını gerektirmektedir.

— Kanunun getirdiği en önemli tedbirlerden biri de, maden işçileri için “İhtiyat ve Teavün sandıkları”nın kurulmasının ve bu amaçla bir yönetmelik çıkarılmasının öngörülmüş olmasıdır. Sözü edilen yönetmelik, “Amele Birliği ve İhtiyat ve Teavün Sandıkları Talimatnamesi” adıyla 22. 07. 1923 günü çıkarılarak, kömür madenlerinde “İhtiyat ve Teavün Sandıkları” kurulmuştur. Bu sandıklar kanun gereği “Amele Birliği” adıyla birleştirilmiştir.(...). Bu sandıklar ve Amele Birliği’nin kuruluşu ile kapsamı belirli bölge ve kişilerle sınırlı da olsa, Türkiye’de ilk sosyal sigorta uygulamasına başlanmış oluyordu. Çünkü Amele Birliği’nin karşıladığı riskler sınırlı olmakla birlikte işverenlerin sağlık tesisleri de dikkate alındığında, bu risklerle sosyal sigortaların karşıladığı riskler arasında büyük benzerlikler vardı. Amele Birliği de sosyal sigortalar gibi zorunluluk ilkesine dayanmaktaydı”⁽⁷¹⁾.

Yine Cumhuriyetin ilk yıllarında çalışma hayatıyla ilgili önemli başka düzenlemeler de yapılmıştır. Söz gelimi çalışma saatleri, işçi hakları, sağlık ve sosyal yardım alanlarında yapılacak çalışmalar gündeme gelmiştir. Bu alanda iki kanun (1925 ve 1935 tarihli kanunlar) çıkarılmıştır. Çıkarılan bu iki kanun sosyal politikalar alanında atılmış önemli adımlardır.

“Atatürk’ün önderliğini yapmış olduğu ve ilerde Atatürk’ün kurmuş olduğu bir partiye dönüşecek olan “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu” 1923 yılı seçim beyannamesinde, genel sağlık ve sosyal yardıma ilişkin kurumların düzeltileceği, bunların sayılarının arttırılacağı ve işçileri koruyucu kanunların çıkarılacağı ilan olunuyordu. Aynı yıl, İzmir’de açılışı Atatürk tarafından yapılmış olan Türkiye İktisat Kongresinde, işçi grubu olarak katılmış olan delegeler çalışma hayatı ve işçi hakları konularında önemli taleplerde bulunma fırsatı buluyorlardı. 21 Ocak 1925’te hafta tatili

⁷¹⁾ Sait Dilik, (1943). Atatürk Döneminde Sosyal Politika. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 40 Sayı: 1 <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42.449.5056.pdf> s: 94 – 96

kanunu çıkarılarak resmi dairelerde, sınaî ve ticari özel kurumlarda çalışanlara haftada bir gün dinlenme hakkı tanınmıştır. Daha sonra 1935 yılında Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun'la hafta tatili pazar gününe alınmış ve bazı istisnalar dışında cumartesi 13'ten sonra başlamak üzere 36 saate çıkarılmıştır. Haftada 6 günden fazla çalışılması yasaklanmıştır”⁽⁷²⁾.

Aldığı kararlar ile çalışma hayatını doğrudan etkileyen ve toplumsal gelişme hedefiyle toplanan İktisat Kongresi önemli bir sosyal politika faaliyeti olarak değerlendirilebilir. Kongrede, özellikle ekonomik yaşamı düzenleyen bir yığın kararlar alınmıştır.

“İzmir’de toplanan Türkiye İktisat Kongresi’nin toplanma amacı, savaştan yorgun çıkmış olan iktisadi faktörlerin ve birimlerin birbirlerini tanımalarını sağlamak, onların ihtiyaçlarını tespit etmek, iktisadi konular üzerine dikkatleri çekmek ve iktisat politikalarını da bu sonuçlara göre belirleme isteğidir. Ülkedeki ekonomik yapılanmanın, uygulanacak iktisat politikasının yönünü belirleyen bir “Misak-ı İktisadi” belirlenmiştir. Bu Misak-ı İktisadi; yurt içi sanayi kurmayı ve geliştirmeyi amaçlayan, özel girişime öncelik veren ve mülkiyet haklarına saygılı bir ekonomik sistemi oluşturmayı amaç edinmiştir. Kongrede alınan kararlar, “Misak-ı İktisadi” ve “Çiftçi, Tüccar, Sanayici ve İşçi Gruplarına İlişkin Esaslar” olarak adlandırılan iki bölümde toplanmıştır.

İlk bölüme giren kararlardan bir bölümü şunlardır:

- Yerli üretimin geliştirilmesine çalışılacaktır,
- Lüks ithalattan kaçınılacaktır,
- Ekonomik gelişmeye katkısı olmak koşuluyla yabancı sermayeye izin

verilecektir.

İkinci bölümde yer alan bazı kararlar ise şunlardır:

- Reji idaresi ve yönetimi kaldırılacaktır,
- Tütün tarımı ve ticareti serbest olacaktır, ihraç edilen tütünün işlenmiş olması gerekmektedir ve vergileri tüketiciden alınacaktır,
- Aşar kaldırılacak, yerine uygun bir vergi konulacaktır,
- Temettü vergisi gelir vergisine dönüştürülecektir,
- İç gümrükler kaldırılacak, koruyucu gümrük tarifeleri kabul edilecektir,
- Ziraat Bankası yeniden düzenlenecektir,
- Sanayicilere kredi vermek üzere bir Sanayi Bankası kurulacaktır,
- Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun günün ihtiyaçlarını karşılar hale getirilmesi

ve beş yıl sonra 25 yıl süreyle uzatılması sağlanacaktır,

⁷²⁾ Dilik, a. g. m s: 97

- Türk limanlarında kabotaj hakkı sağlanması ve demiryolu, limanlar ile diğer ulaşım altyapısı geliştirilecektir,
- İşçilerin çalışma saatleri düzenlenecek ve 18 yaşından küçükler çalıştırılmayacak, haftada 1 gün çalışanlara tatil imkânı verilecektir,
- “Amele” kavramı yerine “İşçi” kavramı kullanılacaktır,
- Tüm işgücüne sendika hakkı tanınacaktır” (73).

Cumhuriyet döneminde çıkarılmış olan 1930 tarihli kanunla sosyal içerikli geniş bir düzenleme yapılmıştır. Özellikle, çocuklar ve kadınların çalışma hayatları ve sağlık sigortaları bu kanunla yasal bir çerçeveye kavuşmuştur.

“Atatürk döneminde çıkarılmış sosyal içerikli önemli kanunlardan biri de 1930 tarihli Umumi Hıfzısıhha Kanunu’dur. Bu kanun başka düzenlemeleri yanında kadın, çocuk ve bütün işçilerin korunmasına ilişkin hükümler de taşımaktaydı. Bu kanunla;

- Hamile kadınların doğumdan önce ve sonraki 3’er haftada
- 12 yaşından küçük çocukların sınaî işlerde ve madenlerde
- 12 – 16 yaşları arasındaki çocukların gece mesaisi ile günde 8 saatten fazla çalıştırılmaları yasaklanmıştır. Öte yanda belirli sayıda işçi çalıştıran işyerlerinde işçilere hastalık, kaza ve analık hallerinde işverence sağlık yardımı yapılması öngörülmüştür” (74).

1929 Dünya Ekonomik Bunalımının ardından tüm dünyada müdahaleci ekonomi modelleri benimsenmeye ve uygulanmaya başlamıştır. Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye’de de bu yıllarda devletin ekonomiye müdahalesi kendini güçlü bir şekilde göstermeye başlamıştır.

“1930’lu yıllardan sonra, aşağı yukarı tüm dünya ülkelerinde devletçi, müdahaleci, korumacı politikalara yönelme başlamıştır. Türkiye de ekonomik kalkınmayı sağlamak ve bunalımdan kurtulmak amacı ile bu yönde ekonomi politikasını düzenlemeye başlamıştır. Bu nedenle öncelikle 1930 yılında Merkez Bankası kurulmuş ve aynı yıl içinde “Türk Parasını Koruma Kanunu” çıkartılmıştır. 1931 yılında ise korumacılığın ilk adımı olarak ithalata kota konulması ve ihracatın denetlenmesi yasaları çıkartılmıştır. Aynı yıl sanayi kongresi düzenlenmiştir. 1932 yılında da yürürlüğe giren yasalarla, ekonomik faaliyetlerde devletin denetim yetkileri

⁷³⁾ Özer Özçelik ve Güner Tuncer, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 9 Sayı: 1
<http://www.aku.edu.tr/AKU/DosyaYonetimi/SOSYALBILENS/makale/c9s1m15.pdf> s: 255 – 256

⁷⁴⁾ Dilik, a. g. m s: 98

arttırılmıştır. 1933 yılında ise Sümerbank'ın kurulması ve mevduatı koruma yasaları ile ödünç para verme ve kredi işlemleri düzenlenmiş, Osmanlı Tarihinde ilk defa olarak faiz yasağı kaldırılmış, faiz oranları belirlenerek uygulanmaya başlanmıştır” (75).

Öte yandan, Cumhuriyet döneminde, çeşitli yıllarda sosyal sigortalar alanında yapılmaya çalışılan çeşitli yasal girişimler kanunlaşamadı. Söz konusu girişimler sosyal sigortalar alanında her ne kadar sınırlı bir toplumsal kesimi kapsıyor olsa da bu yasal girişimler sosyal politikalar alanında önemli gelişmeler arasında sayılmaktadır.

“Cumhuriyet devrinde 1930 yılından sonra sosyal sigortalara benzeyen fakat kapsadığı kişiler ve riskler bakımından dar sınırlı olan birtakım emeklilik ve yardımlaşma sandıklarının kuruluşu ile ilgili kanunlar çıkarılmıştır. Yeni Türk Devleti'nin ilk yıllarında, Türkiye'de 151 sayılı yasa dışında bir genel iş kanunu çıkarılması konusunda çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalar sonucu 1924, 1929 ve 1932 yıllarında hazırlanmış bulunan üç tasarı kanunlaşmamıştı. Bu tasarılar liberal bir anlayış havası hâkimdi” (76).

1930'lu yıllardan sonra Cumhuriyet, sanayileşme çabalarının sonucunu almaya başlamıştı. Bu dönemde bir işçi kitlesi ve emek piyasası ortaya çıkmaya ve büyümeye başlamıştır. Yine bu dönemde, çalışma hayatına ilişkin yapılacak kapsamlı bir düzenleme bir zorunluluk haline gelmişti. Ayrıca, bu dönemde Atatürk'ün isteğiyle Türkiye, Uluslar arası Çalışma Teşkilatı'na üye olmuştu. Yapılan tüm bu çalışmalar, Batılı anlamda toplumsal bir talebe dayalı olmaktan çok, devlet yöneticilerinin bu konulara olan duyarlılığını ve ilerde doğabilecek sorunları önceden düzenlemenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde sosyal politika alanında yapılan yasal düzenlemelerden biri de İş Kanunu'dur. İş Kanunu, sınırlı sayıda toplum kesimini koruyordu. Ancak, dönemin koşullarına göre oldukça ileri bir düzenleme niteliği taşımaktaydı.

“3008 sayılı İş Kanunu ile çalışanların bir bölümü korunmuş oluyordu. Tarım

⁷⁵⁾ Esat Çelebi, (2002). Atatürk'ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri (1923 – 2002). *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt: 3 Sayı. 1
<http://journal.dogus.edu.tr/ojs/index.php/duj/article/view/200/218> s: 25 – 26

⁷⁶⁾ Dilik, a. g. m s: 98

kesimi kanunun kapsamı dışında tutulmuştu. Öte yandan fikir işçileri ile çalıştırdığı işçi sayısı bakımından belirli bir büyüklüğün altında kalan işyerlerinde çalışanlar kanunun kapsamına alınamamıştı. O günün şartlarında ilk kez çıkarılan bir iş kanununun kapsamının bu şekilde sınırlandırılmış olması, sadece gerçekçi olmakla açıklanabilir. Özellikle bu kanunun o günün şartlarında tarım kesiminde uygulanması olanaksızdı” (77).

Atatürk Dönemi’nin sosyal politika alanındaki yaklaşımı ve uygulamaları dönemin toplumsal, ekonomik ve dış koşullarına bağlı olarak şekillenmiştir. Söz gelimi 3008 sayılı İş Kanunu’nda işçilerin grev hakkı ve işverenlerin lokavt hakkı yasaklanmıştı. Bunun nedenleri arasında, ülkenin henüz tam sanayileşmemiş olması, sınıflı toplum yapısının ve sınıf mücadeleleri yaklaşımının reddedilmesi ve uluslar arası koşullar (II. Dünya Savaşı, komünizm ve faşizm tehdidi vb) sayılabilir. Atatürk’ün toplum anlayışı, çalışan toplum kesimlerini sınıflara ayırmak ve sınıf mücadelesi anlayışı yerine toplumu meslek gruplarından müteşekkil olarak görmekten yanadır.

“3008 sayılı iş kanunu grev ve lokavtı yasaklamıştı. 1930’lu yıllarda Dünyada ve Türkiye’de egemen olan devletçi ve müdahaleci ekonomi anlayışı ve politikaları karşısında başka türlü düşünülmesi mümkün olamazdı. Kaldı ki o yıllarda henüz sanayileşmesini gerçekleştirme yoluna girmeye çalışan bir ülkede böyle bir tutum sadece gerçekçi olmakla açıklanabilirdi. Bu nedenlerden esasen 1933 yılında ceza kanununda yapılmış olan bir değişiklikle grev ve lokavt yasaklanmış bulunuyordu. 3008 sayılı kanunda işçi - işveren arasındaki uyuşmazlıkların ekonomi politikasına hâkim olan bu anlayış ve tutuma uygun olarak, zorunlu tahkim yoluyla çözümlenmesi ve bu yoldan işçi haklarının korunması amaçlanmıştı. 1938 yılında Cemiyetler Kanununda yapılan değişiklikle “sosyal sınıf” esasına göre cemiyet kurulması yasaklanmıştır. Bu kanunla Türkiye’de (1946 yılındaki yeni bir değişikliğe kadar) sendikaların kuruluşu engellenmiş oluyordu. Ancak bu düzenlemenin asıl amacı işçi ve gerçek sendikacılık hareketinin durdurulması değil, savaş havasının estiği, sonra da bir Dünya Savaşı’nın başladığı yıllarda, ülkeyi komünizm ve faşizm gibi ideolojik siyasal dış akım ve etkilere karşı korumaktı. Atatürk bu tehlikeleri daha önceki yıllarda görmüş, ulusun bütünlüğünü korumak, dıştan gelecek komünist, faşist ideolojilere göre bölünmesini engellemek gereğini duymuştur. Bu nedenle Atatürk halkı sadece çalışma alanlarına ayrılmış, dayanışması gereken meslek grupları halinde görüyor; sınıf kavramı ve sınıf çatışmalarını reddediyor; sosyal politika ile adil bir sosyal düzen kurulmasını ve halk gruplarının çıkarlarının dengelenmesini amaçlıyordu. Atatürk 20 Nisan 1931’de

⁷⁷⁾ Dilik, a. g. m s: 99

yayınlanan bir beyannamesinde bu konuda şöyle diyordu: ”Türkiye Cumhuriyeti halkın ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil fakat ferdi ve içtimai hayat için işbölümü itibariyle muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telakki etmek esas prensiplerimizdendir”. Atatürk’e göre, ”çiftçiler, küçük sanat erbabı ve esnaf, amele ve işçi, serbest meslek erbabı, sanayi erbabı, tüccar ve memurlar Türk camiasını teşkil eden başlıca çalışma zümreleridir” (78).

Cumhuriyet döneminin sosyal politika alanını oluşturan diğer bir toplumsal kesimi ise köylü ve çiftçi kesimine yönelik yapılan çalışmalardır. Kırsal kalkınma ve köylünün sorunlarına yönelik olarak geliştirilen faaliyetlerden en önemlisi belki de çiftçiye güç durumda bırakan aşar vergisi’nin kaldırılması (1925) oldu. Ayrıca, köylüler, çeşitli şartlar altında toprak sahibi olmasına imkân getiren düzenlemeler yapıldı. Bu dönemde köylü ve çiftçilerin durumunu iyileştirmeye yönelik yapılan başlıca çalışmalar arasında; Zirai Birlikleri’nin kurulması, Ziraat Bankası bünyesinde Fon oluşturulması, Tarım Satış Kooperatifleri ile Tarım Kredi Kooperatiflerinin kurulması, İskân Kanunu’nun çıkarılması, Toprak Mahsulleri Ofisi’nin kurulması ve Devlet Su İşleri’nin kurulması gelmektedir. Tüm bu çalışmalar, bu dönemde toplumun büyük bir bölümünü oluşturan köylü kesiminin sosyoekonomik durumunu düzeltmeye yönelik geliştirilen sosyal politikalar olarak yer almaktadır.

“Atatürk, sınaî alanda yapılan bu sosyal politika tedbirleri yanında, tarım alanında çok zor şartlarda çalışanların da korunması gerektiğinin bilincindeydi. Atatürk 1 Mart 1922’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin üçüncü toplanma yılı açış konuşmasında günümüz diliyle “Türkiye’nin gerçek sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan köylüdür. Öyleyse herkesten daha çok refah, mutluluk ve servete hak kazanan, layık olan köylüdür” demişti. (...). 1924 yılından sonra bir yandan tarımın modernleştirilmesi, tarımsal ürünlerin arttırılması; öte yandan başka tedbirlerle tarım alanında çalışanların durumlarının düzeltilmesi çabasına girildi. Bu çerçevede başlıca şu tedbirler alındı: Ağır bir vergi olarak çiftçiye çok güç durumda bırakan aşar vergisi 1925 yılında kaldırıldı. 1926’da medeni kanunun çıkarılmasıyla, belirli şartlar içerisinde devlete ait (miri) toprakların mülkiyetinin çiftçilere devredilmesi ve bunların toprak ve böylece servet sahibi kılınması sağlandı. 1924 yılında, çiftçilerin kooperatifleşmesini teşvik ve desteklemek amacıyla İtibar - ı Zirai Birlikleri, günümüz diliyle tarımsal kredi birlikleri kanunu çıkarıldı. 1925 yılında İstanbul Zahir Borsası kurularak bu ürünlerde fiyat istikrarının sağlanması ve çiftçinin ürününü çok ucuz fiyatlarla elinden çıkarmasının engellenmesi amaçlandı. Devlet bu tedbirler dışında tohum ve hayvan

⁷⁸⁾ Dilik, a. g. m s: 100

ıslah istasyonları kurarak; çiftçiye fide, kaliteli tohum ve damızlık hayvanı dağıtarak; tarım okulları açarak tarımsal üretimi arttırmaya ve çiftçileri refaha kavuşturmaya çalışıyordu. Bu tedbirlerle tarımsal ürün ve tarımsal gelirlerde önemli artışlar sağlanmıştı. Ancak, 1929 – 30 Dünya Krizine doğru tarımsal ürünlerin fiyatları sınaî ürünlere göre çok daha hızlı düşmüştü. Öte yandan 1932 yılında iklim şartları nedeniyle çok kötü ürün alınmıştı. Bu şartlarda çiftçilerin durumu ve ülke ekonomisi sarsılmıştı. Bu durum hükümeti yeni tedbirler almaya yöneltti. 1932 yılında buğday fiyatlarının desteklenerek çiftçinin gelirinin düzeltilmesi amacıyla Ziraat Bankası bünyesinde bir fon kuruldu. Sonra da 1935 yılında çiftçilerin kredi ihtiyaçlarının karşılanması, ürünlerini yok pahasına elden çıkarmalarının engellenmesi amacıyla Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri ile Tarım Kredi Kooperatiflerinin kurulması yoluna gidildi. Bunu izleyen 1938 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi kuruldu. Öte yandan 1934 yılında İskân Kanunu çıkarıldı. Bu kanunla köylünün toprak sahibi kılınması ve geçimini sağlayacağı, kendine ait olduğunu bildiği bir temel servete kavuşturulması amaçlanıyordu. Ayrıca, kanunda çiftçilere çift hayvanı, alet, edevat, tohumluk, ahır ve samanlık sağlanması öngörülmüştü. 1937 yılında Devlet Su İşleri Teşkilatı kuruldu”⁽⁷⁹⁾.

Tarihsel süreç içerisinde Atatürk döneminde alınan ve yukarıda açıklanan sosyal politika tedbirleriyle bu dönemde kurulan kurumlar varlıklarını aynen ve ya değişik biçimde günümüze kadar sürdürmüş ve zamanla gelişerek günümüz düzenlemelerinin temellerini oluşturmuşlardır. İşçilerin çalışma hayatını düzenleyen ilk Sendikalar Kanunu 1946 yılında geliştirilerek çıkarılmıştır. Bu kanun, sınıf temeline dayalı örgütlenmeleri serbest bırakmakta, buna karşılık sadece grev ve siyaset yasağı getirmekteydi.

Devletin ekonomiye güçlü bir şekilde müdahalesi, ekonomide devletçilik politikasının izlendiğini göstermektedir. Cumhuriyet döneminin devletçilik politikası ise ideolojik bir sistemin uygulanması şeklinde olmayıp daha çok konjonktürel bir ihtiyacın sonucu olarak değerlendirilmektedir.

“Bu müdahaleci yapı, ülkenin devletçi bir politika izlemesine neden olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin izlediği devletçilik politikasına bakıldığında doktriner bir yanının bulunmadığı görülmektedir. Atatürk’ün devletçilik modeli sosyalizm prensibine dayanan kolektivist, komünizm gibi bir sistem değildir. Atatürk’ün devletçilik modeli, özel kesime öncülük yaparak ekonomik kalkınmayı hızlandırmak ve

⁷⁹⁾ Dilik, a. g. m s: 100 – 102

ülkeyi refaha kavuşturacaktır” (80).

Kısaca belirtecek olursak, Cumhuriyet döneminin sosyal politika anlayışı ve uygulamalarını kabaca iki dönemde ele almamız mümkündür. İlk dönemde devletin sosyoekonomik yaşamın düzenlenmesine ilişkin ağırlığı oldukça fazladır hatta devleti tek düzenleyici güç olarak da değerlendirmek mümkündür. İkinci dönemde ise uluslar arası gelişmelerin de etkisiyle işçilerin ve diğer çalışan kesimlerin örgütlenme ve etki etme güçleri görece artmaya başlamıştır.

“Sonuç olarak bu dönemin özellikleri şöyle sıralanabilir.

— Bu dönem de kendi içinde ikiye ayrılabilir. 1932 yılından İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar olan dönemde tam bir otoriter sistem vardır. İkinci Dünya Savaşı sonunda ise siyasal gelişmelere koşut olarak işçilerin örgütlenmelerine ve sınırlı bir toplu çalışma ilişkilerine izin verilerek bu otoriter sistem biraz yumuşatılmıştır.

— Bu dönemde kamuoyuna ve hükümete etki edebilecek sayıda bir işçi sınıfı henüz oluşmamıştır.

— Siyasal kaygılar sendikacılığa da olumsuz bakılmasına yol açmaktadır.

— Dolayısıyla sosyal politikanın oluşumunda yalnızca devletin rolü vardır; bu rol de daha çok sınırlı ve kısıtlayıcı düzenlemeler getirme biçimindedir” (81).

Cumhuriyet tarihinin tek partili yönetim döneminin devlet örgütlenmesine bakıldığında devletin önemli bir ekonomik aktör olduğu görülmektedir. Özellikle kamu iktisadi teşekküllerinin yoğunluğu ve kamu personel sayısının artışı bu dönemin önemli özelliklerinden biridir. Çok partili siyasal hayata geçişle birlikte bürokratik yapı görece zayıflamaya başladı. Bu dönemde bürokrasinin ekonomik etkinliği azaltılarak, sadece kamu hizmetiyle sınırlandırılmaya çalışıldı. 1950’li yıllarda ekonomide liberal politikalar izlenmeye çalışılmışsa da devletçilik politikaları önemini korumuştur.

“Çok partili dönem öncesinde bakanlık ve personel sayılarının arttığı “İktisadi Devlet Teşekkülleri” adıyla devlet girişimlerinin kurulduğu, bürokrasinin yetkilerinin arttırıldığı, memurların ücret ve özlük haklarının yasal güvencelere ve sağlam ilkelere bağlandığı bir yönetim yapılanması görülmektedir. 1946 yılında çok partili sisteme geçişle birlikte Kamu Yönetimi yapılanmasında da bir takım değişiklikler yaşanmaya

⁸⁰⁾ Özçelik ve Tuncer, a. g. m s: 255 – 256

⁸¹⁾ Koray, a. g. e s: 162 – 163

başladı. Bu dönem bürokrasi için güç kaybetme dönemi oldu. Bu dönemde siyasetin ön plana çıkması bürokrasiyi ikinci plana yitti ve bürokrasi sadece kamusal hizmet görme aracı olarak algılandı. Özellikle 1950 yılında Demokrat Partinin iktidarı ile liberal bir politika izlenmeye başlandı. Bu süreçte hükümet özel sektörü destekledi ama devletçilik ölmedi” (82).

Türkiye’de sosyal devlet ve politikalarına ilişkin esaslı bir kırılma noktası 1961 Anayasası’yla gerçekleşmiştir. Bu anayasada öncelikle Anayasal güvence altına alınan sosyal hukuk devleti ilkesi ile işçilere toplu sözleşme ve grev hakkının verilmesi sayesinde sendikal ve sosyal haklar genişletilmiş oluyordu.

“27 Mayıs 1960 İhtilali’nden sonra kabul edilen 1961 Anayasası, Türk sosyal politika tarihinde bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bu dönüşümde, kuşkusuz 1961 Anayasasında benimsenen sosyal hukuk devleti ve sosyal adalet anlayışının büyük etkisi olmuştur. Bu anlayışın sonucu olarak çalışma hakkı, grev ve toplu sözleşme hakkı, sendika hak ve özgürlüğü anayasal güvence altına alınmıştır. Bunun ötesinde sendika-devlet ilişkileri daha dengeli bir temele oturtulmuştur” (83).

1961 Anayasası’nın sosyal devlet ve politikalar alanında getirdiği en önemli düzenleme kalkınmanın planlı yapılmasına yöneliktir. Bu anayasal düzenlemenin sonucu olarak da Türkiye’de Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuş ve planlı sosyoekonomik kalkınma dönemine girilmiştir.

“Bu dönem, sanayi ağırlıklı devletçi bir niteliğe sahip olup, 1960’lardan sonra Kalkınma planları ile ithal ikameci yapıyı daha güçlü kılan, refah devleti eksenli ama dış kaynaklarla DPT aracılığıyla planlı bir şekilde büyüyen bir Türkiye tasvir edilebilir” (84).

Türkiye’deki refah devleti anlayışının dünyadaki gelişmelere paralel olarak 70’ li yıllardan sonra güç kaybetmeye başlaması, beraberinde ekonomide esnek üretim tarzını ve politikalarda liberal bir anlayışı getirdi.

“Refah Devleti anlayışının ve kitlesel üretim tarzının 1970’ li yılların başından itibaren ekonomik, toplumsal ve siyasal alanlarda güç kaybetmesi ve esnek

⁸²⁾ Güleç, a. g. m s: 52

⁸³⁾ Koray, a. g e s: 163 – 164

⁸⁴⁾ Güleç, a. g. m s: 50

Üretim sistemine geçiş, başta gelişmiş batılı ülkeler olmak üzere tüm dünyada yeni liberal eēilimlerin aēırlık kazanmasına yol açmıştır” (85).

Cumhuriyet tarihinin son dönemiyle bugünkü ekonomi politikaları karřılařtırıldıēında aralarında oldukça fark olduēu görülmektedir. Özellikle de sosyal refah devleti ve kamusallık anlayışı önemli deēiřimler geçirmiş, bunların yerini günümüzde piyasa ekonomisi ve düzenleyici devlet anlayışı ön plana çıkmıştır.

“1945 ve 1980 arası dönemle günümüz karřılařtırıldıēında; kamusallık anlayışından bireyselliēe, sosyal refah devleti anlayışından neoliberal devlet anlayışına, yani sosyal refah devletinden düzenleyici devlet anlayışına, toplumu esas alan düşünceden piyasa ekonomisini esas alan, tamamen piyasa odaklı bir kamusal düşünceye geçilmiştir” (86).

Günümüz Türkiye’sinin sosyal politikalarına geçmeden önce bize tarihsel bir perspektif sunması amacıyla Cumhuriyet döneminin sosyal politika uygulamalarını kısaca da olsa bu şekilde incelemeye çalıştık. Cumhuriyet ve Atatürk döneminin sosyal politika yaklaşım ve uygulamalarını kabaca gördükten sonra, şimdi de günümüzde, Türkiye’deki sosyal politika yaklaşım ve uygulamalarını incelemeye geçebiliriz

2.2.2. Günümüz Türkiye’sinde Sosyal Politikalar

21. yüzyılda, içinde bulunduēumuz bu dönemde, Türkiye’deki sosyal sorunların yapısı ve eşitleri ile bu sorunların çözümüne yönelik geliştirilen araçları ve politikaları sosyolojik ve eleştirel bir analize tabi tutarak açıklamaya çalışmak büyük önem taşımaktadır. En azından, bu sayede geliştirilen sosyal politikaların ve projelerin başarı ve ya başarısızlıklarını ortaya çıkaracak ve yeni araçlar ve ya politikalar geliştirilebilecektir. Türkiye gibi nüfusu hızla artan, hızlı bir kentleşme süreci yaşayan, genç nüfusu çok fazla olan, aile yapısı ve ilişkileri ve diēer geleneksel kurumları deēiřen vb. sosyal süreçler yaşayan bir toplumdaki sosyal güvenlik, sosyal hizmetler ve sosyal politika ve projeler daha da fazla önemli hale

⁸⁵⁾ Güleç, a. g. m s: 54

⁸⁶⁾ Güleç, a. g. m s: 55

gelmektedir. Bu bölümde, Türkiye’de uygulanan sosyal politikaların mevcut durumunu inceleyecek ve bunları eleştirel bir analize tabi tutmaya çalışacağım.

Türkiye’deki sosyal devlet uygulamaları yakın zamana kadar gayrı – resmi geleneksel yardımseverlik kültürünün bir yansıması olarak ortaya çıkıyordu. Bunun en tipik örneği Türkiye’deki “gecekondu” sorunu ve bu sorunun çözülme biçimidir. Gecekondu sorununda yaşanan altyapı ve diğer sorunların çözülme biçimi çağdaş sosyal politikaları şekillendirmeye başlayan sosyal hak içerisinde yer almıyordu. Bu sorun daha çok ahlaki bir çerçevede çözümlenmeye çalışılıyordu. Bu durum 1980’ lere kadar varlığını sürdürdü. Ancak, yaşanan toplumsal değişmeler ve piyasa ekonomisine geçiş bu geleneksel sosyal yardım biçimini sarsmaya ve ortadan kaldırmaya başladı. Artık, yeni sosyal devlet kurumlarına ve sosyal politika anlayışlarına ihtiyaç vardı.

“Türkiye’de yakın zamanlara kadar önemini korumuş olan gecekondu olgusu gecekondu yapımı ya da yapılan gecekonduya imar izni sağlanması veya belediye hizmeti getirilmesi süreçleri, devletle fert arasındaki bu tür ilişkilerin tipik bir örneğini oluşturur. Buradaki devlet - fert ilişkileri, sosyal hakların alanında yer almazlar; içinde yer aldıkları çerçeve, E. P. Thompson’un kullandığı anlamda ahlaki bir ekonomi çerçevesidir. Zor durumdaki bireyin varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan mekanizmalar, formel haklar temelinde değil, başka unsurlara bağlı olarak biçimlenir. Bu ortamda sigorta sahibi olmak ya da olmamak önemli konular sayılmakla birlikte çoğunluğun güvenliği temelde başka bir yerden, başka ilişkiler içinde sağlanmaktadır. Bu ortam Türkiye’de 1980’ lere kadar geçerli olmuştur. 1980 sonrasında piyasa ekonomisine geçişle beraber, ekonomik ilişkiler ve devletin toplumdaki rolü değişmeye başlamış, dolayısıyla bireye güvence sağlayan sosyal politikalar dışı mekanizmalar da yetersiz kalmaya başlamıştır. Bu mekanizmalar, yeni oluşan bir piyasa toplumu içinde, kapitalizmin geliştiği bir ortamda, eski işlevlerini yerine getiremez hale gelmişlerdir”⁽⁸⁷⁾.

Türkiye’de ilk kez 1980’lerden sonra geleneksel yardımlaşma kurumlarının çözülmesiyle birlikte, sosyal devlet ve politikaların alanına giren sosyal konular (yoksulluk, işsizlik, sosyal güvenlik vb) tartışılmaya başlanmıştır. Buna yönelik atılan ilk adım ise, modern sosyal devlet araçlarından ziyade, Osmanlı’daki

⁸⁷⁾ Koray, a. g. e s: 165

geleneksel vakıf sistemi örnek alınarak oluşturulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'dır. Bu vakıf, devletin sosyal politika harcamaları için bağımsız bir bütçeyi öngörmüyordu. Vakfın gelirleri bağışlarla elde edilecek ve gelirler yoksullukla mücadelede kullanılacaktı.

“Türkiye’de ilk defa 1980’lerde biraz 16. yüzyıl sadaka reformu tartışmalarına benzer bir şekilde sosyal politika konuşulmaya başlandı. ” *Bu yoksulları ne yapacağız? Sadece sadaka ve geleneksel dayanışma biçimleri yeni yoksullukla baş etmeye yetmiyor, bu konuda ne yapılabilir?* gibi kaygılarla birlikte birtakım yeni kurumlar ortaya çıkmaya başladı. 1986’da kurulan ve “Fak Fuk Fonu” olarak da bilinen “Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Fonu” yeni yoksullukla baş edebilmek için yeni yöntemler geliştirmek gerektiği gerçeğine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Ancak adından da anlaşılacağı gibi, bu fon, formel bir sosyal güvenlik anlayışına değil, Osmanlı geleneksel vakıf sisteminin oluşturduğu tarihsel arka plana dayalı olarak ortaya çıkmıştır. Bir anlamda devletin bu işe kaynak ayırmasından çok, bağış toplayıp bunların dağıtımını üstlenmesi gerektiği anlayışına dayanır. Bir başka deyişle, fonun ortaya çıkışıyla vergilerle finanse edilen sosyal yardımın gündeme gelmesi söz konusu olmamıştır”⁽⁸⁸⁾.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Fonu, 1980’lerde beklenen sosyal amaçları yerine getirmekten oldukça uzaktı. Fon, ilk kez 1999 depremi ve 2001 krizinden sonra işlerlik kazanmaya başlamıştır. Günümüzde fondan sağlanan yardımlar, çeşitli sosyal politikalara işlevsellik kazandıracak şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

“1980’lerde ANAP döneminde ve 1990’larda çok ciddi bir işlevi olmayan fonun çoğu zaman başka amaçlarla kullanıldığını görüyoruz. Sistemik sosyal yardım uygulamalarına benzer bir şekilde ilk kez 1999 depreminden ve 2001 krizinden sonra, Ecevit hükümeti zamanında Fon’dan sorumlu bakan Hasan Gemici döneminde kullanılmaya başlanan bu fonun işlevi, daha sonra iktidara gelen AKP hükümeti döneminde önem kazandı. Bu bağlamda, mesela “şartlı nakit transferi” dediğimiz yeni bir sosyal yardım mekanizması ortaya çıktı. Çocuklu ailelerin çocuklarını okula göndermesi veya küçük çocukları sağlık kontrolünden geçirmesi gibi şartlarla yapılan transferleri içeren bu mekanizma da fon bünyesinde işlemeye başladı. Böylece dünyanın pek çok yerinde iyi çalışan bir mekanizma gündeme gelmiş oldu”⁽⁸⁹⁾.

⁸⁸⁾ Buğra, (2008). a. g. m s: 6

⁸⁹⁾ Buğra, (2008). a. g. m s: 6 – 7

Türkiye’de yoksullukla mücadelede geliştirilen araçlardan biri Yeşil Kart uygulaması diğeri ise Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) tarafından yürütülen “Şartlı Nakit Transferleri”dir. Yoksullukla mücadelede son 25 yıl içinde SYDV’nin yeri ve işlevi önemli bir yer tutmaktadır. Yoksulluğun etkilerinin hafifletilmesi amacıyla SYDV tarafından uygulanan “Şartlı Nakit Desteği”nin en önemli hedefi hem yoksulluğun kısa vadeli olumsuz etkilerini azaltmak hem de geleceğe yönelik sosyal sermayenin gelişmesine katkıda bulunmak şeklinde özetlenebilir.

Türkiye’de bugüne kadar mevcut farklı sosyal güvenlik sistemlerinin dışında kalan nüfusun ciddi boyutlarda olması farklı mekanizmalarla yoksullara aynı ve nakdi yardım yapılmasını gündeme getirmiştir. Gelirleri resmi asgari ücretin üçte birinden az olup herhangi bir sosyal güvenlik sistemi kapsamında olmayan kişilerin kamu sağlık sistemlerinden yararlandırılmalarını sağlayan Yeşil Kart uygulaması ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları kanalıyla yapılan “gelir transferleri” bunun somut örnekleridir. Türkiye ekonomisinin son yirmi beş yıl içinde geçirdiği yeniden yapılanma sürecinde, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu yoksulluğun etkilerinin hafifletilmesine yönelik politikaların en önemli uygulayıcısı konumuna gelmiştir. Dünya Bankası tarafından yoksulluğun etkilerinin hafifletilmesi için ayrılacak kaynakların uygulayıcı birimi olarak Fon’un tercih edilmesi, yapısal uyumun siyasal ve toplumsal maliyetini asgariye indirmeye yönelik aktif bir sosyal politikaya duyulan gereksinimin bir sonucudur.

“Bu süreçte yaşanan finansal krizlerin yıkıcı etkileri en ağır biçimde yoksul haneler üzerinde yoğunlaştığından, Dünya Bankası yoksulluğun etkilerinin hafifletilmesi olgusunu yapısal uyumun ayrılmaz bir parçası olarak kavramsallaştırma gereğini duymuştur. Dünya Bankası’nın Doğu Asya ekonomilerinin yaşadığı 1997 krizi ve sonrasındaki gelişmeler ile Brezilya ve Rusya gibi ülkelerdeki finansal krizlerden çıkardığı derslerden biri budur. Refah devleti uygulamaları ile sosyalist sistemlerde geçerli olan “beşikten mezara” güvence sağlayan uygulamaların, finansal liberalizasyon sürecinde sürdürülebilirliğinin kalmadığı varsayımıyla hareket edilerek, belirli hedef gruplara yönelik “sosyal koruma” programları geliştirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, sosyal politika kavramı bir anlamda yeniden tanımlanmakta, yoksullukla mücadelede başarılı olmak için bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiği belirtilmekte, bu amaca yönelik olarak geliştirilen yeni kavramsal çerçeve ise, ”sosyal

risk yönetimi” olarak belirlenmektedir”⁽⁹⁰⁾.

Türkiye’de uygulanmaya çalışılan “sosyal risk yönetimi” politikasını yoksul konumda bulunan ailelerin görece yoksulluktan daha az etkilenmesini sağlamak ve yoksulluğun (sosyal risk) nesilden nesile aktarılmasının önüne geçmek şeklinde açıklayabiliriz.

“Sosyal yardımlar kısa vadede özellikle kriz sonrası dönemlerde yoksul ailelere önemli destek sağlamakta koşullu gelir transferleri biçimini aldıklarında ise uzun vadede yoksulluğun nesilden nesile geçme olasılığını azaltacak işlevler yüklenmeleri söz konusu olmaktadır. En azından bu yardımlardan yararlanan aileler açısından böyle bir işlev görmeleri umulmaktadır. Bir yanıyla, koşullu gelir transferleri yoluyla “güvenlik ağıları” oluşturarak, hem kısa dönemde kriz koşullarından yoksul ailelerin, özellikle kadın ve çocukların olumsuz etkilenmelerinin önlenmesine gayret edilmekte hem de ileriye dönük olarak beşeri sermaye oluşumuna katkıda bulunulmaya çalışılmaktadır. Bu ikili yapısı ya da kısa ve uzun vadeli amaçları olması nedeniyle, alışılmış sosyal yardım programlarından farklı olduğu ileri sürülen bu tür gelir transferlerine, aynı zamanda güvenlik ağlarının alışılmış işlevlerinin yanı sıra yoksullara yoksulluktan kurtulmaları için “trampelen” oluşturma gibi bir işlev de yüklenmektedir. Bu bağlamda, gelir ve istihdam yaratıcı faaliyetlerin desteklenmesi ile yoksullara yoksulluktan kurtulma fırsatları yaratılmasına çalışılmaktadır. Böylelikle “ sosyal risk yönetimi ” anlayışına uygun biçimde, hem finansal krizlerin olumsuz etkilerinden yoksul hane halklarının görece daha az olumsuz etkilenmesini sağlamak hem de geleceğe yönelik olarak genç kuşakların eğitim ve beceri edinme olanaklarını arttırarak, yoksulluğun kuşaktan kuşağa aktarılma riskinin azaltılması hedeflenmektedir. Ancak, bu noktada anımsatılması gereken husus, sağlanan eğitim ve diğer sosyal alt yapı olanaklarının düzey ve niteliğine bağlı olarak amaçlanan hedeflerin gerçekleştirilebileceği, bunun da bütçeye ek yük bindirmeden yapılmaya çalışılan sosyal yardımların ötesinde, kamu yatırımları için kaynak ayrılmasına bağlı bulunduğu”⁽⁹¹⁾.

Sosyal riski azaltma politikası kapsamında oluşturulan şartlı nakit transferleri uygulamasının en büyük yararı özellikle okuma yazma oranının çok düşük olduğu ve çok çocuklu ailelerin yoğun bulunduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki sonuçları olmuştur. Çocuğunu okula gönderme, yani eğitime kazandırma şartıyla bu ailelere çeşitli sosyal yardımlar yapılmakta, dolayısıyla da hem sosyal yardım hem de sosyal sermaye yatırımı bir arada yürütülmeye

⁹⁰⁾ Buğra, (2008). a. g. m s: 8

⁹¹⁾ Yalman, a. g. e s: 657 – 658

alışılmıştır.

“Dünya Bankası’na göre, şNT’yi (şartlı Nakit Transferi) Avrupa’da kabul eden ilk ülke olan Türkiye’de 2001 krizi ertesinde başlatılan ve 2006 yılı sonunda süresi dolan Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP) kapsamındaki şNT’ler “yoksullukla mücadelede en önemli araçtır. Bu tartışmaya açık bir belirleme olmakla birlikte, Türkiye’nin SRAP deneyimine ilişkin olarak Latin Amerika’ya ilişkin değerlendirmelerde olduğu gibi, şNT’lerin yoksul ailelerin çocuklarının okula devamını sağlamada önemli rol oynadıkları belirtilmiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin en büyük payı aldığı bu koşullu transferlerin kapsamının genişletilerek, Dünya Bankası kredisi sona erdikten sonra, kamu kaynaklarından sürdürölmesi, özellikle çocuk yoksulluğu ile mücadelede önemli bir rol oynadığı gerekçesiyle önerilmektedir”⁽⁹²⁾.

Türkiye’de SRAP uygulamasına benzer diğer bir sosyal politika uygulaması ise, ”topluma yararlı faaliyet koşulu”yla yapılan sosyal yardımlardır. Bu programın temel amacı, sosyal yardımlara konu olan işsiz yetişkinleri hem sosyal yardım kapsamına almak hem de topluma yararlı faaliyetlere katmak suretiyle bir nevi istihdam piyasasına dâhil etmektir.

Türkiye’deki yoksulluğa are arayan yapısal reformcular yoksullara yönelik olarak sağlanan sürekli devlet yardımlarıyla bu sorunun özölemeyeceğı görüşünde birleşirler. Devlet tarafından ihtiyaç sahibi yoksullara ulaştırılan sosyal yardım anlayışından uzaklaşan reformcular, yoksulların kendilerine yeter hale gelmeleri ve piyasaya katkı sunmaları noktasında yeni bir sistem geliştirirler. 1997 yılında gerçekleştirilen “mikro kredi” toplantısının bildirisine göre; yoksul ailelere ve özellikle de kadınlara yönelik istihdam sağlayıcı, kendi işlerini kurabilmeleri için kredi temin edilecektir. Bu sayede, gerek yoksullukla mücadelede gerekse de yoksulların piyasaya katılmaları noktasında önemli bir adım atılmış olacaktır.

“Türkiye’de farklı zeminlerde oldukça sık dile getirilen “sosyal patlama” endişesi, tüm yapısal reformcuların paylaştıkları bir görüş durumuna gelmiştir. Tehdide karşı geliştirilen temel politika da açıktır: Yoksullukla çizilen sınırlar, yoksulluk kütlesi piyasa sistemi içine çekilerek kırılabilir. Dünya Bankası, yoksulluğu azaltma çabalarında kamu hizmetini karakterize eden arz yönlü politikaların piyasa sistemini karakterize eden talep yönlü politikalara oranla etkisiz sonuçlar doğurduğu

⁹²⁾ Yalman,. a. g. e s: 659

görüştüğüdür. Buna göre, yoksullara yardım alan, karşılıksız devlet destekleriyle ayakta duran unsur olarak yaklaşmaktansa, bunları daha çok alacakları yardımın maliyetini, zamanlarını, işgüçlerini, sermayelerini kullanarak karşılayabilen tüketiciler olarak görmek daha doğrudur. Yoksulluğa karşı, yoksulları tüketici unsur haline getirmenin somut uygulamalarından biri mikro - kredi uygulamaları olmuştur. 1997 yılında yapılan “mikro - kredi zirvesi” bildirisine göre yoksul aileler ile özellikle bu ailelerin kadınlarına kendi işlerini kurmalarını ve işe yönelik diğer faaliyetleri yapabilmeleri için kredi sağlanacaktır. Kadınlar özellikle seçilmiştir; çünkü mikro - kredicilere göre kadınlar tasarruf etmeye yatkın, yaratıcı girişimci, kazançlarını doğrudan aile ihtiyaçlarının karşılanmasına tahsis etme becerilerine sahiptir”⁽⁹³⁾.

Türkiye’de uygulanan sosyal politika düzenlemelerinden biri yaşlı nüfusun bakım ve korunmasına yönelik yapılan çalışmadır. Bununla ilgili olarak 1963 yılında Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

Yaşlılarla ilgili hizmetleri planlama, programlama ve yürütme görevini doğrudan devletin üstlenmesi 1963 yılında Sağlık Sosyal Yardım Bakanlığı’na bağlı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü’nün kurulması ile gerçekleşmiştir. 1982 Anayasasının 61. Maddesinde yaşlılara yönelik olarak “yaşlılar devletçe korunur, yaşlılara devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir” hükmü yer almaktadır.

Günümüz toplumlarına bakıldığında, sosyal hizmet alanlarının genişlediğini görmekteyiz. Özellikle de kentleşme ve aile yapılarında meydana gelen değişimler ile yaşlı nüfusun artması nedeniyle sosyal hizmetlerin faaliyet alanları genişlemiş ve sosyal hizmetlerin süreç içerisinde yaygınlaşarak önem kazanmasına yol açmıştır.

“Modern zamanlara bakıldığında, sosyal hizmetin geniş halk kitlelerinin hayatları üzerinde artan etkinliğinin olduğu görülebilmektedir. Artan yaşlı nüfus yapısı ve değişen aile yapıları beraberinde sosyal hizmetlere olan gereksinimi de artırmaktadır. Bundan dolayı, tarihsel süreç içinde sosyal hizmet, etkinliği genişleyen bir alan olarak görülmektedir”⁽⁹⁴⁾.

⁹³⁾ Yalman, a. g. e s: 660

⁹⁴⁾ İsmail Mansur Özdemir, (2008). Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Sosyal Devlet ve Sosyal Hizmetler. *Yüksek Lisans Tezi*. Selçuk Üniv. Sosyal Bil. Enst. Sosyoloji Bölümü. Konya s: 146

Ülkemizde yaşlı nüfusun göreceli olarak artışı yeni huzurevleri ve yaşlı bakım merkezlerinin açılmasını gündeme getirmiştir. Bu konu 8. Beş Yıllık Kalkınma Programında da dile getirilmiştir.

“Ayrıca Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (2001 – 2005) “Ülkemizin sosyoekonomik gelişmesine paralel olarak gelişme gösteren sanayileşme, kentleşme ve aile yapısında meydana gelen değişimler ve 60 ve üstü yaş grubunda yavaş da olsa görülmeye başlayan nüfus artışı, huzurevi ve yaşlı dayanışma merkezlerinin açılmasını, bu kesime yönelik bakım ve rehabilitasyon merkezlerinin artırılarak sürdürülmesi ihtiyacının önemini ortaya koymaktadır” konusu yer almaktadır”⁽⁹⁵⁾.

Yaşlıları da içine alacak şekilde çocuk ve engellileri de içine alan en kapsamlı düzenleme 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) kanunudur. 27. 05. 1983 tarihli SHÇEK kanunu, özellikle dezavantajlı konumda bulunan toplumsal kesimlerin korunması ve bakımını üstlenmiştir.

1983 tarihli ve 2828 sayılı SHÇEK Kanununda “sosyal hizmetler” şu şekilde tanımlanmaktadır. ”Sosyal Hizmetler”; kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü” olarak tanımlanır.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’nun temel hizmet faaliyetleri arasında yaşlı, engelli, çocuk bakımı ve korunması ile diğer muhtaç insanlara hizmet götürülmesi yer almaktadır. Bu faaliyetler Merkezde bir Genel Müdürlük ile taşra teşkilatlarındaki İl Sosyal Hizmetler Müdürlükleri ve bağlı kuruluşları aracılığıyla yapılmaktadır.

“SHÇEK yardıma ve bakıma muhtaç bir diğer ifadeyle korunmaya muhtaç aile, çocuk, genç, engelli, yaşlı, kadın ve diğer muhtaç insanlara sosyal hizmetler götürmektedir. Kurum bağlı Genel Müdürlük ve illerdeki kolları olan Sosyal Hizmetler İl müdürlükleri yoluyla kanunla belirtilen görevler çerçevesinde çocuk yuvaları ve

⁹⁵⁾ Türkiye’de Sosyal Hizmet Uygulamaları <http://www.shcek.gov.tr>

yetiştirme yurtlarında, korunmaya muhtaç çocuk hizmetleri; huzur evlerinde yaşlı hizmetleri; kreş ve gündüzlü bakım evlerinde, gündüzlü çocuk bakım hizmetleri; rehabilitasyon merkezlerinde, sakat ve felçlilerin rehabilitasyon hizmetleri ile muhtaç durumdaki kişilere götürülecek olan kamusal yardım hizmetleri alanlarında faaliyet göstermektedir”⁽⁹⁶⁾.

SHÇEK kanunuyla dağılık olan sosyal hizmet kurum ve kuruluşları, faaliyet alanı olarak aile, çocuk, yaşlı ve özürlü koruma ve bakımı, tek bir merkezde toplanmasını sağlamıştır. Bu sayede yaşlı, çocuk ve özürlü bakımı yasal olarak SHÇEK kurumunda toplanmış olmaktadır. Ayrıca, bugün itibariyle, SHÇEK denetiminde özel huzurevleri ve özürlü rehabilitasyon merkezleri de hizmet vermektedirler. Ayrıca SHÇEK, zaman içerisinde genişleyen faaliyetlerinden dolayı kurum çeşitliliği de yaşamıştır. Örneğin, Aile Danışma Merkezleri, Toplum Merkezleri, Çocuk ve Gençlik Merkezleri vb kuruluşlar da hizmet vermeye başlamışlardır. Yeni kurulan bu kuruluşlar kişi ve gruplara “koruyucu ve önleyici” faaliyetler doğrultusunda hizmetler vermektedirler.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK), yeniden yapılanma çalışmaları doğrultusunda gelişmiş ülkeler düzeyinde hizmet verebilmek amacıyla, 2009 yılında 5 pilot ilde (Ankara, Kocaeli, Bursa, Samsun, Malatya) başlattığı yeni bir projeyle, gelişmiş ve çağdaş hizmet modeliyle toplumun karşısına çıkmayı planlamaktadır. Toplam Kalite Yönetimi adı altında başlatılan bu yeni hizmet modeli 2009 yılında 5 pilot ilde başarıyla uygulanmış, 2011 yılı sonu itibariyle de tüm Türkiye’de bu hizmet modelinin yaygınlaştırılması hedeflenmektedir. Yeni hizmet modeli şöyle tanımlanmaktadır.

“Toplam Kalite Yönetimi (TKY), tüm organizasyon süreçlerinin sürekli geliştirilmesi, iyileştirilmesi çalışan, müşteri ve hizmet alanların memnuniyeti (bağlılığının) sağlanmasına yönelik çağdaş, katılımcı bir yönetim anlayışıdır. Mal ve hizmet kalitesinin iyileştirilmesi, müşteri ve hizmet alanın tatmininin artması, kaynak israfının azalması, verimliliğin artması, süreç içi işlem sayısının azalması kurum ve çalışan ilişkilerinin düzeltilmesi. Yukarıda sayılan yararların dışında TKY ile kurumun kendini geliştirmesi, geleceğe hazırlanabilmesi daha da kolaylaşmaktadır”⁽⁹⁷⁾.

⁹⁶⁾ Türkiye’de Sosyal Hizmet Uygulamaları <http://www.shcek.gov.tr>

⁹⁷⁾ SHÇEK Toplam Kalite Yönetimi, <http://www.shcek.gov.tr/toplam-kalite.aspx>

SHÇEK yeni hizmet modelinde, müracaat esaslı sosyal hizmet modelinden araştırma esaslı sosyal hizmet modeline geçmeyi amaçlamaktadır. Bu model, sosyal hizmete ihtiyaç duyan birey ve ya grupları yerinde tespit edip uygun sosyal hizmet müdahalesini yapmayı hedeflemektedir. Bu model sosyal risk haritasını oluşturmaya dayalı, sosyal araştırma odaklı ve sosyal hizmet sunan paydaşlar arasında koordinasyon sağlamak suretiyle doğru, hızlı ve etkin sosyal hizmet sunmayı amaçlamaktadır. SHÇEK, bu hedef doğrultusunda 81 ilde Sosyal Hizmet Merkezi (SHM) adı altında yeni bir kurumsal yapıyı oluşturma çalışmalarına başlamıştır. Söz konusu amaç ve faaliyetler SHM çatısı altında yürütülecektir.

TKY ve SHM projelerinin çağdaş ve sosyolojik bir hizmet modeline dayandığını söylememiz mümkündür. Bu hizmetin başarılı olabilmesi hazırlanacak yasal mevzuata, personel performansına ve hizmet kararlılığına bağlı olarak şekillenecektir. SHÇEK’te yeni bir hizmet modeli arayışının bir sonucu olan TKY ve SHM hizmet modelleri, sosyal devlet ve politikalarının geliştirilmesi açısından önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan, yeni bir gelişme olarak, sosyal politikaların bir çatı altında toplanması ve sosyal desteklerin daha etkin, hızlı ve kaliteli bir şekilde yürütülmesi amacıyla 8 Haziran 2011 tarihli mükerrer Resmi Gazete’de yayımlanan 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle (KHK) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulmuştur. Teşkilatlanma çalışmalarını sürdüren bu yeni bakanlık, hizmet ve faaliyet alanlarını 633 sayılı KHK’nın 2. maddesine göre şöyle tanımlamaktadır.

MADDE 2- (1) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının görevleri şunlardır:

— Sosyal hizmetler ve yardımlara ilişkin ulusal düzeyde politika ve stratejiler geliştirmek, uygulamak, uygulanmasını izlemek ve ortaya çıkan yeni hizmet modellerine göre güncelleyerek geliştirmek.

— Sosyal ve kültürel dokudaki aşınmalara karşı aile yapısının ve değerlerinin korunarak gelecek nesillere sağlıklı biçimde aktarılmasını sağlamak üzere; ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesini koordine etmek, aile

bütünlüğünün korunması ve aile refahının artırılmasına yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak.

— Çocukların her türlü ihmal ve istismardan korunarak sağlıklı gelişimini temin etmek üzere; ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesini koordine etmek, çocuklara yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak.

— Kadınlara karşı ayrımcılığı önlemek, kadının insan haklarını korumak ve geliştirmek, kadınların toplumsal hayatın tüm alanlarında hak, fırsat ve imkânlardan eşit biçimde yararlanmalarını sağlamak üzere; ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesini koordine etmek, kadınlara yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak.

— Özürlülerin ve yaşlıların her türlü engel, ihmal ve dışlanmaya karşı toplumsal hayata ayrımcılığa uğramadan ve etkin biçimde katılmalarını sağlamak üzere; ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesini koordine etmek, özürlülere ve yaşlılara yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak.

— Şehitlerimizin hatıralarının yaşatılması, şehit yakınları ile gazilerin her türlü mağduriyet ve mahrumiyetten korunması amacıyla; ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesini koordine etmek, şehit yakınları ile gazilere yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak.

— Toplumun sosyal yardım ve korumaya ihtiyaç duyan kesimlerine yönelik yardım faaliyetlerini düzenli ve etkin biçimde yürütmek; yoksullukla mücadeleye ilişkin ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesini koordine etmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak.

— Öncelikle çocuğun aile içinde yetiştirilmesi ve desteklenmesi amacıyla aileyi eğitim, danışmanlık ve sosyal yardımlarla güçlendirmek; korunmaya, bakıma ve yardıma muhtaç çocuk, kadın, özürlü ve yaşlıların tespiti, bunların korunması, bakımı, yetiştirilmesi ve rehabilitasyonlarını sağlamak üzere gerekli hizmetleri yürütmek, bu hizmetler için gündüzlü ve yatılı sosyal hizmet kuruluşları kurmak ve işletmek.

— Ailenin bütünlüğünü korumak, parçalanmış ailelerin korunmaya, yardıma ve bakıma muhtaç fertleriyle çocuklarına her türlü maddi, manevi ve sosyal destek sağlamak; bu amaçla gerekli planlamaları yapmak, eğitim faaliyetlerinde bulunmak.

— Kamu kurum ve kuruluşları, gönüllü kuruluşlar ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yürütülen sosyal hizmetler ve yardımlara ilişkin ilke, usul ve standartları belirlemek, bu alanda faaliyet gösteren kurum ve kuruluşların taşıması zorunlu olan nitelikleri ve bunlara rehberlik edecek programları geliştirmek.

— Kamu kurum ve kuruluşları, gönüllü kuruluşlar ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yürütülen sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerinin, belirlenen ilke, usul ve standartlar çerçevesinde denetimini yapmak.

— Sosyal hizmet ve yardım faaliyetleriyle bunlardan yararlananlara ilişkin bilgileri merkezi bir sistemde oluşturulacak veri tabanı aracılığıyla işlemek, kontrol etmek, izlemek ve geliştirilecek politika, strateji ve önlemler bağlamında değerlendirmek.

— Sosyal hizmetler ve yardımlar alanındaki uluslararası gelişmeleri ve faaliyetleri izlemek, bunlara katkı vermek ve yürütülecek çalışmalarda yararlanmak üzere değerlendirmek, bu alanda taraf olduğumuz uluslararası sözleşme ve anlaşmaların ulusal düzeyde uygulanmasını sağlamak.

— Mevzuatla Bakanlığa verilen diğer görev ve hizmetleri yapmak.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın görev alanına bakıldığında, sosyal hizmet, yardım ve destekleri aynı çatı altında topladığını görebiliriz. Bu yeni yapının, teorik olarak sosyal yardım ve hizmet kurumlarının dağınıklığının ortaya çıkardığı

olumsuzlukları gidermek ve sosyal politikalar alanında daha etkili olmayı amaçladığını söyleyebiliriz. Yeni bakanlığın süreç içerisinde teşkilatlanmasının ardından ne gibi sosyal politika faaliyetleri yürüteceği ve bu faaliyetlerin ne gibi toplumsal sonuçlar doğuracağını önümüzdeki dönemlerde görme imkânımız olacaktır. Burada şu kadarını söyleyebiliriz. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, özellikle dağınık olan sosyal yardım ve hizmet kurumlarını birleştirmesi, kamu yönetiminin kurumsal olarak değişen topluma ve toplumsal sorunlara karşı kendini yenilemesi ve farklı hizmet model ve politikalara karşı esnek olması gibi özelliklerinden dolayı olumlu karşılanabilir.

Türkiye’deki sosyal politika konularından biri de hiç kuşkusuz işsizlikle mücadeledir. Türkiye’de işsizlikle mücadele sosyal politikasında yer alan ve AB uyum süreciyle de bağlantılı olarak benimsenen yüksek istihdam hedefi ve esnek işgücü piyasası modeli resmi olarak benimsenen politikalar arasında yer almaktadır. Bu politikalar, beş yıllık planlarda yer almaktadır.

“Türkiye’de konuya ilişkin resmi politika belgelerinde de Avrupa Birliği’nin üye ülkelerin rekabet gücünü arttırmaya yönelik olarak benimsediği Lizbon stratejisinden de esinlenerek işgücünün istihdam edilebilirliğini arttırmayı hedefleyen aktif işgücü programlarına ağırlık verileceği ifade edilmektedir. Yüksek Planlama Kurulu’nun 22 Aralık 2003 tarih ve 2003 / 61 sayılı kararıyla kabul edilen Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004 – 2006), 31 Mayıs 2005 tarihli ikinci mükerrer Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Orta Vadeli Program (2007 –2009) ile Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007 – 2013) gibi belgelerde de vurgu yapılan bu programlarının işgücü piyasasının daha esnek hale getirilebilmesi için gerekli düzenlemeler doğrultusunda olacağı belirtildiğine göre, mali uyum politikalarının belirlediği kısıtlar çerçevesinde işlevsel olmalarının beklendiği sonucuna varılabilir”⁽⁹⁸⁾.

İşsizlikle mücadelede geliştirilen yaklaşımlar ve izlenen politikalar açısından konuyu ele aldığımızda klasik ekonomik büyüme yaklaşımı yetersiz kalmakta, yani salt ekonomik büyümenin işsizliği ortadan kaldıracabileceği yaklaşımı başarısızlıkla sonuçlanmaktadır. Türkiye’deki işsizliğin yapısına baktığımızda, yüksek oranlı işsizliğin, iş alanlarının yetersizliğinden ileri geldiği ya da ekonomi ve eğitim arasındaki koordinasyonsuzluğundan ileri geldiği söylenebilir. Sözgelimi,

⁹⁸⁾ Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Nedir? www.gap.gov.tr

piyasadaki işverenler vasıflı eleman sıkıntısı yaşadığını ifade ederken, üniversite mezunlarının iş bulamamaları bu koordinasyonsuzluğun en açık göstergesidir. Bu durum, kurumlar arasındaki koordinasyonsuzluğun da bir göstergesidir. Eğitim ve iş programlarımızı, değişen ve gelişen toplumun ihtiyaç ve beklentilerine uygun bir hale getirebilmemiz için orta ve yükseköğretim programlarımızı gözden geçirmemiz gerekmektedir. Bu noktada, eğitim kurumlarımızın ve programlarımızın sosyoekonomik değişmeye nazaran daha geri kaldığı, dolayısıyla da sorunun bir parçasının da bu “mesafe” olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte ekonomik üretim kapasitemizi arttırmamız ve yeni iş alanları oluşturmamız gerektiği de açıktır.

“Ekonomik büyümenin gerek istihdam yaratma gerekse yoksullukla mücadele açısından olumlu etkileri olacağına ilişkin görüş ve yaklaşımlar da ciddi tartışmalara yol açmaktadır. Başta Latin Amerika olmak üzere başka ülke deneyimleri de ekonomik büyümenin kendiliğinden yoksulluğu azaltacağı beklentisinin yanıltıcı olduğunu göstermektedir. Bu tartışmanın Türkiye’de izlenecek istihdam ve yoksullukla mücadele politikalarının belirlenmesi açısından önemi yadsınamaz. Çünkü Türkiye’de yoksulluk büyük ölçüde “iş olmasından çok iş olmamasıyla bağlantılıdır” ve istihdam türü ile fert ya da hane halkının yoksulluk durumu arasında güçlü bir bağlantı söz konusudur” şeklindeki saptamalar artık uluslar arası kuruluşlar tarafından yapılan çalışmalarda da yer almaktadır”⁽⁹⁹⁾.

Türkiye’de de yakın zamanda sosyal yardımlar alanında gündeme gelmeye başlayan asgari ve ya temel gelir desteği programının sosyal yardım politikalarında bir anlayış ve kurumsal değişikliği beraberinde getireceği söylenmektedir. Sözü edilen yoksul ailelere asgari gelir desteği politikası, sosyal yardımları bir hayırseverlik ya da yardımseverlik anlayışından çıkarak sosyal yardımı bir “sosyal hak” ya da “vatandaşlık hakkı” olarak yeniden tanımlamaktadır.

Sosyal hak anlayışının arka planında yatan temel felsefi ve sosyolojik varsayım “*hiç kimse isteyerek yoksul (başkalarına muhtaç) olmak istemez*” varsayımıdır. Bu yaklaşım, neoliberal anlayışın tam aksi bir anlayıştır. Liberal yaklaşım, yoksulluğun da bireysel bir tercih olduğunu savunmakta ve sosyal yardım politikalarına karşı mesafeli durmaktadır. Oysa sosyal hak ve ya vatandaşlık hakkı

⁹⁹⁾ Yalman, a. g. e s: 661

yaklaşımını savunanlar, yoksulluğun bir tercih sonucu olamayacağını sosyoekonomik ve politik koşulların sonucunda ortaya çıkabilen bir sosyal durum olduğunu savunmaktadırlar. Dolayısıyla, sosyal hak yaklaşımı, devletin yeniden yapılandırılmasını ve devlet, birey - aile ilişkisini güven temelli yeniden kurgulanmasına hizmet edecektir.

“Ekonomik büyüme ve istihdam yaratarak yoksullukla mücadele etmenin yeterli olmayacağını düşünenler açısından ise ŞNT gibi uygulamaların önemi ekonomik olmaktan çok siyasal gerekçelendirmelerden kaynaklanmaktadır. Asgari gelir desteği ya da vatandaşlık geliri diye tanımlanan bir yaklaşımın tartışma gündemine getirilmesi ile birlikte, ŞNT’lerin SRAP sona erdikten sonra da sürdürülmesi bu yönde atılacak önemli bir adım olarak görülmektedir. Bu bağlamda, özelde gelir transferlerine, genelde sosyal yardımlara ilişkin ilginç bir tartışma söz konusudur. Buna göre; Türkiye’de sosyal yardım politikaları gerek kamu gerekse diğer yardım mekanizmalarının işleyiş biçimi nedeniyle, muhtaçlara yardım anlayışının egemen olduğu bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Hâlbuki yapılması gereken devletin düzenli gelir transferleri yolu ile sosyal yardımların hayırseverlik anlayışı ile yapılması yerine, bir “sosyal hak” olarak görülmesini sağlamasıdır. Böylece, yoksulluğun kaynaklarının büyüme yönelimli ekonomik politikalarla kurutulmasını öngören bir yaklaşımdan, asgari bir yaşam düzeyine ulaşamayan kesimlerin yaşam koşullarını gelir transferleri yolu ile iyileştirmeyi öngören bir başka yaklaşıma geçilmiş olacaktır. Sadece büyüme ve istihdam yaratma yoluyla yoksullukla mücadele edilebileceğini düşünmek için hiçbir sebep yok denilmekte, bu yeni yaklaşımla geliştirilecek sosyal politika önlemleri için “ kurumsal bir tahayyül ” gerektiği ileri sürülmektedir. Bir bakıma, bu anlayışla uygulanacak yoksullukla mücadele programları ile salt ekonomik değil siyasi ve ideolojik hedefler de gözetilmektedir denilebilir. Düzenli gelir transferlerinin “sosyal hak” olarak tanınması, muhtaç durumdakilere sağlanacak gelir resmi asgari ücretin altında bile olsa, olası keyfi uygulamaları asgariye indirmenin yanı sıra, devlet ile yoksun kişiler arasında karşılıklı güveni tazelemek bakımından zorunlu görülmektedir. Diğer bir deyişle, devletin yeniden yapılandırılması salt kurumsal düzlemde kalmayacak, yoksullukla mücadele stratejisi, aynı zamanda, devlet birey ilişkilerinin yeniden kurgulanmasında işlevsel olacaktır”⁽¹⁰⁰⁾.

Son zamanlarda Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ile İLO’nun gündemine gelmeye başlayan ekonomik büyüme ile toplumsal eşitsizlikler arasındaki ilişkinin ne gibi sonuçları ortaya çıkardığı konusu önem taşımaktadır. Toplumsal

¹⁰⁰⁾ Yalman, a. g. e s: 665

eşitsizliklerin adı geçen uluslar arası kuruluşların gündemine gelmesi dahi sosyal politikalar açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu kuruluşların tespitlerine göre, ekonomik büyüme, toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldıramamaktadır. Aksine kimi yerlerde eşitsizlikleri daha da arttırmaktadır. Oysa sağlıklı bir ekonomik büyümenin sosyal sonuçlarının da olması başka bir ifadeyle toplumsal eşitsizlikleri azaltması gerektiği sıklıkla ifade edilmeye başlanmaktadır. Türkiye'nin de yukarıdaki tartışmalardan yararlanması gerektiği açıktır.

Türkiye'de kurumsal olarak sosyal politikaların önemli bir ayağını da Çalışma ve sosyal Güvenlik Bakanlığı çalışmaları oluşturmaktadır. Kentleşme, işsizlik ve sosyal güvenlik gibi çağdaş toplumların yaşadıkları meselelerin çözümlenmesi bu bakanlığın verilmiştir. İşsizlere iş sağlamak, güvencesi olmayan sosyal kesimi güvenlik çatısı altına almak vb. görevler bu bakanlığın görevleri arasında yer almaktadır. Kentsel yoksulluk, istihdam ve sosyal politikalar birbiriyle doğrudan ilintilidir. Kaliteli (insan onuruna yaraşır) ve güvenceli bir işte çalışabilme, yeterli ücretin ödenmesi ve emekli olma hakkı yoksulluğu yok edecek en önemli öğedir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın asli görevi çalışma hayatını düzenlemek, çalışma barışını sağlamak, iş yerlerinde iş sağlığı ve güvenliğini geliştiren tedbirler almak, toplumun tüm kesimlerinin sosyal güvenliğini sağlayacak ve yeni istihdam fırsatları yaratacak şartları geliştirmektir. Kentsel yoksulluğun önlenmesinde Bakanlık birimleri görevlidir. Bu hususta görev yapan bazı birimler aşağıda yer almaktadır.

“İstihdam politikaları oluşturmak, tam istihdamı sağlamaya yönelik önlemleri almak iş ve işçi arayanları buluşturmak İŞKUR tarafından yürütülmektedir. İŞKUR işsizlerin iş bulmasına yönelik meslek edindirme kursları düzenlemekte, insan gücü planlamaları yaparak uzun vadeli istihdam politikaları oluşturmaktadır. İllerde valinin başkanlığında sosyal tarafların da katılımıyla oluşturulmuş bulunan İl İstihdam Kurulları istihdam sorunlarının yerel bazda çözümlenmesine yönelik hizmetler vermektedir. Kişilerin sağlık ve sosyal güvenlik haklarını sağlayarak etkin, adil, kolay erişilebilir, aktüeryal ve mali açıdan sürdürülebilir, çağdaş standartlarda bir sosyal güvenlik sisteminin gerçekleştirilmesi Sosyal Güvenlik Kurumu'nun görevidir. Bu kurum, SSK, Emekli Sandığı ve Bağ-Kur genel müdürlüklerini tek çatı altında toplamıştır. İşçi - işveren ilişkilerini düzenleyerek çalışma barışını sağlayıcı tedbirleri almak, çalışma mevzuatı ve istihdam politikası ile ilgili tasarıları, mahalli ve sektörel bazda istihdam programlarını hazırlamak ve üretimde emek verimliliğini yükselten

politikalar oluşturmak, asgari ücretin belirlenmesi ve yabancıların çalışma izin taleplerinin karşılanması Çalışma Genel Müdürlüğü'nün görevidir. Ülkemizde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması, bu alanda mevzuat çalışması yapmak, ulusal politikalar belirlemek, ulusal ve uluslar arası kurum ve kuruluşlarla işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, norm ve standart çalışmaları yapmak, tüm çalışanların iş kazaları ve meslek hastalıklarına karşı korunmaları amacıyla gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamak İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü'nün görevidir”⁽¹⁰¹⁾.

Ülkemizdeki bürokratik yapılanma geleneksel olarak merkezi yapının devamı niteliğinde olup hazırlanan eylem planları ve sosyal projelerin uygulanma süreçlerindeki tartışmalar, bu yapının değişmesini gündeme getirmektedir. Özellikle, yerel toplumsal sorunların çözümü noktasında çok aktörlü ve katılımcı anlayışın benimsenmesi ön plana çıkmaktadır. Nitekim 2008 yılında hazırlanan GAP Eylem Planı böyle bir anlayışın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Toplumsal sorunlarla mücadelede çok aktörlü ve katılımcı yaklaşım, yasal düzenlemelere de yansımış, özellikle de Kent Konseyleri ve Belediyeler Kanununda da katılımcı mekanizmalar sürece dâhil edilmişlerdir. Devlet ve sosyal kurumlar, kentsel alanlarda göçün olumsuz etkilerini azaltmak için yerel düzeyde çok aktörlü yaklaşımlar benimsemektedirler.

“2008 yılında hazırlanan ve sosyal gelişmeyi de amaçlayan GAP Eylem Planı bunun ilk ve en somut örneklerinden birisini oluşturmaktadır. Türkiye’de yönetim sistemi geleneksel olarak merkeziyetçi bir yapıya sahip bulunmaktadır. Sivil Toplum Örgütlerinin de toplumsal karar mekanizmalarına katılımlarının sağlanması ve yerel yatırımlarda söz sahibi olmaları önem arz etmektedir. BM Kalkınma Programı 1997 yılından bu yana, yerel yönetimler konusunda, ulusal muhataplarıyla Yerel Gündem 21 programı (zaman dilimi: Aralık 2006 - Aralık 2008) çerçevesinde yerel yönetişimi güçlendirmek amacıyla eşgüdümlü bir çalışma sürdürmektedir. Başlıca karar alma ve “yapabilir kılma” mekanizmaları, Kent Konseyleri şeklinde oluşturulan katılımcı platformlar ve bu yapıyı destekleyen ve tamamlayan çalışma grupları, kadın ve gençlik meclisleri, çocuklar, yaşlılar ve engelliler platformlarıdır. Yerel Gündem 21 Programı’nın da katkısıyla 5393 sayılı yeni Belediye Kanunu’na, başka katılımcı mekanizmalar ve süreçlerle birlikte, ”Kent Konseyleri” de Madde 76 ile dâhil edilmiş bulunmaktadır. Programın uygulama süreci, yerel yönetim yapılanmasını geliştirme ve demokratikleşme sürecini hızlandırmanın yanı sıra, bir sosyal dönüşüme gereksinim

¹⁰¹⁾ Kentleşme Şurası. (2009). Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar. *Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Komisyon Raporu*, Ankara <http://www.bayindirlik.gov.tr/turkce/kentlesme/kitap6.pdf> s: 43

duyulduğunun tartışılmasına katkı sağlamıştır” (102).

GAP Eylem Planı kapsamında toplumsal gelişmeyi, bütünleşmeyi ve bölgelerarası gelişmişlik farkını azaltmaya yönelik atılan adımlar arasında, örneğin 4 ilde uygulanan (Diyarbakır, Gaziantep, Erzurum, Şanlıurfa) AB destekli Ekonomik ve Sosyal Entegrasyon Projesi (EKOSEP) ile öncelikle GAP Bölgesinde daha sonra da DAP Bölgesini de içine alarak genişleyen Sosyal Destek (SODES) programı, çok aktörlü ve sektörlü sosyal katılımcılığın uygulama örnekleri olarak gösterilebilir.

Türkiye’deki kentleşme süreçlerine bakıldığında, bölgeler arasında birçok ortak özellik bulunmaktadır. Bunlar arasında yoğun göç, hızlı ve düzensiz kentleşme, altyapı sorunları, sosyal hizmet ve yardımlardaki sorunlar ve yetersizlikler, sağlık ve eğitim sorunları gibi konular gelmektedir. Planlı ve düzenli bir kentleşme politikaları kentlerin mimari / fiziksel boyutunun yanı sıra sosyal ve kültürel boyutunu da göz önünde bulundurmalı, ayrıca kırsal nüfusu da dâhil edecek şekilde kentleşme politika ve projeleri üretilmelidir. Türkiye’deki nüfus hareketi kırdan kente doğru yaşanan göçlerle şekillenmektedir. Burada, üzerinde durulması gereken nokta, göçün nedenleri ve sonuçları ile kentte biriken nüfusun taşıdığı sorunlara yönelik geliştirilecek çözüm önerilerinin nasıl olması gerektiğidir. Kentleşme sorunlarının çözümüne çok aktörlü, çok sektörlü ve çok disiplinli yaklaşmak sağlıklı politika ve projeler geliştirebilmek bakımından büyük önem taşımaktadır.

Günümüzde kentler altyapıları, üstyapıları ve sosyokültürel yönleri itibariyle sağlıklı ve plansız bir gelişme süreci göstermektedir. Son yıllardaki gelişmeler “kalkınma” kavramının yeniden tanımlanması ihtiyacını doğurmuştur. Gelişmeyi, insani, sosyal, kültürel, çevresel ve mekânsal boyutlarıyla da tanımlama amacı taşıyan bu yeni yaklaşım, ekonomik büyüme kavramı yanında; yoksulluk, işsizlik, gelir dağılımı ve bölgesel dengesizliklerin de gelişme tanımlarının içinde değerlendirilmesini öne çıkarmaktadır. Planlı ve yaşanılabilir bir kentsel gelişmenin sağlanabilmesi için kırsal kalkınmanın da ihmal edilmemesi ve kentsel gelişme çalışmaları ile birlikte ele alınması gerekmektedir. Kentlerin kırsal alandaki yerleşim yerleri ile mukayese edildiğinde yaşamak için çekici özelliklere sahip olması ve

¹⁰²⁾ Kentleşme Şurası. a. g. e s: 74

kırsal kesimdeki yerleşim yerlerinin ekonomik, sosyal ve fiziki altyapı açısından bütüncül biçimde geliştirilememiş olması, kentlere göç olmasını kaçınılmaz hale getirmekte ve bu durum kentlerin plansız ve sağlıklı bir şekilde gelişmesine neden olmaktadır.

“Kırsal alanlardan kentlere olan göçü engelleyebilmek için kırsal alanın kalkındırılması ve kırsal alanda yaşayanların bulundukları bölgelerde istihdam edilmelerinde yarar görülmektedir. Kırsal kesimdeki yerleşim yerlerinin de yaşanılabilir hale gelemsi için sayıları 40 bine yaklaşan köylerin sahip oldukları arazilerdeki verimliliğin artırılması, tarım işletmelerinin nitelik ve niceliğinin geliştirilmesi, altyapı hizmetlerinin etkin bir şekilde sağlanması, tarımsal işletmelerin büyütülmesi ve tarımsal ürün desteği verilmesi amacıyla devletin yönlendirici olması gerekir. Kentleşme konusunda yaşanan en önemli sorunlardan biri ülkemizde 1980’lerden bu yana izlenen sanayileşme stratejisinin de katkısıyla tarımsal üretimin giderek geri plana düşmesi, devletin tarım sektörüne olan desteğinin azalmasıdır. Bunun sonucunda kırsal alanda yaşayanların yoksulluğunun da giderek artması, ancak daha da önemlisi, 1980’lere kadar kentlerde yaşamalarına rağmen hala tarım kesiminde çalışan yakınları tarafından desteklenen düşük gelirli insanların artık bu desteği yitiriyor olmasıdır. Bu gelişmeler doğrultusunda hem kırsal alanda yaşayanların hem de kente göç eden ve bir ayağı kırdı olan kesimler arasında yoksulluk yaygınlaşmıştır. Geleneksel (aile, cemaat vs) destek yapıları da eskisi gibi işlemediğinden yoksul kesimlerim sıkıntıları katlanarak artmıştır. Geçmiş dönemlerde aile ve hayırseverler üzerinden yürütülen sosyal hizmetler, hala varlığını bir şekilde devam ettirmektedir. Günümüzde ise kentler, toplu yaşamın disipline edilmesi, kamusal alan olabilmesi için merkezi otorite tarafından müdahale edilmekte, düzenlenmektedir. Ancak bu müdahale genellikle “sessiz” kesimler olarak bilinen yoksullara ve bu kesimin çocuklarına, kadınlara, özürlülere ve yaşlılara çok kapsayıcı ve yeterli olamamaktadır” (103).

Türkiye’deki yoksulluk sorununun büyük oranda kırsal nüfusun kentlere göçüyle birlikte açığa çıktığı ve görünür bir hal aldığı söylenebilir. Özellikle son yıllarda artan iç göçler ve bu göçmen kitlenin kent yaşamına ve sosyoekonomik ilişkilere adapte olamamasının getirdiği dezavantajlılık kent yoksulluğunu bir sorun haline getirmektedir. Başka bir ifadeyle kırsal yoksulluk kentsel yoksulluğa dönüşmüştür. Artan nüfusa karşılık iş olanaklarının yeterince artmaması, yardıma muhtaç sosyal kesimler doğurmaktadır.

¹⁰³⁾ Kentleşme Şurası. a. g. e s: 90

Günümüzde yoksullukla mücadelede nasıl bir politika izlendiği büyük önem taşımaktadır. Öncelikle yoksullukla mücadelede günübirlik politikalardan ziyade daha yapısal ve kurumsal düzenlemelere ve politikalara ihtiyaç vardır. Yoksullukla mücadelede izlenen günübirlik politikalar sorunu çözmek yerine sorunu kalıcı hale getirdiği söylenebilir. Bu yüzden de sorunun maksimum düzeyde çözülmesi gerektiği ve dolayısıyla yoksullukla etkin bir mücadele için çok aktörlü ve katılımcı bir yaklaşımın geliştirilmesi gerektiği günümüzde kabul görmeye başlamakta ve uygulanmaya çalışılmaktadır.

“1980’li yıllara kadar yoksulluk köylerde kayıt dışı yaşanmaktayken göçle birlikte kırsal kesimden şehirlere taşınmıştır. Kentlerde yeterli iş imkânlarının kısa zamanda oluşturulamaması, yoksullukla kalıcı bir şekilde mücadele öngören politika ve çözümlerden çok yoksulluğun olumsuz etkilerini bertaraf etme ve yoksul kesimlerin günübirlik ihtiyaçlarını gidermeye yönelik mekanizmalara ağırlık verilmesi yoksullukla mücadeledeki etkinliği sınırlamıştır. Türkiye’de yoksullukla mücadelenin yalnızca devletin görevi olmadığı toplumun da bir bütün olarak gerek tek tek bireyler olarak gerekse sivil toplum kuruluşları aracılığıyla doğrudan yapılan sosyal yardımlar ve/veya devletin bu alandaki faaliyetlerine destek verilmek suretiyle sorumluluk üstlenmesi gerektiği şeklinde yaygın bir anlayış bulunmaktadır. Millet ve devlet geleneklerine de uygun olduğu savunulan bu anlayış, siyasi iktidarlar ve bürokrasi yanında medya, sivil toplum kuruluşları ve halk nezdinde de aynı şekilde kabul görmektedir”⁽¹⁰⁴⁾.

Sosyoekonomik yoksullukla mücadelede yapılacak kurumsal düzenlemeler yoksulluğun çözülmesi açısından büyük öneme sahiptir. Türkiye’deki sosyal hizmet ve yardımlar alanındaki kurumsal yapı oldukça sorunlu görülmektedir. İlk göze çarpan kurumsal sorun, benzer faaliyetler yürüten kurumların fazlalığı ve koordinasyonsuzluğudur. Başka bir ifadeyle sosyal hizmet ve yardımlar alanındaki kurumsal çok başlılık, gerek yoksullukla etkin mücadelede gerekse de mücadelede sonuç almada olumsuz bir faktör olarak durmaktadır. Bu durum, yapısal olarak kurumsal karmaşa yaratırken, hizmet ve yardım alanlar açısından da hizmet tekrarına ve ya hiç hizmet alamama gibi sonuçlara yol açmaktadır. Türkiye’de sosyoekonomik yoksullukla mücadelede yapılması gereken ilk işin kurumsal yeniden yapılanma olduğu çok açıktır. Sosyal hizmet ve yardımlar alanında faaliyet gösteren benzer

¹⁰⁴⁾ T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Raporu, a. g. e s: 12

kurum ve kuruluşlar bir çatı altında toplanmalı ve eşgüdüm halinde çalışmalıdırlar. Hukuksal ve kurumsal altyapı da buna göre yeniden düzenlenmelidir.

“Türkiye’de sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar alanında karşılaşılan sorunların başında kurumsal dağınıklık ve yeterli kurumsal altyapının merkezde ve taşrada oluşturulmaması gelmektedir. Mevcut durumda çeşitli kurumlar sosyal hizmetler ve yardımların çeşitli alanlarında görevler üstlenmiş bulunmakta ancak kurumlar arasında arzulanan oranda işbirliği ve koordinasyon sağlanamamaktadır. Merkezi yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin (genel ve özel bütçeli idareler) kendi aralarındaki uygulama farklılıkları ve koordinasyonsuzluğun yanında bu idareler ile yerinden yönetim kuruluşları (il özel idareleri, belediyeler, üniversiteler gibi) arasında da uyum problemleri ve yaklaşım farklılıkları görülmektedir. Diğer yandan, sosyal yardımlara ilişkin çok fazla sayıda kanun bulunmaktadır. Bunların bir kısmı sosyal yardımlara ilişkin özel kanunlardır. Bir kısmı ise çeşitli kanunlar içinde yer alan özel hükümlerle taahhüt edilmiş yardımları içermekte ve bunlar sosyal yardım olarak adlandırılmaktadır. Bu kanuni düzenlemelerin doğal sonucu olarak yeni teşkilatlar gündeme gelmekte ve sosyal yardım uygulayan çok fazla kurum ve kuruluşun varlığı ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise uygulamada çok başlılığı ve hizmet tekrarlarını getirmektedir”⁽¹⁰⁵⁾.

Sosyal hizmet ve yardım alanındaki kurumsal çeşitlilik ve dağınıklık gerek kamu maliyesi açısından gerekse de hizmetlerde etkililik açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Dağınık yapı, kamu bütçesinin daha fazla harcama yapmasına yol açmaktadır. Söz gelimi, benzer faaliyetler yürüten SHÇEK, SYDV, Belediyeler vb. kurumlar, kurumsal alt yapı ve personel israfına yol açarken yoksullukla etkin mücadelede birliği olumsuz etkilemektedir.

“Sosyal hizmet ve yardımlardan yararlanacak ihtiyaç sahiplerinin; bu alanda hizmet veren çok sayıdaki kurum tarafından (SHÇEK, SYDGM, Vakıflar Genel Müdürlüğü, yerel yönetimler ve STK’lar gibi) farklı şekilde tanımlanması ve bunlar arasında koordinasyon eksikliği, ulusal ölçekte bir yoksulluk kriterinin olmaması, bu alanda merkezi bir veri tabanı bulunmaması, hedef gruba ya hiç hizmet sunulamaması ya da aynı kişilere birden fazla kurumca aynı nitelikte yardım ve hizmet sunulması sonucunu doğurmaktadır”⁽¹⁰⁶⁾.

¹⁰⁵⁾ T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Raporu. a. g. e s: 15 – 16

¹⁰⁶⁾ T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Raporu. a. g. e s: 16

Türkiye’de sosyoekonomik yoksulluğu bitirmeye yönelik etkin bir mücadelenin yolu toplumsal araştırmalara, sosyolojik plan ve projelere, kurumsal ve hukuksal birliğe dayanan bir yapıyla mümkün olabilecektir. Oluşturulacak olan çok aktörlü, çok sektörlü ve katılımcı bir oluşum, yoksulluğu bitirmenin ve ya en aza indirmenin önünü açabilecektir.

“Bu nedenlerle söz konusu kurumların amaç ve faaliyet alanlarına göre birleştirilerek yeniden örgütlenmesinin ve / ve ya Türkiye’de sosyal hizmet ve yardımları planlayıp, koordine edecek ve bütünleştirecek tek bir örgütsel yapı oluşturulmasının mükerrer uygulamaları önleyeceği, hizmete ilişkin sağlanacak faydaların yanında yüksek miktarda personel ve ödenek tasarrufu da sağlayacağı düşünülmektedir. Diğer yandan Yeşil Kart uygulaması, 2022 sayılı kanun kapsamındaki aylıklar için başvurular ve sosyal yardım sistemindeki programların çoğunun başvurusu valilikler ve kaymakamlıklar bünyesindeki birimlere yapılmaktadır. SYDV’ler de valilik ve kaymakamlıkların bünyesinde bulunmaktadır. Kaymakamlık ve valilikler bünyesinde sosyal yardım başvurularının alındığı ve başvurularla ilgili incelemenin yapıldığı birimlerin tekleştirilmesi; maliyetlerin azaltılması, bilgi paylaşımının kolaylaştırılması ve yardım başvurularıyla ilgili değerlendirmelerin ortak ölçütlere göre yapılabilmesi gibi önemli faydalar sağlayacaktır. Nitekim nüfusu 50.000’in üzerinde bulunan ilçelerde oluşturulan “tek adımda hizmet bürosu” uygulaması ile bu konuda bir adım da atılmış bulunmaktadır”⁽¹⁰⁷⁾.

Türkiye’de sosyal hizmet ve yardım kurumları arasında birlik ve koordinasyona ihtiyaç duyulduğu gerçeği artık herkesçe kabul edilmekte ve bu yönde yapılanmaya yönelik çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Başta kurumsal ve hukuksal düzenlemeler olmak üzere, yoksullukla mücadelede çok aktörlü, sektörlü ve katılımcı yaklaşım benimsenmektedir. Daha önce de değinildiği gibi bu yönde atılmış çok önemli bir adım olan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın kurulması ve bu sayede dağınık olan sosyal yardım ve hizmet kurumlarının tek çatı altında bir araya getirilerek koordine edilmesi girişimine değinmemiz gerekmektedir. Yeni kurumsal oluşumun yapısı, işleyişi ve toplumsal etkileri zaman içerisinde kendini göstermeye başlayacaktır. Yeni bakanlığın sosyolojik konum ve işlevi oluşturacağı sosyal politikalar aracılığıyla toplumsal etki ve sonuçlarını ortaya çıkaracaktır.

¹⁰⁷⁾ T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Raporu. a. g. e s: 18 – 19

Türkiye'nin işsizlik ve istihdam bağlamındaki sosyal politikalarına baktığımızda ise ilk göze çarpan çalışma İŞ - KUR'un yapmış olduğu mesleki hizmet faaliyetleridir. İŞ - KUR, temel olarak işçi ve işvereni buluşturmaya ve işgücüne meslek edindirmeye dayalı yapılanmış resmi bir kurumdur. Bu haliyle, Türkiye gibi işsizliğin yüksek düzeyde olduğu, genç nüfusun fazla olduğu bir ülkede İŞ - KUR'un, beklenen işsizlikle mücadele faaliyetlerini başarıyla sürdürdüğünü söyleyebilmemiz çok zordur. Dolayısıyla, işsizlikle mücadelede daha yeni ve farklı araçların uygulanmaya konmasına ihtiyaç vardır.

“Devletin işgücü konusunda son yıllarda uygulamaya koyduğu en temel politika İŞ - KUR (İş ve İşçi Bulma Kurumu) işgücüne meslek ve beceri kazandırmaya yönelik sınırlı uygulamasıdır. İşverenlerle anlaşarak işyerlerinde uygulamaya geçen bu programlarla, hem geçici de olsa yeni istihdam yaratılmak istenmekte ve bunun için işverene destek verilmektedir hem de istihdama katılana belirli bir beceri kazandırılmak istenmektedir. Ancak, bu uygulamanın kapsamının sınırlılığı bir yana, kalıcı bir istihdam ve gerçekten bir meslek öğrenimini sağladığı kuşkuludur. Özetle, Türkiye’de bugün için dikkate değer bir aktif istihdam politikasından söz etmek güçtür. Çok sınırlı bir kesim için hayata geçmiş işsizlik sigortası nedeniyle geniş kapsamlı pasif istihdam politikasından da söz edilemez. Dolayısıyla, işsizlik Türkiye’de bireysel bir sorun olarak geniş kitleleri etkilese de, toplumsal bir sorun olarak önemli bir politika konusu olmaktan çok uzaktır”⁽¹⁰⁸⁾.

İŞ - KUR'un, ilk kurulduğu yıllarda başarılı ve işlevsel olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü ilk yıllarda KİT'lerin yoğun olduğu bir piyasa mevcut iken, son yıllarda KİT'lerin sayısındaki azalmaya paralel olarak İŞ - KUR'un da çalışmalarında bir işlev kaybı yaşanmaya başlamıştır. İŞ - KUR'un ve piyasanın değişen yapısına bağlı olarak İŞ - KUR'da da yeniden yapılanma çalışmaları başlamış ve 2003 yılında İŞ - KUR yasası çıkarılmıştır. Bu yasada İŞ - KUR'a sadece işçi - işveren aracılığı görevi değil, aynı zamanda işgücü piyasasına yönelik aktif bir faaliyet alanı öngörülmüştür.

4904 sayılı ve 25 / 6 / 2003 tarihli Türkiye İş Kurumu Kanunu'nun 3. maddesinde İŞ – KUR'un görevleri şöyle tanımlanmaktadır.

— Ulusal istihdam politikasının oluşturulmasına ve istihdamın

¹⁰⁸⁾ Koray, a. g. e s: 378

korunmasına, geliştirilmesine ve işsizliğin önlenmesi faaliyetlerine yardımcı olmak, işsizlik sigortası işlemlerini yürütmek.

— İşgücü piyasası verilerini, yerel ve ulusal bazda derlemek, analiz etmek, yorumlamak ve yayınlamak, İşgücü Piyasası Bilgi Danışma Kurulunu oluşturmak ve Kurul çalışmalarını koordine etmek, işgücü arz ve talebinin belirlenmesine yönelik işgücü ihtiyaç analizlerini yapmak, yaptırmak.

— İş ve meslek analizleri yapmak, yaptırmak, iş ve meslek danışmanlığı hizmetleri vermek, verdirmek, işgücünün istihdam edilebilirliğini artırmaya yönelik işgücü yetiştirme, mesleki eğitim ve işgücü uyum programları geliştirmek ve uygulamak, istihdamdaki işgücüne eğitim seminerleri düzenlemek.

— İşçi isteme ve iş aramanın düzene bağlanmasına ilişkin çalışmalar yapmak, işgücünün yurt içinde ve yurt dışında uygun oldukları işlere yerleştirilmelerine ve çeşitli işler için uygun işgücü bulunmasına ve yurt dışı hizmet akitlerinin yapılmasına aracılık etmek, istihdamında güçlük çekilen işgücü ile işyerlerinin yasal olarak çalıştırmak zorunda oldukları işgücünün istihdamlarına katkıda bulunmak, özel istihdam bürolarına ilişkin Kuruma verilen görevleri yerine getirmek, işverenlerin yurt dışında kendi iş ve faaliyetlerinde çalıştıracığı işçileri temin etmesi ile tarım işlerinde ücretli iş ve işçi bulma aracılığına izin verilmesi ve kaldırılmasına ilişkin işlemleri yapmak.

— Gerektiğinde Kurum faaliyet alanı ile ilgili ihalelere katılmak suretiyle, yurt içinde ve ya uluslararası düzeyde kurum ve kuruluşlara eğitim ve danışmanlık hizmeti vermek.

— Avrupa Birliği ve uluslararası kuruluşların işgücü, istihdam ve çalışma hayatına ilişkin olarak aldıkları kararları izlemek, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin taraf olduğu Kurumun görev alanına giren ikili ve çok taraflı anlaşma, sözleşme ve tavsiye kararlarını uygulamak.

İŞ - KUR'a yüklenen bu yeni görevleri ne kadar başarılı bir şekilde yürütebildiği ayrı bir tartışma konusudur. Tartışmanın merkezinde kurumun, eğitilmiş yükseköğrenim mezunu genç nüfusun işsizliği ile diğer işsizlik çeşitlerine yönelik

nasıl bir politika geliştirdiği konusu yer almaktadır. İş piyasası, işsizlik profili, işsizliğin nedenleri, mesleki eğitim ve koordinasyon faaliyetleri İŞ - KUR'un üzerinde durması gereken önemli konulardan bazılarıdır. İŞ - KUR'un mevzuatta yer alan görev ve sorumlulukları başarılı bir şekilde yerine getirilebilmesi kurumun performansına, koordinasyon kapasitesine ve topluma (hedef kitleye) ulaşabilme yeteneğiyle doğru orantılıdır.

İşsizlik sigortası yasasında yer alan bir düzenlemeye göre, işsiz kalanlara yeni meslekler kazandırılması faaliyetleri öngörülmektedir. Bunun için İş Kurumu'nun Avrupa'dakine benzer yapılanmaya gitmesi gerekmektedir. Ayrıca, işsizliğin çok yoğun olduğu ülkemizde, işsizlik sigortasının ne kadar kişiyi kapsayacağı ve başarılı olacağı da ayrı bir inceleme konusudur.

“İşsizlik sigortası ile ilgili Yasa'da, ayrıca işsiz kalan ve işsizlik sigortası alanlara yeni işler bulunması veya onlara yeni meslekler kazandırılması yönünde faaliyetler de öngörülmektedir. Tabi bunun için de İş Kurumu'nun Batı'daki benzerlerine uygun biçimde faaliyet göstermesi gerekmektedir. Ayrıca, Türkiye'de her yerde olduğu gibi, büyük bir genç işsizliği olduğu düşünülecek olursa, işsizlik sigortası kapsamının önemli bir işsiz grubu için hiçbir şey getirmediği de ortadadır”⁽¹⁰⁹⁾.

İşsizlik sigortası ile istihdam arasındaki ilişkiye ve uygulamaya yönelik olarak işverenlerce yöneltilecek çeşitli eleştiriler vardır. Bunların başında, primlerin istihdamı pahalılaştırdığı, kayıt dışı ekonominin yayılma riski ve uygulamanın çalışanlara öncelik tanınması gelir. Bu sorunların aşılması ve esnek istihdamın sağlanması geliştirilen öneriler arasında yer almaktadır.

Türkiye'de mevcut olan toplumsal sorunlar, ihtiyaçlar ve beklentiler oldukça fazladır. Başta işsizlik olmak üzere yoksulluk, göç, gençlik sorunları, kırsal nüfusun sorunları, toplumdaki dayanışma ağlarının zayıflamasının ortaya çıkardığı sorunlar, yaşlı, çocuk ve engellilerin sosyal hizmet ihtiyacı, çocuk işçiliği ve sokakta çalışan çocuklar sorunu, uyuşturucu madde bağımlılığı vs. sorunlara yönelik geliştirilen sosyal politikaların sonuçlarının çok başarılı olduklarını söyleyemiyoruz.

¹⁰⁹⁾ Koray, a. g. e s: 381

Yukarıda yer alan toplumsal sorunların hemen hemen tümü güncelliğini korumaktadır. Bu sorunların başında yer alan işsizlik sorunu en can alıcı sorun olarak karşımızda durmaktadır. Geleneksel dayanışma ağlarının çözülmesiyle birlikte işsizlik sorunu daha da az katlanılabilir bir hal almaktadır. Bu konularda durup düşünmek, sosyal bilimsel çözüm yolları üzerinde araştırma yapmak, projeler geliştirmek, dolayısıyla da toplumsal barış ve bütünlüğünün sağlanmasına yönelik araçlar geliştirmek zorundayız.

“Netice itibariyle Türkiye’de yıllardır toplanan vergilere, buna karşın yapılan sosyal harcamalara bakıldığında görünen tablo, büyüyen sosyal sorunlarda görünürlük kazanmaktadır. İstihdam yetersizliği ve işsizlik sorunu bu görünümün can alıcı noktalarının başında gelmektedir Sorunun hacmi çok büyüktür, iç ve dış koşulların zorlamasıyla da durmadan büyümektedir. Buna karşın, bu soruna yönelik anlamlı bir politikanın varlığından söz edilemez. Batı’nın gelişmiş ekonomilerinde işsizlik sorununun çözülmesinin ekonomik büyümeye ve rekabet gücünün artışına bağlanması bir derece anlaşılabilir. Çünkü ileri teknoloji ve eğitilmiş işgücü nedeniyle rekabetleri ucuz emeğe değil teknolojik üstünlüğe ve verimliliğe dayanmakta, bu yolla yeni istihdam olanakları yaratmaları da daha mümkün görünmektedir. Öte yandan bu dönem içinde işsizliğin ve yoksulluğun artması gibi sorunlar yaşasalar da, bu kitleler ne tümüyle kendi başlarına terk edilmişlerdir ne de ekonomik yoksullukları bizim gibi ülkelerde yaşanan boyuttur. İşsizlik, belirli bir ölçüde de olsa telafi edilmektedir. Oysa Türkiye’de iş arayanlar büyük ölçüde yalnız bırakılmışlardır, işsizliğin getirdiği sorunları da kendileri üstlenirler. Bu konuda az ya da çok yalnızca aile dayanışması geçerliliğini korumakta; ailelerin yoksulluğu ya da parçalanmışlığı durumlarında ise artık güvenilecek bir kurumdan söz etmek mümkün olmamaktadır. Böyle bir ortamın ne kadar sağlıklı bir gençlik ve topluma yol açtığını da herhalde düşünmek gerekiyor”⁽¹¹⁰⁾.

Öte yandan yoksullukla mücadele noktasında yapılacak çalışmalar çok yönlü ve katılımcı olmak zorundadır. Toplumsal olayların çok boyutluluğunu göz önünde bulundurarak, problem konusu olan toplumsal olaya eğilmemiz gerekmektedir. Sorunun doğru tespiti kadar soruna müdahale de aynı şekilde çok boyutlu olmak zorundadır. Sorunların tespiti konusunda resmi idarelerce yapılmış, yapılması gereken, sorunun çözümüne yönelik kararlı bir politika geliştirmek ve profesyonel ekiplerin eliyle toplumsal sorunlara müdahale etmektir.

¹¹⁰⁾ Koray, a. g. e s: 382

Yoksullukla yapılacak gerçekçi bir mücadelenin ancak çok yönlü bir mücadele olması gerektiğini biliyoruz. Örneğin, nüfus artışının azaltılmasından kentlere göçün (bölgesel kalkınmaya öncelik verilerek) gerçekçi biçimde yavaşlatılmasına, işgücünün niteliğinin geliştirilmesinden iş olanaklarının arttırılmasına, güvencesiz ve korumasız çalışma koşullarının iyileştirilmesinden sosyal desteklerin geliştirilmesine kadar uzanan çok yönlü politikalara ve bunların kararlı bir biçimde uygulanmasına ihtiyaç var. Türkiye’de ise, bu politikalardan söz edilse de bugüne değin uygulamaya pek de konulmadığını bilmekteyiz.

Yoksulluğun azaltılmasına ve sosyal korumanın arttırılmasına yönelik yürütülen hizmetler de yeterli olmaktan uzaktır. Örneğin SHÇEK’te koruma altında bulunan çocukların yanında sokakta çalışan veya yaşayan çocuklar da mevcuttur. Bu çocuklara da bir şekilde ulaşılabilmesi gerekmektedir. Bunun yanında çeşitli kurumlarca yapılan sosyal yardım ve koruma hizmetlerinin ne denli amacına ulaştığı da ayrı bir tartışma konusu olmaya devam etmektedir.

Bu bölümde son olarak Türkiye’deki kadınların sorunları ve bu sorunların çözümüne yönelik geliştirilen sosyal politikalara kısaca da olsa değinmek istiyorum. Türkiye’de kadın sorunu (kadının çalışma hayatına girmesi, kadının çalışma hayatındaki yeri, kadına yönelik şiddet, erken evlilikler, boşanmalar vb) eskiden beri var olmasına karşın, bu konular özellikle 1980 sonrasında ülkenin sosyal ve siyasal gündemine gelmeye başlamıştır. Bu alanda yapılan çeşitli yasal düzenlemeler ve uluslar arası sözleşmeler yürürlüğe girmiştir. Özellikle de Kadın ve Aileden Sorumlu bir Devlet Bakanlığı’nın kurulması bunların başında gelmektedir. Ayrıca, kadın - erkek eşitliğine yönelik çeşitli düzenlemeler de yapılmıştır. Ancak, yapılan bu önemli düzenlemelere rağmen Türkiye’de kadın sorunu çeşitli alanlarda (kadına yönelik şiddet ve toplumsal cinsiyet eşitliği sorunları) güncelliğini korumaktadır. Türkiye’de yükselen kadın hareketi de, kadının sosyal ve siyasal alandaki yerinin iyileştirilmesine ve kadın – erkek fırsat eşitliğine yönelik konuları ülke gündemine taşımaya devam etmektedir.

Türkiye’de kadın hareketinin 1980 sonrası yükseldiğini, 1990 başlarından bu yana da gerek kamuoyunda gerek siyasal iktidar düzeyinde bir kadın meselesi veya kadın - erkek eşitsizliği gibi bir sorunun varlığı kabul edilmekte. Bu arada

Türkiye, BM'nin Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesini Sözleşmesi'ni (CEDAW) 1985 yılında kabul etmiş ve 1990 sonrasında kurulan hükümetlerde Kadın ve Aileden Sorumlu bir Devlet Bakanlığı yer almış, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü diye bir genel müdürlük kurulmuş, kadın araştırmalarına önem verilmiş ve bazı yasal düzenlemeler de kadın - erkek eşitliğini dikkate alan değişiklikler yapılmıştır.

“Kısacası, 1990 sonrasında CEDAW’ın onaylanması ve kadın hareketinin yükselmesine bağlı olarak kadın meselelerinin daha fazla gündem maddesi olduğu, ulusal düzeyde kadın sorunlarına eğilecek bazı mekanizmalar kurulduğu ve bazı yasa değişikliklerine gidildiği görülmekte. Bunların başında anayasada yapılan değişiklikler gelmektedir. 2001 yılında yapılan anayasa değişikliği ile Ailenin Korunması başlıklı 41. maddede “aile Türk toplumunun temelidir” cümlesine “ve eşler arasında eşitliğe dayanır” cümlesi eklenmiş, 2004 yılında yapılan değişiklikle 10. madde, “devlet, kadın - erkek eşitliğinin uygulamada sağlanması için önlemler alacak” biçiminde düzenlenmiştir. 2002 yılında Medeni Yasa’nın aileyle ilgili hükümlerinde ciddi değişiklikler yapılması yoluna gidilmiş ve soyadı, ailenin reisliği ve mal bölüşümü gibi konularda eşitliği sağlamak anlamında bazı değişiklikler yapılmıştır”⁽¹¹¹⁾.

Son yıllarda, çalışma hayatında, kadınlara yönelik iyileştirici düzenlemelerin yapıldığını da vurgulamamız gerekmektedir. Devlet Memurları Kanunu ve yeni İş Yasası’nda kadınlara yönelik çeşitli olumlu düzenlemelerin yapılması kadınların durumunun düzeltilmesine, dolayısıyla da kadın hakları alanında atılmış önemli adımlardır. Bu adımlar kadınların sosyal ekonomik ve siyasal alandaki konumlarını geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Türkiye’deki sosyal politikalar son dönemlerde AB üyelik sürecine paralel olarak çeşitli değişimlere uğramaktadır. Örneğin, “sosyal diyalog” ve “sosyal uzlaşma” kavramları Türkiye’de de önem kazanan kavramlar arasına girmiştir. Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, sosyoekonomik aktörlerin katılımını da hedefleyen Ekonomik ve Sosyal Konsey kurumunu kurmuştur. Daha sonra, Ekonomik ve Sosyal Konsey 12 Eylül 2010 Anayasa değişikliğiyle birlikte anayasal bir kurum halini almıştır.

¹¹¹⁾ Koray, a. g. e s: 449 – 450

“AB’nin sosyal politikasının kilit kavramlarından olan “Sosyal diyalog - sosyal uzlaşma”, Türk sosyal politika sisteminde de son yıllarda en çok sözü edilen konular - kavramlar arasına katılmıştır. 1995 yılında bir Hükümet genelgesi ile oluşturulan, daha sonra bir yasa ile faaliyetleri düzenlenen Ekonomik ve Sosyal Konsey’in varlık kazanması, hem uzlaşma kültürünün gelişmesine katkıda bulunma potansiyeli, hem de bizzatıhi bunun önemli bir kurumsal aracını oluşturması itibariyle umut verici olmuştur”⁽¹¹²⁾.

Avrupa Birliği sosyal politikalarının bu birliğe üye olmaya çalışan Türkiye’deki ilk etkilerinden biri sosyal güvenlik alanında yapılan düzenlemeyle kendini göstermiştir. Türkiye’de dağınık olan sosyal güvenlik kurumları birleştirilerek tüm vatandaşları kapsayıcı bir hale getirilmiştir. Ayrıca, bu çerçevede emekliliğe hak kazanma şartları AB’ye uyum çerçevesinde yeniden düzenlenmiştir.

Türkiye, 1999 yılında AB’ye aday ülke statüsü kazanmasından ve sonrasında müzakere sürecine girmesinden bu yana, her alanda olduğu gibi sosyal politika alanında da uyum politikalarını devreye sokmuş ve AB’yle ilişkileri sosyal politika alanında ciddi bir zihniyet değişikliğini de gündeme getirmiştir. İlk değişim, sosyal güvenlik alanında bütüncül bir sistemin getirilmesi sürecinde yaşanmıştır. Sosyal güvenlik konusundaki yeni oluşum sürecinin en önemli ve nihai iki adımı ise 2006 yılında atılmıştır. Çıkarılan iki yasa ile farklı çalışma statülerinde bulunan ve bugüne kadar değişik sosyal güvenlik kurumlarının kapsamına giren kişilerin durumu, gerek kurumlar gerekse sağlanan hizmetler açısından norm ve standart birliği sağlayacak bir çerçevede yeniden düzenlenmektedir.

“Bu bağlamda bir taraftan 20 Mayıs 2006 tarihinde yürürlüğe giren 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu ile Sosyal Sigortalar Kurumu, Emekli Sandığı ve Bağ-Kur kurumsal anlamda Sosyal Güvenlik Kurumu tüzel kişiliği ve tek çatı altında birleştirilmiştir. Diğer taraftan 31 Mayıs 2006 tarihine kabul edilen 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile sosyal güvenlik mevzuatı yeniden yapılandırılarak uyumlaştırılmaya çalışılmış, bu çerçevede sigortalıların emekliliğe hak kazanma koşulları yeniden düzenlenmiştir”⁽¹¹³⁾.

Avrupa Birliği’nin sosyal politika alanında Türkiye’yi etkilediği diğer bir

¹¹²⁾ Günal, a, g, e s: 102 – 103

¹¹³⁾ Günal, a. g. e s: 104

konu ise sosyal yardımlar konusudur. AB'nin yoksullukla mücadele çerçevesinde oluşturduğu sosyal yardım politikaları son zamanlarda Türkiye'nin de gündemine gelmektedir. Bu çerçevede yapılan çalışmaların başında ülke genelinde bir yoksulluk haritası çıkarmak ve bu bağlamda sosyal içirme politikaları üretmek yoluyla yoksulluk sorunuyla mücadele etmek olmuştur. Ayrıca yoksul ve işsiz toplumsal kesimlerin topluma ve istihdama kazandırılmasına yönelik çeşitli kurumlarca çalışmalar yapılmaktadır. Örneğin; İŞ – KUR'un "meslek danışmanlığı" programı gibi. Bu programın ana hedefi işsizlikle profesyonelce mücadele etmek, işsizlere mesleki danışmanlık yapmak, dolayısıyla da işsizliği azaltmaktır.

"AB'nin özellikle sosyal yardım ve hizmetler açısından önem kazanan "yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele" misyonu çerçevesinde ve küresel ve ulusal gelişmelerin de etkisiyle, "yoksulluk", Türkiye'nin de sıcak gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Bu bağlamda, Avrupa Birliği'ne uyum sürecinin bir parçası olarak Türkiye, bir Sosyal İçerme Belgesi (Joint Inclusion Memorandum) hazırlamaya başlamıştır. Bu belgenin hazırlık sürecinin Türkiye'deki sosyal politikaya en önemli katkısı, yoksulluğu bütün boyutlarıyla görünür kılmak olmuştur. Bir yandan dışlanmanın boyutları ortaya çıkarken, bir yandan da sosyal içermeye yönelik politikalar oluşturulmaya başlanmıştır" (114).

Avrupa Birliği'ne üyelik yolunda ilerlemeye başlayan Türkiye, sosyal politika alanları ve uygulamaları itibarıyla AB ilerleme raporlarında, çeşitli gözlemleri de içerecek şekilde yer almaktadır. Bu çerçevede AB'nin, Türkiye'den üyelik sürecinde sosyal politikalar alanında çeşitli talep ve yönlendirmeleri olduğu görülmektedir.

"AB İlerleme Raporlarında, Türkiye'nin sosyo - ekonomik durumuna ilişkin gözlemler ve bu gözlemler ışığında, Türkiye'den sosyal politika alanına ilişkin yapması istenen düzenlemeler şu şekilde özetlenebilir:

— Tüm düzeylerde özgür ve sahici bir sosyal diyalogun şartlarını oluşturmak için bir öncelik olarak daha fazla ilerleme sağlanmalıdır.

— Çocuk işçiliği, özellikle devam eden ekonomik bunalımda, yaygınlığını korumakta ve önemli bir endişe konusu olmaya devam etmektedir.

— Kadınlar ve erkekler için eşit muamele alanında, Türkiye, müktesebat ile uyumlaştırma çabalarını arttırmalıdır.

¹¹⁴⁾ Günel, a. g. e s: 104

— Antlaşma'nın 136'ncı maddesinde öngörüldüğü gibi, sosyal dışlanmaya karşı mücadele, AB sosyal politikasının bir parçasıdır. Lizbon ve Nice AB Konseylerinde kararlaştırıldığı gibi, sosyal dışlanmayla mücadele politikaları, AB düzeyinde ortaklaşa kabul edilen amaçları ulusal eylem planlarıyla birleştirmektedir. Sosyal içermenin geliştirilmesini öngören Birlik hedefleri ulusal politikalara dâhil edilmelidir.

— Sosyal güvenlik ağını güçlendirirken, sosyal güvenlik sistemi reformunu mali anlamda sürdürülebilir kılmak üzere sağlamlaştırmak suretiyle, sosyal korunma daha da geliştirilmelidir”⁽¹¹⁵⁾.

AB ve Türkiye arasında son dönemlerde artan etkileşim ve üyelik yolunda atılan adımlar Türkiye'nin sosyal politika yaklaşımlarını ve uygulamalarını da etkilemektedir. AB'nin yukarıdaki taleplerinin yanında Türkiye'de de sosyal alanlara ve sosyal politikalara yönelik ilgi artmaktadır. Tabi bunda kendi iç toplumsal dinamiklerinin de büyük etkisi vardır. Nitekim Türkiye artık geniş çapta bir kent toplumdur. Bu bağlamda Türkiye'de kentleşmeyle birlikte çeşitli toplumsal sorunlar ortaya çıkmaktadır. Söz gelimi, ailenin küçülmesi, kadının ekonomik hayata girmesi, gençliğin eğitim ve istihdam sorunları, toplumsal şiddet, ayrımcılık, insan hakları sorunları, sosyal güvenlik, kadın - erkek fırsat eşitliği, çocuk hakları vs. tüm bu konular güncelliğini ve önemini korumaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'de sosyal politika konuları gerek AB üyelik sürecinin etkisi gerekse de kendi iç toplumsal dinamiklerinin etkisiyle önemini korumaya devam etmektedir.

2.3. KÜRESELLEŞME VE SOSYAL POLİTİKALAR

Bu bölümde sosyal devlet ve politikalar konusunu, küreselleşme bağlamında ve küreselleşme dinamikleri çerçevesinde incelemek istiyorum. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı sosyal, ekonomik ve siyasal sonuçlar ile bunun, ülkelerin sosyal politikalarına etkilerini incelemek de önem taşımaktadır. Küreselleşme, genel olarak dünya toplumlarının siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak etkileşmesi sonucu oluşan bir yığın sürece işaret etmektedir. Bu süreçlerin sosyal politikalara ne gibi etkilerinin olduğunu ve ya olacağını analiz etmemiz gerekmektedir.

“Sözlük anlamıyla, uygulamada, dünya çapında bir şeyler yapma politikası,

¹¹⁵⁾ Günel, a. g. e s: 105 – 106

süreci ya da eylemi olarak tanımlanan küreselleşme, en genel anlamıyla, bir coğrafi birim olarak dünyanın tümünün bütünleşmesine, yani global bir topluma ve global bir kültüre sahip olma durumuna gelmesine işaret eder. Bu çerçevede Giddens küreselleşmeyi, yerel olayların uzakta gerçekleşen olaylarla biçimlendirilmesi yoluyla, dünya çapında sosyal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlar. Robertson ise gelişmenin insanlık üzerindeki etkisine işaretlerle, küreselleşmenin, hem dünyanın küçülmesine hem de bir bütün olarak dünya bilincinin güçlenmesine gönderme yaptığını söyler”⁽¹¹⁶⁾.

Küreselleşme çerçevesinde ele alındığında AB’nin sosyal devlet anlayışına dayanan “sosyal vatandaşlık” ilkesinin uygulanma derecesi ve başarısında küreselleşme süreçlerinin yönü ve yapısının da belirleyici bir etken olacağı kesindir.

“Avrupa Birliği’nin sosyal vatandaşlık anlayışı önümüzdeki yıllarda daha çok gündeme gelecek gibi gözükmektedir. Ancak bu konuda temel endişe küreselleşmenin sosyal vatandaşlık kavramı için uygun ortamı yaratıp yaratmayacağıdır”⁽¹¹⁷⁾.

Küreselleşmenin sosyal politikalar üzerinde olumsuz etkilere neden olduğunu savunan birçok araştırmacı küreselleşmenin yapısının ve kurallarının kapitalizme göre şekillendiğini, dolayısıyla da kapitalizmin sosyal refah devleti anlayışını temelden sarstığını düşünmektedirler. Bu yaklaşıma göre, kendi kurallarını dayatan kapitalizmin küreselleşmesiyle birlikte sosyal politikalar derinden yara almaktadırlar.

“Birçok politikacı ve araştırmacıya göre, 20. yüzyılın sonlarında refah devletinin yaşadığı problemlerin temel nedeni uluslar arası mal, hizmet ve sermaye piyasalarındaki hızlı bütünleşmede (küreselleşme) aranmalıdır. 1975’lerden sonra içine girdiği krizden çıkmanın yollarını küresel ölçekte sermayenin yeniden yapılandırılmasında bulan kapitalist sistem kendi zihniyetine uygun olmayan refah devleti anlayışını değiştirmek ve yerine küresel kapitalizm koşullarıyla uyumlu yeni bir yönetim biçimi oluşturmak için arayış içine girmiştir. Bu arayış refah devleti sistemini temelden etkilemiş, refah devleti kavramının gözden düşmesine sosyal politikaların erozyona uğramasına yol açmıştır”⁽¹¹⁸⁾.

Bu yaklaşıma göre, kapitalizmin küreselleşmesi devletin sosyal alana

¹¹⁶⁾ Bulut, a. g. m s: 181

¹¹⁷⁾ Şenkal, a. g. m s: 255

¹¹⁸⁾ Özdemir, a. g. m s: 56 – 57

müdahalesini sınırlandırmaktadır. Devlet, sosyal ve ekonomik alana doğrudan müdahale etmemeli, sadece kurallar koyup denetleyen bir kurum kimliğine bürünmelidir. Küreselleşme böyle bir devlet yapısını öngörmekte, dolayısıyla da böyle bir süreç sosyal politikaları olumsuz etkilemektedir.

Küreselleşmenin sosyal refah devletlerine ve politikalarına olan etkisi konusunda temelde iki farklı görüş mevcuttur. Birinci görüşe göre, küreselleşme ülkelerarası rekabeti doğurduğundan, bu noktada refah devleti kendini sınırlandırmalıdır. Refah devleti, rekabet gücünü artırmalı dolayısıyla da sosyal harcamaları kısmalı ve esnek bir rekabet ortamı oluşturmalıdır. Çünkü küreselleşme bunu dayatmaktadır.

“Küreselleşme sürecinin refah devletine olası etkisi üzerine kabaca iki farklı görüş vardır. Birinci görüş sahipleri, yeni dönemde bir paradigma kaymasının yaşandığını,”refah devleti”nden “rekabet devleti”ne doğru dönüşümün başladığını öne sürmektedir. Dolayısıyla bunlara göre, bundan sonra izlenmesi gereken sosyal politikalar, iş piyasalarında esnekliğe izin vermeli ve uluslar arası rekabet piyasalarının gereklerine göre şekillenmelidir. Ekonomik büyümeyi sürdürebilmek için, sosyal maliyetler azaltılmalı, çalışma koşulları ve sosyal haklar daha esnek hale getirilmelidir. Bunlara göre, UÇÖ’nün yüksek sosyal standartları, özellikle gelişmiş ülkeler üzerinde büyük olumsuzluklara yol açmıştır”⁽¹¹⁹⁾.

Küreselleşmeyi refah devletleri üzerinde bir tehdit olarak görmeyen ikinci görüşe göre ise küreselleşme sürecinin iddia edildiği gibi refah devletleri üzerinde herhangi olumsuz bir etki yaratmadığı görüşüdür. Dolayısıyla da küreselleşmenin sosyal politikalar açısından endişe edilecek bir yanı yoktur. Bu görüşe göre, küreselleşmenin tüm ülkelerde aynı sonucu doğurmadığı, hatta bazı ülkelerde yeni refah devletlerine yol açtığı bile söylenebilir.

“İkinci görüşü savunanlara göre ise iddia edilenlerin aksine küreselleşmenin bugüne kadar refah devletleri üzerinde ciddiye alınabilecek olumsuz bir etkisi olmamıştır. Refah politikalarında bazı kısıtlamalar söz konusu olsa da, yine, refah politikaları piyasa merkezli çözümlere doğru yönelmiş olsa da, bu tür politikalar açısından henüz ciddi anlamda bir geriye gidişin görülmediği ifade edilmektedir. İstatistikler, refah devletlerinin varlıklarını koruduklarını ifade etmektedir. Bunlar,

¹¹⁹⁾ Özdemir, a. g. m s: 58

küreselleşme süreçlerinin, devletin kamu refahına yönelik faaliyetlerini önemli derecede değiştirdiği fikrine karşıdır. Dolayısıyla küreselleşmenin refah devletleri üzerindeki etkisi standart olmaktan ziyade bir ülkeden diğer ülkeye, bir refah rejiminden diğerine farklılıklar göstermekte, dolayısıyla homojen bir etkiden bahsedilememektedir. Örneğin, kimi ülkelerde refah devleti küreselleşmenin etkisiyle geriliyorken kimilerinde refah devleti harcamalarını arttırarak varlığını muhafaza etmekte, hatta küreselleşme sonrasında yeni refah devletleri ve rejimleri ortaya çıkmaktadır” (120).

Küreselleşmenin tüm ülkeler üzerinde aynı etkiyi yaratmadığı görüşü en geçerli görüş olarak görünmektedir. Örneklerden de anlaşılacağı üzere, küreselleşme bazı ülkeleri etkilemezken bazı ülkeleri ise olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla da etkilerin ortaya çıkardığı sonuç da farklı olmaktadır. Başka bir ifadeyle küreselleşmenin sosyal politikalara olan etkisi farklı ülkelerde farklı sonuçlanmaktadır.

“Ülkeler arasındaki bu farklılığı görebilmek en güzel biçimde İskandinav ülkeleri ile İngiltere’ye bakarak mümkün olabilir. İskandinav ülkeleri küreselleşme sürecinden çok fazla etkilenmezken, küreselleşmenin İngiltere üzerindeki etkisi çok daha belirgin olmuştur. Ne var ki, yapılan araştırmaların ortaya koyduğu sonuç, az ya da çok, küreselleşmenin refah devleti uygulamalarını ve politikalarını olumsuz bir şekilde etkilediği yönündedir. Bu yeni dönemde, II. Dünya Savaşı’ndan beri izlenmekte olan Keynezyen politikalar terkedilmiş onun yerini liberal politikalar almaya başlamıştır” (121).

Bazı araştırmacılar küreselleşme sürecinin uzun vadede sosyal refah politikalarını güçlendireceğini savunmaktadırlar. Ancak, kısa vadede küreselleşme süreçlerinin, eşitsizlikleri ve güvensizlikleri arttıran bir etkiye sahip olduğunu düşünmektedirler.

“Rodrik ve Garret gibi çok sayıda araştırmacı uluslararasılaşmaya karşı refah çabalarının genişlediğini ileri sürmektedirler. Piyasaların bütünleşmesi belki uzun dönemde toplumun tüm kesimleri için faydalı olabilecektir. Ancak, kısa dönemde küreselleşmenin etkileri çok farklıdır. Piyasaların genişlemesi en azından iki açıdan etki doğurmaktadır; bunlardan birisi artan eşitsizlik, diğeri ise artan ekonomik güvensizliktir” (122).

¹²⁰⁾ Özdemir, a. g. m s: 58 – 59

¹²¹⁾ Özdemir, a. g. m s: 59

¹²²⁾ Özdemir, a. g. m s: 60

Habermas, küreselleşmenin meydana getirdiği ekonomik düzenin ülkelerin sosyal politikalarını sınırladığını, dolayısıyla sosyal politikaların, küreselleşme bağlamında yeniden ele alınması gerektiğini, sosyal politikaların anayasal bir güvence altına alınması gerektiğini ve bu sayede küreselleşmenin olumsuz etkilerinin azaltılabileceğini savunmaktadır. Küreselleşmenin, ortaya çıkardığı uluslar arası ekonomik sistem aracılığıyla kendi kurallarını ulusal sosyal politikalara dayattığı görüşü ağırlık kazanmaktadır.

“Habermas, küreselleşme süreciyle birlikte özellikleri ne olursa olsun ulusal hükümetlerin, artan bir biçimde ulus ötesi ağlara takıldıklarını ve bağımlı hale geldiklerini; seçtikleri sosyal politika ne olursa olsun kuralsızlaşmış piyasaların, özellikle de mali piyasaların dayattığı kısıtlara boyun eğmek zorunda kaldıklarını; bu nedenle de Anayasa ile güçlendirilecek bir Avrupa bütünleşmesinin küresel ekonominin yeniden düzenlenmesi ve istenmeyen sonuçlarının dengelenmesinde etkili olacağını yazmaktadır. Avrupa sendikaları da sosyal politika konusunda AB’nin ulusal üstü karar süreçlerinin güçlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır”⁽¹²³⁾.

Avrupa ülkelerinde sosyal refah devleti modelinin gelişmesini ve güçlenmesini sağlayan en önemli faktörlerden biri de I. Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan SSCB ve sosyalist dünya görüşü olmuştur. Batı’da kapitalizmin yaşadığı krizler ve bu krizlerin sonucunda ortaya çıkan kitlesel işsizlik, sosyalist alternatifin de etkisiyle Batı’da tam istihdama dayalı refah devleti modeli anlayışını beslemiştir.

“Sosyalist görüşler ve Bolşevik İhtilal sonrası vücut bulan SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği), Batı’da da yeni bir toplum yapısının oluşmasına yol açmıştır. I. Dünya Savaşı yılları boyunca Batı kapitalizminin yaşadığı ekonomik ve politik krizler, Büyük Depresyon (Great Depression) ile doruğa ulaşmış, kitlesel işsizliğe bir türlü çare bulunamaması ve sol alternatifin büyüyen gücü, sağ partiler tarafından tam istihdama dayalı refah devletinin kabulüyle sonuçlanmış; tam istihdam, sosyal güvenlik ve sosyal tüketim, Batı toplumlarının ayrılmaz bir parçası olarak ortaya çıkmıştır”⁽¹²⁴⁾.

Küreselleşmeyi ve buna bağlı olarak sosyal devlet yapısını etkileyen önemli bazı uluslar arası gelişmeler söz konusudur. Bunların başında, özellikle 1970’li

¹²³⁾ Çelik, a. g. m s: 4

¹²⁴⁾ Özdemir, a. g. m s: 64

yıllardan sonra ortaya çıkan sosyalist modelin zayıflama süreci, liberal ideolojinin güçlenmesi, ekonominin küreselleşmesi ve klasik ulus - devlet yapısının değişmesi gelmektedir. Bu süreçler, sosyal refah devleti uygulamalarını da etkilemiştir.

Liberal felsefe ve ekonominin küresel ölçekte güç kazanması, ulus - devlet modelinin zayıflaması ve küreselleşmenin yarattığı yeni ekonomik rekabet anlayışı refah devletlerini de önemli ölçüde etkilemiştir. Burada ortaya çıkan en büyük sonuçlardan biri de liberalizmin de etkisiyle özelleştirme politikalarının ön plana çıkması ve dolayısıyla da devletin küçültülmesi politikaları olmuştur. Bu politikaların sonucunda, refah devleti modeli de kendini gözden geçirmek zorunda kalmaktadır.

Dünyayı etkileyen küresel liberal sistem Türkiye’yi de benzer bir şekilde etkilemiştir. Liberal ekonomik düzenin dünyada yayılmasıyla birlikte, liberal ekonomi uygulamaları Türkiye’de de benimsenmeye başlanmış ve uygulamaya geçmiştir. Bu sonucun gerek küresel ekonomik düzenle gerekse de AB süreciyle yakından ilişkilidir.

Küreselleşmenin sosyal refah devleti modeline yaptığı önemli etkilerden biri de ulus - devlet sisteminin merkezi yapısını değişime zorlamasıdır. Küreselleşme ulus - devletin merkezi otoritesini bölmüş, otoritenin bir kısmını sivil toplum örgütleri, yerel yönetimler vb. ye bir kısmını da küresel kuruluşlara devretmeye başlamıştır. Yaşanan bu süreçler, ulus - devletin merkezi otoritesini oldukça zayıflatmıştır.

“Diğer yandan son yıllarda gittikçe daha belirgin hale geldiği üzere, ulus - devletin otorite ve yetkilerinden bir kısmının ya “ulus - altı” (yerel yönetimler, gönüllü kuruluşlar ve diğer sivil toplum örgütleri) ya da “ulus - ötesi” (IMF, Dünya Bankası, DTÖ gibi) düzeydeki kurumlara dağıldığı gözlenmektedir. Ancak, bundan, devletin sonunun geldiği ve devletin güç kaybettiği varsayımına varmak yanlış olacaktır. Çünkü devletler her şeye rağmen uluslar arası politikanın temel aktörlerinin en önde gelenidir. Ulus - devletin çoğu işlevlerinin ulus - üstü düzeyde gerçekleştirilmesine olanak yoktur”
(125).

¹²⁵⁾ Özdemir, a. g. m s: 76

Merkezi devlet faaliyetlerinin bölüşülmesine, daha doğrusu devletin âdem - i merkezileşmesine verilebilecek en iyi örnekler İngiltere ve İsveç'tir. Bu ülkelerde devlet faaliyetleri ve sosyal yardım hizmetleri yerel yönetimlere, sivil toplum örgütlerine ve ajanslara devredilmiştir.

Öte yandan küreselleşme süreciyle bağlantılı olarak ortaya çıkan uluslar arası kuruluşların artan güç ve etkinlikleri de önemli bir gelişme olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle son yıllarda sayıları artan kuruluşların devletler üzerindeki etkinlikleri de artmaktadır. Başta, IMF, Dünya Bankası, BM ve AB olmak üzere çeşitli uluslar arası kuruluşlar küresel dünya üzerinde etkili olmaya başlamışlardır. Bu durum, küresel aktörlerin ulus - devletleri ikinci plana ittiği tartışmasını da beraberinde getirmiştir.

“Diğer yandan son 50 yılda birçok uluslar arası politik otoritenin varlık kazanmasının (BM, IMF, Dünya Bankası, WTO) gibi) devlet işlevlerinin ulus - ötesi bir düzeye aktarılmasını ortaya çıkardığı görülmektedir. Ulus - ötesi kuruluşların hem sayısı hem etkinliği hem de bunların birbirleriyle olan yoğun temasları, son 20 – 30 yıl içerisinde, ulus devletlerin varlığına yönelik bir takım tartışmaları da beraberinde getirecek derecede artmıştır. 1945'ten beri resmi ulus - ötesi devlet dışı kuruluşların sayısının da 2 kattan fazla artış gösterdiği görülmektedir. Bu uluslar - üstü kuruluşların politik ya da politik - ekonomik amaç taşıyanları özel bir öneme sahiptir. Örneğin, Uluslar arası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Birleşmiş Milletler (UN), Uluslar arası Çalışma Örgütü (ILO) hükümetler üzerinde bağımsız bir nüfuza sahiptir. Bu kurumların nüfuzlarının giderek artmasının, ulus - devletleri zayıflattığı, onların bağımsızlık ve egemenliklerini tehlikeye düşürdüğü öne sürülmektedir”⁽¹²⁶⁾.

Küreselleşmenin sosyal refah devleti uygulamalarına olan etkisini araştıran araştırmacılar, özellikle son yıllarda sosyal politikaların küreselleşme sürecinden olumsuz etkilendiğini savunmaktadırlar. Küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan yeni gelişmeler (neo - liberalizmin güçlenmesi, ekonomilerin uluslar arası hale gelişi, ulus - ötesi kuruluşların güç kazanması, ulus - devletlerin zayıflaması vb) ve ulus – devletlerin bu gelişmelere olan tepkisi bağlamında ortaya çıkan durum, mevcut küreselleşme sürecinin sosyal politikaları olumsuz etkileyeceği, ulus devletin sosyal politika etkinliğini zayıflatacağı ve dolayısıyla da sosyal koruma sistemini

¹²⁶⁾ Özdemir, a. g. m s: 77

gerileteceğidir. Bu yaklaşım, günümüzde en fazla dillendirilen yaklaşımlardan biridir.

“Refah devleti ile bağlantılı olarak küreselleşmenin (neo - liberalizmin güçlenmesi, ekonomilerin uluslar arası hale gelişi, ulus-ötesi kuruluşların güç kazanması, ulus-devletlerin zayıflaması vb. bağlamında) iki temel konuyu gündeme getirdiği görülmektedir. Birincisi, ekonomik küreselleşmenin ulus-devletleri politik özerklikten (sosyal politikayı şekillendirme yeteneğinden) yoksun bırakıp bırakmayacağı, eğer bırakacaksa, bunun sosyal koruma sistemleri açısından sonuçlarının neler olacağıdır. İkincisi ise, ülkeler, uluslar arası piyasalarda birbirleriyle rekabet ederlerken, küreselleşmenin sosyal standartlarda aşağı doğru bir yarıya yol açıp açmayacağıdır. Konuyla ilgili birçok uzmanın ifade ettiğine göre, 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, küreselleşme ve post - endüstrileşmenin etkisiyle (özellikle iş piyasaları, vergileme, sosyal harcamalar ve sosyal koruma sistemlerine dönük baskıların artmasıyla) çağdaş refah devletlerinin, 1950’ler ve 1970’ler arası olgunlaşma döneminden daha farklı bir sosyal ve politik ortamda bulunduğu, sosyal politika gündeminin daha sade bir hal aldığı, ulusal devletlerin politika özerkliğinin eski döneme göre oldukça kısıtlı bir hale geldiği gözlenmektedir”⁽¹²⁷⁾.

Yukarıda yaşanan gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan bir başka gelişme de refah devleti yaklaşımlarında meydana gelen değişimler ile küreselleşmenin olumsuzluklarına karşı geliştirilen eleştirilerdir.

Refah devleti uygulamalarına yönelik olarak, sınırlayıcı yaklaşımlar geliştirilmekte, sosyal refah uygulamalarını sınırlı ve sorumlu refah uygulamaları şeklinde yorumlamak isteyen yeni yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, küreselleşmenin ortaya çıkardığı yeni sosyal dengesizlikler ve yarattığı işsizliğe karşı küresel piyasa ekonomisinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini ortaya koyan yeni eleştiriler de seslendirilmeye başlanmıştır.

Küreselleşmenin farklı devletlerin ekonomik ve politik sistemlerini etkilediği çok açıktır. Öyle ki, küreselleşmeyle birlikte küresel kuruluşlar da ortaya çıkmış ve bu kuruluşlar küresel ekonominin ve ilişkilerin çerçevesini ve kurallarını çizmeye çalışmaktadırlar. Bu, son derece doğaldır. Değişen yeni ekonomik ilişki biçimleri ve farklı politik yaklaşımları bir arada tutacak ve ortak kurallar geliştirecek

¹²⁷⁾ Özdemir, a. g. m s: 80

yeni uluslar arası kuruluşlar bu sayede ortaya çıkmışlardır. Bu kuruluşlar, küresel ekonomik rekabeti ve üretimi düzenlemek kadar küresel sosyal politika alanında da düzenleme ve müdahale yapma ihtiyacı içerisindedirler. Küresel sosyal politikanın yapısını ve uygulama biçimlerini ele almak ve gözden geçirmek için söz konusu kuruluşlar çeşitli çalışmalar yapmaktadırlar. Buradaki sorun, tıpkı Türkiye’de de olduğu gibi farklı sosyal yardım ve hizmet kuruluşlarının parçalılığı ve aralarındaki koordinasyonsuzluk sorunudur. Bu sorunun çözümüne yönelik olarak 2000 yılında Sosyal Zirve yapılmıştır. Bu zirveden amaç, hakkaniyete dayalı ve sosyal politikalar alanında eşgüdüm halinde çalışabilecek şeffaf bir yönetim sistemi kurmaktır.

“Küresel sosyal politika ve kalkınma ile ilgili diğer bir sorun, kurumların işlevsel ayrılığı ve parçalılığı (DTÖ, Dünya Bankası, IMF, ILO, WHO, UNDP, UNESCO, OECD, bölgesel gruplar) ile küresel sosyal politikalara ve o politikaların içeriğini biçimlendirmeye katılma hakkı için kendi aralarında ve içlerinde çatışıp rekabet etmeleridir. Belki Haziran 2000’deki Sosyal Zirve’nin beş yıllık değerlendirmesi ve kalkınmayı finanse etmek üzerine 2001 için planlanan BM toplantısı, küresel sosyal politika anaşisine doğru olan bu kaymayı tersine çevirebilir. Bu toplantılar, ülke içi ve ülkeler arasındaki hakkaniyete yönelik bir araç olarak çalışan ve sosyal anlamda sorumlu, hesap verebilir ve kaynağı sağlanmış bir küresel yönetim sistemi oluşturma sürecini başlatabilir”⁽¹²⁸⁾.

Küreselleşmenin ulusal ve uluslar arası sosyal politikalara olan etkisine genel olarak baktığımızda karşımıza tek bir süreç ve ya sonuç çıkmamaktadır. Süreçler ve sonuçlar çıkmaktadır. Küreselleşme kimi ülkelerin sosyal politikalarını güçlendirirken kimi ülkelerinkini zayıflatmaktadır. Öte yandan küreselleşme sürecinin, ulus – devletlerin ekonomik, politik ve hukuksal sistemlerini de önemli ölçüde etkilediğini söylememiz gerekir. Bu etkinin en önemli sonucu ulus – devletlerin egemenlik alanlarının sınırlanması olmaktadır. Ayrıca, küreselleşmenin kapitalist karakterine rağmen, sosyal refah devleti uygulamalarının ihmal edilmemesi için kurulan kuruluşlar ve geliştirilen araçlar da, küreselleşmenin kontrolsüz ve yıkıcı etkilerini azaltabilir. Görünen o ki, günümüz dünyasındaki serbest piyasa ekonomisinin egemenliği ile sosyal refah devleti uygulamalarının vazgeçilmezliği olguları küreselleşmenin yapısını ve yönünü de etkileyeceğe benziyor.

¹²⁸⁾ Buğra ve Keyder, a. g. e s: 153 – 154

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TOPLUMSAL SORUNLARA ÇÖZÜMSEL MÜDAHALENİN SOSYOLOJİK İMKÂNI

1. TOPLUMUN DOĞASI VE AÇIKLAYICI, ANLAYICI VE ELEŞTİREL SOSYOLOJİ KURAMLARININ TOPLUM GÖRÜŞLERİ

Bugün içinde yaşadığımız toplumsal dünya bir yığın sosyal problem içermektedir. Söz gelimi, yoksulluk, işsizlik, gelir dağılımındaki dengesizlik, toplumsal çatışmalar, insan hakları ihlalleri, eğitim ve sağlık alanlarındaki sorunlar, kadın, yaşlı ve özürlü sorunları vb. toplumsal sorunlar bunlardan bazılarıdır. Bu ve benzeri toplumsal olaylara ve sorunlara yönelik çözümler noktasında ne yapılabilir ve nasıl yapılabilir soruları devletlerin sosyal politika gündemlerini sürekli meşgul etmiştir. Günümüz devletlerinin, toplumsal sorunlara müdahale edilebilir mi, sağlıklı bir müdahalenin şartları nelerdir? Bu bağlamda sosyoloji biliminin yeri ve işlevi ne olabilir gibi soruların cevaplarını aramaları neticesinde, toplumsal sorunlara yönelik “politika / proje temelli” çözüm araçları geliştirilmiştir. Özellikle modern devletler, toplumsal sorunların çözümü noktasında sosyal politika ve projelere sıklıkla başvurmaktadırlar. Toplumsal sorunların çözümüne yönelik olarak bilimsel müdahale yaklaşımını benimseyenler, özellikle sosyal bilimsel verilere dayanarak, sosyal sorunlara politika / proje temelli müdahale edilebileceğini düşünmektedirler.

Toplumsal sorunlara çözümsel müdahalenin sosyolojik imkânı konusunu ele almadan önce, bu bölümde müdahaleye konu olan olguyu / nesneyi (toplum) kısaca da olsa incelemekte yarar vardır. Öncelikle genel hatlarıyla toplum nedir? Toplumun özellikleri nelerdir? Topluma bilimsel (sosyolojik) müdahale mümkün mü? Mümkün ise bunun kapsam ve sınırları nelerdir? gibi sorulara cevap bulmaya çalışacağız.

Bilindiği gibi her sosyal politika / proje, toplumsal bir müdahaledir. Ancak burada spesifik olarak sosyal politika / projeleri genel toplumsal müdahalelerden ayıran önemli bazı özellikleri vardır. Sosyal politika / projeler; belirli bir hedefi, süresi, bütçesi, faaliyetleri ve hedef kitlesi olan tasarımlanmış faaliyetler dizisi olarak tanımlanmaktadır. Bu tür toplumsal müdahalelerde bir planlama ve bir sorun çözme amacı vardır. (Bkz; Yılmaz, Koca vb). Kısacası, tüm sosyal politika ve projeler, topluma yönelmiş amaçlı müdahalelerdir. Burada sosyal politika ve projeler ile bunların sosyolojik imkânları arasındaki ilişkiyi ortaya koymadan önce, toplumun doğasını ve toplumsal olguları tanımamız ve anlamamız gerekir. Böyle bir incelemeden sonra toplumsal müdahalelerin (buradaki toplumsal müdahale kavramını olumlu ve sistematik anlamıyla, yani toplumsal gelişmeye katkı, eğitim ve sağlığın geliştirilmesi, gelir dağılımında adaletin sağlanması, işsizlikle mücadele, sosyal yardım ve desteklerin başarılı bir şekilde yürütülmesi gibi konularda geliştirilen planlı faaliyetler anlamında kullanmaktayız) sosyolojik imkân, koşul ve sınırlılıklarına değineceğiz.

Toplumu ve toplumsal hayatı açıklamaya ve anlamaya yönelik ilgi ve çaba ilk insanlardan beri sürekli var olagelmıştır. İçinde doğulan ve yaşanan ve adına toplum dediğimiz bu olgunun kendine ait yasa ve kuralları var mıdır? Bu yasa ve ya kuralların kendine has bir takım özellikleri nelerdir? Bunları ortaya çıkarmanın ve açıklamanın yolu yordamı nasıl olmalıdır gibi sorular bu ilgi ve çabanın konusunu oluşturmuşlardır. Bu soruları cevaplamaya yönelik kuramsal düzlemde ortaya çıkan üç önemli sosyolojik kuramı, bu kuramların tarihsel gelişim süreçlerine ve ayrıntılarına girmeden ana hatlarıyla kısaca incelemeye çalışalım. Bu üç kuram sırasıyla, açıklayıcı, anlayıcı ve eleştirel yaklaşımdır. Bu üç kuramın ortak yönü toplumsal olguların varlığını kabul etmeleri ve bu olguların açıklanabileceği ve anlaşılabilmesi yönündeki yaklaşımlarıdır. Farklı yönleri ise toplumun ve toplumsal olgu ve olayların nasıl açıklanacağı / anlaşılacağı yönünde ortaya çıkmaktadır. Şimdi bu üç yaklaşımın toplum, toplumsal olgu, süreç, ilişki vs. kavramlarıyla ilgili olarak görüş ve yaklaşımlarını ele almaya başlayalım.

Natüralistik ve ya pozitivistik olarak da adlandırılan açıklayıcı yaklaşım, toplumsal olguların somut bir şekilde var olduklarını dolayısıyla bunların doğal olgular gibi (nesne) ele alınabileceğini savunmaktadır. Bu yaklaşım yöntemsel olarak

da sosyal bilimlerin doğa bilimlerinin yöntemlerini kullanabileceği görüşünden hareket etmektedir. Buna karşılık anlamacı yaklaşım, toplumsal olguların doğal olgular gibi gösterilmesi yaklaşımına karşı çıkararak toplumun bir kültür dünyası (soyut) olduğunu dolayısıyla da bu kültürel dünyanın anlaşılmasının değişik yöntem ve tekniklerinin olduğunu savunur. Başka bir ifadeyle, anlamacı kurama göre, toplum kültürden meydana gelmekte, dolayısıyla da yöntemsel olarak da doğa bilim yöntemi değil anlamaya dayalı bir yöntem geliştirilmesi gerekmektedir. Yukarıda da değinildiği gibi açıklayıcı ve anlamacı yaklaşımlar toplumun varlığı ve ya incelenebileceği konusunda değil yöntemde ayrılmaktadırlar. Bu iki yaklaşımın bir arada yer alabileceğine ilişkin çabalar da mevcuttur.

“Pozitivizme göre tinsel içerikli olsa da araştırılırken sosyal olan, olgu / şey / nesne yani doğal olgularmış gibi ele alınmalıdır. Ve metodolojik olarak sosyal olgular doğal olgular gibi incelenmelidir. Oysa anlamacı sosyolojiye göre, tinsel olan doğal olandan farklılığı korunarak incelenmelidir; insanın aklıyla özgürce inşa ettiği toplumsal, tarihsel alanda tekillikler vardır ve bu tekillikler evreninde genelleme yapmak zordur. Hülasa anlamacı ve pozitivist sosyoloji gerçekte, daha ziyade, epistemolojik boyutta farklılaşmaktadır. Öz olarak değil araştırma stratejisi itibariyle farklılaşma neticesidir ki, bu aynı nüvenin zamanla farklılaşmasını, Giddens tekrar sentezleyecektir. Aslında anlamacı sosyolojinin kurucusu Weber’in kendisinde bu sentez anlayarak açıklama formatında zaten mevcuttur” (129).

Sosyolojik pozitivistizmin kurucusu sayılan Comte, kendi bakış açısını oluştururken bilimlerin birliğinden (doğa bilimleri) hareket etmektedir. Doğa bilimlerini ise organik ve inorganik bilimler şeklinde ayırır. Sosyoloji bilimi, bu sınıflama içerisinde organik doğa bilimi olarak yer almaktadır. Bu yaklaşımın temelinde bilimlerin evrimi anlayışı yatmaktadır. Comte’a göre, bilimler basitten karmaşığa doğru ilerlemişlerdir. Bilimsel faaliyetin ilki matematik ile başlar sosyoloji ile de son bulur. Yine Comte’a göre, sosyolojinin en son ve karmaşık bilim olmasının nedeni sosyal olguların karmaşık olması, bunun da nedeni toplumun insan müdahalesine açık olmasıdır.

¹²⁹⁾ Yıldız Akpolat, (2007). Durkheim’den Giddens’a Pozitivist Sosyoloji. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (e – dergi). <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/SBED/article/viewFile/418/412> s: 66

“Comte’un bilim sınıflaması, matematik ile başlar ve sosyoloji ile son bulur. Matematik bir bilim olarak diğer doğa bilimlerinin bir aracı konumunda ele alınır. Doğa bilimleri ise temel bir ayrım ile, inorganik (astronomi, fizik, kimya) ve organik (biyoloji ve sosyoloji) olarak ikiye ayrılır. Comte’un bilim sınıflaması mantığı evrimseldir. Doğal fenomenler ve onlar ile ilgili temel doğa bilimleri basitten karmaşığa doğru ilerler. Bu mantık evrimin mantığıdır. Olgular önce basit ve amorf sonra zamanla girift ve organik bütünleşik yapılar olarak sıralanır. En basit olguları inceleyen bilimler en önce en karmaşık olan sosyal fenomenleri inceleyen ise en son doğa bilimidir. Sosyal fenomenlerin karmaşıklığının nedeni, insana en yakın bu yüzden de en çok müdahaleye açık olmasıdır”⁽¹³⁰⁾.

Comte, organik doğa bilimleri olarak biyoloji ve sosyolojiyi bir arada saymıştı. Biyoloji ve sosyoloji arasındaki farkı da göstermeye çalışan Comte, insan ve hayvan karşılaştırmasına başvurur. Comte’a göre, insan ve hayvan arasındaki temel fark insanın zekâ, dil ve inanç olgusunu geliştirebilmesidir. Biyoloji, canlı organizmayı bu özelliklerinden (zekâ, dil, inanç) bağımsız olarak inceler. Dolayısıyla da Comte’a göre sosyal olguları açıklayan bilimin biyoloji değil sosyoloji olması gerektir.

“Comte için insan ile hayvanın sürekliliğini ve farklılığını göstermek elzemdir. İnsan ile hayvan arasındaki farklılık zekâ ve dil ve ya içgüdü değil insanın tanrı fikri ve din olgusunu geliştirebilmesidir. Yani insan, insanlığı bir araya getirecek zihinsel ve toplumsal birliği sağladığı için hayvandan farklılaşmıştır. Bu farklılıklar sosyal fenomeni açıklayan bilimin biyoloji değil de sosyoloji olmasının saikidir”⁽¹³¹⁾.

Açıklayıcı sosyolojik yaklaşımın önemli temsilcilerinden biri de Durkheim’dır. Durkheim, Comte’u izleyerek sosyal olguların doğal olgular gibi incelenebileceğini savunmaktadır. Durkheim’a göre, gerek sosyal olgular gerekse de doğal olgular insan yapımı değildirler. Bu yüzden de toplumsal olgular, insan iradesinden bağımsız olarak vardır. Sosyoloji bu toplumsal olguları inceleyen bilimdir. Toplumsal yapılar bireyin eylemine şekil ve yön verir. Başka bir ifadeyle, sosyal olguların bireysel eylemler üzerinde bağlayıcı ve zorlayıcı özellikleri vardır. Bu yaklaşım daha sonra Giddens tarafından da benimsenecektir. Ancak Giddens, Durkheim’dan farklı olarak yapıların sadece kısıtlayıcı özelliklerine değil fakat aynı

¹³⁰⁾ Akpolat, a. g. m s: 59

¹³¹⁾ Akpolat, a. g. m s: 61

zamanda eylemi mümkün kılan özelliklerine de vurguda bulunacaktır.

“Durkheim, sosyolojinin araştırma konusunu teşkil eden sosyal olgunun (norm), doğal olgular ile aynılığının kaynağında, her iki olgu kümesinin de insan yapımı olmamalarını görür. Yoksa Durkheim, her bilim dalının kendine özgü araştırma nesneleri olduğunu kabul etmektedir. Sosyal olgular eğitim ile insana geçer ve bu olgulardan birey yararlanır, ancak onlar insana tabi değildirler. Toplumsal yapıdan yararlanarak bireyin eylemini gerçekleştirdiği düsturu Giddens’da da görülecektir. Giddens’in yapının ikiliği nosyonunun ardında, yapının sadece kısıtlayıcı olmadığı aynı zamanda eylemi mümkün kıldığı anlayışı vardır. Durkheim, eylemi mümkün kılan yapının daha ziyade kısıtlayıcılığına vurgu yapar. Çünkü aykırı eyleme toplum dışardan baskı ile tepki gösterir”⁽¹³²⁾.

Durkheim, sosyolojinin temel inceleme konusu olan toplumu tek tek bireylerin dışında, ortak bir bilinç olarak var olduğunu savunur. Bu toplumsal gerçeklik, bireylerin toplumsal üyeliğinden kaynaklanan bir gerçeklik değildir. Böyle olsa bile bu gerçekliğin varlığı empirik olarak ortaya konabilmelidir.

“Durkheim’a göre toplum gerçekliği - sosyolojinin ana teması - hem bireylerin içinde varolan ve bununla beraber aynı zamanda bireylere ‘dışlak’ olan ve bireylerin eylemlerini etkileyen ve sınırlayan bir kolektif bilinç, bir grup bilincinde yatar. Bu sosyal gerçekliğin doğası salt toplumun üyesi olma nedeniyle bize ‘verilmemiş’tir. Böyle olsa da bu gerçekliğin varlığı etkileri bağlamında empirik olarak sergilenmelidir”⁽¹³³⁾.

Durkheim’ın temel düşüncesi toplumsal olguların bireylerin dışında, toplumsal yapıların bireylerin iradelerinden bağımsız olarak var olduğu inancına yaslanmaktadır. Bu toplumsal olguları ortaya çıkarmak, onları açıklamak empirik olarak mümkündür.

Durkheim’ın temel savı, sosyal olguların insan iradesinden bağımsız olarak ele alınabileceği düşüncesidir. Durkheim, toplumsal olan ile ruhsal olanı ayırır. Bunun nedeni de pozitif bir sosyal bilimi mümkün hale getirebilecek olan sosyal

¹³²⁾ Akpolat, a. g. m s: 68

¹³³⁾ TAYLOR Steve ve ASKWORTH Clive. (2004). (Çev: Ülgen OSKAY). Durkheim ve Sosyal Gerçeklik: Sağlık ve Hastalığa Bir Yaklaşım. *Sosyoloji Dergisi*, Sayı: 12 – 13. http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTSOS%2CTHUK&c=google&ano=46140_669a691c85ac332438be280755fd5a1c s: 190

olguların neden - sonuç ilişkileri ekseninde gözlemlenebileceğini ve insan davranışının rasyonel olarak açıklanabileceğini göstermek istemesidir. Durkheim’a göre, sosyal olgular, insanın ruhsal dünyasının dışsal şekil almış görünümleridirler. Bu sayede toplumsal olguların gözlemlenmesi ve bilimin konusu haline gelmeleri yani, toplumsal olguların pozitif anlamda nesneler gibi incelenmesi mümkün duruma gelir. Durkheim toplumsal olguların maddi - nesnesel olmadıklarını, sadece bu olguların incelenmesinin yöntemsel olarak nesnelerin incelenmesi gibi yapılması gerektiğini şiddetle vurgulamaktadır. Comte, bilimsel incelemelerde ontolojik olarak özne - nesne ayırımına gitmişti. Durkheim bu ayrımı epistemolojik düzeye kaydırmaktadır.

“Durkheim, Comte gibi, temel bir kaygıdan yola çıkmaktadır. Bu kaygı, toplumsal olguların her ne kadar esnek olmasına rağmen insan iradesinden bağımsız nesneler olarak ele alınmasıdır. Durkheim’in bir diğer kaygısı ise ruhsal olan ile toplumsal olanın ayrılmasıdır. Amacı ise, bilimsel rasyonalizmi insan davranışına yaymak, insan davranışını neden-sonuç ilişkilerine indirgemek, insan davranışının geleceğini rasyonel olarak, düşündürmektir. Durkheim, Comte gibi, aslında zihinsel olan toplumsal tasarımları olgulaştırmakla işe başlar. Ona göre, sosyal olgular (norm), toplumsal zihinsel tasarımların dış kabuğudur. Olgular dışardan gözlemlenebilir, olundırı. Toplumsal olguların nesneler olarak ele alınması sayıtlısı onun pozitivist yönteminin temelidir. Ancak Durkheim ısrar ile bu nesnelerin maddi olmadığını ancak maddi nesneler gibi ele alınması gereğini vurgular. Nesne, kavrama karşıt olundırı. Nesne, aslında aklın, onun içindeki tasarımı (sosyolojide kolektif bilinç) kolaylıkla dışardan nüfuz edebilmesinin bir aracı olarak tanımlanır. Comte’un özne-nesne ayrımı ontolojik düzeyden epistemolojik düzeye kayarak devam etmektedir” (134).

Durkheim, sosyal olgular ile doğal olgular arasındaki farkları da ortaya koyar. Ona göre, sosyal olguların doğal olgulardan farklı olan özelliği içselleştirilebilme özellikleridir. Sosyal olguların içselleştirilebilmesi, dışsal olan bu olguların bireyin sosyalleşme süreciyle birlikte bunları içselleştirerek, içerden kurması anlamına gelmektedir. Durkheim’a göre bu toplumsal olgular ahlak ve hukuk kurallarıdır. Comte, din ve siyaset için bilimsel bir zemin oluşturma gayreti içine girerken, Durkheim da ahlak için böyle bir girişimde bulunur. Bu noktada Giddens da onlardan farklı düşünmemektedir. Ancak Giddens’in bu noktadaki farkı

¹³⁴⁾ Akpolat, a. g. m s: 65

herhangi bir kuruma bilimsel geçerlilik kazandırma gayreti içerisinde olmamasıdır. Giddens, kendinden önceki pozitivist kuramcılardan farklı olarak, sosyolojiyi doğa bilimlerine benzetme çabalarına karşı çıkar, ancak bununla birlikte sosyolojinin gözlemlenebilen olgusal konularla, empirik olarak ilgilendiğini savunur. Pozitivist kuramcılar arasındaki metodolojik benzerlik dikkat çekicidir. Hepsi de toplumsal olguların gözleme ve empirik çalışmalara dayanması gerektiğini açıkça belirtmektedirler. Comte ve Durkheim'in sosyolojiyi doğa bilimlerine benzetme çabalarının arkasında içinde bulundukları tarihsel ve siyasal koşulların etkili olduğunu görebilmekteyiz. Bu kuramcılar toplumsal karmaşaların önüne geçmek için, onları sınırlamak amacıyla sosyolojiyi doğa bilimlerine benzetmeye çalışmışlardır. Giddens ise sosyal bilim - doğa bilimi benzetmesine karşı çıkmaktadır. Giddens sosyolojinin pozitif bir bilim olabilmesi için böyle bir benzetmenin zorunlu olmadığını düşünür. Giddens'ın içinde yaşadığı tarihsel ve toplumsal koşullar kendisini böyle bir benzetme yapma ihtiyacı içine sokmamış, dolayısıyla da farklı bir yaklaşım geliştirmiştir.

“Durkheim fizik olgular ile sosyal olgular arasında fark da görür. Ona göre bu fark, sosyal olguların içselleştirilmesidir. Bireye dıştan olan bu olgular sosyalleşme ile içerden kurulur. Bu sosyal olgular ahlaki ve hukuksal kurallardır. Nitekim Durkheim'in sosyolojisinin merkezi ilgisi, ahlaktır. O ahlaka bilimsel zemin hazırlamak ister. Comte, din ve siyasete bilimsel zemin hazırlama gayreti ile pozitivist sosyolojisini geliştirirken, Durkheim ahlaka bilimsel zemin hazırlama gayretinde olmuştur. Sosyolojik bilginin pratikleşmesi itibarıyla Giddens da onlardan farklı düşünmez. Ancak Giddens'ın pozitivistlerden farkı her hangi bir kuruma bilimsel temel hazırlama gayretinde olmamasıdır. Bununla birlikte Giddens atalarından farklı olarak sosyolojinin doğa bilimlerine kendini benzetme çabasını yanlışlar, ancak, ataları gibi, sosyolojinin gözlemlenebilen (olgusal) konularla ilgilendiğini, ampirik araştırmalara dayalı olarak gözlemlediği olgular ile ilgili genellemeler yaptığını kabul eder. Şimdi bu sosyolojinin metodolojik araştırma stratejisi ile Comte ve Durkheim'in araştırma stratejileri arasında paralellik vardır. Daha önce görüldüğü üzere Comte ve devamcısı da gözlemlenenden yola çıkarak teori geliştirilmesinden yanadır. Giddens'ın karşı olduğu sosyolojinin körü körüne kendini doğa bilimi yapma çabasıdır. Comte ve Durkheim'in böylesi çabalarının ardında, kendi yaşadıkları dönemdeki toplumsal sorunları ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Her ikisinin de, Fransız Devrimi sonrasındaki toplumsal sıkıntıları ve sonuçlarını görerek, insanın apriori aklının ve devrimci-modern devletin topluma fütursuzca muhtemel müdahalesini önlemek adına, insanı ve devleti bilimsel yasa ile sınırlandırmak için sosyolojiyi doğa bilimlerine benzetmeye çalıştığını söyleyebiliriz.

Aslında siyasal düzlemde yeni bir toplumsal devrime bu sefer işçi sınıfından gelecek olan- engel olabilmeyi de amaçladıklarını, pozitivistin, muhafazakârlaşan burjuvanın ideolojisi olması hasebiyle ileri sürebiliriz. 19. yy sosyolojisi'nin toplumsal değişimi dizginleme gibi bir misyonu olduğu daha önce belirtilmiştir. Nitekim pozitivist sosyolojinin temel kavram (pozitivist din, pozitivist - laik ahlak) ve kaygıları toplumsal uzlaşım ve barış getirmekle içeriklenmiştir. Çünkü vahşi kapitalizmin yüzyılı olan 19. yy'da, kapitalist girişimcinin ihtiras ve işçilerin isteklerini dizginleyerek, toplumsal bir yıkımın daha önüne geçmek arzu edilmektedir. 'Başkasını sev' düsturu ve toplum yararına çalışmayı telkin eden 'meslek ahlakı'nın amacı, çatışması muhtemel iki sınıfa set çekmektir. Giddens'in kuramında tarihsel süreç gereği bu kaygıları görmemekteyiz” (135).

Tarihsel ve toplumsal koşulların sosyal bilim kuramcıları üzerinde oldukça etkili olduklarını, bu örnekte de olduğu gibi, görebilmekteyiz. Bunun bir nedeni, sosyolojik kuramların “*çağcıl toplumu*” başka bir ifadeyle, daha çok içinde yaşanılan toplumu açıklamaya ve anlamaya çalışmalarıdır. Bu yüzden sosyolojik kuramları anlamamız için “*kuramı etkileyen tarihsel ve toplumsal faktörler*” i de göz önünde bulundurmanız gerektiği sonucuna kolaylıkla ulaşabiliriz. Bu sayede ortaya konan ve ya konacak olan tüm sosyolojik kuramları “*kuramı etkileyen tarihsel ve toplumsal faktörler*” ilkesinden hareketle, söz konusu kuramı daha doğru analiz etme ve anlama imkânımız olacaktır diye düşünüyorum. Yani, gerek Comte gerek Durkheim gerekse de Giddens'in ortaya koydukları sosyolojik kuramlar, bu kuramların anlaşılmasında, içinde doğdukları tarihsel ve toplumsal faktörleriyle birlikte ele alındıklarında daha doğru ve sağlıklı anlaşılacağı kesindir. Zaten tarihsel ve toplumsal değişme gerçeği de böyle bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Diğer bir ifadeyle dünyada sabit / statik toplumlar yoktur. Değişken / dinamik toplumlar vardır. Bu sosyolojik bir kural, genellemedir. Bu yüzden de tüm sosyolojik kuramların böyle bir çerçeve içerisinde okunması ve anlaşılması gerektiğini söyleyebiliriz. Bu, sosyolojik tüm kuramların, içinde doğdukları tarihsel ve toplumsal koşullara özgü olduğu ve sadece o döneme ait olduğu anlamına gelmez. Sadece, sosyolojik kuramların daha doğru ve sağlıklı analizi ve anlaşılması için böyle bir perspektiften de yararlanılması gerektiğini söylemekteyiz

Pozitivist sosyolojinin kurucuları (Comte, Durkheim) üzerine yaptığımız bu

kısa incelemeden sonra, bu yaklaşımın daha iyi anlaşılması için diğer önemli bir temsilcisi olan Giddens'in toplum görüşleri üzerine de kısaca değinmekte yarar vardır.

Giddens kendi açıklayıcı sosyoloji kuramını oluştururken hem kendinden önceki açıklayıcı yaklaşımlardan hem de anlamacı yaklaşımlardan yararlanma yoluna gitmiştir. Giddens'in kuramı aslında açıklayıcı ve anlayıcı yaklaşımların bir sentezi olma girişimidir. Comte, aydınlanmacı yaklaşım ile muhafazakâr yaklaşımı sentezlemeye çalışırken Giddens da benzer şekilde açıklayıcı yaklaşım ile anlamacı yaklaşımı sentezlemeye çalışır. Giddens, farklı düşüncelerin ve ya yaklaşımların üst bir düşüncede bir araya gelebileceklerini, dolayısıyla da ilerlemenin zaten bu şekilde sağlanabileceği düşüncesini benimsemektedir. Giddens'a göre, açıklayıcı yaklaşım ile anlamacı yaklaşım birbirini dışlayan değil belki de tamamlayan yaklaşımlar olarak değerlendirilmelidir. Giddens, bu iki temel sosyolojik yaklaşımın sentezlenebileceğinin ve böylece sosyolojik bilginin ortaya çıkarılabileceğinin önemli bir örneğini göstermek istemektedir. Giddens, toplumu merkeze alan açıklayıcı yaklaşım ile insanı merkeze alan anlayıcı yaklaşımı diyalektik bir çerçevede, her iki kuramın eksikliklerini gidererek, insan ve toplumun birbirlerini etkilediklerini ortaya koymaya çalışır. Bu sayede Giddens, sosyolojiyle ilgili olarak, doğa bilimi ile kültür bilimi olma arasındaki ikiliği gidermeye çalışır. Giddens'in yaklaşımı kısaca şöyle özetlenebilir. İnsan eylemlerinde özgürdür ancak toplumun izin verdiği sınırlar içerisinde.

“Giddens'in çalışması, Comte'un pozitivizmi gibi bir meta - teoridir. Comte, aydınlanmanın bazı kavramları (ilerleme kanunu – Condorcet- ve toplumun doğal yasaları – Montesquie) ile muhafazakârlığın düzen nosyonunu pozitivizmde birleştirmiş. Birbirine zıt iki düşüncenin meta-teorisini yapmıştır. Giddens da benzer şekilde davranarak bir meta - teori geliştirmiştir. Nitekim Giddens'a göre, düşünceler aydınlatıcı ise kendi geleneklerinden farklı çerçeveler içinde kullanışlı hale getirilebilir. Zıt düşünceleri birbirleri ile telif ederek, üst okuma ile onlardan meta - teoriler inşa etmek batı düşüncesinin ilerleme metodudur, Kant böyle bir tavrın en ünlüsüdür. Belki de Hegel'in insanlık düşüncesinin ilerleme mantığının dialektik olarak kavramasının nedeni budur. Öncelikle toplumu özne kabul eden holistik ve insanı özne kabul eden aksiyonel yaklaşımların eksiklikleri ve sivrilikleri birbirleri ile giderilerek insan ve toplumun birbirlerini yapılaştırdıkları gösterilmeye çalışılmış. Daha sonra anlamacı / yorumsamacı sosyal bilim anlayışı ve pozitivist sosyal bilim anlayışının, tinsel bilim

olarak sosyoloji ve doğa bilim benzeri sosyoloji anlayışları birbirleri ile telif edilerek, sosyolojinin, idealist öznelci bilim ve doğa bilim benzeri kutuplaşması giderilmeye çalışılmıştır. Bu bilim anlayışlarının ontolojileri gereği, insanı özne ve toplumu özne yapma girişimlerine karşılık, yapılaşmacı ontolojinin uzantısı olarak, insanın eylemini yapıyı hem koşul hem de kısıtlayıcı bir biçimde kullandığına dikkat çekilmiş böylece insanın toplumsal davranışını ele alan sosyolojinin yorumsamacı ve açıklayıcı olması ile biçimlendirilmesi öne sürülmüştür. Hülasa Giddens'ın hem ontolojisi hem de bilim anlayışı Marks'ın, 'insan tarihi yapar ancak tarihsel koşullar el verdiğince' ifadesini yani toplum / doğa ve insan arasındaki dialektik ilişkiyi kendine kılavuz ipliği olarak almıştır¹³⁶⁾.

Giddens, pozitif bir sosyal bilim olarak sosyolojiye kuramsal bir temel oluşturmaya çalışırken farklı sosyoloji geleneklerinden yararlanır ve onların eksikliklerini gidererek üst bir teoride buluşturma çabasına girişir. Giddens, kendi pozitif kuramını oluştururken öncelikle anlamacı yaklaşım ile eleştirel teorik yaklaşımın da eksikliklerini göstermeye çalışır.

Giddens, öncelikle anlamacı yaklaşımın iki önemli temsilcisi (Dilthey ve Gadamer) arasında bir karşılaştırma yapar ve onları eleştiriye tabi tutar. Giddens, Dilthey'in kendi kuramı için yöntem olarak geliştirdiği anlamın öznel yapısı ve içe bakış yöntemine karşı, Gadamer'in anlamının yöntem olarak değil ontolojik bir süreç olarak görülmesini daha kabul edilebilir bulur. Gadamer'in ontolojik anlama kavramı Giddens için kendi kuramını oluşturmada önemli bir destek olacaktır. Bununla birlikte Giddens, karşıt uçlarda yer alan açıklayıcı ve anlayıcı yaklaşımların insan davranışlarını tüm yönleriyle açıklayabilecekleri savlarını eleştirir. Giddens, insan davranışlarını anlamak ve açıklamak için her iki yaklaşımı birleştirmeye çalışan Habermas'ı bu noktada izler. Ancak, Giddens her iki yaklaşımın birleşiminden psikanalizi öneren Habermas'ı eleştirir. Giddens'a göre hem anlayıcı yaklaşım hem de eleştirel yaklaşım temelde faillik ve eylemin sosyolojik olarak açıklamasını yapamadıklarını dile getirir.

“Giddens hermeneutik ve eleştirel teoriyi epistemolojik olarak pozitif eleştiriye tabi tutar. Hermeneutik çizgide Dilthey ve Gadamer farklılaşmasına önem verir. Dilthey'in, eylemi anlamının öznel bilincin içe bakış yöntemi ile

¹³⁶⁾ Akpolat, a. g. m s: 71

(Comte'un kıyasıya eleştirdiği) kavranmasıyla mümkün olduğu tezinin ve devamla Verstehen (anlama) / Erklaren (açıklama) ayrımında doğa bilim ve sosyal bilim ayrımının, pozitivist bilim anlayışı tarafından eleştirildiğinden bahsedilir. Gadamer ile anlamamanın bir yöntem değil ontolojik bir süreç olarak kavranması Giddens için önemlidir. Çünkü hermeneutik daire -karşı kaşıya gelen iki anlam çerçevesinin yaratıcı bulaşması - fikri, Giddens'in hem meta - teori olarak kendi sosyolojisini inşa ederken hem de toplumsal hayatın ontolojik koşulu sayması itibarıyla önemlidir. Bununla birlikte, Giddens, iki uçta yer alan pozitif ve anlamacı sosyolojik bilim anlayışlarının, her ikisinin de insan davranışını kendi özel mantık şemasına indirgeyerek her yönü ile açıklama / anlama iddiasını eleştirir. İnsan davranışını ele alırken, sosyal bilimlerin hem anlamacı hem de pozitivist nomolojik açıklamayı birleştiren Habermas onun için ilgi çekicidir. Ancak Habermas'ın da eksiklikleri vardır. Habermas'ın bu iki bilim anlayışının sentezi olarak psikanalizi önermesi kusurludur. Çünkü psikanaliz hem içe bakış hem de nomolojik açıklamayı birleştirirken, Habermas'ın görmediği, doktor – hasta ilişkisinin eşitsiz olduğudur. Bu iki (eleştirel kuram ve hermeneutik) sosyoloji anlayışlarının epistemolojik pozitif eleştirisi ile Giddens temelde faillik ve eylemin sosyolojik açıklamasını gerçekleştiremediğini söyler”⁽¹³⁷⁾.

Giddens, anlamacı ve yapısalcı yaklaşımların artılarını ve eksilerini ortaya çıkarmak suretiyle onları hem eleştirir hem de onların artılarını bir araya getirerek kendi kuramını bu yoldan oluşturmaya çalışır. Giddens, anlamacı yaklaşımda gördüğü en önemli zayıflığı toplumsal yapıyı görmemesi, buna karşılık bu yaklaşımın güçlü yanı ise insani (özel) eylemleri önemsemesi ve bunları ön plana çıkarması olarak değerlendirir. Öte yandan pozitivist yaklaşımın zayıf yanı ise insan aktörlerini topluma bağımlı kılması, öznelerin iradi bağımsızlıklarını görememesidir. Bu yaklaşımın güçlü yanı ise zorlayıcı güç olarak topluma ve yapıya vurgu yapmasıdır. Giddens, kendi kuramını bu her iki yaklaşımın güçlü yanlarını birleştirerek kurmaya çalışır. Giddens'in “yapılaşma kuramı” anlamacı ve yapısalcı yaklaşım ikiliğini aşmaya çalışır.

“Giddens'a göre, yorumsamacı sosyolojilerin eksigi, yapıdır, katkısı ise eylemde insan öznelerin belirleyiciliğidir. Bununla birlikte eylemin anlamı üzerinde durmaları onları bir pratik olarak değerlendirmemeleridir. İşlevselci ve yapısalcılar ise, haklı olarak, zorlama, güç, büyük organizasyon olarak topluma vurgu yapmaktadırlar. Eksiklikleri ise aktörleri büyük güçlerin oyuncağı olarak ele almaları, insan failliğini değerlerin içselleştirilmesine indirgemeleri, onların toplumsal hayattaki aktifliğini ihmal

¹³⁷⁾ Akpolat, a. g. m s: 76 – 77

etmeleri, gücü ihmal etmeleri ve normların müzakereye açık olduğunu görememeleridir. Yapılaşma kuramı, farklı sosyolojilerdeki düalizmi aşmaya çalışmaktadır”⁽¹³⁸⁾.

Giddens, insani eylem konusunda, Marx’ın bu konudaki görüşlerini izleyerek, insan eyleminin nihai amacının doğayı ve toplumu insanileştirmek olduğunu söyler. Dolayısıyla Giddens kuramsal farklılıkların aşılması gerektiğini, anlama ve açıklama yaklaşımları arasında önemli bir farkın olmadığını düşünür. Eğer tüm insani eylemlerin amacının doğayı ve ya toplumu insanileştirmek olduğunu kabul edersek, bu amaca yönelen tüm kuramlardan yararlanılması gerektiği gibi bir sonuca kolaylıkla ulaşılabilir.

“Edim yani eylem teşhisi bahsinde ise Giddens, sadece insan davranışı ile inşa edilen toplumun değil doğanın da insan için anlamlı olduğunu söyler. Marks’ı takip ederek, insanın doğayı insanileştirerek, toplumda olduğu gibi anlaşılır kılamaya çalıştığını, ifade eder. Bu itibarla anlamak ve açıklamak birbirinden köklü olarak farklı değildir. Çünkü anlama ve açıklama neticede kavramsal kategorilerle yapılmaktadır. Her iki edimin de teorik amacı bilmek pratik amacı ise doğayı ya da toplumu insanileştirmektir”⁽¹³⁹⁾.

Giddens, anlamacı kuramların öznel bilinç ve ya öznel irade dedikleri kavrama benzer bir kavramı kendi kuramında yerleştirir. Giddens’in “refleksivite” dediği kavram, bireyin özdeşünümsellik yeteneğine atıfta bulunur. Refleksivite sayesinde bireyler, kendi eylemlerini yapıdan uzaklaşarak oluşturabilmektedirler. Giddens, iki tür refleksivite kavramından söz eder. Bireysel ve kurumsal refleksivite. Bireyin önemini refleksivite kavramıyla ortaya koymaya çalışan Giddens, Marx’ın praksis kavramına atıfla insanın düşünme ve değiştirme kapasitesinin varlığını kabul eder. Bu şekilde, Giddens yapı ve eylem ikiliğini aşmak ister.

“Giddens’in kuramında refleksivite kavramının eylem kavramı kadar merkezi bir rolü vardır. Bireyin kendi davranışı üzerine düşünebilmesi olarak refleksivite becerisiyle birey, kendisi ile yapının kuralları arasına mesafe koyarak stratejik düşünme pratiği ile davranışını tayin edebilmektedir. Refleksivite aynı zamanda yapının kurumsal ve tarihsel bir tavrıdır. Kurumsal refleksivite, sistemin kendi işleyiş kurallarının sorgulanmasının kurumsallaşmasını ifade eder. Katolik geleneğin Protestanlık ile

¹³⁸⁾ Akpolat, a. g. m s: 73

¹³⁹⁾ Akpolat, a. g. m s: 77

zayıflaması, sistemin eleştirilmesinin kurumsallaşması ile gerçekleşmiştir. Kurumsal refleksivite modernidir. Burada dikkat çeken, Giddens’ın bireysel günlük refleksivite ile kurumsal refleksivite arasında ayırım yapmasıdır. Ancak bireyin bu becerisi ile sistemin sorgulanmasının yani kurumsal refleksivite arasında süreklilik vardır. Nitekim global sistemin yeniden-üretimi gündelik pratiklerde içkindir. Neticede sistemi eleştirenler de bireydir. Birey kendi davranışı hem de sistem arasına mesafe koyarak düşünebilmektedir. Kendinin ve sistemin farkında olabilme modern birey tasarımıdır. Bu Marksist anlamda bilinçlilik: Kendinin bilincine varma ancak kendi ürettiği ile olur. Burada üretilen ve yeniden-üretilen toplumdur. Giddens, yorumsamacıların idealist öznelciliğinden (kendinde bilinç) ve pozitivistlerin ‘şeyleştirme’ hatasından kaçınarak Marks’da soluklanmaktadır. İnsanın dönüştürücü kapasitesi ile üretim ve yeniden – üretim mümkün ancak insanın ürettiği dönüp insanın kendisini belirlemektedir. Yapı ve birey dikotomisinin aşımı için prosedür Marks’dan alınmaktadır. Giddens, Marks’ın erken dönem Praksis kavramına vurgu yapmaktadır”⁽¹⁴⁰⁾.

Giddens’ın çözümlemeye çalıştığı diğer bir konu da toplumdaki özgürlük ve nedensellik kavramları arasındaki karşıtlıktır. Ona göre, bireyin refleksivite sayesinde gerçekleşmesi özgürlüktür. Buna karşılık eylem bir kez gerçekleştirdikten sonra eylemin sonuçları üzerinde etkili olamaması, yani olayın sonuçlarına müdahale edememesi olay nedenselliği olarak ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, bireyin eylemini gerçekleştirme noktasında özgür, ancak bireyin bu eylemin sonuçlarına tabi olma noktasında da nedensel bir ilişki içerisinde. Burada sosyal bilimlerdeki determinizm kavramı diyalektik bir ilişki çerçevesinde ele alınmaktadır. Giddens, eylem ve olay nedenselliği arasındaki ilişkiyi bu şekilde çözümlemekle, açıklayıcı ve anlayıcı yaklaşım arasındaki karşıtlığı gidermeye çalışır.

“Giddens, özgürlük ve nedensellik zıtlaşmasını şöyle aşar; Giddens’a göre, eylemin aktörün refleksif gözetiminde gerçekleşmesi davranışın özgürlüğüdür. Bu yüzden özgürlüğü nedenselliğin karşısına değil fail / aktör nedenselliğini olay nedenselliğinin karşısına koymaktadır. Ona göre, determinizm, sosyal bilimlerde insan eylemini sadece olay nedenselliğine indirgenmesinin sonucudur. Buradan anlaşılan, insanın eylemini belirlerken özgür ancak eylemin sonuçları olan olay üzerinde belirleyici etkisi olamaması nedeniyle, olay tarafından belirlenen olduğudur. Yani birey eylemini yaparken bu eylemi nasıl gerçekleştirdiği noktasında özgürlük (içten iradi) ve nedensellik (dıştan zorunlu) ayrımı reddedilmekte ve eylem ve olay arasında özgürlük

¹⁴⁰⁾ Akpolat, a. g. m s: 73 – 74

ve nedensellik ayırımına gidilmektedir. Eylem olayı belirlerken, eylem olay üzerinde nedensel etkiye sahip ancak bir kez olay gerçekleştiikten sonra eylemin sahibi üzerinde, olay belirleyici yani nedensel etkiye sahiptir. Gene Marks, insan ile onun ürünü arasındaki diyalektik ilişki dikkat çekmektedir. Sosyal bilimlerdeki determinizm kavramı, diyalektik bir süreç olarak görülerek aşilmektedir. Böylece aksiyonel ve holistiklerin zıtlaşması uzlaştırılmaktadır” (141).

Giddens, yapı ve eylem arasındaki ilişkiyel analizini değişik kavramlar etrafında sürdürür. Bu kavramlardan biri de toplumsal çatışma ve toplumsal mekanistik kavramlarıdır. Giddens, bu noktada, işlevselci yaklaşımı eleştirir. Çatışmayı birey ve toplum arasında gören klasik yaklaşımın aksine Giddens çatışmayı toplumdaki değişik güç ve çıkar grupları arasındaki mücadeleyle tanımlar. Öte yandan, ahlaki ve hukuki normları doğal yasalar gibi gören klasik yaklaşımın aksine Giddens ahlak ve hukuk normu üzerinde bireyin etkisine atıfta bulunur. Yani, ahlaki normlar doğa yasaları gibi dışsal değildir. Giddens bu çözümlemeleriyle klasik açıklayıcı yaklaşımdan bazı noktalarda farklılaştığını göstermektedir.

“Giddens işlevselci yaklaşımı (Durkheim ve Parsons), aktörün yaratıcı failliğini gözden uzak tutmanın dışında, temelde iki noktada eleştirir; çatışmayı birey ve toplum arasında görmek ve sosyal normları mekanik kurallara indirgemek. Giddens’a göre, modern çatışmacılarla birlikte, çatışma birey ve toplum arasında değil farklı çıkar grupları arasındaki bir güç mücadelesidir. Ve insanlara uygulanan yaptırımların içinde bir karşılığı varsa normlar insan üzerinde etkili olabilir. İnsanlar ahlaki normları, Durkheim’in ifade ettiğı biçimde, doğal yasalar olarak (dıştan ve mekanik) algılamazlar. Ahlaki normu ihlal eden birey yaptırımın karakterini de belirleyebilir ve ihlalin konusu müzakereye açıktır. Burada Giddens gene bireyin etkinliğine vurgu yaparak, holistik - işlevselci sosyolojiyi aşındırmaktadır. Ahlaki normu, onun konusu ve yaptırım üzerinde bireyin etkisi vardır. Yani birey için ahlaki norm doğal yasalar gibi dışsal değildir. Bu önerme ile Giddens, holistik yaklaşımların ilk sayılışı olan ‘toplum dışta ve baskıcıdır’ın yerine ‘toplumu inşa eden birey, kendi üzerindeki norma da etki eder’ sayılışını geçirmektedir” (142).

Çatışma ve çelişki kavramları üzerinde de duran Giddens çatışma kavramını toplumsal gruplar arasındaki çıkar farklılığı, çelişki kavramını ise sistemdeki yapıların uyumsuzluğu olarak tanımlar. Böyle bir tanımlama toplumdaki çıkar

¹⁴¹⁾ Akpolat, a. g. m s: 79

¹⁴²⁾ Akpolat, a. g. m s: 80

çatışmalarını çelişki olarak görmemekte, dolayısıyla grupların yapı üzerindeki etkilerini kısıtlamaktadır. Daha sonra Giddens, kendi kuramının ontolojik şemasını belirlemeye çalışır. Giddens'ın toplumun doğasını kavrama ve toplumsal olguları açıklama girişimi sentetik bir çalışmayla ortaya konmaktadır. Çeşitli kuramların zayıf yönlerini tespit eden Giddens onları eleştiriye tabi tutar ve ortaya kuramların güçlü yanlarından oluşan yeni bir kuram oluşturmaktadır.

“Giddens çatışmayı çelişkiden ayırır ve çatışmayı kolektiviteler arası çıkar farklılığına ve çelişkiyi ise yapının unsurları arasındaki karşıtlığa indirger. Böylece kolektiviteler arası çıkar çatışmasının sistemde çelişkiye yol açmadığını söyleyerek bireylerin ve onların içinde yer aldığı kolektivitelerin yapı üzerindeki etkililiğini sınırlar. Giddens'a göre, yapılaşma terminolojisinde nesnelleşme ile şeyleşme arasında fark vardır. Şeyleşmenin son bulması için insanların yapının kendi ürünleri olduğunun farkına varması ile mümkün olur. Yapı onların eylemlerinin nesnelleşmesidir ancak eylemlerin yabancı şeyi yani nesnesi değildir. Ancak bunun farkına varılması insanların yapıyı rasyonel olarak denetimleri altına alabilecekleri anlamına gelmez. Giddens'da gene bireyin failliğinin yapı karşısında sınırlandırılması kaygısı karşımıza çıkmaktadır.

Giddens kendi kuramının ontolojisini şöyle özetler:

— Durkheim ve Parsons'ın kuramları 'bazı açılardan' yetersizdir. Toplumsal hayattaki çıkar farklılığını, birey ve toplum temelinde ele alırlar. Gerçek bir eylem şeması geliştiremezler.

— Marks'ın praksis kavramı Giddens'ın çalışmasında, emeğin dönüştürücü kapasitesi anlamında, giriş niteliğindedir.

— Toplumun üretimi aktörlerin ustalıklı icrasıdır. Bunu yorumcu (aksiyonel) kuramlar kabul eder ancak bu sayıtlının aktörlerin tarih yapmalarının tarihsel koşullara bağlı olduğu tezi (Marks) ile tamamlamak gerekir. (holistik ve aksiyonellerin birbirleri ile tamamlanması)

— Konuşma ve dil toplumun üretimi ve yeniden-üretimi için klavuz ipliğidir. Dil topluma benzediği için değil dil toplumsal hayata örnek teşkil ettiği içindir. Aktörler nasıl ki, dili konuşarak, ondan yararlanarak iletişim mümkün hale gelmektedir aynı şekilde aktörler, toplumun yapısal unsurlarını kullanarak etkileşim mümkün hale gelmektedir. Dil ve yapısal unsurlar, konuşmayı ve etkileşimi mümkün kılandır. Giddens'ın yapının ikiliği diye söylediği yapının aracı ortam olması ve yapının failler tarafından kullanılarak yeniden - inşa edilmesidir”⁽¹⁴³⁾.

Toplum ve doğanın ontolojik birliğini savunan klasik pozitivist kuramcıları kısmen onaylayan Giddens, toplum ve doğa arasında kısmi bir farklılık olduğunu

¹⁴³⁾ Akpolat, a. g. m s: 80 – 81

söyler. Giddens, toplumu insanların ürettiğini ve yeniden ürettiğini savunurken buna karşılık insanın doğayı sadece yeniden ürettiğini belirtir. Toplum ve doğanın ontolojik birliği yeniden üretim aşamasında kendini göstermektedir. Tarihi, insanın doğayı insancillaştırmasının tarihi olarak gören Marx'ı izleyen Giddens, "toplumsal doğa" kavramına ulaşır. Giddens'a göre insancillaştırılmış doğa ve toplum insani etkinliğin bir neticesi olarak karşımıza çıkar. Marx, doğa ve tarih arasında diyalektik bir ilişki olduğunu söylerken, insanın doğayı insanileştirmeye çabalarken aynı zamanda onun etkisinde kaldığını savunur. Giddens ise Marx'tan aldığı bu diyalektik ilişki biçimini, insani özgürlük ile toplumsal belirlenim arasındaki ilişkiye uygular. Başka bir ifadeyle Marx'ta tarih ve doğa arasındaki ilişki ne ise, Giddens'da toplum ve birey arasındaki ilişki odur.

"Giddens, toplum ve doğanın ontolojik aynılığı gibi bir pozitivist sayıtlıy kısmen takip etmektedir. Toplumu insanlar anlam ile oluşturmuşlardır. Ancak insanlar, doğayı anlam ile oluşturmaları dahi doğaya pratik ihtiyaçları dolayısı ile anlaşılır kılarak dönüştürmektedirler. Giddens'ın çok kullandığı terimlerle ifade edersek insanlar toplumu üretir ve yeniden üretirken doğayı sadece yeniden üretmektedirler. Bu yeniden-üretim aşamasında insan için doğa ve toplum arasında ontolojik ayrım da ortadan kalkmaktadır. Böylece Giddens epistemolojik olarak da ilk dönem Marks ile buluşmaktadır. Marks'a göre, tarih (sosyal bilim olarak) insanın doğayı insancillaştırmasının tarihi olarak bir doğa bilimidir, insan bilimi olarak tarih, doğa biliminin kapsamındadır. İnsanın ilk duyusal gerçekliğinden/doğadan (Marks), Giddens bu kapsamı genişleterek toplumsal doğaya ulaşmaktadır. Doğa, insanın yaratıcı etkinliği ile yeniden-üretilecek insancillaşmaktadır. İnsancillaştırılmış doğa ve toplum neticede insanın etkinliğinin bir ürünüdür. Giddens'ın sosyoloji ile doğa bilimler arasında ve anlama ile açıklama arasında köklü ayrım yapmamasının arka planı, Marks'ın insan-doğa ilişkisidir. Çünkü Marks için de özgürlük ve zorunluluk arasında diyalektik bir ilişki vardır. İnsan özgürleşmek için doğayı insanileştirmekte daha sonra yarattığının etkisinde biçimlenmektedir. Tarih ve doğa böylece diyalektik olarak oluşmaktadır. Giddens da bu diyalektik mantığı kendi kuramında insanın özgürlüğü ve toplumun onu belirlemesi arasındaki gerilim üzerine oturtmaktadır" (144).

Giddens'ın toplumu açıklamada geliştirdiği önemli kavramlardan biri de çifte - hermeneutik kavramıdır. O, sosyal bilimlerin inceleme nesnesi ile doğa bilimlerinin inceleme nesnesi arasında fark olduğunu belirtir. Sosyal bilimler ile doğa

¹⁴⁴⁾ Akpolat, a. g. m s: 78

bilimlerinin inceleme nesneleri arasındaki farklılık, bu bilimler arasındaki metodolojik farklılığı da beraberinde getirir. Giddens’a göre, sosyal bilimlerin inceleme nesnesi insanlar tarafından oluşturulan toplumsal dünyadır. Bu noktada sosyoloji yorumlanmış olan dünyanın yorumu olarak tanımlanmaktadır. Sosyologlar da, toplumsal olarak üretilmiş olan bu anlam dünyasını yeniden anlamlandırma yoluyla teorik çerçevede anlamlandırır.

“Giddens’in doğa ve sosyal bilim ayrım kriteri, çifte - hermeneutiktir. Bu kavram, sosyal bilimlerin nesnesinin doğa biliminin nesnesinden ontolojik farklılığını ima eder. Sosyal bilimin nesnesi daha önce aktörler tarafından yorumlanarak oluşturulmuş, olandır. Sosyoloji bu haseple, sanki Nietzscheci anlamda, yorumun yorumudur. Sosyal bilimciler, aktörler tarafından anlam çerçeveleri ile inşa edilmiş olan toplumsal hayatı yeniden teorik bir anlam çerçevesi içinde zihinsel olarak inşa ederler”
(145).

Giddens, kendi kuramının yöntemini Weber’inkine benzer bir şekilde “açıklayıcı anlamacılık” olarak adlandırır. Weber, anlayarak açıklama yöntemini savunuyordu. Giddens’a göre sosyal bilimci kendi anlam çerçevesini aktörün anlam çerçevesiyle birleştirerek bir ilişkiye girmeli ve eylem hakkında genellemelere ulaşmalıdır. Giddens, bir bilim olarak sosyolojiyi tanımlarken pozitivist yaklaşımı merkeze alır. Sosyolojinin bilimselliğini iki açıdan destekler. Birincisi, sosyolojik bilginin kaynağı empirik gerçeklik olması, ikincisi ise bu gerçekliğin doğa bilimsel mantık ve yöntemle elde edilebilir olmasıdır. Giddens, doğa bilimi ve tinsel bilim ayrımına mesafeli durur. Ancak, pozitivistizmin tekabüliyetçilik ilkesini (kavram - olgu birliği) de eleştirir. Giddens, sosyolojik kuramları Kuhn gibi, paradigma olarak görür. Ancak, Kuhn’dan farklı olarak paradigmalara zıtlığından değil sürekliliklerine vurgu yapar. Böylece Giddens, göreceliği aşarak bilimsel / kuramsal bir çerçeve oluşturmaya çalışır.

“Giddens, Weber’in anlayarak açıklama yönteminde, sosyolojinin önce anlaması sonra bilim olmasının gereği olarak genelleme yapma adına açıklama getirmesi düsturuna benzer şekilde kendi yönteminin adını ‘açıklayıcı yorumlamacılık’ adını verir. Sosyal bilimci, eylemi anlamak için kendi anlam çerçevesi ile aktörün anlam çerçevesini yorumlayıcı bir diyaloga sokmalı ve eylem ile ilgili genellemeler

¹⁴⁵⁾ Akpolat, a. g. m s: 74

yapmalıdır. Giddens bilim olarak sosyoloji nedir? Sorusunun merkezine pozitivistliği olarak onunla diyaloga geçerek cevaplandırır. Öncelikle pozitivistliği iki anlamda kullanacağını beyan eder; bilginin kaynağının gerçeklik olması hasebiyle, gerçekliğin bilgisine duyularımız aracılığı ile ulaşabiliriz ve doğa bilimlerinin mantığı ve yöntemi sosyal bilimlere uygulanabilir yani bilimlerin tekliği ilkesi. Giddens, sosyolojinin empiriye dayanması gereğini savunur ayrıca, aşağıda görüleceği üzere bazı farklılıklara rağmen, sosyolojiyi tamamen doğa bilimlerinden kopararak tinsel bilimin içine yerleştirmeye ve doğa ve tinsel bilim ayrımından yana tavır koymaya niyetli değildir. Yukarıdaki pozitivistliğin sayıtlılarına kısmen itirazı yoktur, diyebiliriz. Ancak pozitivistliğin, olguların yerini onları aynen temsil eden kavramlar alır, temel sayıtlarından birini (tekabüliyetçilik) pratik değeri yoktur, diyerek, diskalifiye eder. Ona göre, bilginin temeli teori yüküdür. Giddens'a göre bilim deneycilik ile bağını koparmamalıdır, bilim kendi kuramlarına kuşkulu olmalı ve yeni araştırma olgularını dikkate alınmalıdır. Giddens, kuramları, Kuhn gibi, paradigma olarak, değerlendirir ancak ondan farklı şekilde paradigmaların zıtlığına değil sürekliliğine önem verir. Örneğin Einstein ile Newton fiziği ve Katoliklik ile Protestanlık arasında süreklilik vardır. Böylece rölativizm problemini aşmaya çalışır. Paradigmalara göre gerçeklik değişmez paradigmalar anlam çerçevelerini temsil eder. Anlam çerçeveleri olarak paradigmalar arası geçiş yorumlama yani hermeneutik daire ile gerçekleşir¹⁴⁶⁾.

Buraya kadar toplumun doğası ve toplumsal olguların açıklanmasına ilişkin olarak natüralist (pozitivist) kuramın üç önemli temsilcisinin temel görüşlerine kısaca da olsa değinmeye çalıştık. Özetlersek eğer; pozitivistliğin kurucusu ve ilk dönem temsilcisi kabul edilen Comte, pozitif bir sosyal bilimin ancak doğa bilimlerinin yöntemini kullanarak mümkün olabileceğini söylüyordu. Comte, sosyolojiyi bir doğa bilimi sayıyor (doğa ve toplum özdeş) ve sosyolojinin görevinin toplumdaki yasa ve genellemeleri, doğa bilimsel yöntemle uygun bir şekilde ortaya çıkarmak olarak değerlendiriyordu. Çünkü Comte'a göre toplum dediğimiz olgu somut olarak vardır ve bu olgu bilimsel olarak incelenebilir. Comte'un yolundan giden Durkheim ise pozitivist kuramı daha da geliştirerek sosyolojinin yöntemsel kurallarını oluşturmaya çalıştı. Durkheim için de doğa ve toplum arasında pek bir fark yoktur. Doğada yasalar olduğu gibi toplumda da yasalar vardır. Toplum olgulardan meydana gelir ve bu olgular empirik olarak gözlemlenebilir. Durkheim'a göre sosyoloji, empirik olarak gözlemlenebilen toplumsal olguların pozitif bir bilimidir. Son olarak Giddens ise, temelde Comte ve Durkheim'ı izlemekle birlikte, onların kuramlarının eksik ve zayıf

¹⁴⁶⁾ Akpolat, a. g. m s: 81 – 82

yönlerini eleştirmiş, açıklayıcı yaklaşımı, bu yaklaşımın karşına çıkan anlamacı yaklaşımın doğru gördüğü yönleriyle birleştirerek kendi “yapılaşma kuramını” oluşturmuştur. Esasında Giddens’in yapılaşma kuramı, anlamacı sosyoloji ile açıklayıcı sosyolojinin bir sentezidir diyebiliriz. Giddens’in kuramından hareket edecek olursak eğer, sosyolojinin konusu toplumsal yapılar ve insani eylemlerden oluşan dinamik bir olgu olarak toplumdur diyebiliriz.

Açıklayıcı sosyoloji kuramını bu şekilde ortaya koyduktan sonra, toplumu anlamaya yönelik olarak başka bir yaklaşım olan, anlamacı kuramın, toplumun doğasına ve toplumsal olgulara ilişkin görüşlerine geçelim.

Anlamacı sosyoloji kuramı Alman felsefe geleneği içerisinde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bu yaklaşımın temel savı, toplumun doğa gibi ele alınamayacağı, çünkü toplumun doğadan farklı olduğu tezine dayanmaktadır. Toplum doğadan farklı olduğuna göre, inceleme yöntemi de doğa yöntemlerinden farklı olacaktır. Bu noktada “anlama” kavramını Homeros’tan sonra ilk kullanan ve bu kuramın ilk oluşturucusu Dilthey olmuştur. Dilthey, açıklayıcı kuramcılarının tam aksine, toplumu doğal olgular gibi değil, insani ürünler alanı olarak görmektedir. Ona göre toplum, olgular dünyası olmayıp bir kültür dünyası olduğu için, kültürel olgular da açıklamanın değil ancak anlamanın konusu olabilirler. Bu noktada Dilthey bireysel olanın nasıl nesnel olarak kavranabileceği ve genellenebileceği sorunuyla karşılaşmaktadır. Dilthey bu sorunu, sosyal bilimlerin amacının tekil ve bir defaya mahsus olayların nesnel bilgisine ulaşmaya indirgeyerek aşmaya çalışır.

“Doğa bilimleri ile tinsel bilimler (ya da toplum ve tarihi içine alan bilimlerin tümü) arasında konu, alan farkı olduğu için yöntemsel açıdan da farklılık olduğunu savunan yeni idealist Wilhelm Dilthey, anlama kavramını Homeros'tan sonra ilk kullanan ve sosyolog Max Weber'i etkileyen kişi olarak konuya ilişkin yazında önde gelen ilk isimdir. O'na göre, toplumsal ve tarihsel alanı, bir zorunluluklar alanı olarak değil, insan iradesinin biçim vereceği bir alan olarak ele almak gerekir. Dilthey'e göre, insani olgulara bir içsel süreç, yani yaşamı doğrudan sezgiyle anlama yoluyla varılabilir. Tinsel dünya, bir olgu dünyası değildir. Bu yüzden de doğal olgular gibi 'açıklamanın' değil, 'anlamanın' konusudur. Ancak yine Dilthey'e göre, tinsel bilimlerde "tekil ve bireysel olanın genel geçer ve nesnel olarak kavranması" en büyük güçlüğü oluşturmaktadır. Fakat bu güçlük O'na göre aşılamaz değildir. Çünkü tarihsel ve

toplumsal bilimlerin amacı, bireysel ve bir defalık oluşumların 'nesnel' bilgisini vermektir. Weber'de de bu yön ağır basmaktadır” (147).

Anlamacı kuramcılar, toplumsal olguları, pozitivist yaklaşımın tam aksi yönde değerlendirmektedirler. Anlamacı kuramcılara göre, pozitivism toplumu doğayla özdeş görerek dolayısıyla da toplumda doğal yasalar benzeri yasalar arayışına girerek en büyük hatayı işlemiştir. Anlamacı kuramcılara göre toplum ve doğa birbirlerinden farklıdır. Doğa olgulardan oluşurken toplum kültürden oluşur. Bu yüzden de toplumda doğa benzeri yasalar aramak yanlıştır.

“Weber’e göre; pozitivistin en büyük yanılgısı; sosyolojiyi, bir kültür gerçekliği olan tarih ve toplumda, doğa bilimsel anlamda yasalar arayan bir bilim olarak temellendirmek istemesi olmuştur” (148).

Dilthey anlamacı kuramı geliştirirken “anlama” ve “yorumlama” kavramlarını ayırarak üzerlerinde önemle durur. Dilthey’e göre toplum, ancak anlama ve yorumlama teknikleriyle anlaşılabilir. Toplumun incelenmesi anlama ve yorumlamayla olur. Dilthey’e göre anlamacılık, doğru anlamamanın ve yorumlamanın bilimsel adıdır.

“ 'Anlama' ve 'yorumlama' arasında ayrım yapan Dilthey'e göre, "duyularımıza dışarıdan verilen göstergeler aracılığıyla içerdekini tanıma sürecine anlamak "verstehen" adı verilir. Aslında anlama çeşitli basamaklarda gerçekleşir ve sanatsal bir süreç halinde, denetlenebilir bir nesnellik katına eriştiğinde ise artık 'yorum'dan söz edilebilir. Nitekim Dilthey'e göre yorum 'yaşamın değişmez bir biçimde saptanmış dışlaştırmalarını sanatlı bir biçimde anlamaktır. Hayati önem taşıyan yapıtların yorumu ile ilgili farklı düşüncelerin savaşından ve yorum sanatının kurallarını temellendirmek için duyulan şiddetli ihtiyaçtan 'hermeneutik' bilimi doğmuştur” (149).

Dilthey’e göre anlamacılık tekil yazın yapıtlarından tarihsel yasalara varma yönteminin genel adıdır. Tarihsellik ve tekilik Dilthey’de merkezi konumdadır. Sosyal bilimi tekil ve tekrarlanamayan olayların bilimi (tarih bilimi) olarak

¹⁴⁷⁾ M.Aytül Kasapoğlu, (1992) Sosyolojide Hermeneutik Uygulamaları. *Felsefe Dünyası Dergisi*, Sayı: 5. Sayfa: 59 – 71 <http://www.tufed.org/1301-0875/05-1992/05-059.pdf> s: 60

¹⁴⁸⁾ Selcen Düzgün, (2007). Sosyolojinin Günümüzdeki Durumu Üzerine. *Sosyoloji Notları*, <http://www.sosyolojinotlari.com/PDF/sosnot2.pdf#page=3> s: 3 – 4

¹⁴⁹⁾ Kasapoğlu, a. g. m s: 60

tanımlamak, doğal olarak bunun yöntemsel sonucu anlamacılığa varacaktır. Dilthey'e göre tarihi anlamak ve yorumlamak, yazın yapıtlarının anlayıcı yöntemle incelenmesi ve yorumlanmasıyla mümkündür. Dilthey'in yazın yapıtlarını kültür bilimlerinin temel malzemesi haline getirmesi anlamacılığın sosyolojideki kullanım alanını sınırlamaktadır. Metinsel analizin sosyal bilimsel yöntem haline getirilmesi anlamacılığı uygulama alanını da son derece kısıtlamaktadır.

“Öte yandan Dilthey, "yorum bilgisi (hermeneutik) bireysel yazın yapıtlarından, genel tarihsel yasalara varma yöntemine verilen addır" diyerek metodolojik birlikten yana olmadığını da açıkça sergilemektedir. O'nu göre, yorumlamada dil önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü dil anlam taşıyıcısıdır. Yazın yapıtların, tinsel bilimler için temel malzeme olduğunu belirtmesiyle Dilthey sosyolojide bir araç olarak hermeneutikğin kullanım alanının sınırlı olabileceğine dair ipuçları da vermiş olmaktadır. Kısaca metinsel analizi başlı başına bir 'yöntem' olarak kabul etme bir zorlamanın ötesinde, faaliyet alanı hayli sınırlı bir araç konumuna da düşmektedir. Aslında bu tür sorgulamalar başkalarıyla ilgili olarak da örneğin Foucault tarafından Derrida'nın metinsel analizi için yapılmıştır”⁽¹⁵⁰⁾.

Anlamacı yaklaşımın diğer önemli bir temsilcisi de Gadamer'dir. Dilthey, anlama ve yorumlama arasında bir ayrım yapıyor ve birincisini ikincisinin koşulu olarak görüyordu. Dilthey ayrıca bilgi oluşturma sürecini özne - nesne ilişkisine göre açıklıyordu. Yani, bilen (özne) ve bilinen (nesne) arasında bir ayrıma gitmek suretiyle özne - nesne arasında ortaya çıkan bir süreç olarak görüyordu. Gadamer ise Dilthey'in bu her iki yaklaşımına da karşı çıkmaktadır. Gadamer, anlama ve yorumlamayı bir bütün olarak nitelendirir. Aynı şekilde bilgi oluşturma sürecinde özne - nesne bütünlüğünü savunur. Gadamer, araştırma yönteminde özne - nesne ve anlama - yorumlama ayrımını ortadan kaldırmasıyla kendi yaklaşımını ontolojik birlik temelinde kurmaktadır.

“ "Anlamadan yorum yapılamaz" diyen Dilthey'in aksine, Gadamer, "anlamak her zaman yorumlamaktır" görüşündedir. Bilindiği üzere Gadamer'in görüşleri üzerinde Heidegger'in etkisi büyüktür ve tartışmaların temelinde özne-nesne ayrımı yapıp yapılmaması konusu yatmaktadır. Köklerini Rene Descartes'tan alan ve 19. yy.hermeneutiğini temsil eden W.Dilthey ve daha sonra Scheiermacher'e göre bilgi, özne - nesne ilişkisinden doğar ve özne (insan), nesne (metin)'in karşısındadır. Oysa

¹⁵⁰⁾ Kasapoğlu, a. g. m s: 61

Gadamer, Heidegger'in de etkisiyle bu geleneksel ya da standart görüş olarak adlandırılan 19. yy. hermeneutiğine karşı çıkar. Heidegger gibi Gadamer'de; "Özne burada nesne orada diye bir şey yoktur. İncelediğimiz nesne bizden ayrı bir şey değildir. Biz zaten insan olarak onun, araştırdığımız şeyin içindeyiz. Bu yüzden sosyal bilimci boş bir tabula gibi sahaya gidip, bilgi toplayıp dönemez. Örneğin Avrupa otomobil sanayiinde çalışan işçileri ve ya Afrika çiftçilerini incelerken, kendi sahip olduğumuz düşünceler ile incelediğimiz kişilerin, toplumun inanç ve düşünceleri birbirleriyle karşılaşır, bir anlamda çarpışır ve anlama olayı meydana gelir. Sonuçta incelediğimiz toplumsal gerçekliği anlamış oluruz"⁽¹⁵¹⁾.

Gadamer'in anlamacı kuramı, ontolojik birlik temelinde şekillenir. Anlamayı yorumlamakla özdeş görmesi ve özne - nesne ayrımını ortadan kaldırarak anlayan ve anlaşılan arasında bir bütünlük sağlaması Gadamer'in kuramının temel özelliğidir. Buna göre, Gadamer'de anlamacılık, metin incelemesinde anlam ve yorum bütünlüğünü sağlamak ve geçmiş zaman ile şimdiki zamanın karşılaşmasında ortaya çıkan gerilimin aşılmasıyla tanımlanmaktadır.

"Gadamer'in üzerinde önemle durduğu temel nokta, "anlamanın, bizim kendi anlama ufukumuzu ya da düşünce dairemizi unutma ve kendimizi o yabancı yapıt veya toplumun yerine koyma meselesi değil, bizimki ile onların düşünce dairesinin, ufkunun birleşmesi veya birbiri içinde erimesidir." İşte hermeneutiğin görevi, bir metni incelerken ortaya çıkan gerilimin farkına varılmasını sağlamaktadır. Çünkü metni okurken geçmiş (metnin yazıldığı, olduğu dönem) ile şimdiki zamanın (okuma anının) karşılaşması söz konusudur. Anlama edimi sırasında ise bu farklı ufuklar bütünleşir. Sonuçta tarihsel ufuk hem yeniden kurulur hem de ortadan kalkar. Böylelikle Gadamer bir kez daha anlama-yorumlama-uygulamanın tek bir işlem olduğunu vurgulamaktadır. O'na göre anlama her zaman yorumlamaktır. Yorum, anlamanın dışlanmış biçiminden başka bir şey değildir"⁽¹⁵²⁾.

Anlamacı sosyoloji kuramının diğer önemli bir temsilcisi de Max Weber'dir. Weber'e göre, sosyolojinin temel amacı sosyal davranışın hem anlaşılması hem de açıklanmasıdır. Weber'e göre, toplumsal eylemi sadece anlamaya çalışmak sakıncalı olabilir, bunun yerine anlamayla birlikte nedensel açıklamalara da başvurulması gerekir. Weber, kuramsal yaklaşımının temeline "anlama"yı koymakla pozitivistlerin salt gözleme dayalı açıklayıcı tavırlarına karşı durmaktadır. Bununla

¹⁵¹⁾ Kasapoğlu, a. g. m s: 63

¹⁵²⁾ Kasapoğlu, a. g. m s: 64

birlikte, anlamaların nedensel açıklamalarla denetlenmesi gerektiğini düşünmesiyle anlamacı kuramcılarla zıt düşer. Bu yönüyle Weber, açıklayıcı kuram ile anlamacı kuram arasında kısmı bir köprü kurmaktadır.

“M. Weber, kendi yaklaşımını "yorumcu" ya da "anlayıcı" sosyoloji olarak adlandırarak, bu iki kavram arasında köklü bir ayrım yerine daha farklı iki olay arasında yaptığı ayrımı vurgulayan bir metodolojik tavır içindedir. Diğer bir ifade ile Weber, yorumlayıcı sosyolojinin amacı, sosyal eylemin anlaşılması ve açıklanmasıdır diyerek esas düşüncesine netlik kazandırmaktadır. O'na göre, sadece anlamaya güvenmek sakıncalıdır; bunu ortadan kaldırmak için, nedensel açıklamalarla denetlemek gerekir. Sonuç olarak Weber, anlama kavramı ile pozitivistlerin yalnızca gözlemi yapılabilecek olaylarla ilgilenme düşüncelerinin karşısında yer almıştır. Ancak "anlama" ile elde edilen sonuçların 'nedensellik' ile denetlenmesi gerektiği düşüncesi ile de idealistlere zıt düşer. Çağdaşları arasında yalnız Weber, pozitivizm ile idealizm arasındaki yarık üzerinde köprü kurmayı denemiştir denilebilir”⁽¹⁵³⁾.

Weber kendi kuramında iki tür anlamayı ayırt eder. Birinci anlama türü davranışın doğrudan ve dolaysız gözlemlenmesi yoluyla oluşan anlamadır. İkinci anlama türü ise, açıklayıcı anlamadır. Bu anlama türünde, sosyal davranış içinde bulunduğu anlam çerçevesi içerisinde ve eylemin güdülerini açısından anlaşılması demektir. Weber için rasyonel anlama türü (ikinci tür) diğer anlama türlerinden daha güçlü ve geçerlidir. Weber'in kuramsal önemi, sosyal bilimlerde gerek “anlamacı” gerekse de “nedensel” açıklamaların olması gerektiğini savunmasıyla kendini göstermektedir.

“M. Weber iki tür anlama arasında ayrım yapar: a) Doğrudan gözlem yoluyla anlama (Actuelles verstehen). Bağırın bir kişinin öfkesinin yüz ifadesinden anlaşılması dolaysız rasyonel bir anlamadır, b) Açıklayıcı veya motivasyonel anlama. (Explanatory or motivational understanding). Bu anlama türünde eylemi, davranışları, yer aldıkları anlam bağıntısı ve güdülerini bakımından kavrama söz konusudur. Aslında Weber, rasyonel anlamının diğer anlama tiplerinden daha emin olduğunu savunmaktadır. (...). M. Weber, toplumsal ya da kültürel bilimlerde açıklamaların hem "nedensel" hem de "anlamsal" açıdan yeterli olması gerekliliğini tartışmasıyla önemi kazanmaktadır”⁽¹⁵⁴⁾.

Anlamacı sosyoloji kuramının üç önemli temsilcisine (Dilthey, Gadamer ve

¹⁵³⁾ Kasapoğlu, a. g. m s: 62

¹⁵⁴⁾ Kasapoğlu, a. g. m s: 62 – 63

Weber) kısaca da olsa değindik. Üç kuramcının ortak yönleri, bazı nüanslar taşımalarına rağmen, sosyal bilimlerin anlayıcı bilimler olduğu ve anlayıcı yöntemlerle çalışmaları gerektiği şeklindedir. Kısaca anlamacılık olarak adlandırılan yöntemin sosyolojide uygulama alanının bulunduğu ancak bu işin yöntemsel bir bilgiye ihtiyacı olduğu görülmektedir. Öte yandan Weber, sosyal araştırmaların öznel çıkış noktalarının olmasına karşın nesnelliklerini koruyabileceklerini belirtir. Diğer bir ifadeyle Weber, sosyal araştırmaların öznel bir hareket noktaları olmasına karşın, ulaşacakları sonuçlar itibariyle nesnelliklerini koruyabileceklerini savunur.

“Hermeneutiğin sosyolojide uygulama alanının bulunduğu, ancak bu işin belirli bir metodolojik formasyon gerektiği anlaşılmıştır. Weber’in toplumsal araştırmaların öznel çıkış noktalarına rağmen, nesnelliklerini koruyabilecekleri görüşü; başka bir deyişle, tarihsel bilimlerde araştırma konusunun oluşturulmasının değerle ilgili (value - relevant) bir seçime dayanmasına rağmen, sonuçta nesnel bilgilere ulaşılabileceği, - bütün tartışma götürür yanlarına rağmen - sosyolojide hala önemli bir yer tutmaktadır”⁽¹⁵⁵⁾.

Anlamacı kuramın kökleri 19. yüzyıla dayanmaktadır. Açıklayıcılığa alternatif olarak ortaya çıkan anlamacı yaklaşım, kendi kuramsal temeline sosyal davranışın anlaşılmasını ve yorumlanmasını yerleştirir. Weber için anlama, sosyolojik bir bilgi aracıdır. Buna göre, önemli olanın bireyin kendi davranışına verdiği anlam ve bu anlamı ortaya çıkaracak derinlemesine analiz tekniklerine başvurmaktır. Anlamacılığın en eleştirilen yanı taşıdığı metodolojik sıkıntılardır. Bu yüzden Köln Sosyal Araştırmalar Enstitüsü Renè König liderliğinde sosyal araştırmaların nicel temelleri oluşturuldu. Bu nicel araştırma teknikleri deney, görüşme, anket ve istatistiksel analiz olarak oluşturuldu.

“Sosyal bilimlerde pozitivistin alternatifi olarak günümüzde rağbet görmeye başlayan anlamacı yaklaşımın kökleri de 19. yüzyıla dayanmaktadır. Weber’in “anlayıcı” sosyolojisi, bu tekniğe önemli bir karşı çıkışın ilk adımı olmuştur. Weber’in sosyolojisinin temelini, insanların davranışlarının objektif anlamlarının, kendi davranışına verdiği subjektif anlamdan farklı olabileceği, dolayısıyla bu subjektif anlamın ortaya çıkarılabilmesi için değişik ve derinlemesine analizlere başvurulması oluşturuyordu. Şu halde bireyi anlamak, ilk yöntemsel adım oluyordu. “Anlama”,

¹⁵⁵⁾ Kasapoğlu, a. g. m s: 68

Weber için ‘eylem tipleri yani ideal tipin oluşturulması yoluyla inşa edilen sosyolojik bilgi aracı’ konumuna yükselmiş oluyordu. Fakat Almanya’da savaş sonrasında sosyoloji alanında metodolojik gerginlikler ortaya çıkınca Köln Sosyal Araştırmalar Enstitüsü, Renè König yönetiminde sosyal araştırmaların nicel temellerini sistemleştirdi ve geliştirdi. Bu araştırmaların temel araçları deney, görüşme, anket ve istatistiksel analiz idi” (156).

Açıklayıcı ve anlamacı yaklaşımların ontolojik ve yöntemsel farklarının dışında taşıdıkları bir fark da bu yaklaşımların araştırma düzlemleriyle ilgilidir. Açıklayıcı yaklaşımlar makro, anlamacı yaklaşımlar mikro konuları incelerler.

“Pozitivist ve holistik sosyolojiler ile anlamacı devamlı yorumsamacı ve aksiyonel yaklaşımlarının bir farklılığı, araştırma düzlemleri ile ilgilidir. İlki toplumu (makro) ikincisi bireyin davranışını (mikro) kendine konu edinir” (157).

Toplumun doğası ve açıklanmasına / anlaşılmasına ilişkin sosyolojinin iki temel kuramını (açıklayıcı ve anlayıcı yaklaşım) kısaca bu şekilde görmüş olduk. Her iki yaklaşımı özetleyecek olursak eğer, kısacası “toplumsal olgular vardır ve bu olgular çeşitli yöntem ve tekniklerle incelenebilirler” şeklinde bir sonuca ulaşabiliriz.

Toplumun açıklanması noktasında önemli bir diğer yaklaşım da eleştirel sosyolojik yaklaşımdır. Bu bölümde son olarak eleştirel yaklaşımın toplumun doğasına ve açıklanmasına dair görüş ve yaklaşımlarına da kısaca değinmekte yarar vardır. Eleştirel sosyolojik yaklaşım, diğer bir ifadeyle Frankfurt Okulu, 1923 yılında Almanya’da özellikle de sosyal bilimlerde toplumsal sorunlara ilişkin görüş ve yaklaşımlarıyla kendilerinden söz ettirmeye başladılar.

“İnsan ve toplum bilimlerinde gerçekleştirilen çalışma ve araştırmalarda ‘eleştirel kuram’ kavramıyla sıklıkla karşılaşmaktadır. Yapısalcılık, post - yapısalcılık, post - modernizm, feminist teori vb. gibi farklı toplum kuramlarınca özellikle toplumsal sorunlarla ilgili yapılan tartışmalarda kullanılmakta olan bu kavram, ilk olarak, 20. yüzyıl Batı Marksizmi tartışmalarında önemli bir yere sahip olan Frankfurt Okulu düşünürleri tarafından dile getirilmiştir. Çekirdek kadrosunda Karl August Wittfogel,

¹⁵⁶⁾ Niyazi Akyüz, Şahin Gürsoy ve İhsan Çapcıoğlu, (2006 – 2009). Sosyolojide Yönteme Giden Yollar Üzerine. *Toplum Bilimleri Dergisi*, (2006 – 2009), Sayı: 1- 6 <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/eng/browse/4540/5044.pdf?show s: 88>

¹⁵⁷⁾ Akpolat, a. g. m s: 65

Franz Borkenau, Henryk Grossmann, Friedrich Pollock, Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, Herbert Marcuse, Otto Kirchheimer, Franz Neuman gibi 20. yüzyılın entelektüel yaşamına yön vermiş olan isimleri barındırmış olan Frankfurt Okulu, 3 Şubat 1923'te, Frankfurt Üniversitesi'ne bağlı olarak *Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü* adıyla kurulmuştur”⁽¹⁵⁸⁾.

Eleştirel sosyal teorinin, toplumun doğası ve açıklanmasına ilişkin olarak kullandıkları temel kavramlardan biri “süreç” kavramıdır. Adorno, süreç kavramını toplumun merkezine koyar. Diğer bir ifadeyle Adorno, toplumu bir süreç olarak görür. Dolayısıyla toplum dinamik / değişken bir olgudur. Buna göre, toplumu bir süreç olarak ele almak, toplumu devamlı değişim halinde olan bir olgu olarak değerlendirmek ve incelemek eleştirel teorinin ana karakteristiğidir.

“Fizikalist ve mantıkçı yaklaşımların eleştirisi, eleştirel toplum kuramı için asıl olanın *süreç* olduğuna işaret etmektedir. Gerçekten de Adorno, *Toplum* başlıklı makalesinin giriş bölümünde toplum için asıl olanın süreç olduğunu belirtir. Mevcut bir toplum hem belirli bir sürecin ürünü hem de onun değişken taşıyıcısıdır. Değişken olduğu için bu süreç, düşünüre göre dinamik bir süreçtir. Ona dinamizmini veren, toplumsalın asla kapanmayacak oluşudur. Bu nedenle, toplumu, sürekli değişen hareket ilkeleri çerçevesinde anlamaya çalışmak; onun hakkında sabit terimlerin vardırılabileceği sonuçlardan çok daha verimli sonuçlar doğurabilir”⁽¹⁵⁹⁾.

Eleştirel yaklaşımın karşı çıktığı en önemli konuların başında toplumu sabit kavramlarla açıklama girişimidir. Eleştirel teoriye göre, toplum sabit olmadığından toplumu sabit kavramlarla açıklamaya çalışmak son derece yanlış ve yanlıdır. Böyle bir tutum, toplumu sabitleştirme amacına hizmet edeceğinden bu, o toplumdaki mevcut çıkar ve güç ilişkilerine hizmet etme tehlikesiyle karşı karşıya bulunacaktır. Dolayısıyla da eleştirel yaklaşım, toplumu sabitleyen açıklamaları dikkate almaz ve onlara karşı çıkar. Eleştirel teoriye göre, toplum daima değişim halindedir ve bu değişim hiçbir zaman bitmeyecektir.

“Toplumsal süreci sabit terimlerle açıklamaya çalışan bir toplum kuramı yanlıdır. Çünkü kullandığı kavramlar toplumsal yapı içindeki güç ilişkilerince üretilmiştir. Bu ilişkiler ışığında açığa çıkarılan kavramları sabitleştirerek onları

¹⁵⁸⁾ Kurtul Gülenç, (2010). Eleştiri, Toplum ve Bilim: Frankfurt Okulu Üzerine Bir İnceleme. *Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı. Ankara s: 22

¹⁵⁹⁾ Gülenç, a. g. e s: 111

toplumsal ilişkilerin açıklanması için kullanmak mevcut toplumsal ilişkilerin ancak sürdürülmesine hizmet eder. Güç ilişkilerini meşrulaştıran bir konumu eleştirel kuram sahiplenmez. Eleştirel kurama göre bu güç ve sömür ilişkileri sürdürülmemeli, aksine toplumsal ilişkiler eleştirilerek dönüşüme uğratılmalıdır. Bu eleştirinin olanağı her zaman vardır. Çünkü toplumsal sürecin ucu kapalı değildir; süreç tamamlanmamıştır, hiçbir zaman da tamamlanmayacaktır”⁽¹⁶⁰⁾.

Eleştirel yaklaşım, toplumu, bireyin incelenmesinde karşılaşılan somut tüm ilişkilerin toplamı olarak görür. Adorno’ya göre toplum kavramı, ne tek başına bireysel bir olgu ne de kendinde bir gerçeklik olarak kavranabilir. Burada hem açıklayıcı hem de anlamacı yaklaşıma bir eleştiri söz konusudur. Eleştirel yaklaşıma göre, toplum olmadan birey, birey olmadan da toplum anlaşılamaz. Buna göre, bireysel bir durumu doğru bir şekilde kavramanın yolu, her bireysel eylemin arkasında toplumsal genel çerçeveyi görmekten geçmektedir. Dolayısıyla her tekil durumu kendi genel çerçevesi içerisinde (toplum) kavramak gerekir. Bunu gerçekleştiremeyen bir yaklaşım toplumsalın etkisini yeterince kavrayamaz. Buna göre, toplumun eleştirel kavranışı, toplumsal sürecin dinamik tüm yönlerini analizin içine katarak sosyal olguların doğrudan gözleminden daha derin sosyal nedenleri görmeyi hedefler. Çünkü Adorno’ya göre toplumsal ilişkiler nedensel güçlere sahip fakat derinlerde olduğu için doğrudan gözlenemeyen mekanizmaları da kapsamaktadır. Bu yaklaşımda eleştirel kuramın hem pozitivist ve anlamacı kuramlar arasında bir sentez girişimini hem de sosyal olayın derindeki çeşitli nedenleri ortaya çıkarmak ve kavramak için olaya eleştirel bir bakışı görmekteyiz. Yani eleştiri ve analiz, bu yaklaşımın temel özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Bireyin analizinde karşılaşılan somut tüm ilişkilerin en genel adıdır toplum. Dolayısıyla toplum kavramı, Adorno’ya göre ne tek başına herhangi bir bireysel olgudan türetilir, ne de diğer taraftan kendinde bir gerçeklik olarak kavranabilir. Toplumsal gerçeklik ancak ve ancak mevcuttaki tüm ilişkilerin değerlendirilmesiyle açıklanabilir. Örneğin, idareci ve çalışanlar arasında yaşanan kimi karakteristik olaylar, sürtüşmeler ya da tartışmalar, bu durumun kendi dışında herhangi bir şeye başvurmaksızın bütünü anlaşılabılır bir gerçeklik değildir. Bunlar daha derin antagonizmaların bulguları olabilir. Bu olgunun somut bir farkındalığına sahip olmadan, neyin gerçekten bütüne ait olduğunu belirlemeden, herhangi bir verili bireysel durumu doğru bir şekilde kavramak olanaksızdır. Demek ki bireysel bir durumu doğru bir

¹⁶⁰⁾ Gülenç, a. g. e s: 111 – 112

şekilde kavramanın olanağı toplumun, her somut sosyal durumun arkasında bir bütün olarak gözüktüğü düşüncesinin kabulüdür. Bu yüzden her tekil durumu kendi bağlantıları içerisinde, kendi bağımlılığını oluşturan bütünlüğü çerçevesinde yakalamak gereklidir. Bunu gerçekleştiremeyen bir bakış açısı, toplumsalın dinamik ve pratik yönlerini yeterince kavrayamaz. Oysa toplumun eleştirel teorisi toplumsal sürecin dinamik ve pratik tüm yönlerini analizinin içine katarak toplumsal olguların aracısız gözleminden daha derin sosyal nedenleri görmeye doğru hareket eder, çünkü toplumsal ilişkiler nedensel güçlere sahip fakat derinlerde olduğu için doğrudan gözlenemeyen mekanizmaları da kapsamaktadır” (161).

Frankfurt Okulu kuramcılarına göre, toplum ve birey ancak karşılıklı bağımlılık ilişkileri çerçevesinde incelenebilir ve anlaşılabilirler. Ne toplum ne de birey kendinde varlık değildir. Bu yüzden tüm sosyal olguları aralarındaki ilişkiler çerçevesinde ele almak gerekir. Bu durumda, birey, toplumsal bir varlık olduğuna göre bireyin toplumsal ilişkiler içerisinde var olduğunu gösterir. Burada birey ve toplum bir bütün olarak ele alınır. Birey ve toplum birbiriyle dışsal değil içsel bir ilişki içerisinde. Bu ilişki diyalektik bir ilişkidir. Toplum bireyi etkilediği gibi, birey de toplumu etkiler. Eleştirel teorinin toplum algısı ve kavrayışı bu şekildedir. Yani, toplumu bir süreç olarak ve birey - toplum nezdinde toplumu diyalektik bir ilişki içerisinde görür.

“Marx’ın izinden giden Frankfurt Okulu düşünürlerine göre de birey ve toplum kendinde varlıklar değildir. Bu kategoriler birbirlerine bağımlıdır ve ancak bu bağımlılık ilişkisi çerçevesinde (birbirleri aracılığıyla) var olmaktadır. Bu nedenle her toplumsal olguyu ilişkileriyle değerlendirmek şarttır. Birey, toplumsal bir varlıktır. Onun toplumsal bir varlık olması toplumsal ilişkiler içinde olması demektir. Dolayısıyla o, hem tek olan hem de tümel olandır. Tümel; kendisini bireyin tikel görüntüsünde ilişkiler aracılığıyla açmaktadır. Bu açılım, birey-toplum arasındaki ilişkinin dışsal bir şekilde değerlendirilmemesi gerektiği düşüncesini içinde barındırmaktadır. Çünkü tümel olan aynı zamanda tikel olandır. Tümel ve tikel birbirleri dışında olan ve birbirlerini tamamıyla ‘dışarıdan’ etkileyen ‘şeyler’ değil, birbirleriyle iç içe geçmiş ve birbirlerini ‘içeriden’ dönüştürebilen kategorilerdir. Tikeli tikel yapan tümel, tümeli tümel yapan tikeldir. İkisi arasında karşıt değil, diyalektik bir ilişki vardır. Yani, en genel çerçevede ifade edecek olursak birey ve toplum arasındaki ilişki dışsal değil içsel bir ilişkidir. Bu nedenle birey ve toplum analizi içsel ilişkiler bağlamında ele alınmalıdır. Jorge Larraín’in yapı ve özne ilişkisinin açılımına dair söylemi belirttiğimiz

¹⁶¹⁾ Gülenç, a. g. e s: 113 – 114

noktayı aydınlatmaktadır. Yapıyı ön plana iten toplum kuramları “insanları tarihin gerçek aktörleri olarak değil, fakat daha ziyade kontrol edemedikleri güçlerin ve aktivitelerin taşıyıcıları olarak” kavarken, diğer uçta yer alan özne - merkezli eylem teorileri ise “insanları tarihin aktörleri olarak kavramakta ancak onların eylemlerinin belirlenmiş olmasına gerekli önemi vermemektedir.” Bir yanda sadece bireyin kurucu özelliğine yapılan vurgu, diğer yanda sadece yapının birey üzerindeki etkisine yapılan vurgu. İki vurguda da eksik olan nokta özne ve yapı ilişkisinin diyalektik gerilimli birlikteliğidir. Gözden kaçırılan bu nokta önemlidir. Çünkü bu noktanın unutulmuş, insanın hem tarih yapan hem de tarihsel olarak koşullandırılan bir varlık olduğu düşüncesinin reddi anlamına gelmektedir. Oysa insan hem tarihi ve toplumu yeniden şekillendirmekte hem de varlık olarak bilinci, içinde yaşadığı zamanın toplumsal koşulları tarafından üretilmektedir. Kurulması gereken bu karşılıklı ilişki Eleştirel Gerçekçi akımın temsilcisi Roy Bhaskar tarafından da ısrarla vurgulanmaktadır: “Bundan böyle bireylerin (toplumu) yarattığını söylemek doğru değildir. Daha doğru olan, bireylerin toplumu yeniden ürettiği ya da dönüştürdüğüdür”⁽¹⁶²⁾.

Toplumu dinamik bir süreç ve birbirlerine bağımlı bireylerden oluşan bir yapı olarak gören bu yaklaşım, toplumun incelenmesini de bütüncül bir bakış açısıyla yapılması gerektiğini savunacaktır. Bu yaklaşıma göre, toplumsal bir inceleme bütüncül bir yöntemle yapılmalıdır.

“Toplumsal ucu açık bir süreç olarak ele alınması onu sadece dinamik bir kategori yapmakla kalmaz, aynı zamanda kendisinin işlevsel ve pratik bir kategori olarak algılanmasını da sağlar. Onun pratik bir kategori olarak algılanması toplumsal yapı içinde yer alan tüm ilişkilerin birlikte ve bütüncül bir incelemesini gerektirmektedir. Bunun nedeni, toplum gibi bir bütünlükte her bireyin diğer bireylere bağımlı olduğu düşüncesidir”⁽¹⁶³⁾.

Toplumsal olgulara ve ilişkilere dair yaklaşımlarıyla kendini gösteren eleştirel yaklaşıma göre, toplum, bireylerin dışında kendinde bir gerçeklik değildir. Toplum karmaşık bir süreçtir. Bu yaklaşıma göre, toplumdaki bu karmaşık süreçler pozitivist bir yaklaşımla ele alınamaz. Adorno, pozitivistin temel kavramları olan toplumsal norm, kurum, düzen vb. olguları kabul eder ancak insanların bu toplumsal unsurlara tepki verebileceğini de ekler. Eleştirel yaklaşım, yapı ve eylem arasındaki diyalektik ilişkiyi kabul eder. Giddens’in anlamacı ve pozitivist yaklaşımları

¹⁶²⁾ Gülenç, a. g. m s: 118 – 119

¹⁶³⁾ Gülenç, a. g. m s: 111- 112

yöntemsel açıdan birleştiren kuramına paralel bir şekilde, eleştirel teori de toplum ve birey arasında karşılıklı ilişkiyi sentezlemeye çalışır. Yani, toplum bireyi etkilediği gibi birey de geri dönüşlü olarak toplumu etkiler. Hatta bu yaklaşımda insan eylemi olarak bireye daha fazla vurgunun olduğunu söyleyebiliriz. Kısacası toplumu dinamik bir süreç olarak görmek ve buna göre incelemek gerekir.

“Eleştirel toplum teorisi, toplumu bireylerden tamamıyla bağımsız kendinde bir varlık, bireylerin dışında bir gerçeklik olarak görmemektedir. Toplum bir süreçtir. Bu süreç karmaşıktır. Toplum, oluşumların ve etkileşimlerin yoğun olarak yaşandığı, karmaşık ilişkilerin, işleyişlerin, belirlemelerin ve yapıların yer aldığı bir süreçtir. Bu sürecin işleyişi doğalcı bir yaklaşımla açıklanamaz ve anlaşılamaz. Çünkü toplum, tek tek kişileri çepeçevre kuşatan, onların hareket alanlarını yok sayan ve her birey için kader olan bir dış gerçeklik değildir. Adorno, “toplumsal kurumların, normların ve düzenliliklerin potansiyel baskılarını kabul etmekle beraber buna rağmen toplumsal olarak sevk ve idare edilmiş ve biçimlenmiş insanların yine de toplumsal öğelere tepkide bulunabileceğini iddia eder.” Bu da, aslında, deneyimler ve ilişkilerle yaratılan olguların toplumsal olgular olarak görülmeleri ve toplumsal olarak üretilmiş olan olguların toplumsal olarak değiştirilebilir özellikte olduğunu kabul etmek gerektiğini söylemektir. Toplum, bireyler için bir kader ve onlara dışsal olarak konumlanmış doğal bir ‘şey’ değildir. Aksine, toplumsal olgular insanların irade ve tasarımlarının ürünüdür. ‘Toplum’ tasarımılanmış bir öznedir, gerçekliği kendinde değil, onu tasarlayarak var edenlerde yatar. Bu nedenle toplumsal gerçeklik bitmiş ve tamamlanmış bir ‘şey’ olarak değil, ucu açık bir oluşum süreci halinde ele alınmalı ve değerlendirilmelidir. Bu da toplumu statik değil dinamik ve pratik bir kategori olarak varsaymayı gerektirir” (164).

Genel bir çerçeve çizecek olursak, toplum; genel kuralları ve normları olan (açıklayıcı yaklaşım), insanların duyuş, düşünüş ve eylemleriyle şekillenen (anlamacı yaklaşım) ve süreç içerisinde kurulan ve değişen (eleştirel yaklaşım) sosyal yapı ve ilişkilerden meydana gelen bir olgudur, şeklinde tanımlamamız mümkündür.

Toplumu bu şekilde ele alıp kavradıktan sonra bu temel yaklaşımlar ışığında planlı toplumsal müdahalelerin (sosyal politika / proje) sosyolojik imkân ve koşulları arasındaki ilişkiyi ve yine bu yaklaşımlar çerçevesinde sosyal politika ve projelerin değerlendirmesini yapmaya çalışalım.

¹⁶⁴⁾ Gülenç, a. g. m s: 121- 122

Şimdi de günümüzde toplumsal sorunların çözümlenmesine ve iyileştirilmesine yönelik olarak geliştirilen sosyal politika ve projelerin yapı ve uygulamalarına ilişkin çalışmaları açıklayıcı / anlayıcı sosyolojik yaklaşım ile eleştirel sosyolojik yaklaşım ekseninde incelemek istiyorum. Bu kısımda ilk olarak açıklayıcı ve anlayıcı sosyolojik yaklaşımları bir arada değerlendirerek, bu bağlamda sosyal politika ve projeleri irdelleyeceğiz. İkinci kısımda ise eleştirel yaklaşım ile sosyal politika ve projeler arasındaki ilişkiyi çözümlemeye çalışacağız.

1.1. AÇIKLAYICI / ANLAYICI SOSYOLOJİ VE SOSYAL POLİTİKA / PROJE KAVRAMI

Öncelikle toplumsal problemlerin çözülmesine yönelik olarak geliştirilecek sosyal politika ve projelerin ilk dikkate almaları gereken husus, toplum dediğimiz olgunun kendine has kurallarının olduğu ve insani eylemlerle oluşan yapılardan kurulu bir olgu olduğu gerçeğini göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Başka bir ifadeyle toplum herkesin kolaylıkla müdahale edebileceği bir alan / olgu değildir. Toplum kendine has yapı ve dinamikleri olan bir olgudur. Bu bağlamda, toplumun ve bireyin oluşumunun, dinamiklerinin, bireylerin birbirleriyle ilişkilerinin pozitif bilgisine sahip olmak, toplumsal hayatı ve sorunları daha kontrol edilebilir ve bunlara yön verilebilir bir duruma getirebilir. Bir analogi yapmak gerekirse, tıpkı doğayı kontrol etmek ve onu dönüştürmek için doğal yasaları bilmek gerektiği gibi toplumu kontrol etmek ve onu dönüştürmek için de (imkân dâhilinde) pozitif toplumsal normları ve kuralları bilmek gerekmektedir. Buna göre, açıklayıcı / anlayıcı sosyolojik yaklaşım, toplumu ve bireyi bir arada sosyolojik incelemenin konusu haline getirdiğinden ve toplum / bireye ilişkin belirli pozitif kuralların varlığını kabul ettiğinden, bu yaklaşım teorik ve pratik olarak sosyal politika ve projelere imkân tanımaktadır diyebiliriz.

Comte'a göre, toplumsal olguda var olan yasalar ve kurallar, topluma insan müdahalesini sınırlamaktadır. Siyaset ve ya başka kurumların topluma sınırsız müdahaleleri sosyolojik kurallar tarafından sınırlanmaktadır. Buna göre, topluma insan müdahalesi mümkün ancak sınırsız değildir. Bu yaklaşım açısından

bakıldığında topluma müdahalenin de mümkün ancak sınırsız ve gelişigüzel olamayacağını söyleyebiliriz.

“Comte sosyolojik kanunlar ile topluma insan müdahalesi arasında zıddiyet olmadığını söyler. Amacı sadece insan müdahalesine sınır koymaktır. İnsan ve siyasi otorite toplumun kanunlarını değiştiremez sadece nicel olarak etki yapabilir”⁽¹⁶⁵⁾.

Pozitivist sosyoloji yaklaşımını benimseyen kuramcılar için bilim, doğru bilgi veren bir etkinliktir. 19. yy döneminin içinde bulunduğu toplumsal sorunlar ve anarşi durumu, dönemin entelektüel ve politikacılarını sağlıklı ve düzenli bir toplum kurmanın arayışına itmiştir. Bunun temelini de toplumsallığa ilişkin bilimsel bilginin sağlayabileceği inancı yer edinmiştir. Bu noktada sosyoloji ortaya çıkmakta ve toplumsal sorunların çözümü ve hatta toplumsal gelişmenin sağlanması için sosyoloji, bilimler arenasındaki yerini alacaktır. Bu yaklaşıma göre, toplumsal sorunları çözecek ve toplumu geliştirecek sosyal politikalar / projeler bilimsel bilgiler ışığında mümkün ve gerekli hale gelmektedir. Yani, bu bağlamda sosyolojik bilgi toplumsal gelişme ve sorun çözmede kullanılabilir ve kullanılmalıdır da diyebiliriz.

“S. Simon, Comte ve pozitivistler için bilim, kesin bilgi veren bir faaliyettir. O dönemde toplumsal ortamdaki savaş ve anarşi durumu, bilim adamlarının entelektüel, ahlaki ve sosyal hayata yeni bir temel aramasını teşvik etmiştir. Bu temel, bilimin metot ve bulguları ile sağlanacaktır. Sosyoloji ise bu yeni düzen içinde zirvedeki yerini alacaktır. Bu anlayışa göre pozitif toplumdaki problemler, bilimsel hesaplamalarla çözülebilir; inançlar ve politik düşünceler bilimle uyuşabilir ve böylece toplumda bir düzen ve ilerleme sağlanabilirdi”⁽¹⁶⁶⁾.

Pozitivist kuramcılarının temel düşüncelerinin kalkış noktası, doğadaki kanunlar ve doğa bilimleridir. Buna göre, doğada belirli kanunlar vardır ve bu kanunları araştıran ve bulmaya çalışan doğa bilimleri vardır. Pozitivistler doğadaki bu yasaları ve doğa bilim sistemini aynen topluma da uyarlamak istemektedirler. Comte’a göre, toplumda da benzer kanunlar vardır ve sosyolojinin görevi de bu sosyal kanunları bulmaktır. Sosyolojinin bulacağı bu toplumsal yasalar ancak akıl ve

¹⁶⁵⁾ Akpolat, a. g. m s: 63

¹⁶⁶⁾ Akyüz, Gürsoy ve Çapcıoğlu, a. g. m s: 82

gözlem ile elde edilebilir. Bu noktada, sosyolojik pozitivizm, toplumsal gelişmenin, düzenin ve ilerlemenin bilimsel arka planını temsil etmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında sosyal politika ve projelerin sağlıklı ve başarılı olabilmesi akıl ve gözleme dayanan sosyolojik bilginin varlığına ve bu bilginin kullanılmasına bağlı olarak görülecektir. Sosyoloji, toplumsal olguların bilimsel bilgisi olduğuna göre, sosyal politika ve projeler de sosyolojik bilgiye dayanmak zorundadırlar. Ancak bu yolla başarılı toplumsal gelişme ve ilerleme sağlanabilecektir.

“Pozitivistlere göre doğada içkin olan evrensel yasaların benzeri toplumsal doğada da bulunmaktadır. Doğa bilimcilerinin doğada buldukları evrensel yasalar, toplumsal alanda da geçerlidir. Bu nedenle sosyoloji, doğa bilimlerinin bu kanunlarını toplumsal dünyada izleyip bulmalı ve doğa bilimlerinin yöntemini sosyal alanlarda kullanmalıdır. Comte göre sosyolojinin temel amacı, sosyal olayları düzenleyen bu yasaları keşfedip bulmaktır. Ancak, olguların dayandığı doğadaki bu yasalar, akıl ve gözlem ile keşfedilebilir. Böylece, insanlığın geçmişten geleceğe doğru yaşadığı gelişimi açıklayan toplumun bilimi de yaratılmış olacaktır. Hatta sosyoloji biliminin, pozitif bilgi aracılığıyla toplumsal kanunları keşfettiği; toplumsal ilerlemeyi sağladığı ve toplumsal birliğe katkıda bulunduğu düşünülür. Sosyolojinin dünyasında pozitivizm; modern paradigmanın ilerleme, bilim, bütünleşme, düzen, toplumsal yasalar, sekülerleşme gibi kavramsal birikimlerine vurguda bulunur”⁽¹⁶⁷⁾.

Açıklayıcı kuramcılar, bilimsel bilgilerin temel özelliklerine ilişkin olarak bazı kriterler ileri sürerler. Söz gelimi Comte, herhangi bir önermenin bilimsel sayılabilmesi için o önermenin sınanabilir olması gerektiğini belirtir. Demek ki pozitif bilimsel önermeler, doğaya ve topluma ilişkin sınanabilir önermelerdir. Bu şekilde sınanabilir önermelerin bilimsel doğrulukları kabul edilir. Bu bilimsel önermeler ışığında toplum açıklanabilir ve analiz edilebilir.

“Comte, bilimsel önermenin bilimsel olmayan önermeden, kesinlik ve hatadan uzaklık sayesinde değil, sınanabilirlik açısından ayrılabilirliğini ileri sürer. Görülüyor ki bilimsel önermeler, doğa veya toplum hakkında genel iddialarda bulunan ve empirik kontrole açık olan önermelerdir. Böylece sınanabilir ve kestirilebilir sonuçlara sahip olan önermelerin doğruluğu bilimsel olarak kabul edilir. Üstelik bu kestirimler sadece

¹⁶⁷⁾ Ergun Yıldırım, (2004), Türk Sosyolojisinde Pozitivizm: Bilginin Sosyolojik Tasarımı (1908 – 1945). *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 7 / 1, http://uvf.ulakbim.gov.tr/uvf/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CT SOS%2CTHUK&c=google&ano=44182_cfc7ab6135fd2343e660057dd00f7ba4 s: 109 – 110

gelecek hakkında olmaz. Geçmiş ve günümüzdeki olaylar da kestirimleri sınamak için kullanılabilir. Çünkü kestirimler, sadece bilinenden bilinmeyene bir sıçramadır. Sonuçta Comte’a göre anlamlı önermeler, kontrol edilebilen, sınanabilen ve reddedilmesi mümkün olan önermelerdir” (168).

Toplumsal açıklamayı ve buna bağlı olarak toplumsal dönüştürme mekanizmalarını mümkün gören pozitif bilimsel epistemolojinin temel varsayımları şunlardır: Toplum bir dış gerçeklik olarak vardır. Bu dış gerçeklik bilinebilir ve bu bilgi nesneldir. Son olarak da toplumsal olguların bilimsel bilgisine doğa bilimsel yöntemlerle ulaşılabilir.

“Pozitivist Epistemoloji, öncelikle şu ontolojik sayıtlıya dayanır:

“Benim dışımda bir gerçeklik mevcuttur”. Bu temel sayıtlı üzerine diğer sayıtlılar kurgulanır:

— Bu dış gerçekliği duyularım ile bilebilirim.

— Duyularım ile elde ettiğim bu bilgi nesneldir.

— Sosyal bilimlerin bu nesnel konuları, doğa bilimleri metodolojisi kullanılarak incelenebilir” (169).

Açıklayıcı sosyolojinin önemli temsilcilerinden olan Durkheim da sosyolojinin araştırma konusunun nesneler gibi incelenmesini savunur. Durkheim bu çabasının amacını, toplumu kendine has kuralları olduğu gerçeğini reddeden insanlardan kurtarmak olduğunu söyler. Durkheim’a göre toplumun insanlar üzerinde sınırlayıcı gücü ve etkisi olmazsa, insanların tutkularının sınırlanamayacağını ve insani tutkuların sonu gelmez isteklerinin kendini açığa vuracağını, öyle bir durumda da insan hayatının bir karmaşa halini alacağını ve tehlikeye girebileceğini savunur. Durkheim’a göre toplum, burada bir normdur, düzendir, kuraldır.

“Durkheim, sosyolojinin araştırma konusunun nesneler gibi ele alınması konusundaki tüm çabasının, toplumu, toplumsal nesnelerin kendine özgü doğası olduğu gerçeğini reddeden, insandan kurtarmak, olduğunu beyan eder. Ona göre, akıl nesnel gerçeklikle sınırlanmaz ise, sınırsız tutkusu ile gerçekliği kendi isteğine uygun kurabileceğine inanır” (170).

¹⁶⁸⁾ Akyüz, Gürsoy ve Çapcıoğlu, a. g. m s: 82

¹⁶⁹⁾ Akyüz, Gürsoy ve Çapcıoğlu, a. g. m s: 82

¹⁷⁰⁾ Akpolat, a. g. m s: 68

Durkheim için empirik araştırmalar sosyolojinin bilim kimliği ve bilimselliğinin gelişmesi açısından bk önem taşımaktadırlar. Sosyoloji için felsefeden bağımsız olmanın koşulu, empirik araştırmalardan geçer. Durkheim’a göre, önemli bir zaman zarfında sosyologlar empirik araştırmalardan uzak kalmış, onun yerine toplumsal dünyayı felsefi ve soyut düzeyde açıklamaya çalışmışlardır. Bu durum, sosyolojinin felsefeyle ilgisini güçlendirmekten başka bir işe yaramadı. Oysa Durkheim’a göre, yapılması gerekenin sosyolojinin çalışma alanını toplumsal olgularla sınırlamaktır. Bu noktada sosyoloji felsefeden ayrılacak ve toplumsal olgulara pozitif bir yaklaşımla odaklanacaktır. Durkheim toplumsal olguların salt zihinsel etkinliklerle kavranamayacağını da ekler.

“Durkheim, sosyolojinin felsefeden bağımsızlığını kazanabilmek için empirik araştırmaya yönelmesi gerektiğini ileri sürer. Ona göre, bugüne kadar sosyolog olduğunu düşünenler empirik araştırma yapmaktan ziyade, toplumsal dünyayı felsefi ve soyut düzeyde açıklamaya çalışmışlardır. Eğer sosyoloji bu yönde ilerlemeye devam edecekse bir felsefe branşı olmaktan öteye gidemeyecektir. Durkheim, felsefeden bağımsızlığını kazanmasına yardımcı olmak ve ona bağımsız bir kimlik kazandırmak için sosyolojinin ilgi alanını toplumsal olguların araştırılmasıyla sınırlar. Toplumsal olgu kavramı birkaç bileşenden oluşur ancak sosyolojiyi felsefeden ayırmada temel önemde olan, toplumsal olguların şeyler olarak kabul edilmesi gerektiği fikridir. Durkheim, düşüncelerin felsefi olarak bilinebileceklerine ancak, şeylerin ‘salt zihinsel etkinliklerle kavranamayacağı’na inanır”⁽¹⁷¹⁾.

Giddens da sosyal olguların nesneler gibi ele alınması gerektiği görüşünü destekler. Ancak Giddens, insan ile onun üretimi (toplum) olan nesnesi arasına yabancılaşmanın konmasını eleştirir. Comte ve Durkheim, hatalı olarak, sosyal olanı olup bitmiş olarak gördüklerinden nesneleri ile kendi aralarına bir yabancılaşma koyabilmektedirler. Giddens ise, bu hatayı görerek, araştırmacı ile toplum arasında bir yabancılaşma ve ya şeyleştirme ilişkisini kabul etmez. Giddens, sosyal olanı hem toplum hem de birey (insan) olarak değerlendirir. Giddens, Marx’ın bu konuda yaptığı açıklamayı izler. Marx’a göre, insan eyleminde özgürdür, ancak toplumun ve tarihin izin verdiği ereve içerisinde kalmak koşuluyla.

¹⁷¹⁾ Bekir Balkız, (2007). Türkiye’de Sosyoloji Ders / El Kitaplarında Sosyoloji ve Felsefe Tasavvuru. *Sosyoloji Dergisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını. Sayı: 17. <http://sosyoloji.ege.edu.tr/sosyolojidergisi/Sayi%2017.pdf> s: 42 – 43

“Giddens, görüleceği gibi, sosyal olanın nesne olarak ele alınmasına değil insan ile onun üretimi olan nesnesi arasına yabancılaşma koyan şeyleştirmeyi eleştirmektedir. Comte ve Durkheim, sosyal olanı kollektif ve tarihsel bir süreçte olup - bitmiş olarak ele aldıkları için insan ve nesnesi arasına şeyleştirme mesafesi koymaktadırlar. Giddens ise holistik ve aksiyonelleri sentezleme kaygısı ile bu şeyleştirme hatasını eleştirir. Sosyal olanın bir yanı toplumun elindeki iken diğer yanı insanın elindedir. Yeri gelmişken anlaşılabileceği üzere Giddens’in kuramının (sentez ve bir meta - teori olarak), mantığı Marks’ın erken dönem kavram ve yazılarıdır. Ki, bu dönemde Marks henüz insanı tamamen silmemiş onun yaratıcı etkisi ile yapının ya da tarihin kısmen yapılandırılacağını düşünmektedir: ‘İnsan tarihi yapar ancak tarihsel koşullar el verdiğince’”⁽¹⁷²⁾.

Bu perspektiften bakıldığında, toplumsal sorunların çözümüne yönelik geliştirilecek olan sosyal politika ve ya projelerin, çalışmaya konu toplumsal kitlenin içinde bulunduğu sosyal yapının (eylem çerçevesi) ve insanların bu politika / projeyi sahiplenme ve ona katılım düzeyinin (insani eylem faktörü) göz önünde bulundurulması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, herhangi bir sosyal politika ve ya projenin başarısı, bu politika / projenin içinde olduğu toplumsal yapıyı dikkate alması ve toplumun da söz konusu politika ve projeyi sahiplenmesi gerektiği sonucuna ulaşabiliriz.

Sosyal politika ve projelere temel oluşturacak olan betimleyici sosyolojik araştırmaların, nedenselci açıklamalarla desteklenerek tamamlanması gerektiğini belirten Giddens, sosyal araştırmaların iki aşamadan geçmeleri gerektiğini savunur. İlk aşamada sosyal araştırma konusunun pozitif betimlemesi yapılırken, ikinci aşamada araştırmanın neden yapıldığı üzerinde durulur. Böylece gerçekleştirilen sosyal araştırmalar, uygulanabilir sosyolojik bilgiyi sağlamış olurlar.

“Giddens pozitivistizmin betimlemesi ile realizmin nedenselci açıklamasını birleştirerek, bir eylem araştırmasının iki düzlemde yapılabileceğini söyler. Önce ne yapıldığı betimlenir sonra neden yapıldığı açıklanır. Böylece sosyolojik araştırmalarda pozitivist betimsel çalışmaların bir ön çalışma ile başlayarak realist bir soruşturma ile tamamlanması gereği bildirilir ki, bu iki aşamalı çalışmalar daha çok günümüzde tavsiye edilmektedir”⁽¹⁷³⁾.

¹⁷²⁾ Akpolat, a. g. m s: 68 – 69

¹⁷³⁾ Akpolat, a. g. m s: 79

Açıklayıcı ve anlayıcı sosyoloji yaklaşımına göre sosyolojik araştırmalarda dikkat edilmesi gereken bazı önemli hususlar vardır. Bunlardan biri, araştırmacı ile araştırmaya konu toplumsal kitle arasında anlayıcı bir bağın kurulmasının gerekliliğidir. Çünkü araştırmacı içinde yer aldığı kültürel daireyi, araştırdığı kitlenin kültürel daireleriyle ilişkiye sokar. Bu, anlayıcı daire içerisinde araştırma yapmak anlamına gelir. Bu noktada Gadamer'in izinden giden Giddens, insanların oluşturduğu toplumsallığı anlamak için araştırmacının anlayıcı daire içerisinde çalışması gerektiğini ifade eder. Toplumsal gerçekliğin kuruluşunun anlayıcı daire içerisinde anlaşılması ve açıklanması daha doğru bir yol olarak diğer sosyoloji anlayışlarınca da dile getirilmektedir. Bu noktadan sosyal politika ve projelere baktığımızda, toplumsal gelişmenin ve kalkınmanın sağlanmasına yönelik oluşturulacak olan sosyal politika ve projelerin, çalışmaya konu hedef kitlenin kültürel yapısının ve değerlerinin de doğru bir şekilde incelenmesi, bilinmesi ve söz konusu çalışmanın o kültürel ortamda kabul edilmesinin sağlanmasının gerekli olduğunu söyleyebiliriz. Başka bir ifadeyle herhangi bir sosyal politika ve ya projenin uygulanacağı toplumsal kitlenin kültürel yapısının da dikkate alınması ve çalışmanın o kültürle çatışmaması gerektiğini rahatlıkla ifade edebiliriz. Zaten anlayıcı dairesel inceleme yöntemine de toplumsal kültürün (değerlerin) anlaşılmasını sağlamak için başvurulmaktadır.

“Giddens’a göre, araştırmacı anlamaya çalıştığı kültür ile kendi kültürünü diyaloga sokar. Yani sosyal araştırmacı bir nevi hermeneutik daire ile çalışır. Gadamer gibi, anlamayı bir yöntem değil bir ontolojik kurucu süreç gibi algılayan Giddens’ın, insanların birbirini anlayarak oluşturduğu toplumsallığı kavramak için de araştırmacıya hermeneutik daire ile çalışmasını tavsiye ettiği görülmektedir. Toplumsal gerçekliğin kuruluş biçimi ile onu araştırma süreci arasında paralelliğin kurulması, diğer sosyoloji anlayışlarının da temel düsturudur”⁽¹⁷⁴⁾.

Buraya kadar açıklayıcı ve anlayıcı sosyoloji kuramları ile sosyal politika ve projeler arasında bir bağlantı kurmaya ve politika ve projeleri bu iki yaklaşım açısından analiz etmeye çalıştık. Şimdi de bu kısımda sosyal bilimlerin toplumsal araştırmalarda kullandıkları yöntemlerin önemi ve çeşitleri üzerinde kısaca durmak istiyorum. Bilindiği gibi bilimsel bir araştırma ve ya çalışma bilimsel yöntem ve

¹⁷⁴⁾ Akpolat, a. g. m s: 83

teknikleri zorunlu kılmaktadır. Ancak bu sayede toplumsal / nesnel bilgiye ulaşılabilir ve bu bilgiler ışığında sağlıklı sosyal proje ve politika geliştirilebilir. Nitekim açıklayıcı / anlayıcı sosyoloji kuramları açısından da sosyal bilimsel araştırma yöntem ve teknikleri büyük önem taşımaktadır.

Sosyal bilimlerin bilimsellik vasıflarının temel dayanağı, bunların pozitif yöntemlere dayanıyor olmalarıdır. Bunun için de doğa bilimlerinin sosyal bilimler üzerinde önemli ölçüde ağırlıkları olmuştur. Pozitif / nesnel yöntemlere dayanmayan bir etkinliğin bilim olarak adlandırılması zaten mümkün değildir. Sosyal bilimler de bilimsellik iddiasında bulunacaklarsa eğer, doğa bilimi ve ya benzeri nesnel yöntemlere dayanması gerekmektedir. Nitekim 1920’li yıllarda Viyana’da bir araya gelen bir grup felsefeci (Viyana Okulu) olguların bilimsel kavranışının empirik ve pozitivist bir yaklaşımı gerekli kıldığını savunmaktadırlar. Bir yandan pozitif sosyal bilimlerin temellerinin empirik ve nesnel olarak atılması bir yandan da dönemim toplumsal sorunlarına çözüm arayışlarının ortaya çıkardığı ihtiyaç sosyolojinin gelişmesini hızlandırmıştır. 19. yy Avrupası’nda sosyoloji, toplumsal olayları bilimsel açıdan inceleyen, neden - sonuç ilişkileri çerçevesinde ele alan ve toplumsal gelişmeyi sağlayıcı bir rol alarak bilimler arasındaki yerini almıştır.

“Doğa bilimlerinin, sosyal bilimler üzerinde büyük bir ağırlığı olmuştur. Bugün bu yaklaşımın varsayımlarından kuşku duyulsa bile, sosyal bilimler üzerine yapılacak bir inceleme, onunla başlamak durumundadır. Bu yaklaşım, sosyal bilimlerin bilimsel karakterini sık sık vurgulamakta ve bilimsel kanunların çatısı altında incelenemeyen her şeyi dışarıda bırakmaktadır. Ampirist bakış açısına sahip olan ve 1920 - 1930’larda Viyana’da bir araya gelen felsefeci grubu, dünyanın bilimsel kavranışının, ancak ampirist ve pozitivist yaklaşımla mümkün olacağını savunuyordu. 19. yüzyıl ortalarından itibaren bir taraftan pozitif bilimlerin gelişmesiyle sosyolojinin doğması için gerekli şartlar ortaya çıkmış, diğer taraftan Avrupa’da karşılaşılan sosyal problemler, böyle bir bilime pratik olarak ihtiyaç duyulmasına yol açmıştır. 19. yüzyıl Avrupa’daki Sanayi devrimiyle birlikte gelen yapısal dönüşümlerin ve dolayısıyla toplumsal sorunların açık seçik ortaya çıktığı bir dönemdir. Bu dönemde sosyoloji, “toplumsal olayları bilimsel yöntemle inceleyen, olaylara yön veren yasaları bularak, bu yasalar çerçevesinde toplumu düzenlemek amacıyla bağımsız bir bilim olarak kurulmuş ve bilimler sınıflamasındaki yerini almıştır”⁽¹⁷⁵⁾.

¹⁷⁵⁾ Akyüz, Gürsoy ve Çapcıoğlu, a. g. m s: 81

Sosyal bilimlerde yapılan araştırmaların önemi gün geçtikçe daha da iyi anlaşılmaktadır. Araştırma, temel bilimsel bir faaliyet ve bilgi üretme çabasıdır. Araştırmalar vasıtasıyla, araştırılan konular aydınlanmakta, sosyal bilimler gelişmekte ve toplumsal ilerleme sağlanabilmektedir. Sosyal araştırmalar alanda yapılır, elde edilen veriler analiz edilir ve nihayet yorumlanarak değerlendirilir. Sosyal araştırmaların eksik ve ya yetersiz kalması toplumsal ilerlemeyi de olumsuz etkilemektedir. Bu yüzden sosyal bilimlerde ve sosyolojide araştırmaların daha fazla yapılması, sosyolojik bilimsel faaliyetlere katkı sunacağı gibi toplumsal gelişmeye de katkı sağlayacaktır.

“Araştırma, bir bilgi üretme işidir. Bugünkü teknik kalkınmanın, bilimsel ve teknolojik gelişmenin araştırma ve araştırmacıya borçlu olduğu bilinen bir gerçektir. Araştırma sayesinde yeni bilgiler kazanılmakta, bilim gelişmekte, gelişen bilim ve teknik sayesinde de araştırma yöntem ve araçları güçlenmektedir. Araştırma sürecinde olayların incelenmesi, bilgilerin toplanması zorunludur. Fakat araştırmacı, gözlemlerini ve topladığı bilgileri yeniden organize eder, analiz ve senteze tabi tutar, yorumlar; değerlendirir ve anlamlı bilgiler bütünü haline getirir. Bu çok karmaşık bir faaliyettir. Araştırmaya ilgisiz kalmak, özellikle günümüz dünyasında toplumun bilgide, teknolojiye geri kalmaya mahkûm olması demektir. Çağın gerisinde kalmış bir toplum ise, 21. Yüzyılın dünyasının ancak kenar mahallesinde yaşamaya mahkûm olması demektir”⁽¹⁷⁶⁾.

Bilimsel araştırma faaliyetleri genelde iki kısımda değerlendirilir. “Temel” ve “Uygulamalı” bilimsel araştırmalar olarak adlandırılan bu faaliyetler, sosyolojinin de kullandığı araştırma biçimleridirler. Ayrıca, araştırmalar, uygulandıkları çevresel ortama göre de değişirler. Bunlar da “laboratuar” ve “saha araştırmaları” şeklinde ayrılırlar. Sosyolojik araştırmaların yapısı, laboratuar ortamında yapılmaya uygun olmadığından “saha çalışmaları” şeklinde yapılırlar.

“Araştırmalar temel ve uygulamalı olmak üzere ikiye ayrılır.

1. *Temel araştırmalar*; bilim, bilim içindir anlayışına uygun olarak kuramsal bilgi alanına yenilerini katma amacına yöneliktir.

2. *Uygulamalı araştırmalar* ise, günlük problemlere çözüm bulma amacını taşırlar. Araştırmalar yapıldığı çevre ve araştırma ortamına göre laboratuar ve saha

¹⁷⁶⁾ İbrahim Arslanoğlu, Sosyal Bilimlerde Metot ve Araştırma Teknikleri. (e - makale). <http://w3.gazi.edu.tr/~iarslan/arastek.doc> s: 2

araştırmaları olmak üzere ikiye ayrılır”⁽¹⁷⁷⁾.

Sosyolojik araştırmalarda kullanılan diğer önemli bir yöntem ise “karşılaştırmalı yöntem” dir. Karşılaştırmalı yönteme, doğa bilimlerinde kullanılan deney yönteminin sosyal bilimlerdeki karşılığıdır diyebiliriz. Durkheim, bu yöntemi sosyal bilimlerin temeli olarak değerlendirmiştir. Bu yöntemde, araştırmanın konusu aynı olayın değişik zaman dilimlerinde ve değişik yerlerdeki durumlarını karşılaştırmaya dayanmaktadır. Bu sayede incelediğimiz konu hakkında daha geniş ve analitik bilgilere ulaşabiliriz

“Karşılaştırmalı Yöntem: Toplumsal bilimlerde doğal bilimlerdeki gibi deney yapmak çok güç ve sınırlı olduğundan, bu eksikliği gidermek bakımından toplumsal bilimlerde karşılaştırmalı yönteme başvurulmaktadır. Durkheim buna dolaylı deneyim adını vermiş ve bunu toplum bilimlerin özü saymıştır. Bu yöntemde, aynı olayın zaman içinde ve farklı yerlerdeki durumunun karşılaştırılarak incelenmesidir. Örneğin aile kurumunun 17. yüzyıldaki durumu ile günümüzdeki durumunu karşılaştırarak incelemek aradaki farklılık ve değişimleri açıklamaktır. Farklı toplumlardaki köylerin birbirleriyle karşılaştırılmasının yapılması buna örnek olarak gösterilebilir”⁽¹⁷⁸⁾.

Sosyolojik araştırmaların, adeta açıklayıcı / anlayıcı sosyolojik yaklaşımla özdeşleştiği bir diğer araştırma tekniği ise “saha araştırmalarıdır”. Saha araştırmaları, gerçek hayatı olduğu gibi araştırmaya dayanmaktadır. Saha araştırmalarının bilimsel nitelikleri araştırdıkları konuya ilişkin değişkenler hakkında bilgi toplamasıdır. Bu araştırmaların konusu, herhangi bir konudaki tutum, değer ve algıları ölçmeye dayandıkları gibi toplumsal bir sorunun analizi şeklinde de olabilir. Söz gelimi, belirli bir grubun Avrupa Birliği üyeliğine ilişkin tutum ve algısı da belirli bir bölgedeki “sokakta çalışan çocuklar” sorunu da saha araştırmalarının konusu olabilir. Bu araştırmalarda önemli bir diğer husus da saha araştırmalarının konuya (soruna) ilişkin bağımlı ve bağımsız değişkenleri tespit etmeye yönelik olmalarıdır.

“Saha araştırmaları, gerçek hayatın içinde yer almaktadır, burada yapaylık söz konusu değildir. Sosyal bilimlerde bir grup, bir şirket, bir köy, bir şehir veya bütün

¹⁷⁷⁾ Arslanoğlu, a. g. m s: 3

¹⁷⁸⁾ Arslanoğlu, a. g. m s: 4

bir toplum alan olarak kabul edilebilir. Alan araştırması, tarama yöntemi, saha araştırması ve ya survey kavramları altında açıklanmaktadır. Buna betimsel araştırma da denilir. Alan araştırmaları insanların herhangi bir konudaki görüşlerini ve değerlendirmeleri içerir. Alan araştırmasının bilimsel niteliği toplumla ve bireyle ilgili değişkenleri içermesinden kaynaklanır. Bu değişkenler bireyin cinsiyeti, dini, medeni hali, sosyo - ekonomik statüsü, eğitim düzeyi, yaşı, geliri, mesleği, yaşadığı coğrafi bölge, bağımsız değişkenleri; bireyin düşünceleri, ilgisi, tutumu, tavrı gibi psikolojik ve sosyal psikolojik davranışları bağımlı değişkenleri oluşturur” (179).

Sosyolojide en çok kullanılan araştırma tekniği saha araştırmaları (survey) tekniğidir. Bu teknik sayesinde toplumsal bilimlerin gelişmesi sağlanmakta ve topluma ve toplumsal olaylara dair bilimsel bilgi toplanabilmektedir. Bu teknik Avrupa’da doğmuş olmasına rağmen ABD’de daha çok gelişme göstermiştir. Saha alışmaları ilk dönemlerde kamuoyu araştırmaları şeklinde gelişmişse de daha sonra nüfus araştırmalarında ve diğer alanlarda yaygınlaşmaya başlamışlardır. Özellikle, saha çalışmalarının ölçeklendirilmesi, bu alanda çeşitli örnekleme tekniklerinin oluşturulması ve toplum hakkında sağlıklı bilgiler ortaya koymasının ardından bilhassa II. Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’da da hızla yaygınlaşmaya başlamıştır.

“Sosyal bilimlerde en yaygın kullanılan teknik, surveydir. Survey tekniğinin tarihçesi, 19. yüzyıla kadar geri götürülebilir. Bu teknik, Avrupa’da tasarlanmış ve doğmuş olmasına rağmen, Amerika’da gelişmiştir. 20. yüzyılın başlarında Charles Booth’un çok sayıda katılımcı ile gerçekleştirdiği kamuoyu araştırmalarından (*A Survey of London Life and Labour*, 1889) etkilenen Jane Adams, Hull House projesini Chicago’da başlatmıştır. Modern survey metotlarının kökleri, surveyin üç temel yönünün geliştirildiği ve rafine edildiği 1930’lara dayanmaktadır: Örnekleme teknikleri, veri toplama teknikleri ve veri analizi için istatistik metotlar. 1930’lardan 1950’lere kadar Amerika’daki üç önemli gelişme, surveyin yerini sağlamlaştırmasını derinden etkilemiştir. ABD Nüfus Sayımı Bürosunda örnekleme teknikleri denenmiş, örnekleme şemaları geliştirilmiştir. Gallup ve Roper gibi Pazar araştırması şirketleri, veri toplama tekniklerinin gelişiminde ve uygulanmasında aracı olmuştur. Toplum hakkındaki geçerli bilgiler için büyük oranda talep olmuş, bu talepler, tutumları ve fikirleri ölçmek için standart araçlara ihtiyaç duyulmasına yol açmıştır. Thurston, Likert, Guttman, Cantril ve Stevens gibi sosyal psikoloji ve psikometri öncüleri, bu ihtiyaa cevap veren bilimsel ölçüm teknikleri ve ölçekler geliştirmişlerdir. Surveyler, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’da yaygınlaşmaya başlamış; birçok ülkede pazar araştırması şirketi

kurulmuş ve ilk defa örnekleme dayalı görüşmeler yapılmıştır. Avrupa üniversitelerinde 1960'lı yıllardan itibaren survey görüşmesi ile metodolojik araştırma başlamış ve 1970'lerin ortalarına kadar bu teknikler hızla geliştirilmiştir”⁽¹⁸⁰⁾.

Sosyolojik araştırmaların metodolojisine ilişkin olarak meydana gelen tartışmaların sonucunu iki ana başlıkta toplayabiliriz. Sosyolojide iki tür temel araştırma yöntemi vardır. Birincisi, “kantitatif (ölçerek elde edilen değer) yöntem, diğeri ise kalitatif (gözlemle elde edilir ya da varlığı ve ya yokluğu ifade eder) yöntemidir. Bu yöntemler şunlardır:

“1.Kantitatif Metodoloji

Bu metot ağırlığını istatistiksel ölçme ve değerlendirmeye verir. Bu yolu takip eden araştırmacılar sebep - sonuç ilişkisiyle kontrol mekanizmasına dayalı metodolojik modeli kendilerine temel kaynak ve rehber seçmişlerdir. Doğal bilimlerde kullanılan bu metodolojik modele sosyologların gösterdiği ilgi 1920'lerden itibaren hızla artmaya başlamış ve günümüzde bu metodoloji sosyolojide kullanılan hakim metot haline gelmiştir.

2.Kalitatif Metodoloji

Sosyolojinin bir bilim olarak ortaya çıkışından beri var olan kalitatif metodoloji, başından itibaren hızla gelişmeye ve geniş çapta taraftar toplamaya başlamıştır. Bugün hızla gelişmekte olan Etnometodoloji Sosyolojik Okulu, çağdaş kalitatif metodolojinin tipik bir örneğidir. Bu metot Alman sosyologu Max Weber'in anlama kavramından ve özellikle Alfred Schutz'un çalışmalarından kaynak ve desteğini bulur. Bu metoda göre araştırmacı, peşin hükümlü araştırma planına ve bunun gerektirdiği ölçme değerlendirme analizine bağlı kalmaksızın alanına girmesini ve araştırma yaparak konusundaki anlamı bulup açıklamasını temel şart koşar”⁽¹⁸¹⁾.

Kalitatif (nitel) ve ya kantitatif (nicel) yaklaşımların sosyolojide ve diğer sosyal bilimlerde uygulama alanları oldukça geniştir. Ancak son zamanlarda salt nicel bilginin araştırma konusunu (sorunu) derinlemesine inceleyemediğine dair

¹⁸⁰⁾ Akyüz, Gürsoy ve Çapcıoğlu, a. g. m s: 88

¹⁸¹⁾ Arslanoğlu, a. g. m s: 21 – 22

görüşler ortaya çıkmaya başladı. Bunun üzerine nitel araştırmalara yönelim gittikçe artmaya başladı. Bu yaklaşım gerek sosyolojide gerekse de eğitim bilimlerinde artan bir şekilde uygulama alanı bulmaya başlamıştır. Çünkü bu yöntem salt nicel verilere dayanmamakta, verilerin arkasındaki karmaşık nedenselliğe ulaşmaya çalışmaktadır

“Nitel bilgi eğilimi, 20. yüzyılın üçüncü çeyreğinde sosyal bilimlerde çok derin değişiklikler meydana getirdi. Son yıllarda değişik araştırma alanlarında nicel yaklaşımlar tek başına yeterli olmaktan çıkmış gibi görünmektedir. Nitel yaklaşım, 1970’li yıllardan beri Almanya’da bir hayli güçlenmiştir. Bu yaklaşım, önce sosyolojide, daha sonra eğitim bilimlerinde tercih edilmiştir”⁽¹⁸²⁾.

Bu yaklaşımı öne çıkaran en önemli nedenlerden biri sayısal ölçeklerin ve testlerin ucu kapalı olmaları ve araştırma konusu kişiye söz hakkı tanımaması eleştirisi olmuştur. Nicel araştırmalar, ölçekleri standart hale getirerek toplanacak olan verileri, sunulan seçenekler dairesine sıkıştırmaktadır. Buna karşılık saha çalışmaları, gerçek olayların bilgilerini tüm yönleriyle ve olduğu gibi elde etmeye yönelik nitel çalışma teknikleridirler. Nitel sosyal araştırmalar, sosyolojik çalışmalara önemli katkılar sundukları gibi diğer sosyal bilimlere de önemli katkıları olmuştur.

“Nitel yaklaşıma yönelmede özellikle şu ortak eleştiri rol oynamıştır: Ölçekler, testler gibi standartlaştırılmış araçlarla yapılan araştırmalar, “kişilere” söz hakkı tanımamaktadır. Araştırma, insana sunulan seçeneklere verilen cevaplara indirgenmektedir. Buna karşılık alan araştırması geleneği, sosyal olay ve olguları, standartlaştırılmamış gözlemlerle ve açık uçlu anketlerle, günlük sosyal yaşamın doğallığı içinde anlamaya çalışmaktadır. Ayrıca nitel sosyal araştırmaların, disiplinler arası yeni girişimlere de (biyografi araştırmaları, yorumsal paradigma, kadın araştırmaları, eleştirel psikoloji vb) zemin hazırladığı ifade edilmektedir”⁽¹⁸³⁾.

İster nicel ister nitel isterse de başka bir araştırma yöntem ve tekniği olsun, açıklayıcı ve anlayıcı sosyolojide saha çalışmalarının yeri ve önemi oldukça büyüktür. Ulaşılmak istenen hedeflere göre herhangi bir yöntem ve ya tüm yöntemler bir arada kullanılabilir. Buradan hareket ederek sosyal araştırmalar ile sosyal politika

¹⁸²⁾ Akyüz, Gürsoy ve Çapcıoğlu, a. g. m s:88

¹⁸³⁾ Akyüz, Gürsoy ve Çapcıoğlu, a. g. m s: 89

ve projeler arasındaki ilişkiyi kurmaya çalışırsak eğer, toplumsal sorunların çözümüne ve ya toplumsal gelişmeyi sağlamaya yönelik tüm sosyal politika ve projelerin, saha çalışmalarına dayalı sosyolojik araştırmalara dayanması gerektiğini ifade edebiliriz. Sosyolojik saha çalışmalarının ulaştığı bilgi ve bulgular ve açıklayıcı / anlayıcı sosyolojik kuramsal bakış açısına sahip olunmadan ve ya bunlardan yeterince yararlanmadan sağlıklı ve başarılı sosyal politika ve proje hazırlamanın ve uygulamanın başarı şansı da az olacaktır.

1. 2. ELEŞTİREL SOSYOLOJİ VE SOSYAL POLİTİKA / PROJE KAVRAMI

Eleştirel sosyal teorinin toplumun doğası ve işleyişine ilişkin temel görüşlerine daha önce değinmiştik. Bu kısımda ise bu yaklaşımın sosyal projeler ve politikalar ile ilgili bağını kurmaya çalışacağız.

Bu teorinin en önemli temsilcileri Adorno, Horkheimer ve Marcuse'tür. Bu teori, düşünsel temellerini Marx'ın topluma dair görüşlerinden almaktadır. Teori genel anlamda kapitalizmin ve Sovyet ideolojisinin eleştirisi üzerine yoğunlaşmıştır. Bu teori, klasik Marxizmin dışına çıkarak ve bu anlayışı eleştirerek ve bu yolla postmodern düşüncelere de kaynak oluşturarak ortaya çıkmıştır.

“Frankfurt Okulu ismini, Almanya’da 1923’te kurulmuş olan Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü’nden almaktadır. En önemli üyeleri, Horkheimer, Adorno, Marcuse ve Fromm’dur. Bu isimlerin hepsi varlıklı orta sınıf Yahudi ailelerine mensuptur. Okul, Marx’ın düşüncelerini tekrar gözden geçirmeyi ve yorumlamayı amaçlamıştır. Onlar da Marx gibi mülkiyet ilişkisine dayalı çıkar çatışmasının önemini vurgulamıştır. İnsanların fikirlerinin içinde yaşadıkları toplumun ürünü olduğunu savunurlar. Ekonomik örgütlenmenin önemini savunduklarından dolayı kendilerini materyalist olarak kabul ederler. Ancak kültür ve düşünceye de ilerleme içerisinde büyük pay ayırırlar. Kültür ve ideolojisi sadece ekonominin sonucu olarak görmezler. Genel anlamda kapitalizmin ve sovyet sosyalizminin eleştirisi üzerinde durmuşlardır. Özellikle marksizmin zaman içerisinde bir dogmaya dönüşmesinden dolayı bu anlayışı yıkararak eleştirel bir bakış açısı ortaya koymayı amaçlamışlardır. Bu şekilde aynı zamanda postmodern düşüncelere de kaynak oluşturmuşlardır”⁽¹⁸⁴⁾.

¹⁸⁴⁾ Sevim Demir Atila, (2009). Sosyal Bilimlere Eleştirel Bir Bakış: Frankfurt Okulu ve Pozitivizmin Eleştirisi. *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, Sayı: 1
http://www.fed.sakarya.edu.tr/arsiv/yayinlenmis_dergiler/2009_1/2009-1-M-5.pdf s: 63

Eleştirel sosyal teori, Batı’da özellikle I. Dünya Savaşı’ndan sonra kendini güçlü bir şekilde göstermeye başlamıştır. Dönemin koşullarını eleştirel bir analize tabi tutan bu yaklaşım, sistemlerin toplum ve birey üzerindeki etkilerini ele almışlardır. Avrupa’da egemen olan kapitalizm ile Rus devrimiyle birlikte Sovyet Rusya’da ortaya çıkan Sovyet sosyalizminin eşzamanlılığı Frankfurt Okulu’na geniş bir inceleme ve karşılaştırma yapma olanağı sunmuştur.

“Frankfurt Okulu bir sosyal teori olarak I. Dünya Savaşı sonrası oluşan koşulları açıklama girişimidir. Özellikle Rus devrimiyle birlikte kapitalist toplumların yanında sosyalist toplumların da oluşumu Frankfurt Okulunun oluşum sürecinde son derece önemlidir”⁽¹⁸⁵⁾.

Frankfurt Okulu düşünürleri, kendi teorilerini bilimsel teorilerden üç açıdan farklı değerlendirirler. Onlara göre, bilimsel teoriler dünyayı manipüle etmek, nesnelleştirmek amacıyla ve yöntem olarak da deney ve gözleme başvururlar. Yine onlara göre, eleştirel teoride ise, dünyayı özgürleştirmek ve aydınlatmak, dönüşlü olmak (özeleştir) ve daha karmaşık değerlendirme süreçlerine başvururlar. Eleştirel teorinin bu özellikleri, herhangi bir sosyal olayın incelenmesinde, pozitivist teoriden çeşitli farklılıklar gösterecektir. Söz gelimi, sistem eleştirisi, kültür analizi gibi makro konularda ve ya tüketim gibi toplumsal / bireysel konularda eleştirel muhakemeler yürütmek bu teorinin temel karakteristiği olarak görülmektedir. Buradan hareketle eleştirel sosyolojinin, sosyal proje ve politikaları nasıl değerlendirebileceğine ulaşabiliriz. Bu teori, sosyal projelerin bireyi özgürleştirici, kendine yeterli hale gelmesi, toplumsal gelişmeye katkıda bulunması gibi hususları önemseyeceğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Başka bir ifadeyle herhangi bir sosyal proje ve ya politika toplumun topyekûn özgürleşmesine, bütünleşmesine, sömürü ilişkilerine son vermesine, kısacası tüm sosyal politika ve projeler genel olarak toplumun gelişmesi ve kalkınmasına hizmet etmelidirler.

“Frankfurt Okulu üyeleri eleştirel teori ve bilimsel teori arasında kesin bir ayrım yapar. Bu noktada bu iki teorinin üç hususta birbirinden farklı olduğunu iddia eder. İlk olarak amaç ve hedeflerde farklılık bulunmaktadır. Bilimsel teorilerin amacı dünyanın başarılı bir şekilde manipüle edilmesidir. Burada araçsal bir kullanım

¹⁸⁵⁾ Demir Atilla, a. g. m s: 63 – 64

bulunmaktadır. Eleştirel teoriler ise özgürleşmeyi ve aydınlanmayı amaçlamaktadır. İkinci olarak, bilimsel teoriler nesnelleştiricidirler. Bu bazı durumlarda teoriler ve teorilerin göndermede bulunduğu nesneler arasında ayrım yapıldığı anlamına gelir. Eleştirel teoriler ise dönüşlüdürler ve her zaman gönderme yaptıkları nesnel alanın aynı zamanda bir parçası olmuşlardır. Bu noktada eleştirel teoriler aynı zamanda kendileri hakkında olan teorilerdir. Üçüncü olarak ise, teorilerin kabul edilmesi için kullanılan yöntemler hususundadır. Bilimsel teoriler gözlem ve deney yoluyla doğrulama getirirken, eleştirel teoriler daha karmaşık değerlendirme süreci gerektirir bu süreci başarılı olarak atlarsa doğru olarak kabul edilirler”⁽¹⁸⁶⁾.

Frankfurt Okulu’nun önemli temsilcilerinden Horkheimer, eleştirel teoriyi toplumun özeleştirisi olarak değerlendirir. Toplumun içinde bulunduğu çelişkiler ve sorunlar eleştirel teori tarafından dile getirilir ve eleştirilir. Horkheimer için eleştirel sosyal teorinin temel kaygısı sömürsüz ve özgür bir toplumun önünü açmaya hizmet etmesidir. Bunun yöntemlerinden biri de iptal edilen metafiziği toplumsal alana dâhil etmek, nesnelleştirici yaklaşımları reddetmek ve insanın özgür iradesine önem vermektir.

“Horkheimer’e göre eleştirel kuram toplumun kendi içkin eleştirisidir. Çünkü o kendini yeniden üreten mekanizmaların ve kapitalist toplumun temel çelişkilerini saptamak için oluşturulmuştur. Eleştirel Kuramın tek kaygısı, sömürsüz bir topluma yol açan gelişmeyi yükseltmektir. Bu gelişmeyi yükseltebilmek için, dünyayı nesnelleştirici yaklaşımları reddederek, özgür iradenin önemine vurgu yaparak metafiziği dışlandığı alana dâhil eder”⁽¹⁸⁷⁾.

Horkheimer’in bu eleştirel sosyal teori betimlemesinden yola çıkarsak eğer, yukarıda da değinildiği gibi, sosyal politika ve projelerin hedeflerinin eleştirel teorinin ontolojik hedefleriyle paralel olması eleştirel kuramın temel beklentisi olacaktır. Yani sosyal politika ve projeler, insani özgürleşme, toplumsal adalet ve sömürsüz ilişki ile sosyal gelişmenin sağlanmasını destekleyecek ve buna hizmet edecek yapıda ve içerikte olmalıdırlar. Eleştirel teori ile sosyal politika / projeler arasındaki amaçsal bağlantıyı bu şekilde ortaya koyabiliriz. Buna noktada, sosyal politika ve projelerin hedefleri itibarıyla sorun çözücü, insanı özgürleştirici ve toplumsal gelişmeye katkı sağlayıcı olmaları, eleştirel teorinin de kabul edebileceği

¹⁸⁶⁾ Demir Atila, a. g. m s: 64

¹⁸⁷⁾ Demir Atila, a. g. m s: 65

bir uygulama olacağını söyleyebiliriz.

Horkheimer, eleştirel kuramı tarif ederken onu pozitivist kuramın bir alternatifi olarak görmediğini, yalnızca bu kuramın metodolojik ve epistemolojik açıdan farklılıklar taşıdığını söyler. Horkheimer, pozitivist kuram ile eleştirel kuram arasındaki temel farkın bu iki kuram arasındaki bilgi tarzı olduğunu bunun nedeninin de iki kuramın farklı toplum algılarından ve görüşlerinden kaynaklandığını ileri sürer. Pozitivist kuram toplumu verili haliyle bir gerçeklik olarak görmesine karşın, eleştirel kuram toplumu devamlı üretilen bir süreç olarak görmekten yanadır.

“Horkheimer, eleştirel kuramın geleneksel kurama alternatif olarak geliştirilen bir kuram olmadığını ısrarla vurgular, ancak eleştirel kuramın geleneksel kuramdan metodolojik ve epistemolojik varsayımları bağlamında oldukça farklı bir karaktere sahip olduğunu söylemekten de geri durmaz. Düşünür, geleneksel kuram ile eleştirel kuram arasındaki farkın iki bilgi tarzı arasındaki farka işaret ettiğini ileri sürer. Düşünüre göre bu fark iki kuramın farklı düşünsel temellerden hareket etmesinden kaynaklanmaktadır. Geleneksel kuramın özüne ilişkin tasarım, modern felsefenin başlangıcından, Descartes’ın *Yöntem Üzerine Konuşma*’sında ortaya koyduğu metodolojik ve epistemolojik ilkelerden türemekteyken; eleştirel kuramın yöntemi ve epistemolojik yönelimleri, Marx’ın *Ekonomi Politik Eleştirisi*’nde ortaya koyduğu eleştiri anlayışıyla temellenmektedir. Bu iki farklı temelin yansımalarını düşünür şöyle özetlemektedir: “Descartes’ın kurduğu, geleneksel anlamdaki kuram, her yerde bilimlerin işleyişinde yaşadığı haliyle, deneyimi, yaşamın bugünkü toplumun içinde *yeniden üretimleriyle* ortaya çıkan sorunsallar temelinde düzenler. Bilim disiplinlerinin sistemleri, bilgiyi, onu verili koşullarda olabildiğince çok olay için kullanılabilir kılan bir biçimde içerirler. Sorunların toplumsal kaynağı, bilimin kullandığı reel durumlar, uygulandığı amaçlar, onun *dışında* kabul edilirler. Buna karşılık eleştirel toplum kuramı, kendi tarihsel yaşam biçimlerinin tümünün üreticileri olarak insanları konu edinir. Bilimin çıkışları ve olasılık yasalarına göre önceden hesaplanmaları gereken *verili durumlar olarak görünmezler*. Her defasında verili olan, sadece doğaya değil, insanın doğanın üzerinde ne yapabileceğine de bağlıdır. Algılamının nesneleri ve türü, soru soruş biçimi ve yanıtlamanın anlamı, insanın etkinliğini ve gücünün derecesini belirlerler” (188).

Eleştirel toplum kuramcıları sosyoloji biliminin Aydınlanmacı karakterinden uzaklaşmasını istemez ancak sosyolojinin toplumsal olguları maddi nesneler gibi incelemesine karşı çıkar. Eleştirel teorisyenlere göre, toplumu doğa gibi incelemek,

sosyal bilimleri doğa bilimlerinin gölgesinde bırakacağı gibi değerlerden de soyutlayacaktır. Bu, eleştirel teorinin karşı çıktığı bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın sosyal politika ve projelerle bağlantısını kuracak olursak eğer, bu kurama göre sosyal politika ve projelerin toplumu / bireyleri maddi nesneler gibi görerek, toplumu mühendisliğe konu bir malzeme olarak görüp politika / proje konusu yapmak son derece yanlıştır. Toplum, düşünen, bilgi, bilinç ve değer sahibi ve devamlı değişen dinamik bir süreç olduğuna göre, sosyal politika ve projelerin yapısının da bu toplumsal gerçekliği dikkate almaları gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, topluma yönelik sosyal politika ve proje uygulamaları, toplumun kendine has bu doğasını göz önünde bulundurmamak zorundadırlar diyebiliriz.

“Frankfurt Okulu sosyolojinin Aydınlanma düşüncesiyle olan bağlarından uzaklaştırılmasını doğru bulmaz. Sosyolojinin, sosyal gerçeklikleri maddi objeler gibi incelemesi arka plandaki felsefi düşünceleri göz ardı etmesi büyük bir yanılgıdır. Bu yöntem sosyal bilimlerin fen bilimlerinin her zaman arkasında kalmasına yol açar. Her bilginin belli bir konsepte oturtulmaya çalışılması, bilimin değerden arınmasına yol açar”⁽¹⁸⁹⁾.

Eleştirel sosyoloji, empirik araştırmalara önem verdiği gibi kendi toplum kuramına da önemli veriler sağlaması bakımından bu araştırmalardan yararlanır. Eleştirel teori ile pozitivist teorinin ortak bir noktasını bu alanda görebiliyoruz. Her iki yaklaşım için de toplumsal saha araştırmaları, sosyal / bilimsel veri elde etmede başvurulacak önemli araçların başında gelmektedir. Eleştirel kuramcılar da çeşitli saha çalışmalarında bulunmuşlardır. Kuramcıların yayımladıkları birçok eserde yaptıkları saha çalışmalarını kendi düşüncelerine kaynak oluşturmak için kullandıklarını görüyoruz. Eleştirel sosyoloji kuramının sadece soyut bir eleştiriyle çalışmadığını, kendi düşüncelerini de oluşturmaya katkı sunan sosyolojik saha çalışmalarını kullanmakta ve dolayısıyla da bu çalışmaların önemini teslim ederler. Eleştirel teorinin de sosyal politika ve projelerin hazırlanması ve uygulanmasında bu noktada açıklayıcı / anlayıcı sosyolojinin saha çalışmalarına yaptığı vurguyu paylaştıklarını söyleyebiliriz.

“Eleştirel kuramcılar, empirik araştırmaların önemini reddetmemekte, aksine

¹⁸⁹⁾ Demir Atila, a. g. m s:67

bu araştırmalardan elde edilecek verilerin, eleştirel kuramın toplum analizinin malzemeleri olarak kullanılabileceklerini ileri sürmektedir. Düşünürler, bu fikir doğrultusunda birçok çalışma da gerçekleştirmiştir. Düşünürlerin; aile, otorite, önyargı, kişilik, otoriteriyenlik, anti-semitizm, faşizm vb. gibi konularda yayımladıkları eserlerine bakıldığında bu yazıların saydığımız konu başlıklarıyla ilgili yapılmış olan empirik çalışmalarla desteklendiği göze çarpmaktadır. Bu çalışmalardan en önemlisi Okul'un ilk yıllarında başlatılmış olan aile ve otoriteyle ilgili araştırmalardır. Horkheimer'in 1937'de Colombia Üniversitesi'nde bir öğle yemeği arasında yaptığı konuşma, aile ve otorite ile ilgili Erich Fromm ile birlikte yaptıkları çalışmalarda bu kavramlara kimi empirik araştırmalar ve ağılımlarla eğildiklerini net bir şekilde ortaya koymaktadır" (190).

Eleştirel kuramcıların yapmış oldukları birkaç saha çalışmasına örnek verelim. Fromm ve Horkheimer tarafından 1920'li yılların sonlarında başlatılarak dönem dönem belli aralıklarla 1930'ların sonlarına kadar sürdürölen *Aile ve Otorite Çalışmaları* genel başlığı altında bir dizi anket uygulaması ve alan araştırmasından yola çıkılarak sözel ve davranışsal ağılardan kişilik dışavurumlarını inceleyen empirik araştırmaları anlatan, daha sonraları içinde Adorno'nun da bulunduğu Amerika'daki bir grup akademisyen tarafından gerçekleştirilmış olan 'otoriteriyen kişilik', araştırmalarının ilk nüvelerini temsil etmektedir. Adorno, Horkheimer ve Fromm'un araştırmalarının kimi sonuçlarını geliştirmek için, ABD'deki göçmen entelektöel ve akademisyen konumuyla ve yine Nazizm'den kaçmış bazı Yahudi entelektöel göçmenlerin katkılarıyla otoriteriyen kişilik konusunda empirik araştırmalar yapmışlardır Amerika'da gerçekleştirdiği bu akademik deneyimleri anımsadığında, Adorno yaptıklarını şöyle aktarmaktadır:

““Daha sonra Berkeley'de, her bir aşamasının doğrulanması gereken bilimsel titizlik düşüncesinden tamamen farklı ve özgür olan F skalasını geliştirdik. Bunun sebebi büyük oranda orada bulunan ve projeyi yürüten dördümüzün de sahip olduğu 'psiko - analitik altyapı' ve serbest birliktelik (free association) yöntemine olan aşinalığımızdı. Bunu özellikle vurguluyorum çünkü *Otoriter Kişilik* gibi (daha sonra Berkeley grubunun bulgularının yayınladıkları kitap) birçok şekilde suçlanan, ancak Amerikan materyalleri ve Amerikan prosedürlerine olan aşinalığı asla inkâr edilmeyen bir kitap sosyal bilimlerde pozitivizme dair sık görölen imgelerle hiç de uyuşmayan bir şekilde ortaya çıkarılmıştı. (...). Saatlerce oturup, fikirlerin sadece tüm boyutları, değişkenleri ve sendromları ile değil, aynı zamanda da anket için bireysel maddeleri ile

¹⁹⁰⁾ Gülenç, a. g. m s: 207

birlikte zihnimizde oluşmasını beklerdik. Etnikmerkeziyetçilik, anti - semitizm ve politik ve ekonomik dünyada tepkisel görüşler arasında bağlantılar bulmak için teorik sebepler beklerken, aynı zamanda da bunların ana konuyla olan ilişkileri ne kadar az görünür olursa o kadar yaptığımızla gurur duyuyorduk. Daha sonra gerek anketi daha mantıklı bir boyuta indirgemek (ki bu teknik olarak gerekli idi), gerekse yeterince seçici olmadığı kanıtlanmış olan maddeleri elemek amacıyla ‘ön-testler’ uygulayarak bu maddeleri kontrol ettik”⁽¹⁹¹⁾.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, eleştirel sosyoloji kuramcıları saha çalışmalarını çokça kullanmışlardır. Demek ki sosyolojik veri elde etmenin önemli yöntemlerinden biri de saha çalışmalarıdır. Saha çalışmaları sonucunda elde edilen verilerin analiz edilerek değerlendirilmesi bilimsel faaliyetin özelliklerindendir. Bu anlamda sosyolojik saha çalışmalarının eleştirel kuramcılar tarafından da desteklendiğini söylememiz mümkündür.

Frankfurt Okulu düşünürlerinden Adorno sosyal araştırmalarla ilgili olarak iki tür yaklaşımı ayırır. Empirik yaklaşım ve emprist yaklaşım. Buna göre, sosyal araştırmalarda yapılan empirik araştırmalar sosyolojik verilerin elde edilmesi ve kuramların oluşturulması süreçlerinde oldukça önemli ve gereklidir. Ancak, yapılan tüm empirik sosyal araştırmaların emprist yaklaşımdan çıktığını söyleyemeyiz. Eleştirel kuramın benimsediği saha çalışmaları emprist değil empirik yaklaşıma dayanır. Burada Adorno’nun ifade etmek istediği husus, sosyal bilimlerde ve sosyolojide yöntem olarak ve veri elde etme tekniği olarak empirik araştırmalar olumlanırken, bir tavır ve ideoloji olarak emprist yaklaşım reddedilmektedir. Adorno, bu noktada pozitif yaklaşım ile pozitivist yaklaşımı ayırır. İlkinin olumlarken ikincisine karşı çıkar. Pozitif yaklaşım, somut olgulardan ve bilimsel yöntemlerden hareketle bilimsel veri toplanmasının genel adıdır. Pozitivist yaklaşım ise, olguları sadece betimlemekte ve mevcut yapıyı genel bir gerçeklik olarak sunmaktadır.

“Gerek Horkheimer’ın gerekse Adorno’nun ifadelerinden empirik sosyal araştırmaların Frankfurt Okulu düşünürlerince açık olarak desteklendiği anlaşılmaktadır. Hatta bu araştırmalardan elde edilen bulguların eleştirel bir toplum analizinin şekillenmesi ve derinleştirilmesinde önemli bir rol oynadığı bile iddia edilebilir. Ancak Adorno’nun ‘otoriteriyen kişilik’ araştırmasında kullandıkları yöntemin

¹⁹¹⁾ Gülenç, a. g. m s: 209 – 210

ve materyallerin, genel pozitivist bilim anlayışıyla ve bu anlayışın varsayımlarıyla kesinlikle bağdaşır nitelikte olmadığını söylemesi dikkat çekicidir. Bu vurgusunun temel amacı, kanımca, düşünürün empirik araştırmalarla empirist bir metodolojiden hareket eden araştırmaları birbirinden ayırma isteğidir. Bu ayırım, düşünürün zihninde, her empirik sosyal araştırmanın pozitivist bir düşünceden hareket etmediği fikrinin var olduğunu göstermektedir. Bu fikre uygun olarak, Adorno, kendilerinin gerçekleştirmiş olduğu araştırmaların empirik nitelikte olduğunu kabul etmekte, ancak bu araştırmaların pozitivist araştırma modeliyle uzaktan yakından ilişkisinin olmadığını söylemektedir. Çünkü empirik bir araştırma, ancak kendisini olgusal gerçekliğin salt betimlemesi ile sınırlandırıyor ya da olgular arasındaki gözlenebilir nedensel ilişkileri ‘toplum yasası’ olarak nitelendiriyor ise, bu araştırmanın empirist bir metodolojiye dayandığı iddia edilebilir”⁽¹⁹²⁾.

Adorno, toplum üzerine yapılacak herhangi bir analizin sadece empirik araştırma sonuçlarıyla yetinmesini de doğru bulmaz. Ona göre, böyle bir toplum analizi eleştirel olamaz. Eleştirinin yer almadığı empirik araştırma sonuçları yetersiz ve geçersizdir. Adorno’ya göre, pozitivist yaklaşımın mevcut toplumsal olguları genel gerçeklik olarak gören tavrı ve bunu gerçeklik olarak sunması, bu yaklaşımın ideolojik çıkarlara alet olma riskini beraberinde getirmektedir. Ona göre, empirik sosyal araştırmalar “eleştirel akıl” süzgecinden geçirilmelidir. Akıl, sabitleştirilmiş toplumsal olgulara tabi kılınmamalı, bağımsız ve eleştirel hareket etmelidir. Ancak böyle bir duruş eleştirel kuramın duruşu olabilir. Kısacası, Adorno’ya göre, empirik sosyal araştırmalar salt veri elde etmeye ve mevcut toplumsal gerçekleri genel geçer toplumsal gerçekler gibi sunmaya dayanmamalıdır. Aksine, empirik saha çalışmaları yapılmalı ancak, elde edilen toplumsal veriler eleştirel aklın süzgecinden geçirilerek, elde edilen veriler eleştiriye tabi tutulmalıdır. Ancak bu yolla daha güvenilir ve geçerli sosyolojik bilgi elde edilebilir.

“Adorno’ya göre toplum hakkında yapılacak bir analizin yalnızca empirik bulgulara dayandırılması sakıncalı ve yanlıştır. Bu yüzden Adorno’nun ‘otoriteren kişilik’ araştırması kimi empirik bulgular ve bu bulguların analizi aracılığıyla hareket etse de pozitivist yaklaşımın yaptığı gibi bu bulguları fetiş hale getirmekten özenle kaçınmaktadır. Adorno’ya göre sadece empirik araştırmaların sonuçlarına yaslanan bir toplum analizi eleştirel olamaz. Bunun nedeni, böyle bir anlayışın empirik sosyal araştırmalarda olguları öne çıkartırken, aklı bu olgulara tâbi kılmasıdır. Akıl, bu türden

¹⁹²⁾ Gülenç, a. g. m s: 210

bir metodolojik yaklaşımda daima ikincil plandadır. Aklın ikincil planda kaldığı bir bilimsel etkinlikte empirik sosyal araştırmalarla elde edilmiş bulgular, hiçbir eleştirel süzgeçten geçirilmeden - çünkü tek eleştiri merci olan Akıl, pozitivist düşüncede olguların kendisine tabi kılınmıştır - doğrudan nesnel gerçekliğin temsilleri olarak kabul edilmektedir. Böylelikle bu araştırmalar, kamuoyuna, mutlak belirleyici niteliği atfederek sınırsız bir yetki vermekte (dolayısıyla kamuoyuna mutlak bir statü atfetmekte), bu yolla da statükodan yana tavır alarak ideolojik bir işleve bürünmektedir. Adorno'ya göre, bütün bu gerekçelerden ötürü, eleştirel bir toplum analizinin sadece empirik bulgulardan türetilmiş kimi fikirlerle yapılması olanaklı değildir. Bu olanağı mümkün kılan ide, pozitivistimin hiç görmek istemediği eleştirel Akıl'dır" (193).

Eleştirel sosyal teorinin empirik araştırmalarla ilgili olarak karşı çıktığı diğer bir konu da öznel değerlendirmelere dayanan kamuoyu araştırmalarıdır. Adorno'ya göre, kişisel değerlendirmelere dayanan (tutum ve algı araştırmaları) sosyal araştırmaların sosyal gerçekliği yansıtamayacağını savunur. Çünkü bu araştırmalar öznel değerlendirmelerin yanlış algılamalara dayanabileceğini hesaba katmaz. Adorno, bu tür kamuoyu araştırmalarının, yani öznel algı ve değerlendirmeleri sosyal gerçeklik olarak sunmaya çalışan araştırmaların ideolojik bir amaca hizmet ettiğini de iddia eder. Adorno'nun dışındaki bazı eleştirel kuramcılar ise empirik araştırmaların, toplumsal sorunlara çözümler bulmak amacıyla bir sosyal mühendislik aracı olarak işlev gördüklerini düşünürler. Bu çerçevede eleştirel kuramın sosyal politika ve proje kavramıyla ilişkisinin şu şekilde kurabiliriz. Kamuoyu araştırmaları öznel algı ve tutumları ortaya koymaları bakımından önemlidirler. Ancak bu tutum ve algıları doğru kabul edip, bunların eleştirilmemesi eleştirel kuramın benimsemeyeceği bir tavır olacaktır. Demek ki toplumsal sorunların çözülmesi amacıyla hazırlanan sosyal politika ve projelere yol gösterecek olan empirik araştırmaların eleştirel bir süreçten geçirilmeleri ve araştırmaya konu olan öznel tutum ve algıların yanlış oluşmuş olabileceğinin de hesaba katılması gerekir. Ancak bu şekilde kamuoyu araştırmaları yararlı olabilir. Nitekim bazı eleştirel kuramcıların empirik sosyal araştırmaları toplumsal sorunların çözülmesi için üretilen teknikler olarak görmeleri bu araştırmalara olumlu yaklaşılabilceğini göstermektedir.

“Adorno'ya göre empirik sosyal araştırmalar Comte'un pozitivistiminden bu

yana kendisine model olarak doğa bilimlerini almıştır. Pozitivist - empirik araştırmalar, insanların subjektif kanaatlerinden hareketle, gerçeklik hakkında genellemeler oluşturma amacındadır. Adorno, insanların, kendileri ve içinde bulundukları koşullar hakkında yaptıkları subjektif değerlendirmelerin, sosyal gerçekliğin analizi için temel alınamayacağını ileri sürer. Bu araştırma anlayışında, subjektif tasavvurların, gerçeklik hakkında yanlış imajları içinde barındırabileceği hesaba katılmaz. Subjektif değerlendirmeler, objektif gerçekliğin temsilleri olarak kabul edilir. Adorno, bu noktada, empirik sosyal araştırmaların, kamuoyuna mutlak bir statü atfetmesi dolayısıyla ideolojik bir fonksiyon yerine getirdiklerini iddia eder ve bu eğilimin özellikle Amerikan sosyolojisinde çok belirgin olduğuna dikkat çeker. Bazı eleştirel teorisyenler ise, empirik araştırmaların, kapitalist sanayi toplumlarının problemlerine teknik çözümler bulmak amacıyla bir sosyal mühendislik aracı olarak geliştirildiklerini ileri sürerler” (194).

Frankfurt Okulu düşünürleri, pozitivist düşünürlerin toplum anlayışlarını ve bununla bağlantılı olarak sosyolojiye biçtikleri görevi de kıyasıya eleştirmektedirler. Bunlara göre, pozitivist toplum anlayışı, “oluşmuş” toplumsal düzeni değişmez gerçeklik olarak görmekte, sosyolojiyi de bu toplumsal düzenin dengesini sağlamasıyla görevlendirmektedirler. Eleştirel teorisyenler, böyle bir toplum anlayışını şiddetle eleştirmektedirler. Onlara göre, çağdaş toplumu nasıl değerlendirdiğinize bağlı olarak, yapılacak analizlerin de sonuçları farklı olacaktır. Eleştirel kurama göre, toplumu belli bir açıdan görmek yerine bütün açılardan görmek ve eleştirmek doğru tavır olacaktır.

“Pozitivist toplum anlayışına göre toplumda sürekli olarak çatışma, gerilim ve eşitsizlikler mevcudiyetini koruyacak, ancak sosyolojiye düşen temel görev, bu koşullarda toplumsal bütünlüğü yani denge sağlayıcı mekanizmaları temin edecek yollar bulmak olacaktır. Eleştirel teorisyenler, bu tür bir toplum kavramlaştırmasının, iddia edildiği gibi hiç de “bilimsel” ve “nötr” olmadığını, aksine içinde ideolojik-politik bir perspektifi ve çıkarı barındırdığını iddia etmektedirler. Nitekim onlara göre, çağdaş toplumun “sanayi” ya da “kapitalist” toplum olarak nitelenişi de, onun analizi açısından önemli sonuçlar doğurur. Adorno’nun da ifade ettiği gibi, çağdaş toplum, sahip olduğu üretici güçler söz konusu olduğunda bir sanayi toplumdur; öte yandan üretim ilişkileri bakımından kapitalisttir. Birinciye ikincisi aleyhine vurguda bulunmak, Habermas’a

¹⁹⁴⁾ Bekir Balkız, (2004). Frankfurt Okulu ve Eleştirel Teori: Sosyolojik Pozitivizmin Eleştirisi. *Sosyoloji Dergisi*, Sayı: 12 – 13. http://uvf.ulakbim.gov.tr/uvf/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTSOS%2CTHUK&c=google&ano=46136_799eb48d9e20a77b06a1c24f8df921cf s: 10

göre, teknokratik rasyonaliteyi öne çıkartan pozitivist sosyolojiye özgü bir tutumdur” (195).

Eleştirel kuram kendi metodolojik kaynağını Hegel’in “diyalektik” kavramından almaktadır. Diyalektik mantık, gerçeği, mevcut olanın karşısında ve dışında arar. Diyalektiğin toplumsal düzlemde karşılığı ise, gerçek, mevcut toplumsal düzenin içinde ve kendisinde değil, onun karşısında ve dışındadır ve orada aranmalıdır. Toplumsallığa yönelik böyle bir kavrayış, toplumu daima değişim ve hareket halinde görmek, alternatif toplumsal var oluşların potansiyelini kabul etmek ve eleştirel süreçlerle toplumu daima daha ileriye götürmek şeklinde anlamını bulur. Bu yüzden Frankfurt Okulu düşünürlerinden Marcuse, eleştirel kuramı görünüşün ardındaki gerçekliği ortaya çıkaran ve yeni gerçekliğin inşasına katkı sunan bilimsel bilgi ve pratiğin birliği olarak değerlendirir.

“Eleştirel toplum teorisinin metodolojik temeli, Hegel’in diyalektiğine dayanır. Diyalektik mantığa göre “olan, gerçek olmayandır”. Başka bir söyleyişle, toplumun mevcut tahakküm ilişkileri insan varoluşunun “hakikat”i olamaz. Hakikat, verili gerçekliğin olgusallığında değil, başka yerde, olguların olumsuzlanması ve aşılmasında yatar. Hakikat, daha iyi bir dünya için, verili gerçekliğin ötesine gitme teşebbüsüyle ortaya çıkarılabilir. Dolayısıyla hakikat, dünyayı değiştirme ve mevcut gerçekliği eleştirmeye ilintilidir. *Eleştirel bir sosyolojik analiz dünyayı değiştirmeye yardımcı olduğu ve bu dünyayı yaşanabilir bir dünya haline getirmeye çalıştığı ölçüde doğrudur.* Bu yüzden hakikat, doğrudan insan kavrayışının ötesinde yer aldığı ve hiçbir zaman kavramlara indirgenemeyeceği için, bir potansiyalite olarak insan yaşamının her anında mevcuttur” (196).

“Pozitivizmin tarihsel kaçınılmazlık ve zorunluluk kavramlarını reddeden Marcuse, verili haliyle sosyal gerçekliğin içinde farklı bir gerçekliğin imkân ve unsurlarının mevcut olduğunu ileri sürer. Ona göre, eleştirel teori, yalnızca görünüşün ardındaki gerçekliği ortaya çıkarmakla yetinmeyecek, fakat aynı zamanda yeni bir gerçekliğin inşasına da katkıda bulunacaktır. Bu yüzden eleştirel teori, bilimsel bilgi ve pratiğin birliğini ifade eder” (197).

Fay, sosyal bilimlerin amacının insanlara hem kendilerine hem de içinde

¹⁹⁵⁾ Balkız, (2004). a. g. m s: 12- 13

¹⁹⁶⁾ Balkız, (2004). a. g. m s: 16

¹⁹⁷⁾ Balkız, (2004). a. g. m s: 12

bulundukları toplumsal koşullara farklı bir biçimde bakmalarını sağlayarak, içinde bulundukları koşulları değiştirebilme bilinci sağlamak olarak değerlendirir. Sosyal bilimlerin açıklayıcı ve eleştirel bilgisi, insanları aydınlatarak onların durumunun düzeltilmesine katkı sunacaktır. Sosyal bilimler bu bağlamda ele alındığında sosyal bilimcinin görevi, insanları aydınlatan bilinç oluşturunca bir aktör durumuna gelmektir. Yani, Fay'e göre, sosyal bilim aydınlatıcı, sosyal bilimci de aydın olmalıdır.

“Fay'e göre sosyal bilimlerin amacı, sosyal aktörlerin kendilerine ve içinde bulundukları sosyal koşullara yeni bir biçimde bakmalarını sağlayarak onları aydınlatmak olmalıdır. Bu yeni kavrayış temelinde onlar, verili sosyal dünyanın geçici ve göreceli bir dünya olduğunu görecekler ve onu aşma teşebbüsünde bulunacaklardır. Bu anlamda sosyal bilimci “bilinç oluşturunca” rolünü yerine getirmekle yükümlüdür” (198).

Bir başka düşünür, Bleicher da, Fay'inkine benzer bir düşüncüyü savunmaktadır. Bleicher, pozitivist sosyolojiyi mevcut düzeni korumak ve kontrol etmek için uzmanlara bilgi temin etmekle itham eder. Dolayısıyla, pozitivist yaklaşımın alternatif toplumsal gerçeklerin varlığına dair arayışı yoktur. Bleicher, pozitivist sosyolojinin kabul edilemeyeceğini düşünür ve onun yerine anlamacı - diyalektik bir sosyoloji önerisinde bulunur. Bu sosyoloji, mevcut düzeni aştığı ve farklı toplumsal alternatifleri sorguladığı için yapısı itibarıyla eleştirel olduğunu söyler. Bleicher, toplumun bir süreç olduğunu, devamlı değişim halinde olduğunu dolayısıyla toplum için son bir aşamanın söz konusu olamayacağını belirtir. Bleicher, sosyal bilimlerin bilinç oluşturunca rolüne ilişkin önemli bir hususu dikkate sunar. Buna göre sosyal bilimci bilinç oluşturma sürecine girerken, hedef toplumsal grupların “dünya tasavvurlarını” dikkate almak zorundadır. Bleicher'a göre, eleştirel sosyoloji bilgi ve bilinç oluşturunca, empirik olarak, insanların kendi özdeşünümlerini dikkate alarak onlarla bu yönde bir diyaloga girmesi gerekir. Çünkü bu sosyoloji, insanlara rağmen insanları açıklama iddiasında değildir. Bleicher'a göre, pozitivist sosyolojinin asıl hatası da buradan kaynaklanmaktadır. Pozitivizm insan eylemlerini bilinç ve iradeden bağımsız doğal nesneler gibi inceleme hatasına düşmektedir. Bleicher'in eleştirel sosyolojisi ise toplumsal sorunları, sorun sahibi kesimle birlikte hareket ederek çözmeye çalışır. Bu sosyoloji, çözümü dışarıdan

¹⁹⁸⁾ Balkız, (2004). a. g. m s: 13

insanlara dayatmaz, aksine problemi yaşayan insanlarla birlikte hareket eder ve çözümü birlikte ararlar. Bleicher’cı perspektiften sosyal proje kavramına baktığımızda, sosyal projelerin hazırlanması ve uygulanmasında sorun içerisindeki hedef kitlenin bakış açısı, projeyi sahiplenme durumu ve projeye aktif katılımı gibi hususlar ön plana çıkmaktadır. Bu yaklaşıma göre, projeye konu insanların görüş, tutum ve beklentilerini dikkate almayan hiçbir sosyal proje uygulaması sağlıklı, başarılı ve toplumsal dönüşümü sağlayıcı bir nitelikte olamayacağını söyleyebiliriz.

“Bleicher, *The Hermeneutic Imagination* (Hermeneutik İmgelem) adlı çalışmasında Fay’inkine benzer bir görüş ortaya koyar. Ona göre, pozitivist sosyolojinin amacı, verili düzeni korumak ve teknik olarak kontrol etmek için, uzman teknisyenlere enformasyon temin etmektir. Bu sosyoloji, toplumdaki güç ve tahakküm ilişkilerini verili, doğal ve değişmez bir olgusal gerçeklik olarak kabul ettiği için, bu tür ilişkilerin nasıl aşılabileceği problemi üzerinde durmaz. Bleicher, alternatif olarak, hermeneutik-diyalektik bir sosyoloji önerisinde bulunur. Ona göre bu sosyoloji, verili olan gerçekliği aşma ve farklı bir gerçekliğin potansiyelini açıkça ortaya koyma amacıyla karakterize edildiği için, tabiatı itibariye eleştirel bir sosyolojidir. Mevcut haliyle toplumsal yaşam, insanlık tarihinin son ve kalıcı “pozitif” evresi olamaz. Toplum tarihsel bir kategoridir. O, yeniden ve farklı biçimde kurulma potansiyelini kendi içinde taşır. Hermeneutik - diyalektik sosyoloji, toplumda şuanda hâkim olan insan ilişkilerinin tahakküme dayalı yapısını bilince çıkarmayı amaçlar. Baskıyı bilince getirmek suretiyle o, insanlara bu baskının üstesinden gelmeleri için “doğru bilinç ” temin eder. Ancak bu doğru bilinç oluşturma süreci, insanların “ dünya tasavvurlarını ” dikkate almayı gerektirir. Başka bir söyleyişle eleştirel sosyolojinin ortaya koyacağı eleştirel bilgilerin, empirik olarak, toplumdaki insanların gündelik düşünceleriyle bir diyalog içinde olması gerekir. Bu sosyoloji, insanlara rağmen insanları açıklama iddiasında değildir. Zira insanların kendi yaşamlarına ilişkin öznel değerlendirmelerini dikkate almayan ve insan eylemlerini doğal nesnelermişçesine inceleyen pozitivist sosyolojinin asıl hatası da burada ortaya çıkar. Dolayısıyla eleştirel sosyoloji, mutlak bir otorite olmayı reddeder ve insan dünyasındaki problemleri, deyim yerindeyse sosyal bir terapiye başvurmak suretiyle, insanlarla birlikte çözmeye çalışır. O, kendi hakikatlerini topluma “dışarıdan” empoze etmez. Aksine onun amacı “içeriden” anlamak ve açıklamaktır. Bu noktada eleştirel sosyolojinin, insanlarda yeni bir dünya kavrayışının yolunu açan “arabulucu” bir sosyoloji olduğu söylenebilir” (199).

Bleicher, eleştirel sosyolojinin deneysel bir özelliğinin olduğunu belirtir.

¹⁹⁹⁾ Balkız, (2004). a. g. m s: 13 – 14

Ancak, eleştirel sosyolojinin deneyi pozitivizmin tarif ettiği bir deneysellik yöntemi değil, bu deney, mevcut toplumsal durumu insan eylemleriyle dönüştürmeye yönelik olarak bilinç oluşturma yöntemidir. Bleicher’a göre, ancak insani deneyler (tecrübe) mevcut toplumsal dünyanın sabit ve değişmez olmadığını ve bu dünyanın değişebileceğini anlayabilir. İşte bu deneysel bilgiyi sistematize etmek ve kuramsallaştırmak eleştirel sosyolojinin görevidir. Bleicher, toplumsal müdahalenin deneye dayanması ki bu deneysel müdahalenin sonuçları önceden kesin olarak kestirilemez ve müdahale sürecinde sosyologun müdahaleye konu insanlarla birlikte diyalog içerisinde olması gerektiğini savunur. Kısacası, herhangi bir toplumsal müdahale sürecinde hedef insanların müdahale sürecine dâhil edilmesi gerekmektedir. Bu sayede değişim isteyen toplumsal kitle, bilinçlenerek / bilinçlendirilerek değişime yönelebilecektir.

“Bleicher, Habermas’ı izleyerek, eleştirel sosyoloji pratiğinin daima ve ancak “deneysel” olabileceğini vurgular. Eleştirel sosyolojinin deneyi, teorik hipotezleri verili haliyle gerçekliğe giderek sınamak anlamına değil, verili gerçekliği bilinçli insan eylemiyle aşmak ve bu yolla doğru bilinç oluşturmak anlamına gelir. İnsanlar ancak kendi sosyal tecrübelerinden hareket ederek bu dünyanın kalıcı olmadığını ve aşılabileceğini anlayabilirler. Bu sosyal tecrübeden elde edilecek bilgiyi sistematize ve teorize etme görevi eleştirel sosyolojiye aittir. Bu anlamıyla deney, belirli bir kavrayış temelinde topluma müdahale etme yöntemidir. Ancak bu müdahalenin ortaya çıkaracağı sonuçlar, önceden asla öngörülemez. Sosyolojik müdahale yöntemini Touraine’dan aldığını belirten Bleicher’e göre, müdahale ancak sosyologun sosyal aktörler ile diyalog kurması sayesinde gerçekleştirilebilir. Düzeni sorgulayan toplumsal hareketlerin içine girmek suretiyle sosyolog, aktörlerin kendi mücadelelerini analiz etmelerine yardımcı olacak ve tecrübeden elde edilen her bilgiyi sosyolojik müdahalenin bir unsuru haline getirecektir”⁽²⁰⁰⁾.

Buradan hareketle, eleştirel sosyal teorinin, toplumsal sorunlara müdahalede ve ya sosyal politika ve proje geliştirme ve uygulamalarında, hedef kitlenin bilgi ve bilinç sahibi olması / yapılması, bu kitlenin projeye aktif katılımının sağlanması, projeyi sahiplenmesi vb. hususları öne çıkardığı söylenebilir. Herhangi bir toplumsal müdahalenin sağlıklı ve başarılı olması her şeyden önce hedef toplumsal kitlenin projeyi talep etmesi ve benimsemesi gerektiğini bu açıdan rahatlıkla söyleyebiliriz.

²⁰⁰⁾ Balkız, (2004). a. g. m s: 14

Açıklayıcı / anlayıcı sosyoloji ve eleştirel sosyoloji yaklaşımlarının sosyal olgular ve sosyal politika / projelerle ilişkisini ve bunlara yönelik görüşlerini genel bir çerçeve içerisinde incelemeye ve anlamaya çalıştık. Şimdi de bu genel çerçeve etrafında genel bir değerlendirme yapmak istiyorum.

2. SOSYAL POLİTİKA / PROJE KAVRAMIYLA İLGİLİ GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Her sosyolojik yaklaşım, kendi toplum anlayışına bağlı olarak araştırma yöntemleri geliştirmiştir. Söz gelimi açıklayıcı sosyoloji yaklaşımı toplumu yapılar ve olgular olarak gördüğünden yöntemi de doğa bilimlerine benzeyen (deney, gözlem vb) nesnel yöntem ve teknikler olarak belirlemektedir. Bu sosyoloji yaklaşımına göre, toplum nesnel bir gerçeklik, olgusal bir varlık olarak vardır. Sosyolojinin görevi de bu toplumsal / nesnel gerçekliğin sahip olduğu genel özellikleri, kuralları ve yapıları bulup ortaya çıkarmaktır. Bunun yolu da pozitif araştırma yöntem ve teknikleridir.

Anlayıcı sosyoloji yaklaşımı, toplumu bilinç, eylem ve kültür (değer) sahibi bireylerden oluşan bir sosyal olgu olarak gördüğünden, sosyolojinin görevinin bu insan eylemlerini anlamaya çalışmak olarak görmektedir. Bunun yolu da insan eylemlerinin anlamını ortaya çıkaracak olan çeşitli iç gözlem teknikleri ve anlamacı yöntemidir.

Eleştirel sosyoloji yaklaşımı ise, toplumu bir süreç ve devamlı değişim halinde olan karmaşık ilişkiler ağına sahip bir olgu olarak görmektedir. Dolayısıyla toplumu açıklamanın / anlamının yolu bu karmaşık yapı ve ilişkileri ortaya çıkaracak olan eleştirel bakış açısıdır.

Yukarıdaki üç bakış açısını herhangi bir toplumsal olaya uyarlırsak eğer, demek ki her toplumsal olayın ve ya sorunun bir *açıklaması*, bir *anlamı* ve bir *oluşum süreci* vardır diyebiliriz. Buradan hareketle sosyal politika ve projelerin hazırlanma ve uygulanma süreçlerinde, yukarıdaki sosyolojik yaklaşımların ortaya koyduğu genel toplumsal çerçeveyi göz önünde bulundurmak, etkili ve başarılı sosyal politika ve proje ortaya koyma açısından önem taşımaktadır.

Sosyolojinin tarihsel gelişim sürecine bakıldığında ilk dönem sosyolojinin ansiklopedist bir karaktere sahip olduğu görülür. Sosyolojinin ilk dönem özelliği, insan toplumlarının genel bir açıklamasına varmayı hedeflemiştir. İkinci dönem sosyoloji evrimci bir karaktere bürünmüştür. Evrimci sosyoloji, toplumsal yaşamın tarihsel aşamalarını ortaya çıkarmayı amaçlar. Üçüncü dönem sosyoloji ise pozitif bir bilim olmayı amaçlamaktadır. Bu dönemde sosyoloji doğa bilimlerini örnek almıştır. Dördüncü dönemde ise sosyoloji, genel bir bilim olma amacıyla karakterize edilmektedir. Bu sosyoloji, sanayi toplumunun siyasal ve ekonomik sorunlarıyla ilgilenen bir bilim olmaya başlamıştır.

“Sosyolojinin ilk döneminin temel birtakım özelliklerinden bahsedilebilir: Birincisi, ilk dönem sosyoloji ansiklopedisttir; insan toplumunun tarihinin ve toplumsal hayatın tümünü kapsamayı amaçlar. İkinci olarak, tarih felsefesinin ve daha sonraları evrim teorisinin etkisiyle, toplumsal evrimin temel aşamalarını ve işleyişini açıklamaya çalıştığı için de evrimcidir. Üçüncü olarak, doğal bilimlere benzer bir biçimde pozitif bir bilim sayılmaktadır. 18. Yüzyılda sosyal bilimler fizik bilimini model almışlardır. Sosyoloji de bu etkilerin sonucu olarak 19. Yüzyılda, toplumu bir organizma olarak tasarlamış, dolayısıyla biyolojiyi model almıştır. Dördüncü olarak, genel bir bilim olma amacıyla olan sosyoloji, buna rağmen 18. Yüzyıldaki siyasal ve ekonomik sorunlarla ilgilenmiş, yeni sanayi toplumunun bilimi olmuştur” (201).

Tarihsel süreç içerisinde sosyolojik yaklaşımlarda ve sosyoloji çalışmalarında meydana gelen gelişmeler, zaman içerisinde sosyolojinin uygulamalı ve pozitif bir sosyal bilim olmaya doğru götürmüştür. Bu bilim, toplumsal olayları ve sorunları nesnel olarak inceleyecek ve açıklayacaktır. Ancak, sosyolojinin uzun bir süre spekülatif felsefenin gölgesinde kalması, bu bilimin bağımsız bir sosyal bilim olma sürecini de ne yazık ki geciktirmiştir. Günümüzde ise sosyoloji bilimi alan araştırmalarına dayalı olarak uygulamalı pozitif bir sosyal bilim olma yolunda önemli mesafeler kat ettiğini söyleyebiliriz.

²⁰¹⁾ Koşar Hız ve Zafer Durdu, (2004), Türkiye’de Sosyoloji’nin Kimliği. *Sosyoloji Dergisi*, Sayı: 12 – 13, http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTSOS%2CTHUK&c=google&ano=46128_69cdc475b02cb6889246ffe17d9dc522 s: 2

“Sosyolojinin, uzun bir hazırlık dönemini müteakip modernitenin köklü değişim ve çalkantı ortamında Batı’da karşılaşılan toplumsal sorunlara çözüm arayışları bağlamında bağımsız bir bilimsel disiplin olarak kendini göstermiş olması, aynı zamanda deneysel ve objektif bir hüviyetle karşımıza çıkmasına da yol açmış bulunmaktadır. Öyle ki, bu durum sosyologları, toplumu ve orada meydana gelen sosyal olaylar, olgular ve süreçleri toplumsal bir gerçeklik olarak incelemeye götürmüş, bu bakımdan da sosyolojide, ilk dönemlerden itibaren uygulamalı araştırma eğilimi bir şekilde kendini göstermiştir. Gerçi, sosyolojinin uzun süre birlikte hayatıyet bulduğu spekülâtif felsefeden ayrılarak bağımsız bir bilim haline gelmiş olması onun, toplum ve tarih felsefesi gibi spekülâtif yaklaşım eğiliminin egemen olduğu disiplinlerle karıştırılmasına yol açmış ve esasen orada özellikle başlangıç dönemlerinde topluma ve orada meydana gelen sosyal fenomenler ve sorunlara teorik ve spekülâtif yaklaşım eğilimi oldukça ağırlık kazanmıştır. Ancak, zamanla bu durum değişmeye ve deneysel ve objektif karakterli uygulamalı bir sosyoloji eğilimi güçlenmeye yönelmiş olup, hatta o giderek teorik yaklaşımın önüne geçmeyi de başarmıştır” (202).

Her sosyoloji kuramı toplumların anlaşılmasına ve açıklanmasına yardımcı olmaktadır. Sosyologlar da bu kuramlar üzerinden toplumu anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadırlar. Toplumsal olguların ve olayların açıklanması noktasında sosyolojik kuramların büyük katkıları vardır.

“Sosyolojik kuram, toplumsal gerçekliğin sanılanın ötesinde karmaşık bir mahiyete sahip olduğunu anlamaya da imkân verir. Nitekim sosyologların topluma bakışları sosyolojik kuramlara dayanır. Sosyolojide kuramlar, toplumsal olguların sistemli bir biçimde anlaşılıp açıklanmasına imkân sağlarlar” (203).

Her bilim gibi sosyoloji bilimi de kuramlara dayanmaktadır. Çünkü karmaşık toplumsal yapıları ve ilişkileri anlamak ve açıklamak kuramsal bir bakış açısını gerekli kılmaktadır. Bu kuramsal çerçeveler somut araştırma ve uygulamalara imkân tanımaktadırlar. Dolayısıyla sosyolojik yaklaşımlar içinde yaşadığımız toplumsal dünyayı açıklama, anlama ve araştırmaya yardımcı olan araçlardırlar.

“Esasen, her bilim gibi sosyoloji de teoriye dayanmaktadır. Zira somut olguların kavramlar aracılığı ile aralarında bağlantılar kurulması suretiyle bir tür

²⁰²⁾ Ünver Günay, (2006). Kuramsal Yaklaşım ve Türk Sosyolojisi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı. 21. [http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_21/30-%20\(509-542.%20syf\).pdf](http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_21/30-%20(509-542.%20syf).pdf) s: 510

²⁰³⁾ Günay, a. g. m s: 531

soyutlaştırılmasından ibaret olan teori, aynı zamanda deneye imkân veren bir alanda sistematik tahmin ve açıklamalar getiren ve kavramlardan oluşan fikrî bir alet işlevini görmekte; toplumsal fenomenler arasındaki karmaşık ilişkileri ancak teoriler aracılığı ile bir “*paradigma*” ya da düşünsel bir “*model*”e oturtmak ve böylece araştırmaya sistematik bir fikrî derinlik ve genişlik kazandırmak mümkün olmaktadır”⁽²⁰⁴⁾.

Sosyolojinin iki temel yaklaşımı sayılan açıklayıcı ve anlayıcı sosyoloji yaklaşımları, sosyolojinin pozitif bir bilim olduğu konusunda aynı düşünceye sahiptirler. Aralarındaki farklılık ise, topluma bakış açıları ve toplumu açıklama / anlamadaki yöntem farklılıklarıdır. Açıklayıcı sosyoloji yaklaşımı bu noktada genellikle nicel yöntemlere başvururken anlamacı sosyoloji yaklaşımı ise nitel yöntemlere başvurmaktadır. Ancak her iki yaklaşım da toplumsal dünyanın açıklanması ve anlaşılmasını amaç edinmektedirler.

“Aslında, gerek *Natüralistik* ve gerekse de *Hümanistik* sosyoloji yönelimi sosyolojinin bir bilim olduğu konusunda hemfikirlerdir. Onlar, insan ve topluma ilişkin konularda birbirlerinden ayrılıyorlar. Keza onlar, araştırma yöntem ve teknikleri konusunda da farklı tercihlere yöneliyorlar. Böylece, natüralistik sosyologlar nicel tekniklere önem verirken hümanistler nitel araştırma yöntemini tercih etmektedirler”⁽²⁰⁵⁾.

Açıklayıcı ve anlayıcı sosyoloji yaklaşımlarının toplumun incelenmesinde savundukları yöntem farklılıklarını (nicel ve nitel yöntem) aşağıda, karşılaştırmalı bir şekilde görmekte yarar vardır. Bu iki yaklaşımın hem topluma bakış açıları hem de toplumu açıklama / anlama biçimleri birbirinden farklıdır.

“Pozitivist / natüralist paradigma ile anlamacı / yorumlamacı paradigmanın temel sayıtları birbirinden farklıdır. Bu iki ana sosyolojik paradigmanın daha iyi anlaşılabilmesi için nicel ve nitel araştırma yaklaşımını çeşitli açılardan karşılaştırmak yararlı olabilir. Bu çerçevede nicel ve nitel araştırma yaklaşımı arasındaki belli başlı farklar şöyle sıralanabilir:

— Nicel araştırmalarda gerçek nesneldir. Nitel araştırmalarda ise gerçek oluşturulur.

— Nicel araştırmalarda asıl olan yöntemdir. Nitel araştırmalarda ise asıl olan çalışılan durumdur.

²⁰⁴⁾ Günay, a. g. m s: 510

²⁰⁵⁾ Günay, a. g. m s: 528

— Nicel araştırmalarda önceden belirlenmiş hipotezler test edilir. Nitel araştırmalarda ise davranış ve olayların anlamını ortaya çıkarmak için çaba sarf edilir.

— Nicel araştırmalarda kavramlar, farklı değişkenler haline getirilir (bağımlı ve bağımsız değişken) ve bunlar arasındaki ilişkiler lebilir. Nitel araştırmalarda ise değişkenler karmaşık ve i içe geçmiştir ve bunlar arasındaki ilişkileri mek zordur.

— Nicel araştırmalarda sonuçlar, kesin mlerden elde edilmiş verilerin (rakamların) yorumlanmasıyla ortaya çıkar. Nitel araştırmalarda ise sonuçlar, gözlem ve belgeler yoluyla elde edilen verilerin anlamlandırılmasından ibarettir.

— Nicel araştırmalarda kuram, büyük de tümdengelim esasına dayanır ve nedensellik ilişkisini açıklamak amaçlanır. Nitel araştırmalarda kuram, tümevarım esasına dayanır ve sosyal aktörlerin perspektiflerini anlamak amaçlanır.

— Nicel araştırmalarda standardize edilmiş veri toplama araçları kullanılır (Nesnellik). Nitel araştırmalarda ise araştırmacının kendisi veri toplama aracıdır (znellik).

— Nicel araştırmalarda izlenen yollar standarttır ve tekrarlanması mümkündür. Nitel araştırmalarda ise izlenen yollar zgndr, tekrarlanabilme ihtimali çok zayıftır

— Nicel araştırmalarda çözümlerler, istatistik teknikler, tablolar ve şekiller kullanılarak, hipotezlerle ilgili sonuçların ortaya çıkıp çıkmadığı tartışılarak yapılır. Nitel araştırmalarda ise araştırılan konulardan elde edilen kanıtlar yorumlanır.

— Nicel araştırmalarda pozitivist bakış açısı hkimdir. Nitel araştırmalarda ise yorumlayıcı bakış açısı hkimdir (bilginin empirik olmayıp deneyst ve aşkın olduğu kabul edilen).

— Nicel araştırmalarda sonuçlar genelleştirilebilir ve gerekçesi verilebilir. Nitel araştırmalarda ise sonuçların genelleştirilmesi daha zordur, en azından her bir tekil olay için mümkündür ve gerekçesi verilebilir.

— Nicel araştırmalarda örneklem grubunun evreni hiçbir zaman tam olarak yansıtamayacağı söylenir. Nitel araştırmalarda ise örneklem daha az sayıda olduğu için evreni temsil kabiliyeti daha zayıf olacaktır.

— Nicel araştırmalarda konu-büyük grup merkezli yönelim geçerlidir. Nitel araştırmalarda ise sorun-küçük grup ya da sapma-küçük grup merkezli yönelim geçerlidir.

— Nicel araştırmalarda yöntem kontrolü (işlemlerin açıkça ortaya konması, yani gidişin açık oluşu, araştırma sürecinin her adımının açıkça tanımlanması, her basamağın izah edilip belgelenmesi; izlenen kuralların gerekçelerinin verilmesi, yöntemsel kontrollü işleyiş kurallarına bağlılık, işleyişin garantisi, prosedürün açık kurallara bağlanması ve gerekçelerinin aktarılması) mümkündür ve kolaydır. Nitel araştırmalarda ise yöntem kontrolü pek kolay değildir.

— Nicel araştırmalarda bireyin bazı toplumsal süreçlerin ve faktörlerin etkisi altında ve yasalara göre davranışlarını gerçekleştirdiği kabul edilir. Nitel araştırmalarda

ise bireylerinin davranışlarının bir düzeni olmakla birlikte, bu düzenin, genel toplumsal süreçlerin değil, günlük hayatın çeşitli yansımalarının etkisi altında kalabileceği, hatta insanın çoğu zaman bu etkilerin bile dışına çıkabileceği kabul edilir.

— Nicel araştırmalarda karşılaştırmalar yapmak mümkündür. Nitel araştırmalarda ise karşılaştırmalar yapmak pek kolay değildir.

— Nicel araştırmalarda geleceğe yönelik tahminler yapmak mümkündür. Nitel araştırmalarda ise geleceğe yönelik tahminler yapmak mümkün değildir, en azından çok zordur.

— Nicel araştırmalarda araştırmacı sosyal olay ve olguların dışında tarafsız ve nesneldir. Nitel araştırmalarda ise araştırmacı sosyal olay ve olguların içindedir, empati kurmaya çalışır ve perspektifi öznelir” (206).

Gerek nicel gerekse de nitel sosyal araştırmalar toplumun açıklanması ve anlaşılmasında başvurulmuş temel araştırma yöntem ve teknikleridirler. Bunlardan başka sosyal bilimlerde kullanılan çeşitli araştırma yöntem ve teknikleri de mevcuttur.

“Sosyal bilimlerde dört araştırma yönteminden söz edilebilir: Deneysel psikolojide ve kısmen sosyal psikolojide kullanılan laboratuvar deneyi; sosyolojide ve bütün diğer sosyal bilimlerde kullanılan survey (saha taraması); sosyal antropolojide, etnografyada ve özellikle son otuz yıla yakın bir zamandan beri sosyolojide (hatta sözel tarih çalışmalarında, kültür incelemelerinde, tarihte ve siyaset biliminde) kullanılan saha çalışması; tarih araştırmalarında, sosyolojide, siyaset biliminde vb sosyal bilim dallarında kullanılan tarihsel karşılaştırma yöntemi. Son zamanlarda bu araştırma yöntemlerinin ilk ikisine Nicel Araştırma Yöntemi denirken, son ikisine Nitel Araştırma Yöntemi denilmektedir” (207).

Sosyal bilim araştırmalarında kullanılacak olan yöntem ve teknikler araştırmanın konusu ve amacına göre değişir. Araştırmalarda aynı anda birden fazla yöntem ve teknik de uygulanabilir. Sosyal bilimlerde kullanılan yöntem ve teknikler birbirini tamamlayıcı ve destekleyici niteliktedirler. Dolayısıyla sosyolojik araştırmalarda kullanılacak olan yöntem ve teknikler araştırmanın sağlıklı ve doğru bilgilere ulaşılabilirliği açısından son derece önemlidirler.

“Sosyolojik araştırmalarda kullanılacak metodoloji ve teknikler araştırmanın desenine göre belirlenir. Araştırma konusunun gerektirdiği şekilde bir metodolojik

²⁰⁶⁾ Akyüz, Gürsoy ve Çapcıoğlu, a. g. m s: 92 – 93

²⁰⁷⁾ Akyüz, Gürsoy ve Çapcıoğlu, a. g. m s. 87

seçim yapılırken, aynı zamanda birden çok araştırma tekniğinin kullanımı da mümkün olabilir. Toplum bilim araştırmalarında metodolojiler birbirini dışlamaktan çok, birbirini tamamlar niteliktedir. Sosyolojik araştırmalar, çalışmanın amaç ve niteliğine göre açıklayıcı, betimsel veya anlayıcı/keşfedici araştırmalar olarak sınıflandırılabilir gibi, yaklaşım farklarını dikkate alarak nicel veya nitel metodolojik yaklaşımlar olarak da değerlendirilebilir. Açıklayıcı bir yaklaşım olarak nicel metodolojik yaklaşımda, istatistiksel ölçek, analiz ve açıklama öne çıkmaktadır. Burada, doğa bilimlerinin sebep-sonuç ilişkisine dayalı açıklama yaklaşımının da izleri görülmektedir. Nicel yaklaşımda, çalışmanın hipotezi oluşturulur, değişkenler belirlenir ve nedensellik içeren tahminlerde bulunulur, genellemelere gidilir. Nitel yaklaşımda ise, nesnel gerçekliğin yerini, oluşturulan nesnellik alır. Nitel çalışmalarda yöntemden çok çalışılan durum öne çıkarken; genellemeler yerine derinlemesine betimlemeler ve araştırılan konunun niteliğine bağlı olarak yorumlar söz konusu olur. Nitel yaklaşımda, empatik nitelik önemli bir yere sahiptir. Buna karşın, nicel yaklaşımda yasalar ve genel-geçerlik daha çok yer almaktadır. Bu nedenle, bir sosyolojik araştırma metodolojisi olarak nicel yaklaşım, nitel yaklaşımla birlikte ortaya çıkan subjektiflik sorununa karşı daha nesnel görünmektedir. Aynı şekilde nicel yaklaşım, sosyolojik olgusalılıkları belirlemesi, izlenebilirlik ve ölçülebilirlik gibi yönleriyle nitel yaklaşımdan ayrılmaktadır. Nitel yaklaşımda bir başka sorun da araştırmacının sosyal gerçeklikleri anlayabilme yeteneğinin araştırma üzerinde çok etkili olabilmesidir. Buna karşın nicel yaklaşımda, daha çok izlenebilir ve ölçülebilir bilgiler ve bulgular yer almaktadır. Anlayıcı bir yaklaşım olarak Nitel yaklaşım ise, sosyal olayların ve grupların sosyal ve kültürel örgüt yapılarının anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir. Burada, sosyal gerçekliğe görüşme ve gözlem yoluyla bir katılım söz konusudur ve bu yolla sosyal gerçeklik anlaşılmaya çalışılmaktadır. Böylece, nicel yaklaşımın dışarıda bırakan sınırlayıcı tutumundan kaynaklanan sorunlar da aşılabilmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere, sosyolojik çalışmalarda dengeli ve araştırma desenine uygun bir metodolojik kullanım, çalışmanın başarısı açısından önemli bir etkiye sahiptir”⁽²⁰⁸⁾.

Sosyolojik araştırmalarda kullanılan yöntem ve tekniklerin yanında önemli bir diğer husus da toplumun değişim doğasını göz önünde bulundurarak yöntem ve tekniklerin devamlı değişebileceğini dikkate almaktır. Başka bir ifadeyle, toplumsal değişimlere paralel olarak kullandığımız araştırma yöntem ve tekniklerinin de değişebileceğini göz önünde bulundurmamız gerekir.

“Sosyal bilimler insan bilimleridir ve insan bilimleri sorduğu sorular, kullandığı yöntemler ve içeriği deneniyle tarih içerisinde değişime uğramaktadır. Bu

²⁰⁸⁾ Akyüz, Gürsoy ve Çapcıoğlu, a. g. m s: 93 – 94

değişim dışarıdan gelen müdahalelerden de etkilenmektedir. Bu nedenle insan bilimleri, nesnelleştirici değil, yansıtıcı olmalıdır. Yani, kendi uygulamalarının mantıklı açıklamasını da içermelidir. Aynı zamanda değişen toplumsal gerçekliklere göre kendisini sürekli yapılandırmalıdır. Bu süreç sosyal bilimlerin toplumsal yapı içerisinde daima dinamizmini korumasına yardımcı olur. Çünkü toplum her zaman ve her oluşumda tekrar tekrar kendini inşa etmektedir” (209).

Sosyolojik bilgi elde etmede araştırma yöntem ve tekniklerinin öneminin yanı sıra sosyolojik bilginin toplumsal sorunların çözümlenmesi ve iyileştirilmesi alanında uygulanması konusu da çeşitli sosyoloji kuramcıları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Sosyolojik bilginin toplumsal sorunlara çözümsel müdahalede kullanılması gerektiği konusu özellikle 1960’lı yıllardan sonra artan bir şekilde hem hümanistik hem de açıklamacı sosyologlar arasında geniş kabul görmeye başlamıştır. Çeşitli sosyoloji kuramlarının topluma ilişkin ontolojik ve metodolojik farklılıklarına rağmen sosyolojik bilginin toplumsal sorunlara müdahalede kullanılması gerektiği görüşü özellikle Etzioni’nin eserlerinde geniş bir şekilde ele alınmaktadır.

“1960’ların toplumsal karmaşa deneyimiyle birlikte değerlendirici olmayan ve uygulamalıyla değerlendirici sosyoloji arasındaki ikiliğin yapaylığı artan bir şekilde anlaşılmaya başlandı. Öğrencileri planlı toplumsal müdahale için eğitime yönünde sosyoloji program ve dersleri geliştirmek çabaları gerçekleşti. C.Wright Mills gibi bazı hümanistik sosyologlar uzun zamandan beri sosyolojik bilginin toplumun iyileştirilmesi için uygulanabilirliği sorunuyla ilgilenmekteydiler. 1960’ların sonlarında çok sayıda iyi eğitilmiş, natüralistik sosyolog, daha iyi bir toplum yaratma kaygısı taşıyan hümanistik sosyologların saflarına katılmaktaydı. Üyeleri, Paul Lazarsfeld, Philip M.Hauaser ve Peter Rossi gibi tanınmış araştırmacı ve akademisyenler de dâhil, ikinci bir grup, sosyoloji ile ilgili arayışlarında natüralistik yönelimlerinden vazgeçmiş değillerdi. Uygulamalı sosyolojiye ilginin yeniden doğmuş olduğu düşünülürse, değerlendirici kuramsallaştırmanın gelişimine tanık olmak şaşırtıcı değildi. Temelde doğa- bilimi modeline dayalı bir sosyoloji ile değerlendirici bir kuram yaklaşımından bir senteze varma yolundaki girişimlerden biri de Amitai Etzioni’nin yapıtlarında karşımıza çıkıyor” (210).

Açıklayıcı ve anlamacı sosyoloji kuramlarını toplumun açıklanmasında ve anlaşılmasında birleştirmeye çalışan Giddens’a paralel olarak (yapılaşma kuramı)

²⁰⁹⁾ Demir Atila, a. g. m s: 60

²¹⁰⁾ Margaret M. Poloma, (1993). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Gündoğan Yay. Ankara s: 304

Etzioni de sosyolojik bilginin toplumsal müdahalelerde kullanılması noktasında bu iki kuramı uzlaştırmaya çalışır. Etzioni, toplumsal rehberlik kuramı adını verdiği kendi kuramında, toplumsal normların ve yapıların birey üzerindeki sınırlamalarını kabul etmekte fakat aynı zamanda bireylerin de toplumsal eylemde bulunma kapasitelerinin bulunduğunu düşünmektedir.

“Etzioni, insanların eylemde bulunma kapasiteleri olsa da, bu eylem üzerine dayatılmış sınırlamalar olduğunu kabul ediyor. Bir kez daha, mevcut kuramsal perspektiflerin bir yanılgısını saptıyor. İşlevselcilerin yeğlediği kolektivist yaklaşım, insanların yalnızca toplumsal sistemlerin ürünleri olduğunu varsaymaktadır. Toplumsal düzen hiçbir insan kontrolü olmadan işlemektedir. Öbür ucta, C. Wright Mills gibilerinin yapısalcı olmayan yaklaşımları var. Etzioni, Mills’in iktidar seçkinlerinin, toplumsal düzeni diledikleri gibi yürütebilecek bir grup insanı tanımlayan voluntaristik bir yaklaşım olduğu kanısında Etzioni’nin toplumsal rehberlik kuramı “kollektivizm” ve “voluntarizmin” bir araya getirilmesi yolunda bir çabadır. İnsanları toplumsal eylemde bulunmaya muktedir olarak görmekte, fakat aynı zamanda, bu eylem üzerindeki sınırlamaları da tanımlamaktadır. Bu sınırlamalar, (yapısalcı-işlevselci perspektifte olduğu gibi) verili olarak alınmamış, fakat hiç değilse kısmen geçmiş eylemlerin veya seçimlerin neticeleridirler. Dolayısıyla bugünün sınırları bile geçmişteki iradi eylemlerden kaynaklanmaktadır” (211).

Etzioni’nin temel kaygısı akademik bir disiplin olarak sosyolojinin toplumsal yaşam alanlarında sorun çözücü ve geliştirici bir işlev üstlenmesi konusu olmuştur. Bu anlamda sosyoloji salt akademik bir bilimsel etkinlik olarak değil, aynı zamanda toplumsal müdahalelerde kullanılabilecek uygulamalı bir disiplin olması gereği ortaya çıkmaktadır. Günümüzde çağdaş sosyoloji biliminin önemli bir dalı da uygulamalı sosyoloji ana bilim dalıdır.

“Etzioni, akademik sosyolojinin bozulmasından yana değildir. Bundan ziyade “bir bilim olarak sosyolojiye (kuramsallaşmış bir öğrenme isteği) bilginin uygulanmasına ilişkin bir kaygı (kurumlaşmış bir yardım etme isteği) eklenmesi gerektiğini iddia eder. Etzioni’ye göre sosyoloji, doğal bilimlere çok benzer bir bilim olarak kalmaktadır. Ancak bu bilimsel bilginin, bu bilginin uygulanmasına ilişkin bir eğitimle takviye edilmesi kritik bir ihtiyaçtır” (212).

²¹¹⁾ Poloma, a. g. e s: 307 – 308

²¹²⁾ Poloma, a. g. e s: 318

Etzioni'ye göre, toplumsal meseleler toplumsal çözümlemenin temel konusu olmalıdır. Etzioni, bu yaklaşımıyla sosyolojik etkinliğin genel çerçevesini toplumsal meselelerin çözülmesi ve iyileştirilmesi konusuna odaklamak istemektedir. Çünkü O'na göre sosyolojik çözümlemede eksik kalan husus budur. Dolayısıyla da sosyoloji eğitiminin ve faaliyetlerinin bu yönde yapılandırılması gerekmektedir.

“Etzioni 'ye göre yazar da dâhil olmak üzere pek çok sosyolog kuram ve yöntemlerin böylesine bir kombinasyonunu, bir bilim olarak sosyolojinin üzerine inşa etmesi gereken ve gerçekte inşa edilmekte olan asıl temel olarak görmektedirler. Fakat çoğumuz bir şeylerin eksik kaldığını hissediyoruz. Çoğunlukla, eksik kalan toplumsal çözümleme; toplumsal meselelerin sistemli araştırılmasıdır, yani; çağımızın büyük meselelerinin sosyolojik çözümlemesine ilişkin yöntemsel sorunlara yönelik kaygılar ile makroskobik birimler üzerine yapılan çalışmaları da içermek eğilimidir. Böylece aslında toplumsal çözümlemenin konusu, sosyolojik yapı taşları değil, meselelerdir; odak noktası, burada, toplumsal meselelerin çözülmesini geliştirme, amatör, sezgisel ve jurnalistik sosyolojimizi ilerletmede kullanılacak araçlardır” (213).

Sosyolojik bilginin toplumsal sorunlara uygulanması sağlıklı, sürdürülebilir ve rasyonel sosyal sorun çözme uygulamalarında küçümsenemeyecek bir öneme sahiptir. Sosyolojik bilgi ve bulgular, ulaşılmak istenen hedeflere varmada büyük yararlar sağlamaktadır. Bu yüzden de Etzioni, *”mühendislik bilimlerinin fizik bilimine dayanması gibi, uygulamalı alanların da sosyolojiye dayanması gerektiğini”* ifade eder. Dolayısıyla da, sosyoloji biliminin salt kuramsal bilgi olmanın ötesinde uygulamalı olması ve toplumsal sorunlara eğilmesi ihtiyacı ve gereği ortaya çıkmaktadır. Nitekim gelişmiş dünya ülkeleri de uygulamalı sosyolojik bilgi ve bulgulardan önemli ölçüde yararlanma yoluna gitmektedirler. Türkiye’de de saha araştırmalarının, sosyal sorun analizlerinin ve toplumsal sorunlara çözüm yollarının sosyolojik bir perspektiften ele alınması konusu büyük önem taşımaktadır. Uygulamalı sosyolojinin toplumsal sorun çözmede işlevsel hale getirilmesi konusu sosyolojik bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyolojinin temel ilgisi toplumun doğal bilgisine ulaşmak ve toplumun açıklanması ve anlaşılmasına yöneliktir. Sosyal politikalar ve projeler de toplumun iyileştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik geliştirilen çeşitli toplumsal müdahale

²¹³⁾ Poloma, a. g. e s: 303

biçimleridirler. Etzioni'nin analojisinden hareket edecek olursak mühendislik bilimlerinin fizik bilimine dayanması gibi sosyal politika ve projelerin de sosyolojiye dayanması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Çünkü tüm sosyal bilimler gibi sosyolojinin de ana hedefi tarihsel koşullarda ortaya çıkan sosyal üretimin ve yeniden üretimin anlaşılması ve çözümlenmesine dayanmaktadır.

“Sosyal bilimlerin tümü, özel tarihî koşullarda, uzlaşma dayalı bilgili etkinlik ile niyetlenilmemiş bir tarzda meydana gelen sosyal yeniden üretim arasındaki bağı kavramaya dayanır”⁽²¹⁴⁾.

İnsanın içinde yaşadığı ve ilişkide bulunduğu toplumsal dünyayı açıklama ve anlama isteğinin bir ürünü olan sosyoloji, insanın kendi yaşamı üzerinde etkili olma isteğiyle paralel olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla da sosyolojik ilgi ve araştırmalar, her zaman için toplumların tarihsel sorunlarıyla eşzamanlı olarak gelişimini sürdürecektir.

“İnsanın kendi kaderi üzerinde etkili olma isteminin bir ürünü olan tüm bilimler gibi sosyolojide insanın bu ilgisinden muaf değildir. Sosyoloji insan toplumlarının tarihsel sorunları ile eşgüdümlü olarak gelişmesine devam edecektir”⁽²¹⁵⁾.

Sosyolojik faaliyetlerin temel özelliklerinden biri de hiç kuşkusuz, mevcut olan (yürürlükteki) toplumsal gerçekliği (işleyişi) ortaya çıkarmaya çalışmasıdır. Sosyoloji bilimi toplumun çeşitli alanlarını analiz ederken olması gerekeni değil, olanı açığa çıkarmayı amaçlar. Sosyolojinin bu niteliği toplumsal gerçekliği olduğu gibi görmemize yardımcı olmasıyla görevini yerine getirmiş olmaktadır. Olması gerekeni ise, toplumsal aktörler (tüm bireylerin seçimleri), politikacılar, felsefeciler, ahlakçılar vs. ortaya koyacaktır.

“Sosyoloji, herhangi bir toplumun topyekün ‘yapı’sını inceleyen, bunu yaparken de toplumsal kurumlardaki işleyiş ve değişmelerden hareket eden bir bilimdir. Yani sosyoloji olması gerekenden değil, olan’dan hareket eder. Böyle bir yönelimle sosyoloji; - devletin, toplumun, grupların, ailenin ve bireyin (toplumsal olan her nerede

²¹⁴⁾ Anthony Giddens, (2007). Sosyal Bilim Nedir? *Sosyoloji Dergisi*, Sayı: 17. http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTSOS%2CTHUK&c=google&ano=72717_d58abc9ac6f4040d562a8f6b5b001923 s: 319

²¹⁵⁾ Akpolat, a. g. m s: 86

ise) - tüm toplumsal ilişki biçimlerinin incelenmesi, analiz edilmesi ve sorunlara çözümler üretilmesi çabasını içermektedir. Sosyoloji, toplumsal yaşamda yeni bir kimlik inşa etme çabası değildir, olsa olsa incelediği toplumun kimliğini anlama açıklama işlevini üstlenir” (216).

Sosyoloji biliminin var oluş amacı, özellikleri, araştırma yöntem ve teknikleri ve yaklaşımlarını kısaca bu şekilde gördükten sonra, bu bağlamda önemli diğer bir konu olan Türkiye’de günümüzdeki sosyoloji öğretiminin içeriği ile sosyolog unvanının genel özellikleri ve taşıdığı problemlere de kısaca da olsa değinelim. Bilindiği gibi günümüzde sosyoloji bölümleri üniversitelerin lisans eğitimi veren fakültelerinde yer edinmiştir. Burada sosyoloji biliminin, öğrencisi üzerindeki etkisi, yararı ve eğitimin içeriği gibi hususlara değinmek gerekmektedir. Sosyoloji öğretiminin amacı nedir? Öğretimin içeriği (müfredat) yeterli olmakta mıdır? Sosyoloji mezunları sosyolog olma donanımlarına sahip olabilmekteler mi? Mezun olan sosyologlar sosyolojik bilgileri alanda uygulayabilmekteler mi? vb sorular üzerinde durmamızın bu açıdan yararlı olacağı kanaatindeyim.

Sosyoloji öğretiminin temel özelliğinin başında, öğrenciye, topluma “sosyolojik bakma” yı öğretmesi olarak kendini göstermektedir. Ancak sosyoloji öğretiminin bunun da ötesine geçerek, özellikle politikacılar, yöneticiler ve planlamacılara “*sosyal danışmanlık*” yapabilecek bir düzeye kavuşturulması gerektiğini düşünüyorum. İçinde bulunduğumuz toplumsal koşulları, sorun ve beklentileri anlamaya ve açıklamaya çalışmaya hizmet eden sosyolojik bakış açısı bu yönüyle önemli bir görevi yerine getirmektedir. Ancak sorun, bana göre, bu alanda hem sosyolojik öğretimin muhtevası hem de sosyolojik bakış açısının ne kadar aktif olarak kullanılabildiği ve kullanıldığıyla ilgilidir. Bununla birlikte sosyoloji biliminin sosyal politika ve projelerle olan ilgisinin da sağlıklı bir şekilde kurulması gerektiğini düşünüyorum.

“Sosyoloji biliminin tahsili, sosyologlara zaman içinde sosyolojik bir düşünme tarzını sağlamakla birlikte, mevcut standartların ötesine geçecek bakış tarzlarını geliştirme mecburiyeti vardır. Öte yandan, sosyal bilimler sahasındaki diğer araştırmacıların kendi disiplinlerindeki çalışmalarına katkı sağlaması bakımından

²¹⁶⁾ Hız ve Durdu, a. g. m s: 12

sosyolojik düşünmeyi dikkate almaları gerekmektedir. Sosyolojik düşünebilmenin yararlı olacağı bir başka kesim de sosyal politikalarla uğraşan veya karar verme görevindeki yöneticiler, yetkililer ve siyasilerdir. Doğru kararların alınması sadece mevcut teknik imkânların en uygun kombinasyonunu sağlamakla değil, mevcut olan tüm faktörler karar verme sürecine dâhil edilmesiyle gerçekleşmektedir. Özellikle sosyal determinantlar esas faktör olarak değerlendirmeye katılmalıdır. Bir toplumun kendine has şartları ihmal edilerek yapılan faaliyetler hem eksik hem de bilimsellikten uzaktır. Bu nedenle günümüz insanı için mümkün olduğu kadar geniş bir yelpazeyi dikkate alan ve sürekli geliştirilen sosyolojik bir düşünce biçimi sağlanmalıdır”⁽²¹⁷⁾.

Sosyolojik bilgi ve bakış açısının, gerek sosyoloji öğrencisine sağladığı katkı gerekse de sosyal politika ve proje uygulamalarında ürettiği fayda açısından, gelişmiş ülkelerde özellikle de uygulamalı sosyolojinin geniş çapta uygulandığı ABD’de kendini gösterebilmektedir. Benzer şekilde Türkiye’de de sosyolojinin gündelik toplumsal sorunlarla ve sosyal politikalarla ilişkisinin kurulması gereği kendini fazlasıyla hissettirmektedir.

Bu kısımda son olarak sosyolojik herhangi bir araştırmanın dayanması gereken ilkesel süreçlere değinmek istiyorum. Sosyolojik bir araştırma sürecinde dikkat edilmesi gereken çeşitli basamaklar vardır. Bu basamaklara uyulması sosyal bilimsel yöntemin bir gereğidir.

“Sosyolojik bir araştırmanın dayanması gereken çeşitli ilke ve basamaklar vardır. Herhangi bir bilginin “sosyolojik” sayılabilmesi için bu ilke ve kurallara uyulması gerekmektedir. Ayrıca, elde edilen verilerin “sosyolojik analiz”e tabi tutulabilmesi için de sosyolojik bakış ve düşünceye sahip olunması gerekir.

Sosyolojik araştırma prosesi genel olarak beş safhada tamamlanmaktadır:

- Araştırma sorusunun seçimi ve çerçevelendirilmesi,
- Uygun metodun tespiti ve çalışma programının yapılması,
- Verilerin toplanması,
- Malzemenin analiz edilmesi,
- Sonucun çıkarılması”⁽²¹⁸⁾.

Sosyolojik bilgi ve bakış açısının yararlanıldığı alanlar, genelde sosyal /

²¹⁷⁾ Mehmet Cüneyt Birkök, (1998). Sosyolojik Düşünme ve Metodolojisi. *Elektronik Sürüm*, www.insanbilimleri.com/ojs/index.php/uib/article/download/34/42 s: 2 – 3

²¹⁸⁾ Birkök, a. g. m s: 47

uygulamalı alanlarda karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, sosyoloji, sosyal politika ve proje alanlarında uygulama imkânına sahiptir. Sosyolog toplumsal sorunların yaşandığı bölgelerde bir “sosyal araştırmacı”, toplumsal politika ve projelerde bir “sosyal danışman” görevi görebilir ve görmektedir. Sosyal politika ve projelerde yer alan bir sosyolog edindiği sosyolojik bakış açısını ve alanda elde ettiği sosyolojik bilgiyi sorun çözme pratiklerinde kullanan kişidir. Kamusal kaynakları kullanarak toplumsal sorun alanına müdahale eden bir sosyolog, toplumsal sorun çözümünde, bu kaynakları en verimli ve etkili bir şekilde kullanmayı amaç edinmiş kişidir. Tüm sistematik toplumsal ve kurumsal müdahaleler toplumsal hayat alanına ahlaki ve akli bir müdahale olarak değerlendirilebilir. Sosyolog bu müdahalenin sosyal bilimsel ayağını temsil etmektedir. Tüm sosyal bilimlerde olduğu gibi topluma sosyal bilimsel herhangi bir müdahale % 100 kesin sonuç vermez. Bunun nedeni toplumun doğa gibi deterministik yasalara sahip olmamasıdır. Ancak, herhangi bir müdahalenin başarısının sosyolojik olma düzeyiyle doğru orantılı olduğunu ifade edebiliriz.

“Politika - üretimine yönelik bilimlere uygulamalı bilimler (applied science) deniyor. Burada amaç temel bilimler alanında üretilen bilimsel bilgiyi doğanın ya da toplumun bir sorununun çözümü için dönüştürerek kullanabilmektir. Politika - yönelimli sosyolog için öncelikle önemli olan hayatın içindeki gerilimlerden adeta fişkıran sorunlara, bazen alet çantasını bazen doktor çantasını bazen da Bond çanta kullanarak çözümler üretmektir. Sosyologun doktor çantasını kullanması onun hayata organizmacı bir yaklaşımla yaklaştığı ve kendini de ‘toplum doktoru’ gibi gördüğü anlamına gelir. Alet çantasını kullanması hayatı mekanik bir kurgu olarak gördüğüne işarettir; bu örnekteki sosyolog kendini ‘toplum mühendisi’ gibi görür. Bond çanta kullanan sosyolog devlet memurudur, kendini devletin hizmetinde görür. Politika - yönelimli sosyolog temel bilim alanında üretilen bilimsel bilgiyi sorun alanına taşımakla, sorunun çözümünde bir araç olarak kullanmakla, dolayısıyla bilgiyi hayata uygulamakla, aplike etmekle yükümlüdür. Politika-üretimi etkinliği, kamusal kaynaklar kullanılarak yürütülen bilim etkinliğinin kamuya olan borcunu kısa vadede ödemesinin bir yoludur. Politika-üretimi etkinliği makrodan mikroya ve doğal, sosyal ve teknik her boyut ve düzlemdeki hayat alanına aklî ve ahlâkî bir müdahaledir”⁽²¹⁹⁾.

Sosyoloji bilimi ile sosyal politika ve projeler arasındaki ilişkiyi Türkiye

²¹⁹⁾ Nilgün Çelebi, (2008). Sosyoloji Sosyologun Yaptığı İşe. *Hacettepe Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı. 8. [http://www.turuz.info/Turkoloji-Tarix/077-\(08\)Turkiyyat%20arashdirmalari.pdf#page=68](http://www.turuz.info/Turkoloji-Tarix/077-(08)Turkiyyat%20arashdirmalari.pdf#page=68) s: 71

ekseninde ele aldığımızda karşımıza oldukça sıkıntılı bir tablo çıkmaktadır. Öyle ki Türkiye’de uygulamalı sosyolojiden anlaşılan şey “toplumsal sorun çözme” müdahaleleri değil, “saha araştırması” anlaşılmaktadır. Oysa saha araştırmaları sadece uygulamalı sosyoloji alanının değil, sosyolojik tüm çalışmalarda kullanılabilecek bir tekniktir. Bilindiği gibi bilimsel bir araştırma teori ve pratiğin birliğini gerektirir. Dolayısıyla bu yanlış algılama, uygulamalı (applied) sosyolojinin sorun çözme politika ve projelerde yer almasının önünde önemli bir engel oluşturmıştır. Bu yanlış algıdan hem sosyologlar hem de toplumsal sorunların çözümüyle uğraşan politikacılar ve planlamacılar olumsuz bir şekilde etkilenmişlerdir. Bu etki, sosyologlar açısından uygulamalı sosyolojinin yanlış anlaşılması, politikacılar ve planlamacılar açısından ise uygulamalı sosyolojiden yararlanılmaması biçiminde kendisini göstermektedir. Bununla birlikte “politika” kavramı da yanlış anlaşılmaktadır. Politika kavramı çoğu zaman siyasetle karıştırılmaktadır. Oysa politika kavramının sosyolojideki karşılığı toplumsal sorun çözme biçim, araç ve yöntemleridirler. Türkiye’deki sosyoloji bilimi ve sosyal politika - proje arasındaki bu olumsuz tablo özellikle sosyoloji biliminin sağlıklı bir şekilde gelişmemesine ve gelişmiş ülkelerdeki uygulamalarından geri kalmasına neden olduğunu söyleyebiliriz.

“Sosyologlarımızın bir ortak noktası uygulamalı sosyoloji yapmaktaki isteksizlikleridir. İngilizce’deki ‘applied’ terimi için Türkçe’de kullanılan ‘uygulamalı’ sözcüğü, sosyolojik bilginin sorun çözümü için uyarlanması tarzında anlaşılmamaktadır. Tersine, ‘uygulamalı’dan anlaşılan ‘alan araştırması yapmak’tır. Bu, ‘uygulamalı sosyoloji’den unvan alan akademisyenler için bile böyledir. Bu art beyin bilgisi sosyologların alandan veri toplamakla uygulamalı araştırma yaptıklarını sanmalarına, pek çok örnekte yaptıklarının aslında temel araştırma olduğunu görememelerine yol açmaktadır. Durum böyle olunca, sosyologlarımız makro, mezzo ya da mikro ölçekte herhangi bir sorunun çözümüne yönelik politika-yönelimli araştırma yapmaktan uzak kalmış olmakta hatta sosyolojinin böyle bir alanının varlığının farkında bile olamamaktadırlar. “Politika - yönelimli araştırma” ile siyasi hedefleri olan araştırma kastedilir olmaktadır. Sosyologlarımız bir yanda temel araştırma yapıp adına uygulamalı araştırma demek gibi bir yanılgıyı sürdürürken bir yanda da kavram - kuram üretimine yönelik temel araştırma yapmayı ise ‘teorik’, ‘literatür taraması’ olarak nitelendirmektedirler. Oysa bilimsel bilgi teorik ve empirik bilginin birlikteliğini gerektirir; yukarıda ifade edildiği üzere de, kavram yönelimli araştırma sadece ve sadece araştırmacının maksadını ifade eder, veriden uzaklaşmayı, retoriğe bulanmışlığı, bilimden kopmayı değil. Bütün bunlar sonuçta Türkiye’deki sosyolojinin hem

dünyadaki yönsemelerin dışına düşmesine yol açmakta hem de meslekleşebilmesinin önünü tıkamaktadır”²²⁰⁾.

Türkiye’deki sosyoloji bölümlerini sosyal politika ve proje ilişkisi ekseninde ele aldığımızda, bu bölümlerin içinde bulunduğu sıkıntının önemli bir nedeni de sosyoloji bölümlerinin konumlandırılış biçimi ve bölümün sosyal bilimler ve ya uygulamalı bilimler alanındaki yeri konusu karşımıza çıkmaktadır. Yapılması gerekenler ise sosyoloji bilimini salt kuramsal ya da salt uygulamalı görmek yerine, teori ve pratik bir bütün olarak görülmesidir. Bunun yanında sosyoloji bölümlerinin misyonları ve “öğrenim çıktıları” tanımlanmalıdır. Yani, üniversitelerin sosyoloji bölümlerinin kuruluş amaçları ve işlevlerinin belirlenmesi hem sosyoloji öğrencileri için hem de bu alana ayrılan kaynakların toplumsal geri dönüşümü için son derece önemlidir. Bugün itibariyle sosyoloji nedir? Sorusunu artık geride bıraktık. Günümüzde sosyolojinin ne olduğu ve bilimler arasındaki yeri sorunu artık aşılmıştır. Çağdaş sosyolojinin gelişmiş ülkelerdeki konumu ve misyonu çerçevesinde Türkiye’de de yeniden ele alınması ve sosyoloji biliminin, kuramsal ve sosyal politika - proje yönelimli bir sosyal bilim ekseninde yapılandırılması ve sağlıklı bir konuma oturtulması gerekir. Bu girişim hem sosyoloji öğrencilerinin hem sosyoloji biliminin hem de Türkiye’deki sağlıklı toplum planlamasının ve sosyal politikaların yararına olacaktır.

“Bu sorunun devam etmesinde önemli bir etkenin Sosyoloji Bölümlerinin üniversite örgütlenmesi içinde Edebiyat veya Fen - Edebiyat Fakülteleri içinde yer alması olduğu ileri sürülebilir. Bu sorunun çözümü Fen - Edebiyat Fakültelerinin birbirinden ayrılması olamaz. Hatta Sosyal Bilim Fakültelerinin yeniden kuruluşu da olamaz. Gerçekten de, sosyoloji hem kavram-kuram üretimi yapan bir temel bilimdir hem de politika-üretimi yapan bir uygulamalı bilimdir. Bu sorunun bir çözüm yolu Türkiye’deki üniversitelerin bilinçli olarak belirledikleri vizyon ve misyonları çerçevesinde Sosyoloji Bölümlerini ister Edebiyat veya Fen-Edebiyat veya Sosyal Bilimler Fakülteleri içine ister İktisadi ve İdari Bilimler veya Sosyal ve İdari Bilimler Fakülteleri içine dâhil etmeleridir; tabii, eğer üniversitelerimiz fakülte kademesinden vazgeçerek yerine tekil dersler ve güçlü bir Rektörlük yapılanmasından oluşan bir üniversite vizyonu geçirmeyi düşünmüyorsa. Sosyoloji Bölümlerinin ‘işsizimize iş olsun’ diye adam toplayarak değil fakat ortak vizyona sahip paydaşlar arası bir birim kurmak amacıyla tesis edilmesi ve kuşkusuz yüksek öğretim düzeninin de bu

²²⁰⁾ Çelebi, a. g. m s: 78

yapılanmaya imkân vermesi halinde şimdiki belirsizliğin ortadan kalkma olasılığının yüksek olacağı ileri sürülebilir. Bölüm seviyesindeki vizyon geliştirmede ise dikkate alınması gereken en önemli husus yetiştirilen öğrencinin ne ya da neler olmak üzere yetiştirildiği sorusunun ciddiyetle sorulup samimiyetle cevaplandırılması olsa gerekir. Bu, günümüzdeki adlandırmayla ‘öğrenim çıktıları’nın belirlenmesidir. Sosyoloji Bölümlerinin sınıf öğretmeni mi, liselerde branş öğretmeni mi, ya da makro, mezzo veya mikro boyutlarda politika - üreticisi olan uygulamalı sosyolog mu yoksa yine makro, mezzo veya mikro boyutlarda kavram - üreticisi olan genel sosyolog - metodolog mu yetiştirmeyi planladıklarını öncelikle iyice bir düşünmeleri ve sonra da kararlarının gereğini sebatla yerine getirmeleri beklenir. Kaldı ki, ilk iki olasılık için zaten Eğitim Fakülteleri bünyesinde özel bölümler bulunmaktadır. Sosyoloji Bölümleri öğrencilerine verecekleri formasyon için bir’den fazla olasılık üzerinde de durabilirler; önemli olan bölümün paydaşlarının hangi dersin ne için açıldığını bilmesi ve o dersi kimin, nasıl verdiğini gözü kapalı güvenle karşılayabilmesidir. Edebiyat Fakülteleri bünyesindeki Sosyoloji Bölümlerinde herkesin teori anlatmasının ve fakat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinin veya muadillerinin Kamu Yönetimi Bölümlerinde ise socius - merkezli bir bilim anlayışı içinden politika - üretimine yönelik çalışır. Tıpkı doğa dünyası örneğinde olduğu gibi, sosyal dünya hakkında da ancak fazla bilgiye sahip isek, onu değiştirebilecek konumda oluruz. En azından Montesquieu’ya kadar uzanan ve Comte, Durkheim ve Marksizmin adı konmamış bir sosyoloji eğitimi yapılmasının en azından kaynak israfı olduğunun görülmesi gerekir. Kanımızca bu tablo, dört yıllık lisans programlarının gençlerin genel kültür edinmelerine destek olmaktan başka bir işlevinin bulunmadığı anlayışı çerçevesinde dahi, olumlanabilecek bir tablo değildir. Zira sonunda kaybeden Türkiye’nin sosyoloji okumak isteyen gençleri, Türkiye’nin sosyoloji eğitimine ayrılan bütçesi, Türkiye’de yapılan sosyolojidir”⁽²²¹⁾.

Toparlayacak olursak, tüm sosyal bilimler gibi sosyoloji de toplumsal dünyayı kendi yaklaşım ve araştırma yöntemleriyle tanımaya, açıklamaya ve anlamaya çalışır. Sosyolojinin toplum hakkında elde ettiği bilimsel bilgiler aracılığıyla toplumsal olguları, olayları ve sorunları daha iyi ve doğru tanıyıp kontrol edebilme imkânımız olur. Bu sayede toplumsal sorunların çözümüne ilişkin daha sağlıklı politika ve proje geliştirebilir. Tarih boyunca sosyolojik bilgiye ve bakışa yaslanan toplumsal pratik ve uygulamalar ile bu bilginin massedilmesi sonucunda toplumsal dünya üzerinde oldukça etkili ve başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Toplumsal olgular ve olayla hakkındaki doğru bilgimiz, doğru bilinç sahibi olmamıza da hizmet edecektir.

²²¹⁾ Çelebi, a. g. m s: 78- 79

“Sosyal bilimler, sosyal eylem ve ya kurumlar hakkında aktörlerin sahip olduğu yanlış inançları düzeltmeye bütün natüralistik versiyonlarınca tekrarlanan bu görüşün, sosyal bilimlerde derinlere kök salmış tohumları bulunmaktadır. (...). Modern zamanların başlangıcından bu yana sosyal bilim, sosyal dünya üzerinde oldukça kapsamlı pratik etkiler yarattı ve yaratmaya da devam etmektedir. Aslında, sosyal bilimlerin sosyal dünya açısından dönüştürücü nitelikteki sonuçlarının, ‘kendi’ dünyası söz konusu olduğunda, doğa bilimlerinininkinden fark edilir ölçüde daha fazla olduğu bile ileri sürülebilir. Ancak sosyal bilimlerin pratik etkisi, öncelikle teknik türden bir etki değildir. Bu etki, sosyal bilimsel kavramların, oluşturucu unsuru oldukları sosyal dünyada massedilmeleriyle ortaya çıkar”⁽²²²⁾.

Gerek açıklayıcı gerek anlayıcı gerekse de eleştirel sosyoloji kuramının ortaya koyduğu toplumsal yaklaşımlar, sosyal politika ve proje çalışmalarında göz önünde bulundurulması gereken önemli toplumsal açıklama biçimleri olarak durmaktadırlar. Toplumsal yapı (açıklayıcı yaklaşım), kültür (anlayıcı yaklaşım) ve toplumsal süreçler (eleştirel yaklaşım) tüm sosyal politika ve proje çalışmalarında topluma ilişkin olarak göz önünde bulundurulması gereken temel sosyolojik yaklaşım biçimleridirler. Dolayısıyla da etkili ve başarılı sosyal politika ve proje uygulamaları bu temel yaklaşımlara yaslanmakla mümkün hale gelebilir.

Temel sosyoloji kuramlarının sosyal uygulamasını bir örnek üzerinde, örneğin “yaşlılık olgusu” üzerinde görelim. Yaşlılık olgusu, açıklayıcı sosyoloji kuramına göre toplumun temel özelliklerinden biridir. Çünkü yaşlılık tüm toplumlarda ve zamanlarda varolan bir olgudur. Başka bir ifadeyle, bu yaklaşıma göre yaşlılık olgusu toplumların temel bir yasasıdır. Yani, her toplumda yaşlılık olgusu vardır ve olacaktır. Öte yandan anlayıcı sosyoloji kuramı, yaşlılığın toplumlardaki anlamını, değerini ve yaşlılık kültürünü ortaya çıkarmaya çalışacaktır. Çünkü anlayıcı sosyoloji kuramı genel olanın üzerinde durmaktan çok yerel ve özel olanın ortaya çıkarılmasından yanadır. Bu sayede yaşlılığın toplumsal kültür içerisindeki yeri anlaşılabilir olacaktır. Eleştirel sosyoloji kuramı ise yaşlılığın zaman içerisinde değişen yapısını, anlamını ve ilişkilerini eleştirel bir analize tabi tutacaktır. Söz gelimi, günümüzde varolan huzurevleri ve ya yaşlı bakım merkezleri, tarihsel süreç içerisinde çeşitli toplumsal değişim ve süreçlerin etkisiyle ortaya çıkmış olan

²²²⁾ Giddens, a. g. m s: 323 – 324

modern zamanların kurumsal yapılarıdır. Eleştirel kuram yaşlılığın tarih içerisinde değişen farklı yapı ve özelliklerini ortaya çıkarmaya çalışacaktır. Bu örnekte olduğu gibi tüm toplumsal sorun analizlerini temel sosyolojik kuramların bakış açısıyla ele alıp incelemek, sosyal politika ve projelerin başarısı ve bunların doğru bir şekilde oluşturulmaları açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Öte yandan, özellikle Türkiye ekseninde, sosyoloji bilimi ve öğretiminin de bu bağlamda ele alınması zorunlu bir gerekliliktir. Kuramsal ile politika - proje yönelimli sosyolojinin ilişkisi sağlıklı bir şekilde kurulmalı ve bu noktada sosyoloji işlevsel hale getirilmelidir. Yukarıda da değinildiği gibi bilimsel ve dinamik bir sosyoloji müfredatı, değişen toplumsal sorunların tespiti ve çözüm önerileri üzerinde duran bir sosyoloji bilimi (teorik ve uygulamalı sosyoloji birliği) ile misyonu ve görevleri tanımlanmış sosyoloji bölümleri üzerinde ciddiyetle durulması konunun tüm taraflarınca önem taşımaktadır.

Bu noktada şöyle bir öneriyi paylaşmak isterim. Mademki sosyoloji biliminin varoluş koşulu toplumu tüm yönleriyle açıklamak ve anlamaktır, o halde bunun kurumsallaştırılması gerekir. Bu kurumsallaştırma sadece üniversitelerde sosyoloji bölümlerinin açılmasıyla kanımca sağlanamaz. Çünkü sosyoloji bölümleri temelde akademik bilginin öğrencilere aktarılması işlevini yerini getirmektedir. Oysa bize bundan çok daha fazlası lazımdır. Gerek sosyolojik bilginin üretilmesi gerekse de bu bilginin uygulanması aşamalarında (sosyoloji bölümleriyle koordineli olarak) oluşturulacak bir kurum önemli bir görevi ifa edecektir. Benzeri gelişmiş ülkelerde de bulunan bir yapılanmanın Türkiye’de de oluşturulmasını öneriyorum. Bu noktada Türkiye’de tıpkı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (DPT) gibi Türkiye Sosyoloji Enstitüsü’nün (TSE) kurulması gerektiğini düşünüyorum. Bu enstitü, sosyolojik olarak gerek kuramsal gerek toplumsal saha araştırmaları gerekse de uygulamalı (sorun çözücü) çalışmalar yapacak ve bu sayede politikacı ve yöneticilere bir nevi sosyal danışmanlık görevini yerine getirecektir. Türkiye Sosyoloji Enstitüsü, Türkiye toplumunu gerek yapısal gerek kültürel gerekse de tarihsel boyutlarıyla araştırarak, bununla birlikte toplumun güncel sosyoekonomik, kültürel ve politik sorunlarını da inceleyecektir. Bu enstitü, üniversitelerin sosyoloji bölümleriyle koordinasyon halinde çalışacak, tabiri caizse bir nevi sosyoloji bölümlerinin çatı kurumu olacaktır. Bu sayede hem genel hem de

yerel toplumsal sorunlar ortaya çıkarılacak, karşılaştırmalı analiz imkânı doğacak ve en önemlisi de sosyoloji bölümleri değışen toplumsal sorun ve ihtiyaçlara duyarlı olup topluma paralel olarak kendilerini de yenileyeceklerdir.

Kurulması muhtemel Türkiye Sosyoloji Enstitüsü'nün diğerkurumlardan farkını bir örnekle açıklamaya çalışalım. Örneğın “ışsizlik” sorununu TÜİK niceliksel olarak araştırmakta, çeşitli dönemlerde işsizlik oranlarını yaşa, cinsiyete, yerleşim yerlerine göre ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda istatistiksel olarak bu kurum önemli bir görevi yerine getirmektedir. Öte yandan DPT ise işsizlik sorununun çözölmesi noktasında çeşitli sektörel analizler yapmakta ve işsizliğın azaltılması noktasında çeşitli planlamalar yapmaktadır. Buna karşılık Türkiye Sosyoloji Enstitüsü işsizlik sorununun nedenleri ve sonuçları üzerinde odaklaşacak, işsizliğı ortaya çıkaran faktörleri, işsizliğın insan ve aile hayatındaki yansımalarını araştıracak, işsizlik konusuna niteliksel olarak da yaklaşacaktır. Bu enstitü toplumsal sorunların çözüm yolları üzerinde de araştırma yapacak. Bu sayede işsizliğın sosyolojisi yapılacaktır. Bu çalışmalar neticesinde toplumsal yaşantımıza ve geleceğimize dair çeşitli öngörüler de yapılabilecektir. Böyle bir kurumsal çalışmanın sağlayacağı yararlar yadsınamaz. Bu örneğı diğerkurumlara da uyarlayabiliriz. Bu noktada içerisinde yaşanan toplumun doğru ve güvenilir bir şekilde anlaşılması ve başarılı sosyal politika / proje geliştirilmesinde enstitünün önemli katkılar sağlayacağını düşünüyorum.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SOSYAL PROJE UYGULAMALARI

1. TÜRKİYE’DE SOSYAL KALKINMA POLİTİKALARI VE SOSYAL PROJECİLİK

Son yıllarda etkisini kamuda da göstermeye başlayan plan ve planlama kavramları kamu yönetiminin ya da siyasi iradenin, ulaşılacak istenen toplumsal ve ekonomik hedeflere ulaşmada kullanılan rasyonel tasarımlar ve araçlar olarak tanımlanmaktadır. Planlamalar, devletin nasıl bir toplumsal düzen ve yapı amaçladığının önemli uygulama araçlarına teorik altyapı sağlar. Proje ise hedeflenen sosyal ve ekonomik hedeflere ulaşmada kullanılan kısa vadeli, belirlenmiş bütçesi ve hedef kitlesi olan ve çeşitli basamaklardan oluşan faaliyetlerin genel adıdır. Buna göre; plan, program ve ya projeler, toplumsal, ekonomik ve kültürel hedeflere ulaşmada kullanılan, mevcut imkânları da dikkate alan, bütçesi, faaliyet takvimi, hedef kitlesi belli olan çalışma taslaklarıdır denebilir (bkz: Yılmaz, Akça vb). Plan ve proje kavramı, toplumsal yapılara ve değişmeye müdahale edilebileceğini varsayar.

“Genel olarak planlama, *“spesifik amaçları başarmada mevcut en iyi alternatifleri seçmeye yönelik organize olmuş akılcı bir teşebbüs”* olarak tanımlanabilir. Ulusal düzeyde planlama kavramı ise temelde toplumsal değişimin inşa edilebileceği ve yönlendirilebileceği fikrine dayanmaktadır. Bu açıdan ulusal planlama, toplumsal değişimin teknolojisi ya da bir toplum mühendisliği modeli olarak kabul edilebilir. Ulus devletin ve bürokratik mekanizmaların ortaya çıkışı ve olgunlaşması, matematiksel modellerin özellikle iktisatta kullanımının yaygınlaşması ve veri toplamayla ilgili yaşanan kurumsal gelişmeler, planlamanın daha hızlı bir uygulama alanı bulmasında etkili faktörlerden bazılarıdır. Böylesi bir toplumsal değişim modelinin yalnızca teknik bir süreç değil, aynı zamanda siyasi bir süreç olduğunun da altını çizmek gerekir. Siyaset, kaynakların ve gelirin yeniden dağıtıldığı bir mekanizma olarak tanımlandığında, planlamacıların ve hazırladıkları planların hangi amaçlara hizmet

edeceği ve bu planların uygulanıp uygulanmayacağı soruları önemli hale gelmektedir. Genellikle planlamacı, siyasi iradeyi bilgilendiren ve kamu yararı ile siyasi tercihleri uzlaştıran bir uzmanlık misyonu ifa ederken planlamanın amaç ve stratejileri siyasal otorite tarafından belirlenir. Planlama sürecinde, önceden belirlenmiş amaç ve stratejiler doğrultusunda istenilen sonuçlara ulaşmak için müdahale yapılması gereği açıktır. Dolayısıyla planlama özü itibarıyla akılcı ancak sonuçları itibarıyla müdahaleci bir süreç olarak karşımıza çıkar. İktisadi planlama fikrinin arkasında yatan akılcılık, piyasanın akılcılığındaki sapmalara dayanır” (223).

Türkiye’de planlı ekonomik ve toplumsal kalkınmanın merkezi kurumlarından biri Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)’dir. Türkiye’de sosyal ve ekonomik planlama ve projelendirme görevi DPT’ye verilmiştir. Karma ekonomik sistemi benimseyen Türkiye, planlı kalkınma programlarıyla sosyoekonomik gelişmeyi sağlamaya çalışmaktadır.

“DPT, 30 Eylül 1960 tarihinde kalkınma planlarını hazırlayarak ülke kalkınmasının hızlandırılması amacıyla Başbakanlığa bağlı bir kuruluş olarak kurulmuştur. 1961 Anayasasıyla birlikte kalkınmanın demokratik yollarla gerçekleştirilebilmesi için kalkınma planlarının hazırlanması hükme bağlanmış, planlama ve DPT Anayasal bir kurum hüviyeti kazanmıştır. Bu yıllardan itibaren Türkiye’de de demokratik yoldan kalkınmayı benimsemiş karma ekonomik yapıya sahip ülkeler tarafından uygulanan karma ekonomik planlama anlayışının uygulanmaya başladığı görülür. 1960 tarihli 91 Sayılı ve 24 maddeden oluşan kuruluş yasası DPT’ye planları hazırlama ve uygulamayı izleme dışında araştırma, destek olma ve danışmanlık yapma gibi işlevlerle temel görevlerini sınırlamaktaydı” (224).

Öte yandan 8 Haziran 2011 tarihli mükerrer Resmi Gazete’de yayımlanan 641 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle DPT Müsteşarlığı Kalkınma Bakanlığı’na dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm kalkınma politikalarının daha güçlü ve verimli yapılmasını amaçlamaktadır. Bundan sonra DPT, kalkınma ve planlama faaliyetlerini Kalkınma Bakanlığı adı altında sürdürecektir.

Dünya’da bölgesel kalkınma ve planlama uygulamaları ilk olarak ABD’de

²²³⁾ Alkan Soyak, (2003). Türkiye’de İktisadi Planlama: DPT’ye İhtiyaç Var mı? *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Sayı: 4 (2), 167 – 182 http://mpa.ub.uni-muenchen.de/2906/1/MPRA_paper_2906.pdf s: 168

²²⁴⁾ Soyak, a. g. m s: 175

başlamış, ardından da özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da devam etmiştir. Planlamaların ardında yatan toplumsal nedenler arasında, özellikle bölgesel gelişmişlik farkları ve artan eşitsizlikler vardır.

“Bölgesel planlama ve kalkınma anlayışı ile ilgili ilk uygulama ABD’de Tennessee’de başlatılmıştır. Avrupa’da ise, ikinci dünya savaşının yıkıcı etkileri ve teknolojik gelişmeler sonucu bölgelerarası farklılıkların daha da belirginleşmesi üzerine gündeme getirilmiştir”⁽²²⁵⁾.

Küresel ekonomi aktörlerinin (AB, IMF vb), kalkınma programlarında üzerinde durdukları çeşitli ilkeler vardır. Bunların başında “yerellik” ilkesi gelmektedir. Kalkınma planlarının desteklenmesi bağlamında, adı geçen küresel ekonomi aktörleri, çeşitli alanlarda yapılabilecek desteklemeleri belirlemişlerdir. Destekleme konuları arasında; altyapı destekleri, küçük firmaların kurulması ve teşvik edilmesi, AR - GE faaliyetleri, turizm kaynaklarının geliştirilmesi, tarım ve balıkçılık faaliyetleri ve istihdam oluşturmaya yönelik faaliyetler yer alır. Bu anlayış, bölgesel kalkınma ajanslarının kuruluş ve işleyişlerine de temel oluşturmuştur.

“AB, IMF, Dünya Bankası gibi kurumlar da ilkeler için kalkınma stratejilerinde ‘yerellik’ ilkesi üzerinde durmaktadırlar. Nitekim AB tarafından yerel kalkınmanın desteklenmesine yönelik olarak uygulanan programlar, şu şekilde sıralanan temel hedeflerin gerçekleştirilmesini öngörmektedir:

- Küçük ölçekli işletmelere altyapı desteği,
- Yerel ekonomik dokunun ayrılmaz bir parçası olan küçük firmaların kurulması ve korunması için yardım,
- Küçük işletmelerde araştırma ve geliştirme (AR-GE) faaliyetlerinin geliştirilmesi ve bu işletmeler arasında işbirliği şebekelerinin kurulmasının teşvik edilmesi,
- Yöreye özgü besinlerin ve el yapımı ürünlerin tanıtımı dâhil olmak üzere, yerel tarım ve balıkçılık kaynaklarının geliştirilmesi,
- Yerel istihdam geliştirme inisiyatiflerinin desteklenmesi. Bu yerelleşme anlayışı ilkeleri bölgesel kalkınmada yerel aktörlere, yani BKA’lara yönelmiştir”⁽²²⁶⁾.

²²⁵⁾ Kahraman Aslan, (2005). Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 4 Sayı: 7 / 1 <http://www.iticu.edu.tr/kutuphane/dergi/s7/M00095.pdf?ref=Sawos.Org> s: 279

²²⁶⁾ Filiz Tutar ve Mehmet Demiral, (2007). Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı: 2. s: 65 – 83 http://iibf.ogu.edu.tr/dergi/dergi/2007-1/2007_1_4.pdf s: 68

Genel olarak bakıldığında uluslar arası toplumun başlıca sorunları arasında, yüksek işsizlik, gelir adaletsizliği, göç, sermaye yetersizliği, mevcut firma ve işletmelerin rekabet gücündeki azalma vb sorunlar yer almaktadır. Tüm bu ve benzeri sosyoekonomik sorunların çözümü noktasında, merkezi yönetim yerine, yerel yönetimlerin aktör konumuna getirilmesi anlayışı son dönemlerde güç ve önem kazanmıştır. Sorunlara tek ve uzak merkezden bakmanın başarısızlığı, yerini sorunlara “yerinden” bakma anlayışına bırakmıştır. Bu da, bölgesel kalkınma ajanslarının kurulmasını ortaya çıkarmıştır.

“Dünyada birçok bölgesel ekonomi için, yüksek işsizlik oranları, sermaye yetersizliği, büyük kentlere göç, geleneksel yerli endüstrilerin azalması, mevcut işletmelerin modern olmaması ve yapılan girişimlerin sermayelerinin birçoğunun çok uluslu şirketlerce sağlanması nedeniyle kazançların bölge dışına çıkması çözüm bekleyen sorunlardan bazılarıdır. Bu sorunlar, yeni girişimlerin gelişimini, AR - GE çalışma olanaklarını ve sürekli bir büyümeyi engellemektedir. Toplumun girişimci kısmını oluşturan; genç, eğitilmiş ve kalifiye nüfusun sanayi kentlerine göç etmesi, bu engellerin şiddetini daha da artırmaktadır. Bu durumda merkeziyetçi talep - yönlü Keynesyen politikalar terk edilerek yerini arz-yönlü ve politika yapımını yerel aktörlere devreden uygulamalara bırakmıştır. Bu yeni anlayış, merkezi hükümetler ya da AB, BM, IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların merkezi uygulamaları yerine, yerel nitelikli, BKA gibi kurumların kurulmasını öngörmektedir” (227).

Türkiye’de planlı kalkınmanın önemli araçlarından olan planlama ve projelendirme faaliyetleri gerek somut düzeyde gerekse de zamansal ve sektörel düzeyde yapılan analizlerle planlama ve projelerin hayata geçirildiğini görmekteyiz.

Toplumsal ve ekonomik değişimler çerçevesinde ortaya çıkan ve zamanla teknik bir boyut kazanan ekonomik ve sosyal projecilik, günümüzde artık vazgeçilemeyen araçlardan biri haline gelmiştir. Sosyal sorun çözme veya sosyoekonomik kalkınma projeleri, zamanla kendini kabul ettirmiş ve geniş uygulama alanı elde etmişlerdir.

Dünya’da proje planlaması ekonomik alanın da dışına çıkarak çeşitli sosyal konularda da uygulama alanı bulmaktadır. Söz gelimi, kadın, çocuk, çevre, gelir

²²⁷⁾ Tutar ve Demiral, a. g. m s: 69

dağılımı gibi toplumsal sorunların çözümüne yönelik olarak da proje planlamacılığı uygulanır hale gelmiştir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken nokta, kamu kaynaklarının nasıl etkin bir şekilde kullanılacağına dair plan ve programların yapılma süreci ve projelere katılımın sağlanması hususudur. Özellikle, sosyal projelerde “katılımcılık” konusu önem kazanmaya başlamıştır.

“Proje planlaması, ekonomik etkinlik dışında dünyadaki yeni eğilimler ışığında kesimler ve bölgeler arası gelir dağılımına, çevreye ve kadının konumuna etkiler gibi çeşitli açılardan da ele alınmakta ve kamu politikalarının aracı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, proje planlamasında ve proje sürecinin değişik aşamalarında katılımcılık boyutu da her geçen gün daha fazla vurgulanmaktadır. Bu çerçevede, kamu kaynak tahsisinin nesnel ölçütler temelinde etkinlik sağlayacak ve çeşitli toplumsal hedeflere hizmet edecek bir şekilde kurumsallaştırılması önem taşımaktadır. Bu kurumsallaştırma çabası içinde değişik sektörlerde ve kamu kaynağının kullanımının söz konusu olduğu değişik durumlar için projeciliğin muhtelif aşamalarında hangi standartların kullanılacağı ve hangi katılımcılık mekanizmalarının devreye sokulacağı hazırlanacak yönetmelikler, el kitapları ve ya rehberler ile netleştirilmelidir” (228).

Sosyal proje kavramına baktığımızda ilk akla gelen husus mühendislik projelerinden (inşaat, yol, altyapı vb.) farklı olarak, toplumsal yaşamda karşılaşılan sosyal sorunlara çözüm bulmak ve ya sosyal kalkınmayı sağlamaya yönelik olarak yapılabilecek faaliyetlerin rasyonel ve sosyal bilimsel bir çerçevede düzenlenmesi ve uygulanması süreci olarak değerlendirilebilir. Sosyal projeler, planlı toplumsal değişim uygulamalarıdır. Toplumda değişim özelliği bulunduğundan, sosyal projeler de toplumsal koşullara göre değişebilen esnek ve dinamik faaliyetler olmak durumundadırlar.

“Projelerin genel özelliklerinden hareket edildiğinde ortak bazı noktalar tespit edilebilmektedir.

— Proje, bir gereksinimden (talep) doğar ve bu gereksinimi karşılamaya yönelik olarak tasarılır.

— Proje, belli bir zaman aralığında ve mekânda gerçekleşir.

— Proje, belli girdiler (kaynak) tüketir ve çıktılar (mal veya hizmet) üretir.

— Proje, alternatif projelerin kullanabileceği kaynakları tüketir.

²²⁸⁾ Cevdet Yılmaz ve Halil İbrahim Akça, (2002) Türkiye’de Proje Planlama ve Proje Döngüsü Yönetimi. *Planlama Dergisi*, Özel Sayı DPT’nin Kuruluşunun 42. Yılı ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/yilmazc.pdf s: 378

Özellikle son olarak belirtilen husus proje kararının (seçiminin) önemini ortaya koymaktadır. Proje seçimi esas olarak proje alternatifleri arasında bir seçimdir ve bu seçim sonucunda alternatif projelerden (en azından belli bir süre için)vazgeçilmesi söz konusudur” (229).

Yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı gibi özellikle de proje seçiminde bulunurken çok dikkatli ve özenli davranılması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, proje seçimi işlevsel ve stratejik olmak zorundadır, yani, en yararlı ve hedefe götürücü projelerin seçimi, hem kaynak tüketimini hem de proje seçimini rasyonalize edecektir. Çünkü belli bir projenin seçilmesi, alternatif projelerin uygulanmasını engellemekte ve ya ötelemektedir.

Sosyal proje kavramı incelenirken yukarıda da değinildiği gibi bu projelerin çok aşamalı ve dinamik bir yapıya sahip olması gerektiğini belirttik. Mühendislik projelerinde olduğu gibi sosyal projelerde de mantıksal bir düzen bulunmaktadır. Buna, literatürde teknik anlamda “proje döngüsü” denmektedir. Etkili ve başarılı bir sosyal proje uygulaması için proje döngüsü, özellikle karar alma ve uygulama süreçlerinde dikkate alınması gereken önemli bir husustur.

“Proje kavramı ele alınırken unutulmaması gereken en önemli noktalardan biri proje kavramının statik ve tek aşamalı bir olay olarak değil dinamik ve çok aşamalı bir süreç olarak anlaşılmasıdır. Mantıksal bir dizin oluşturan bu aşamalara veya sürecin bütününe “proje döngüsü” veya “proje çevrimi” denmektedir. Klasik anlamda bir proje döngüsü;

- Proje geliştirme,
- Proje hazırlama,
- Proje analizi,
- Proje uygulama,
- Proje değerlendirme

aşamalarından oluşur. Birbiriyle yakından ilişkili olan ve bütünsel olarak ele alınması gereken bu aşamaların karar alma sürecinde dikkate alınması gerekir” (230).

İlk proje döngüsü tasarımı Dünya Bankası için Baum tarafından hazırlanmıştır. Proje döngüsünü dört aşamadan oluşturan Baum’un bu modeline daha

²²⁹⁾ Yılmaz ve Akça, a. g. m s: 379

²³⁰⁾ Yılmaz ve Akça, a. g. m s: 380

sonraları bir aşama daha eklenecektir.

“Proje döngüsünün ilk modeli Baum tarafından 1970’lerde Dünya Bankası için geliştirilmiş olup, bu modelde PDY’nin (Proje Döngüsü Yönetimi) dört evresi bulunmaktadır, Proje oluşturma, Proje hazırlama, Proje analizi ve Uygulama. Daha sonra bu döngüye Uygulama Sonrası Değerlendirme evresi de eklenmiştir”⁽²³¹⁾.

Yukarıda belirtilen proje döngüsü aşamaları Avrupa Komisyonu tarafından da benimsenmiştir. Avrupa Komisyonu’nun proje döngüsü yönetimi temelde iki yöntemden oluşmaktadır. Biri “projeye “bütünsel yaklaşım” diğeri ise “mantıksal çerçeve”dir. Bu proje yaklaşımında, projenin başlangıcından bitimine kadar gerek proje sahipleri gerek uygulayıcılar gerekse de yararlanıcıların projeye aktif katılımları büyük önem taşımaktadır. Projenin başarısının ve sürdürülebilirliğinin sağlanması bu koşullara bağlıdır. Avrupa Komisyonu bu çerçevede projeyi altı aşamada değerlendirmektedir. Avrupa Komisyonu’nun proje döngüsü yaklaşımında, tüm tarafların projelere katılımının sağlanması ve bu projelerin sağlıklı bir veri tabanına oturtulması çok önemlidir.

“Avrupa Toplulukları Komisyonu tarafından geliştirilen ve uyulması istenen “Proje Döngüsü Yönetimi” anlayışı, bazı ayrıntılar dışında yukarıda söz edilen proje döngüsü ile aynıdır. Bütünsel Yaklaşım ve Mantıksal Çerçeve olarak isimlendirilen bu yöneme göre; projelerin “bütünsel yaklaşım” anlayışıyla ele alınması, ilk fıkirden projenin tamamlanmasını izleyen birkaç yıl içinde yapılan son değerlendirmeye kadar geçen tüm proje döngüsü aşamalarında vazgeçilmez olan faktörlerin göz önünde bulundurulması ve karar vericiler, uygulayıcılar ve projeden yararlananların etkin katılımının sağlanmasıyla proje başarısının ve sürdürülebilirliğinin güvenceye alınması istenmektedir. Bütünsel yaklaşım anlayışına göre; proje döngüsünün altı aşamadan oluştuğu kabul edilmiştir. Bu aşamalar şunlardır:

- Yol Gösterici Programlama
- Proje Oluşturma
- Proje Hazırlama ve Analiz
- Projenin Finansmanı
- Uygulama
- Son Değerlendirme

Bütün bu sürecin temel hedefi proje döngüsü ile ilgili tarafların tamamının katılımının sağlanması ve sağlıklı bir karar oluşturmaya temel teşkil edecek bilgi

²³¹⁾ Yılmaz ve Akça, a. g. m s: 380

tabanının genişletilmesidir”⁽²³²⁾.

Türkiye’de de 1960 yılından beri planlı kalkınma programları hazırlanmakta ve uygulanmaktadır. Kalkınma planları bireysel ve toplumsal tercihleri uzlaştıran ve ileriye dönük toplumsal kalkınma hedeflerini belirleyen birer siyasi belge hüviyetindedirler. Bunun için de sınırlı imkanları rasyonel ve optimum bir şekilde kullanarak en yüksek verimi elde etmeye çalışmak kalkınma planlarının temel özelliğini oluşturmaktadır. Türkiye’deki planlama aşamalarına baktığımızda makrodan mikroya doğru bir aşamanın benimsendiği görülmektedir. Yani, kalkınma planları makro planlama, sektörel planlama ve proje planlaması şeklinde üç aşamalı olarak uygulanmaktadır.

Kalkınma planlarının bu aşamalardan oluşması demek, projelerin hedeflenen makro planlamaya göre şekil alması demek olur. Yani, projeler hedeflenen makro politikalara göre oluşturulur ve uygulanır. Bu anlamda projeler, makro hedeflere ulaşmak için kullanılan birer basamak olurlar. Bu noktada, hem makro politikalar hem de bu politikaları hedefleyen projelerin hazırlanması ve uygulanması önem kazanmaktadır. Türkiye’deki proje planlamasına baktığımızda, genel olarak karşımıza şu sorunlar çıkmaktadır. Genel hedefler ile özel hedefler arasında ve makro planlama ile proje oluşturma süreçleri arasındaki kopukluk, proje seçimi, izleme ve değerlendirme, projelere tarafların katılımının sağlanamaması vs. gibi sorunlar gelmektedir. DPT, bu ve benzeri sıkıntıları aşmak için yetki ve görevlerinin bir kısmını yeni kurulan “Bölgesel Kalkınma Ajansları”na devretmiştir.

“Öncelikle makro düzeyde çalışmaların yapıldığı planlamada projeler plan hedeflerine göre seçilir. Bu sistemde kamu projeleri, planla saptanan politikaları uygulamanın ve önceden belirlenen amaçlara ulaşmanın araçları olarak görülmektedir. Diğer bir ifadeyle projeler, kalkınma planlarının ve dolayısıyla kalkınmanın “yapı taşları”nı oluşturmaktadır. Kamu yatırım programına proje alırken amaç, plan hedeflerini gerçekleştirmektir. Bu amacı gerçekleştirecek proje fikirleri muhtelif kaynaklardan gelmektedir. Master planları, bölge planları, kaynak araştırmaları, sektör araştırmaları, eski projeler, ülke çapında hizmet yürütmekte olan kuruluşların ihtiyaç tespitleri, uluslar arası kuruluşların ve politikacıların önerileri gibi pek çok kaynak söz konusudur. Ortaya çıkan proje fikirleri hangi kuruluşun ilgi alanına giriyor ise o kuruluş

²³²⁾ Yılmaz ve Akça, a. g. m s: 382 – 384

tarafından incelenir ve gerekli ön-etüt-etüt ve projelendirme çalışmaları yapılır. Gerekliliği ve yapılabilirliği bulunan projeler çeşitli aşamalardan geçerek DPT'ye sunulur. Bu aşamada proje oluşturma ile proje hazırlama ve analizi evreleri iç içe girmekte ve net bir ayırım yapılmamaktadır. Bu ayırımın yapılmaması PDY'nin etkinliğini azaltmakta, proje oluşturma aşamasından proje hazırlama ve analiz aşamasına geçişte netlik bulunmadığı için projelerin arkasında kamuoyu desteği oluşmakta ve uygun olmayan projelerin elenmesi güçleşmektedir. Benzer şekilde çok sayıda proje ortaya çıkması nedeniyle projelerinin analiz edilip uygun olanlarının seçilmesi, yani yatırım kararının doğru şekilde alınması, büyük önem arz etmektedir. Projelerin yatırım programına alınma aşaması öncesinde projelerin revizyonu, yeniden hazırlanması gibi uygulamalar da gündeme gelebilmektedir. Bunun bir nedeni hazırlıkların yeterli olmaması iken diğer önemli bir nedeni de makro planlamanın yukarıdan aşağıya, proje planlamasının ise aşağıdan yukarıya bir süreç olması nedeniyle plan ve projeler arasında uyum sağlanması gereğidir. Projelerin yatırım programına girmesine kadar geçen süre, politikacıların, planlamacıların, uygulayıcı kamu kurum ve kuruluşlarının teknisyen ve yöneticilerinin pratik sorunlarla karşı karşıya gelip birlikte çözüm aradıkları bir aşamadır. Bu aşamada, hangi projenin nerede ve ne boyutta uygulanacağı, hangi talebi karşılayacağı, nasıl finanse edileceği, ne kadar insana iş olanağı sağlayacağı, ne kadar mal ve/veya hizmet üreteceği ve bunların nasıl pazarlanacağı gibi konulara karar verilir. Bu süreçte AB modeline göre katılımcılık boyutunun yeterince vurgulandığı ve uygun katılım mekanizmalarının yeterince kurumsallaştığını söylemek güçtür” (233).

Sosyal projelerin önemli sorun alanlarından biri de yapısal ve hukuksal nedenlerden ortaya çıkan sorunlardır. Yapısal sorunların başında, proje hazırlayan birimlerin yeterince bulunmaması, proje hazırlayanların ise insan kaynakları açısından yetersiz oluşu, projelerde yeterince ekonomik ve sosyal analiz yapılmaması vs. gibi konular gelmektedir. Öte yandan sosyal projelerin hukuksal sorunlarının başında ise kurumlar arasındaki yetki karmaşası ve uygulama sürecinde ihale işlemlerinin etkin yapılamayışı gibi sorunlar yer almaktadır. Bu nedenlerden dolayı da sağlıklı ve etkili yürüyemeyen bir proje döngüsü meydana gelmektedir.

“VIII. Plan'da da dile getirildiği gibi bir yanda; proje geliştiren birimlerin bulunmaması, proje hazırlayan birimlerin insan kaynakları açısından yetersiz oluşu, hazırlanan proje yapılabilirlik raporları için yayınlanmış standart formatların bulunmayışı, programa alınacak projelerle ilgili olarak önceden belirlenmiş karlılık kriterlerinin ilan edilmemesi ve ekonomik ve sosyal analiz yapmaya olanak veren milli parametrelerin üretilmemiş

olması gibi teknik sorunlar diğer tarafta kurumlar arası yetki karmaşası, uygulama sürecinde ihale denetimlerin etkin yapılamayışı gibi kurumsal ve mevzuattan kaynaklanan sorunlar bulunmaktadır. Bu duruma yatırımlara ayrılan finansman kaynaklarının zaman içinde dalgalı bir seyir izlemesi de eklenince etkin yürümeyen bir PDY ortaya çıkmaktadır” (234).

Etkili ve başarılı sosyal projelerin hazırlanması ve uygulanması için yukarıda belirtilen sıkıntıların giderilmesi büyük önem taşımaktadır. Aksi halde, sosyal projelerin zaman ve finans israfına kurban gitmeleri gibi bir durumla karşı karşıya kalma tehlikeleri vardır.

Tüm bunların yanında proje yönetiminin de önemine değinmek gerekir. Etkili bir yönetim, projelerin hazırlanmasında ve uygulanmasında büyük önem taşımaktadır. Her şeyden önce etkili bir yönetim karar alma süreçlerine aktif bir şekilde katılmalı, projeyi sahiplenmeli ve bunun için de tüm bunları yapabilecek bir güce sahip olması gerekir. Ayrıca, katılımcılığı da teşvik etmelidir. Günümüzde sosyal projelerde “katılımcılık”, önemi gittikçe artan proje bileşenlerinden biri konumuna gelmektedir.

“Etkili yönetimin temelinde örgütün kararlara katılımının sağlanması kadar, uzun dönemli stratejik güce de sahip olmak yatar. Bu bağlamda, stratejik kararların uygulamaya konması ülke için olduğu kadar kuruluşlar için de önemlidir. Mükemmel bir yapı ile mükemmellik ölçütleri, yönetim açısından gelecekte aranacak öğeler arasında yer almaktadır. Günümüzde katılımcılık ilkeli stratejik yönetim biçimleri önem ve ağırlık kazanmaktadır” (235).

Kamu kesiminde yakın zamanda ortaya çıkan ve günümüzde hızla yaygınlaşan bir kavrama, “stratejik plan” veya “stratejik yönetim” kavramlarına da değinmemiz gerekir. Özellikle strateji kavramının, kamudaki anlamına kısaca da olsa değinmekte fayda var. Strateji kavramının kökeni askerliğe dayanmaktadır ve savaş stratejileri konularında ortaya çıkmıştır. Daha sonraları özel işletmelerde stratejik planlama kavramı önem kazanmıştır. Strateji kavramının kamuya girmesi,

²³⁴⁾ Yılmaz ve Akça, a. g. m s: 389

²³⁵⁾ İsmail Bircan, (2002). Kamu Kesiminde Stratejik Yönetim ve Vizyon. *Planlama Dergisi Özel sayı*, DPT’nin kuruluşunun 42. yılı, <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/bircani.pdf> s: 11

1960’lardan sonra özellikle de Kuzey Amerika’da kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde ise Türkiye dâhil birçok dünya ülkesinde stratejik plan ve stratejik yönetim kavramı kamuda yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Stratejik plan veya yönetimin amacı ekonomik ve sosyal olarak büyümek, rekabet edebilmek, başarılı olmak, kaynakları akılcı kullanmak vb olarak tanımlanabilir.

“Kökeni askerliğe dayanan stratejik planlama ve stratejik yönetimin 20. Yüzyılın ikinci çeyreğinde uluslar arası politika değeri anlaşılmış ve daha yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1960’lardan sonra ise bir yönetim biçimi olarak ele alınmış ve kamu kesimine girmiştir. Stratejik yönetim günümüzde Kuzey Amerika’da hâkim bir yönetim modelidir. Bugün, askeri stratejide kullanılan ilkeler, temelde hızlı değişimler ve küreselleşme karşısında ülke, bölge, işletme, kurum ve kuruluşlar için de geçerli olmaktadır. Böylece, strateji: ekonomik, toplumsal ve yönetsel olarak rekabete dayalı bir ortamda yeniliğe, gelişmeye, sürekli uyanık olmaya, gözlemlemeye, ülke, işletme, kurum ve kuruluşun çevre ile uyumunu sağlamaya yöneliktir”⁽²³⁶⁾.

Stratejik planlar oluşturulurken kurum ve ya kuruluşların amaçladıkları hedefe doğru gitmeleri için kurumların yönetim kademeleri ile çalışanları arasında bir işbirliği ve katılım ile kuruluş ve çevre ilişkilerinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Gelişmiş ülkelerdeki özel sektör işletmeleri stratejik planlamayı geleceğe yönelik hedeflerde kullanmaktadırlar. Büyüme, gelişme, insan kaynakları, yatırım vs. konularda stratejik planlamalar büyük önem taşımaktadır. Kamu yönetiminde ise stratejik planlama, etkili ve verimli bir kamu hizmeti sunmak, insan kaynaklarının yönetiminde, tanıtım ve ar - ge faaliyetlerinde en verimli şekilde kullanmak amacıyla kullanılan teknik bir araç işlevi görmektedir.

“Gelişmiş ülkelerde ticari örgütlerin yarısından fazlasında kullanılan stratejik yönetim ve planlama, geleceğe yön verme ve geleceği örgütsel gelişmişlik yardımıyla denetim altında tutma bakımından önem taşımaktadır. Stratejik planlama, mikro ölçekte, sektörel ölçekte veya kalkınmakta olan ülkeler için etkin ve uygulanabilir stratejiler geliştirilmesine ilişkin faaliyetleri, kararları ve uygulamaları içerir. Geleceğe yönelik faaliyetler planlanırken, kuşkusuz, belli bir aşamadan sonra bir bütçe yapmak ve bunları bütçe ayrıntılarına göre yürütmek temel bir yönetim ilkesidir. Bu bakımdan

²³⁶⁾ Bircan, a. g. m s: 13 – 14

stratejik planlama rekabete ve hızlı gelişmelere dayalı bir ortamda etkili kamu hizmeti üretimi, finansman, pazarlama ve tanıtım, etkililik, işgücü politikaları, örgütsel yapı ve ürün geliştirme (Ar - Ge) bakımından meydana gelecek değişiklikleri denetim altına almayı sağlayan teknik bir araç olarak kullanılmalıdır”⁽²³⁷⁾.

Stratejik planlama, yönetim ve projelerin Türkiye’deki yansımalarına baktığımızda karşımıza çeşitli sorunlar ve bu sorunlarla etkili bir mücadele yürütemeyen bir yapı çıkmaktadır. Sözgelimi günümüzdeki toplumsal sorunlara baktığımızda başta göçün ortaya çıkardığı çeşitli sosyal sorunlar olmak üzere, gelir adaletsizliği, sosyal destek ve hizmetlere ulaşılabilirlik sorunu, altyapı hizmetleri, fırsat eşitliği vb. sorunlara karşın, uygulanan stratejik plan ve projelerin ne kadar başarılı olabildikleri tartışma konusudur. Bunların başında değişen dünya düzeninin yanı sıra, bürokratik yapı ve ilişkiler ile plan ve projelere halkın katılımının sağlanamaması ve sahiplenememesi gibi sorunlar sayılabilir.

“Türkiye’de çeşitli toplumsal katmanlar (sınıf, etnik grup, cinsiyet, yaş vs) kent - kırsal ve bölgeler arasındaki ve içindeki eşitsizlikler gelire, işe, sosyal hizmetlere, altyapıya ve diğer olanaklara erişebilirliğe göre net biçimde tanımlanabilmektedir. Ancak, erişim zorluğu olan nüfus gruplarının geleceğe güvenle bakabilir topluluklar haline gelmesini engelleyen kurumlaşmış ilişkiler ve yapısal faktörler bir türlü aşılamamaktadır. Ülkede izlenen politikalar ve indirgemeci kalkınma stratejilerinin sonucu olarak kırsal nüfus giderek azalmasına karşın, kırsal alanların kalkınma sorunları her açıdan ülke genelini doğrudan etkilemeyi sürdürmekteyken, kentsel alanların sorunları da, göçün yarattığı etkilerin ötesinde karmaşık bir etkileşimle giderek çözümü daha güç bir hal almaktadır. Bu arada, kalkınma amaçlı program ve projelerin sayısı artmakta fakat beklenen sonuçlar alınamamaktadır. Bunda, değişen dünya düzeni içinde makro ekonomik ve sosyal politikaların gereksinimlere cevap vermemesi yanında, merkezîyetçi - bürokratik tutum ve davranışların, bölge / yöre düzeyinde yapılaşmış güç ilişkilerinin ve kalkınmanın öznesi olan hedef grupların planlama kararlarına ve uygulama süreçlerine etkin bir şekilde katılmalarını mümkün kılacak yaklaşım ve araçlardan yoksunluğunun da etkisi vardır”⁽²³⁸⁾.

Öte yandan strateji kavramı kadar konumuzla ilgili bir diğer önemli kavram ise “kalkınma” kavramıdır. Kalkınma kavramını, toplumsal tüm kesimlerin eşit bir şekilde tüm kamu hizmetlerine ulaşabildiği, kendini geliştirebilme yeteneğine sahip

²³⁷⁾ Bircan, a. g. m s: 18

²³⁸⁾ Oya Açıkalın ve Ahmet Saltık, (2007). Kalkınmada Yeni Kavram ve Stratejiler. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi / Journal of Sociological Research*, Sayı: 1 s: 6 – 7

ve geleceğe güvenle bakabilen bir toplum hedefi olarak tanımlayabiliriz (bkz: Açıkalın, Saltık).

“Kalkınma, herkesin temel hak ve temel sağlık, adalet, güvenlik, istihdam ve eğitim hizmetlerine ve bilgi kaynaklarına kolayca ulaşabildiği, piyasa koşullarının adil bir şekilde işlediği, katılımcı, cinsiyet dengeli, demokratik ve kültürel dönüşümlere açık, saydam / hesap verebilir yönetim yapılarına sahip, toplumsal anlamıyla tüm dezavantajlı grup ve tabakaların ortadan kalktığı, sorun çözme yeteneği gelişmiş, doğal kaynakları koruyan ve geliştiren, insanların geleceğe güvenle baktığı toplum ya da topluluklar yaratma eylemidir”⁽²³⁹⁾.

Kalkınma kavramı ve yaklaşımları günümüzde gittikçe artan bir öneme ulaşmıştır. Kalkınmayı sadece ekonomik büyüme ya da kentleşme olarak gören yaklaşımlar artık kabul görmemektedirler. Yeni kalkınma yaklaşımı, yukarıda da değindiğimiz gibi tüm toplumsal kesimlerinin hayat standartlarını iyileştirmeyi amaçlayan, yerelliği ve katılımı teşvik eden, demokratik kültür ve süreçleri öne çıkaran ve yönetimde saydamlığı önemseyen bir yaklaşım gittikçe kabul görmeye başlamıştır.

Bu yeni kalkınma yaklaşımını hayata geçirecek üç temel aktör belirlenmiş ve bunların görevleri tespit edilmiştir. Kalkınmada rol alacak üç temel aktör sırasıyla; devlet, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları (STK) dır. Devletin kalkınmadaki temel rolü, güvenliği sağlamak, tarafsız kanun ve kurallarla piyasayı denetlemek, etkili ve verimli kamu hizmetleri sunmak ve kalkınma için uygun ortamları hazırlamaktır. Özel sektörün kalkınmadaki rolü ise, üretimi arttırmak, istihdam oluşturmak, özel teşebbüsü geliştirmek ve gelişmeye destek vermek olarak tanımlanabilir. STK’ların kalkınmadaki rolü ise örgütlü kurumsallaşmaları desteklemek, demokrasiyi tabana yaymak, sosyal sorumluluk almak ve eğitim, sosyal proje faaliyetlerine katılmak, toplumsal duyarlılık oluşturma ve dezavantajlı toplum kesimlerinin konumlarını iyileştirici çalışmalar yapmak olarak tanımlanmaktadır.

“Bu yeni işbirliği ve etkileşim sürecinde üç temel kurumsal yapı ayırt edilmektedir: devlet (ve hükümet), özel sektör ve sivil toplum kurum ve kuruluşları. Fiili durumla her zaman örtüşmemekle beraber, bu temel yapılar arasındaki ilişkiler ve

²³⁹⁾ Açıkalın ve Saltık, a. g. m s: 8

kalkınmadaki işlevler şöyle özetlenmektedir: *Devlet*, ulusal güvenlik temel işlevi yanında yasal çerçeveyi oluşturmadaki yansızlığıyla, piyasa ilişkilerinde hakkaniyete dayanarak alacağı istikrar önlemleriyle, kamu yararı ve özel çıkarlar arasında uzlaşmayı sağlayıcı rolü ve kamu hizmetlerini etkin bir biçimde yerine getirmek suretiyle ulusal kalkınma için sürdürülebilir ortamları hazırlamakla yükümlüdür. Ancak, neo - liberalizm altında, devletin birincil görevi giderek uluslar arası sermayeye uygun ortamları sağlamak haline dönüşmüştür. Temelde kar güdüsüyle hareket eden *özel sektör* kuruluşlarının ise kalkınma süreçlerindeki esas toplumsal rolü serbest rekabet koşullarında mal ve hizmet üretmek, istihdam yaratmak, toplumda özel girişimciliği geliştirmek ve bireysel gelişmeye destek vermektir. Fırsat eşitliği ve kaynaklara erişim konusunda özel sektörün farklı bir siyasal baskı grubu olarak kalkınmanın sürdürülebilirliğinde etkin bir işlevi bulunmaktadır. Bugün artık, neoliberalizm koşullarında devletin kalkınmaya ayıracak kaynakları azaldığından kalkınmaya fon desteği vermesi için özel sektörün “toplumsal sorumluluğu”ndan daha fazla söz edilmeye başlanmıştır. İnsanların gönüllü olarak örgütlendiği, bünyelerinde değişik çıkarların temsil edildiği, etkinlik konularının kalkınmadan, çevreden, insan haklarından, boş zamanları değerlendirmeye kadar geniş bir yelpazede toplandığı *sivil toplum kuruluşları (STK)* bu alanlarda bireysel çıkarların ötesinde toplumsal amaçları kovalayan, yasal temelleri olan demokratik yurttaş örgütleridir. STK’ların kalkınma süreçlerindeki sorumlulukları, genelde insanlar özelde de paydaşlar arasındaki ilişkileri güçlendirmek, örgütlü davranışları kurumsallaştırmak demokrasiyi toplum tabanına yaymak ve bunların paralelinde eğitim, örgütlenme ve doğrudan proje geliştirme ve uygulama yoluyla yoksulluğun, dışlanmışlığın ortadan kaldırılmasına ve istihdama katkıda bulunmaktadır. Duyarlılık geliştirme, doğal çevreyi koruma, kadın ve çocuklar başta olmak üzere dezavantajlı kesimlerin toplumsal durum ve konumlarını iyileştirme, bu grupları savunma ve benzeri amaçlar STK tipi kuruluşların diğer örgütsel işlevleri arasındadır” (240).

Yeni kalkınma yaklaşımında özellikle STK'lara biçilen görev ve sorumluluklar, STK'ların bu görevleri yerine getirip getirememesi kapasiteleri ve koşulları nedeniyle tartışma konusu olmuştur. STK'lar öngörülen kalkınma görevlerini ne kadar ve hangi şartlarda yerine getirebilirler. Bazı araştırmacılar, bunları çeşitli şartlara bağlamaktadırlar. Bu şartlar ise, öncelikle STK'ların içinde bulundukları sosyopolitik ve kültürel arka plan, STK'ların örgütsel yapıları, ideolojileri ve kaynakları, hizmet ettikleri programın yapısı vb. dir. Tartışılan bu konular STK'ların kamu ve özel sektör bileşkesinde kalkınmaya sağlayacakları

²⁴⁰⁾ Açıkalın ve Saltık, a. g. m s: 10

katkayı etkileyecektir. Kamu, özel sektör ve STK'lar arasındaki sağlıklı diyalog, işbirliği, katılımcılık, bütüncülük, saydamlık ve sürdürülebilirlik alanlarındaki bazı sorunlar, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de güncelliğini korumaktadır.

“STK'ların yukarıda özetlenen olumlu işlevlerini yerine getirme kapasitelerini ve olanaklarını sorgulayan STK yanlısı veya karşıtı araştırmalar STK'ların başarısının eş değer ortak olarak hareket etme kabiliyetlerinin ve çıkarları kadar toplumsal sorumluluklarını da hatırlayabilmelerinin belirli koşullara bağlı olduğuna işaret etmektedir. Bunlar arasında en önemlileri şöyle özetlenebilir:

— STK'ların içinde yer aldıkları makro ekonomik, sosyo-kültürel ve politik geri plan/ortam,

— STK'ların (ve yönetim ortaklarının) örgüt yapıları, ideolojileri ve kaynakları,

— STK'ların hizmet ettikleri proje/programın yapısı ve tasarımı,

— Proje / programın uygulandığı ortamdaki yerel durum grup içi ve gruplararası dinamikler.

Sürdürülen tartışmalar, kalkınma süreçlerinde kamu, özel sektör ve STK'lar arasında sağlıklı diyalog, işbirliği, katılımcılık, yönetimlerde saydamlık, eşitlik, adalet, toplumsal kapsayıcılık, kapasite gelişimi, bütüncülük, yoksulluğa odaklanma ve sürdürülebilirlik gibi konuların “gelişmekte olan ülkelerin” çoğunda olduğu gibi Türkiye'de de önemli sorunlar arasında yer almaya devam edeceğini göstermektedir”⁽²⁴¹⁾.

Bugüne kadar yaşanan proje uygulama deneyimlerinden hareket ederek iyi bir projede olması gereken özellikler, proje seçiminde dikkat edilmesi gereken hususlar, proje uygulama sürecinin yönetimi ve nihayet izleme ve değerlendirme konuları hakkında geleceğe yönelik olarak şöyle bir proje çerçevesi çizilebilir.

— Projelerde *daha ziyade sonuç yönelimli yaklaşıma önem verilmesi ve süreçlere gereken duyarlılığın gösterilmemesi*: Projeler çoğunlukla belli ürünlere ve üretime öncelik vererek planlanmaktadır. Oysa bununla yetinmeyip, süreç yönelimli bir yaklaşımı uygulamak gerekmektedir. Bu, zaman alıcı fakat öğrenmede kalıcılık, kurumsallaşma ve sürdürülebilirlik sağlayan bir yaklaşımdır.

— Projelerin *hazırlık aşamasında sorun tanımının, öncelikli gereksinimlerin ve uygulamalardaki yöntem ve yaklaşımların tam katılımcı biçimde belirlenmemesi*: Bu

²⁴¹⁾ Açıkalın ve Saltık, a. g. m s: 11

sonuca, bazen akademik endişelerin ön plana çıkması da yol açabilmiştir. Yapılması gereken, işe dönük eylem araştırmalarına önem vermek ve bu süreçlerde hedef grupların söz sahibi olmasını sağlamak; sorun tanımlama, öncelikleri belirleme ve çözüm önerilerini planlama konularında katılımcı davranmaktır.

— Projelerin *hedef gruplarının, paydaşlarının ve sorumluluk paylaşımının önceden ve üzerinde mutabakata vararak net tanımlanmaması*: Bunun yerine, hedef grup başlangıç aşamasında netleştirilmeli, projelerin uygulanmasında işbirliği yapılacak paydaşlar önceden belirlenmeli ve somut bir program etrafında aralarındaki ilişkiler, iletişim, görev, yetki, sorumluluk ve kazançlar tanımlanmalıdır.

— Projelerin *planlamasında sistem bütünlüğünün dikkate alınmaması ve bütüncül yaklaşımların benimsenmemesi*: Oysa proje planlama ve uygulamalarında; Eğitim-yayım ve örgütlenme gereklerini yerine getirme; temel üretim girdileri, kredi ve teknik bilgileri sağlama; pazarlama destek hizmetlerini planlamaya dahil etme gibi konuların bir sistem bütünlüğü içinde ele alınması ve entegre bir yaklaşımla planlanması gerekmektedir.

— Planlama ve uygulamalarda, *kapasite geliştirme çalışmalarına yeterince/hatta hiç yer verilmemesi*: Çoğu zaman proje uygulayıcıları olarak seçilen yerel yöneticiler, projenin yürütülmesi için gerekli donanımına sahip olmaları yönünde bilgilendirme ve deneyimle kapasiteleri desteklenmemektedir. Bu durum özellikle projelerin planlayanları, hazırlayanları ve uygulayanlarının farklı olduğu ve bu ekipler arasında bilgi akışının sağlanamadığı koşullarda ortaya çıkmaktadır.

Benzeri şekilde, yukarıda kaydedildiği üzere, hedef gruba yönelik eğitimler de proje geliştirme ve uygulama, örgütlenme, sorunlara yaklaşım, teknoloji kullanımı ve benzeri önemli konularda, eğitimlerin süresi ve içeriğinden kaynaklı sorunlardan dolayı, sıklıkla, dönüşüm sağlayıcı düzeye ulaşamamaktadır. Oysa sürdürülebilirlik için saydam bir yönetim, dinamik bir planlama, sürekli ve nitelikli bilgi akışı / iletişim gereklidir.

— Hedef gruplarda *“tutum ve davranış değişimini” sağlayıcı ve proje yönetimleri için “toplumsal meşruiyet temelini güçlendirici” uygulamaların (eğitim ve tanıtım da dâhil) yetersizliği*: Zihinsel değişim ve toplumsal meşruiyet temelini güçlendirmek için aşağıdaki konular üzerinde yoğunlaşmak gerekmektedir.

Bilgi ve deneyim açıklarını kapatıcı çalışmalar yapmak,
Karşılıklı güven duygusunu güçlendirmek,
Hedef grup açısından nitelikli ve faydalı işleri başarmak,

Birlikte hareket etmek ve yardımlaşmak suretiyle daha etkin sonuçlar alınabileceğini kanıtlamak,

Proje yönetiminde uzman-hedef grup hiyerarşisi yaratmamak,

Yerel / bölgesel politikaları ve kaynak tahsis kararlarını etkilemek,

Hedef grupta geleceğe güven duygusunu geliştirmek ve iş başarmada özgüven artırıcı faktörleri harekete geçirmek.

— Güçlü merkezi yapılanmalara karşılık proje uygulama alanında güçlü taban örgütleri oluşturulmaması: Projelerde çok güçlü merkezi örgütlenmelere karşın, yeterli ve güçlü taban örgütleri (community based organizations) oluşturulmamaktadır. Oysa projelerin hazırlanması ve uygulanmasında merkezi örgütlenme yerine, proje uygulama alanlarının içinde veya yakınındaki örgütlenmelere önem verilmelidir. Tabanda örgütlenme, hizmet götürülen grupların güçlendirilmesinin, yetkilendirilmesinin ve sınırlı bir sürede tamamlanmak zorunda olan projelerin sürdürülebilirliğinin ön koşuludur. Taban örgütlenmeleri demokrasinin gelişmesi açısından amaç ve program/projelerin başarısı açısından ise etkin bir araçtır. Kalkınma stratejisi bakımından son derece anlamlı olan “katılımcılık için tabanda örgütlenme” yönünde çaba harcanmalıdır.

— İzleme - değerlendirme çalışmalarının yetersizliği ve değerlendirmede hedef grupların kendi başarı ölçüt ve göstergelerinin kullanılmaması: Proje sonuçları ve yapılan denemeler yeterince izlenip değerlendirilmemektedir. Ayrıca, sonuçların yerel, bölgesel ve gereğinde ulusal düzeylerde paylaşılmasına da yeterince önem verilmemektedir. Bu konu hem kaynakların daha etkin kullanımı hem de bireyin bilgi edinme hakkı, demokrasi ve yönetim açılarından önem taşımaktadır. Bunlara ek olarak, izleme ve değerlendirmede hedef grupların kendi ölçüt ve göstergelerinin kullanılmasına özen gösterilmemektedir. Oysa kendi ölçüt ve göstergelerinin kullanılması hedef grupların projeyi başından itibaren daha iyi anlamlandırması, sahiplenmesi ve sorun çözücü hale gelmesine olanak tanımaktadır” (242).

Özetleyecek olursak, etkili ve başarılı bir sosyal projenin ortaya çıkması için; projelerde uygulama süreçlerine önem verilmesi; projenin konusunun, önceliğinin ve projede benimsenecek yöntem ve yaklaşımın katılımcı bir şekilde önceden belirlenmesi; projede yer alacak olan hedef grupların, paydaşların ve sorumluluk sahiplerinin tam ve net olarak tanımlanması; projelerde sistem bütünlüğünün ve bütüncül yaklaşımın dikkate alınması; planlama ve uygulamalarda

²⁴²⁾ Açıkalın ve Saltık, a. g. m s: 16 – 18

kapasite geliştirilmesine önem verilmesi; hedef gruplar için eğitim ve tanıtım çalışmalarının yapılması; merkezi yönetim yerine taban örgütlenmelerine önem verilmesi ve doğru izleme - değerlendirme çalışmalarının yapılması, ayrıca proje başarı ölçütlerinde hedef grupların da değerlendirmesine başvurulması gerekmektedir.

Sosyal projeler bağlamında sosyolojiden ve sosyologlardan yararlanılması konusuna da değinmekte yarar vardır. Sosyal projelerde sosyolojinin / sosyologların ne gibi katkı ve işlevleri olabileceği konusu son yıllarda kurumlar nezdinde gündeme gelmeye ve gereklilikleri kabul edilmeye başlanmıştır. Gerçek şu ki; toplumsal araştırmalar ve analizler bilimi olan sosyolojinin, dolayısıyla da sosyologların, sosyal proje uygulamalarında çok önemli görevler ifa edebileceği kuşkusuzdur. Yeter ki, bu alanlarda sosyolojik çalışmalara yer ayrılsın ve sosyologlara imkân ve yetki tanınsın. Sosyologların sosyal projelerde gösterecekleri başarı hem sosyologların aktif çalışmalarına hem de sosyolojik öğretim ve yasal düzenlemelere bağlı olarak şekillenecektir.

“Yaklaşık son yirmi yıldır sosyolojiden ve sosyologlardan yararlanılması gerektiği çeşitli kuruluşlar nezdinde kabul görmeye başlamıştır. Ancak, bu yararlanmanın ne şekilde olabileceği konusundaki netlik sınırlıdır. Netleşmeye katkıda bulunmak amacıyla şöyle bir liste çıkarılması olanaklıdır:

- İlişkilerinde (ve kendine bakışında) eleştirel, etik ve katılımcı bir bakış açısını hayata geçirme,
- Proje ekiplerinde (sorun çözümüne odaklı) aktif sorumluluk alma,
- Bölge/yöre düzeyinde ve karşılaştırmalı alan araştırmaları yapma,
- Uygulamaya dönük plan ve program önerileri geliştirme,
- Destekleyici makro politika, kurum, kuruluş ve yasaların oluşturulmasına / geliştirilmesine katkıda bulunma,
- Sorunlar etrafında kamuoyu/toplumsal duyarlılık yaratma,
- İletişimi kolaylaştırıcı toplumsal ağlar oluşturma/oluşturulmasına destek verme

Açıktır ki, bu tür işlevlerin etkin biçimde yerine getirilmesi, bir yandan sosyologların mesleki kapasitelerini geliştirmeyi önemsemeleri ile bir yandan da örgütlenmeleriyle yakından ilişkilidir. Üniversiteler kadar STK'lara da bu süreçte önemli görevler düşmektedir” (243).

²⁴³⁾ Açıkalın ve Saltık, a. g. m s: 20 – 21

Sosyal alışmalar ve politikalar alanında sosyologların sağlayabilecekleri faydaları yukarıda kısaca sıraladık. Bunların gerçekleşmesi için de yapılması gereken en önemli çalışmaların başında;

— Üniversitelerin sosyoloji müfredatını bilimsel kimliğini zedelemekten, değişen toplumsal koşullara ve ihtiyaçlara göre yeniden düzenlemek, uygulamalı sosyolojiye önem ve ağırlık vermek,

— Doğrudan sosyal sorun çözme ve yönetme alanlarında faaliyet gösteren ve sosyologların öğrenim konuları olan sosyal araştırma, inceleme, planlama, proje vb hizmetler sunan kurumlarda sosyolog istihdamını zorunlu hale getirmek gelmektedir.

Ancak bu şekilde sosyal araştırmalar, politikalar, projeler vb alanlarda sosyolojiden ve sosyologlardan yararlanmak mümkün hale gelebilir.

1.1. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

Türkiye’de sosyal ve ekonomik kalkınma yaklaşımı ve politikaları yakın zamanlara kadar merkezi bir anlayış ve yapılanmanın ürünü olarak sürdürölüyordu. Bununla birlikte, zaman içerisinde yaşanan toplumsal, bölgesel ve küresel değişmeler ve dinamikler, kalkınmaya yeni yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Bunlardan en önemlisi de kalkınmanın yerel boyutunun ön plana çıkması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, yeni kalkınma, artık yerel aktörlerin aktif bir şekilde katılımını sağlayacak ve yerel unsur ve imkânları harekete geçirecek bölgesel bir kalkınma anlayışıyla sağlanabilir, yaklaşımı güç kazanmaktadır. Bölgesel kalkınma ajansları bu değişim ve yaklaşımların bir ürünü olarak ortaya ıkmiş ve faaliyetlere başlamıştır.

“Yerel ekonomilerin global üretim ve tüketim ağlarına katılımı ekonomik çevreyi yeniden şekillendirdiği gibi, sosyo - ekonomik değişim süreci hızlandığından bazı bölgeler ve bireyler ulusal ve global piyasalar içindeki pozisyonlarını gözden geçirmektedir. Aslında, globalleşmenin etkileriyle birlikte geleneksel yukarıdan-aşağıya kalkınma politikalarının başarısız olması ve yerelleşme akımı, yerel kalkınma yaklaşımının gelişmesinde önemli role sahiptir. Başka bir ifadeyle, ulusal düzeyde

tasarlanan ve uygulamaya konulan ekonomik kalkınma politikalarından yerel / bölgesel kalkınma sistemlerine doğru önemli bir dönüşümün yaşandığı bir gerçektir” (244).

Kalkınma ajansları başta AB ve ABD olmak üzere gelişmiş dünyada kalkınmanın önemli kurumları arasında yer almaktadırlar. Kalkınma ajansları, gelişmemiş bölgelerde sağladıkları başarılarla özellikle de AB fonlarının da desteğini alarak önemli fonksiyonlar icra etmişlerdir. Günümüzde AB ülkelerinde sayıları 200’ü bulan bölgesel kalkınma ajansları bulunmaktadır.

“BKA’lar, başta AB üyesi ülkeler ve ABD olmak üzere birçok gelişmiş ülkede bölgesel kalkınmanın en önemli kurumları arasında yer almaktadır. Bölgesel kalkınma ve bölge planlama anlayışının köklü değişikliklere uğradığı 1980’li ve 1990’lı yıllarda BKA’lar daha da yaygın hale gelmiş ve bölgesel gelişme çabalarının odağında yer alan kurumsal kapasiteleriyle, özellikle Avrupa’da AB yapısal fonlarının da desteğiyle bazı bölgelerin geliştirilmesinde asli rol üstlenmişlerdir. Günümüzde AB ülkelerinde kendi bölgelerinin kalkınması amacıyla ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyet gösteren farklı nitelik, yapı ve statüde 200’den fazla BKA bulunmaktadır” (245).

Yaşanan küreselleşme olgusu ve sosyoekonomik değişimler bağlamında bölgesel gelişme ve kalkınma kavramına yeni yaklaşımlar geliştirilmiştir. Kalkınma ekonomisine yönelik geliştirilen yeni yaklaşımlarla birlikte bölgesel dengesizliklerin ortadan kaldırılması önemli bir sorun alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sorunun çözümüne yönelik geliştirilen yaklaşımlardan bir tanesi de bölgesel kalkınma ajanslarının kurulmasıdır.

“Küreselleşme olgusu ve düşüncesi ile bölgesel gelişmenin kavramsallaştırılmasında ve bölgesel politikaların uygulanmasında önemli temel değişimler yaşanmıştır. Başlangıcı 80 yıl öncesine kadar giden bu değişim, bölgesel gelişmenin teorik temellerinin yeniden yorumlanmasına yol açmış ve kalkınma ekonomisini açıklayan yeni yaklaşımlarla başlamış; bölgesel dengesizliklerin ortadan kaldırılmasına yönelik bölgesel hedefler ve faaliyet alanlarındaki değişimlerle devam etmiştir. Bu kapsamda, Yeni bölgecilik akımı, bölgesel gelişmedeki yeni dinamikleri tanımlamaya yönelik yeni bir gündem oluşturmuştur. Oluşan bu gündemin

²⁴⁴⁾ Murat Çetin, (2006). Yerel Kalkınma Ajansları. (e - dergi) http://www.onlinedergi.com/MakaleDosyaları/51/PDF2006_2_12.pdf s: 127

²⁴⁵⁾ Tutar ve Demiral, a. g. m s: 77

sonuçlarından bir tanesi de Bölgesel Kalkınma Ajanslarıdır” (246).

Türkiye bölgesel kalkınma konularında ve politikalarında AB’nin oldukça gerisinde kalmıştır. ABD’de 1930’lu yıllarda kurulmaya ve daha sonraları da yaygınlaşmaya başlayan bölgesel kalkınma ajanslarına karşılık, Türkiye’deki kalkınma anlayışı yakın zamanlara kadar iller düzeyinde kalmıştır.

“Gelişmiş ülkelerde uzun yıllardan beri üzerinde önemle durulan ve geniş ölçüde uygulama olanağı bulan bölgesel planlama ve bölgesel kalkınma ajansları yaklaşımı, gelişmekte olan ülkelerde pek rağbet görmemiş ve çeşitli altyapı yatırımlarının desteklenmesi ile sınırlı kalmıştır. Türkiye’de de ulusal ölçekte planlı kalkınma modeli benimsenmiş ve bölgesel planlama çalışmalarına, çeşitli nedenlerle geçilememiştir. Bunun yerine, il planlaması tercih edilmiş ve bölgesel gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi için “*kalkınmada öncelikli yöreler*” uygulamasına ağırlık verilmiştir” (247).

Türkiye’ye baktığımızda bölgesel gelişmişlik farkları itibariyle dengesiz bir dağılım göze çarpmaktadır. Türkiye’de bölgesel gelişmişlik farkları çeşitli nedenlerden dolayı oldukça fazladır. Türkiye’deki bölgesel gelişmişlik sorunlarına baktığımızda, bölgesel kalkınmanın daha da önemli bir hale geldiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Türkiye bölgesel az gelişmişlik ve dengesizlikle mücadelede bugüne kadar çeşitli araçlar kullanmaktadır. Örneğin; bölgesel kalkınma planları, organize sanayi bölgeleri, kurumsal sosyal sorumluluk ve kırsal kalkınma projeleri vb çalışmalar bu amaçla sürdürülmektedir.

“Türkiye AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında, en fazla bölgesel dengesizliğe sahip olan ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gerçekten hareketle, Türkiye’de, bölgesel gelişmenin sağlanması, bölgelerarası gelişmişlik farklarının dengeli bir yapıya kavuşturulması ve bölgesel kalkınmanın hızlandırılması için çeşitli politikalar ve araçlar uygulamaya konulmuştur. Bölgesel dengesizliklerin giderilmesi ve ekonomik kalkınmanın sağlanmasında temel araç olan ‘bölgesel kalkınma planları (BKP)’nın yanı sıra; ‘yatırım teşvikleri’, ‘kalkınmada öncelikli yöre (KÖY)’, ‘organize sanayi bölgeleri’ (OSB), ‘kurumsal sosyal sorumluluk (KSS)’ ve ‘kırsal kalkınma projeleri (KKP)’ gibi

²⁴⁶⁾ Fatma Özmen, (2008). AB Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Karşılaşabilecekleri Temel Sorun Alanları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.13, S. 3 s. 327 - 340
<http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/iibfd/article/viewFile/1438/1517> s: 327 – 328

²⁴⁷⁾ Aslan, a. g. m s: 276

araçlar kullanılmıştır. Bölgesel kalkınma planları, Türkiye’deki genel kalkınma politikası hedef ve stratejileri çerçevesinde, bölgesel dengesizliklerin azaltılması, geri kalmış yörelerde yaşayan nüfusun refah düzeyinin yükseltilmesi, plansız kentleşme nedeniyle oluşan sorunların çözüme kavuşturulması gibi temel sosyo - ekonomik amaçlar doğrultusunda, bölgelerin özellikleri, farklılıkları, gelişmişlik düzeyleri ve temel sorunları ile potansiyellerinin belirlenmesine yönelik olarak hazırlanmaktadır” (248).

Kalkınmanın bölgesel boyutu tüm dünyada önem kazanmaktadır. Özellikle 1990’lı yıllardan sonra hızla yaygınlaşmaya başlayan kalkınma ajansları, başta bölgesel yatırımları çekme, tanıtım ve yerel unsurlar arasında koordinasyon faaliyetleri olmak üzere birçok alanda etkili olmaya başlamışlardır. Günümüzde, bölgesel kalkınma ajansları küresel rekabetin önemli birer aktörü haline gelmişlerdir.

“Bölgelerin uluslararası alanda giderek önem kazanmasıyla yatırım çekme, tanıtım faaliyetlerini yürütme, bölgedeki aktörler arası işbirliği ve eşgüdümü sağlama gibi faaliyetleri üstlenen Bölgesel Kalkınma Ajansları da özellikle 1990’lardan sonra yaygınlaşmıştır. Birçok ülkede farklı yapı ve statüde de olsa ajanslar uygulama alanı bulmuştur. Bölgesel Kalkınma Ajansları, bölgelerin potansiyellerine dayanan ve küresel rekabette avantaj sağlama amacındaki kalkınma stratejilerinin hazırlanmasında temel unsur konumuna gelmiştir. Bu sebeple de ajansların, küresel rekabet sürecinin bölgesel/kurumsal aktörleri olarak önemi artmaktadır” (249).

Kalkınma ajanslarının ülkeler arasındaki bazı yapı farklılıklarına rağmen ulaşmak istedikleri hedefler ve yaptıkları çalışmalar itibariyle benzerdirler. Bu hedef ve çalışmalar genel olarak, bölgesel girişimciliği ve yatırımı desteklemek, girişimcilere finansal yardım sağlamak, kalkınmada ve planlamada rehberlik yapmak ve sosyal gelişmeyi sağlamak olarak özetlenebilir.

“Bölgesel Kalkınma Ajansları farklı ülkelerde değişik yapılarda örgütlenseler de, ulaşmayı hedefledikleri nokta birbirine yakındır. Bölgenin yeni yatırımların odak noktası olması, tanıtımının yapılması ve bölgeyle ilgili yatırımcılara ulaşım, altyapı, işgücü vb. konularda bilgi sağlamak ve rehberlik etmekle görevli olan Bölgesel

²⁴⁸⁾ Tutar ve Demiral, a. g. m s: 71

²⁴⁹⁾ Yunus Emre Özer, (2008). Küresel Rekabet - Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye. *Review of Social, Economic & Business Studies*, Vol. 9 / 10, 389 – 408 <http://fbe.emu.edu.tr/journal/doc/9-10/19.pdf> s: 390

Kalkınma Ajansları için işbirliği geliştirebilme kapasitesi ve bölgenin girişimcilik altyapısının sağlanması amaçları benzeşmektedir. Bölgesel Kalkınma Ajansları, beş ana konuda faaliyet göstermektedirler. Bunlar; finansal yardım veya destek sağlanması, yeni yatırım alanlarının ortaya çıkarılması KOBİ'lere danışmanlık yapılması, bölgenin uzun vadeli kalkınma hedeflerinin belirlenmesi ve sosyal alanlardaki gelişmelere katkı sağlanması olarak ifade edilebilir” (250).

Küreselleşmenin de etkisiyle kalkınma ajansları bölgesel bir aktör konumuna gelmişlerdir. Üretim sistemleri ve küresel rekabet kalkınma ajanslarına önemli fonksiyonlar yüklemektedir. Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği (EURADA)’ne göre, bölgesel kalkınma ajansları; kabaca, kalkınma problemlerini belirlemek ve bu problemlerin çözümüne yönelik projeleri desteklemekle görevlendirilmişlerdir.

“Küreselleşme kapsamında değişen bölgesel üretim sistemleri ve politikalar, bölgeyi ekonominin ve ekonomik kalkınmanın odak noktası olarak kabul eden yaklaşımlara ivme kazandırmıştır. Bölgesel kalkınma ajansları da bölgesel ölçekte ekonomiyi canlandırmak, örgütlemek ve geliştirmek amacıyla oluşturulan kuruluşlardır. Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği (EURADA) tarafından yapılan tanımlamaya göre bölgesel kalkınma ajanslarının görevi, sektörel ve genel kalkınma problemlerini belirlemek, bunların çözümüne yönelik olanakları ve çözümleri tespit ederek bu çözümleri geliştiren projeleri desteklemektir” (251).

Ulusal kalkınmanın yerel uygulamalara dönüştürülmesinde kalkınma ajanslarının sağlayacağı katkılar oldukça fazladır. Kalkınma politikalarında yerel aktörlerin önemini ön plana çıkaran yaklaşımın arkasında, ulusal planlar ile yerel uygulamalar arasında eşgüdüm sağlamak ile bu yapıların yerel sosyoekonomik ve kültürel özellikleri kalkınma planlarında dikkate alan bir özelliğinin bulunmasıdır. Çünkü ulusal ve ya bölgesel bir kalkınmada işbirliği ve koordinasyonun yanında bölgenin ekonomik imkânları ile sosyokültürel yapısı da dikkate alınması gereken unsurlar arasında yer almaktadır.

Bölgesel kalkınmanın önemli bir ayağı bölgesel planlamadır. Planlama, bölgenin sosyoekonomik ve fiziksel olarak rasyonel bir şekilde düzenlenmesi

²⁵⁰⁾ Özer, a. g. m s: 395

²⁵¹⁾ Aslan, a. g. m s: 286

demektir. Bölgesel planlamanın en önemli hedefi bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesi ve topyekûn gelişmenin sağlanmasıdır.

“Bölgesel planlama ise bir bölgenin ekonomik, sosyal ve fiziki yönden koordine edilmesi demektir. Bir mekânın en rasyonel biçimde düzenlenmesi ve bu düzenin gerektiği şekilde donatılmasıdır. Bunun içinde devletin elinde bulunan sulama ve enerji kaynakları, ulaşım, krediler, konut yatırımları, organize sanayi teşvikleri gibi tüm araçlardan yararlanma olanaklarını en iyi şekilde kullanma amacını güder. Bölge planlamasının ana teması bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesidir” (252).

Türkiye planlı ekonomiyle birlikte sosyal ve ekonomik gelişmesini sağlamak amacıyla beş yıllık kalkınma planları oluşturmuş ve bu amaca yönelik olarak da planların uygulanma ve değerlendirme görevini de Devlet Planlama Teşkilatı’na (DPT) vermiştir. DPT, 8 Haziran 2011 tarihinden itibaren Kalkınma Bakanlığı adı altında faaliyet göstermektedir.

“1960’lardan bu yana Türkiye ekonomik ve toplumsal gelişmesini bölgesel eşitsizlikleri azaltmak, toplumsal ve ekonomik dengeyi sağlamak amacını güden Beş Yıllık Kalkınma Planları (BYKP) üzerinden yürütmüştür (Ulusal Program 2001). Planlı ekonomiye geçişle birlikte, ülkenin çeşitli bölgelerindeki kapasiteleri canlandırmak amacıyla, ulusal ekonomik kalkınmaya katkıda bulunacağı düşünülen farklı bölgesel planlar hazırlanmıştır; bu planların uygulanması ve izlenmesi görevi de Devlet Planlama Teşkilatı’na (DPT) verilmiştir” (253).

Türkiye’de son dönemlerde kendi bölgesel kalkınma politikalarını AB ile uyumlu bir hale getirmek için çeşitli düzenlemler ve reformlar yapma yoluna gitti. Tüm bu çalışmalardaki amaç bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını gidermek ve dengeli bir bölgesel yapı oluşturmaktır. Ancak, bugün geldiğimiz noktada, bölgesel gelişmişlik farklarının ortadan kalktığını söyleyemeyiz. Bölgesel gelişmişlik farklarını en aza indirmeye çalışmak isteyen Türkiye son yıllarda özellikle de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde çeşitli sosyal ve ekonomik projeleri desteklemeye girişti.

²⁵²⁾ Aslan a. g. m s: 278

²⁵³⁾ Göymen, a. g. m s: 2

“1990’lardan bu yana Türkiye Avrupa Birliği’nin bölgesel politikaları ile uyumlu bir bölgesel politikalar tutumu geliştirmeye çalışageldi; ülkedeki bölgeler arası farklılıkları azaltmak için yapısal reformlar yaptı. Ancak, 1990’larda yaşanan ekonomik sorunlar ve kişi başına düşen gelirin azalması nedeniyle bölgeler arasındaki farklılıklar hala devam etmektedir. Dolayısıyla, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996 – 2000) ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel her boyutu kapsayan tutarlı bir süreç olarak sürdürülebilir kalkınmayı destekleyerek daha dengeli bir bölgesel kalkınma hedefledi. Bu yaklaşım da özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bir takım yeni bölgesel kalkınma projelerini teşvik etti” (254).

Türkiye, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, bölgesel politikalarda yeni yaklaşımları benimsedi. Sözgelimi, toplumsal yapının güçlendirilmesi ve kültürel yapının geliştirilmesi yaklaşımı kalkınmada toplumsal boyutun önem kazandığı dönemi işaret etmektedir.

Bölgesel kalkınmanın yerel düzeyde ele alınmasının önemli yararları vardır. Özellikle de AB ve AB’ye üye ya da aday ülkeler arasında benimsenen bölgesel kalkınma yaklaşımı gerek yerel aktörlerin sorunlara daha yakın olması gerekse de yerel aktörlerin bu sorunları çözmeye yönelik plan ve projeleri hazırlaması ve uygulamasında daha hazırlıklı oluşlarının etkisi vardır.

“Avrupa Birliği’nde giderek belirginleşen bir yönetsel kademeleşme vardır. Çoğu üye ülkede, en azından yerel, bölgesel ve ulusal olmak üzere üç düzeyden söz edilir. Özellikle Macaristan, Romanya ve Bulgaristan aday veya yeni üye ülkelerde, AB deneyimi ve politikası ulus-altı “bölgesel” bir düzeyin etkin işleyişini gerekli kılmıştır. Böyle bir düzey hem üstesinden gelinecek sorunlara daha yakındır hem de kalkınma koşullarını iyileştirecek program ve projeler oluşturmaya daha hazırlıklıdır” (255).

Türkiye’de Sekizinci Beş Yıllık kalkınma planında benimsenen kalkınma anlayışıyla birlikte ülke insanının refah düzeyini yükseltmek, gelir dağılımını daha adil bir hale getirmek, bölgesel gelişmeyi ve kırsal kalkınmayı sağlamak öncelikli hedefler olarak belirlenmiştir.

“Yerel ve bölgesel gelişme, diğer kalkınma planlarında olduğu gibi halen yürürlükte olan 8. Beş Yıllık Kalkınma Planının da en öncelikli alanlarından olmuştur.

²⁵⁴⁾ Göymen, a. g. m s: 4

²⁵⁵⁾ Göymen, a. g. m s: 6

Planın temel amaç, ilke ve politikaları arasında “İnsanımızın hak ettiği yaşam düzeyinin sağlanması amacıyla gelir dağılımının düzeltilmesine, yoksullukla mücadeleye ve bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasına önem verilecektir” (madde 185) ifadesi zikredilmektedir. Diğer taraftan kalkınma planının bölgesel gelişme, bölge planlama, kalkınmada öncelikli yörelerin geliştirilmesi, kamu yatırımları, yatırımlarda devlet yardımları ve kırsal kalkınma ile ilgili amaçlar, ilkeler ve politikaları arasında da bölgesel ve yerel kalkınmanın önemi açıkça vurgulanmıştır” (256).

Türkiye’de gelişmiş ülkelerdeki bölgesel kalkınma anlayışı ve uygulamasına başka bir ifadeyle bölgesel kalkınma ajanslarının kurulmasına, ancak 2006 yılında yapılan yasal bir düzenlemeyle geçilebilmiştir.

“Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA), dünyadaki uygulamalarına göre Türkiye’de kısa bir zaman önce gündeme gelmiş, uygulanmaya başlanması ise 2006 yılı içerisinde gerçekleşmiştir. Dünyadaki uygulamaları ise 1930’lu yıllara kadar uzanmaktadır. Avrupa ülkelerinde II. Dünya Savaşından sonraki dönemden itibaren ilk olarak yıkılan Avrupa’yı yeniden imar etmek ve genel olarak da bölgesel ekonomik gelişmeyi sağlamaya yönelik olarak kullanılmaktadır. Ülkemizde, 8 Şubat 2006 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 5449 no’lu “Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun” ile temellendirilen BKA’lar ile ilgili olarak farklı değerlendirmeler bulunmakla birlikte, AB sürecinde müzakereler yürüten ülkemiz için, AB’nin ortak kalkınma stratejisi olarak büyük bir öneme sahiptir. Aynı zamanda AB fonlarının kullanımında da BKA’lar temel aktör konumundadır” (257).

Kalkınma ajanslarının bir diğer işlevi merkezi ve yerel yönetimlerin temel hedefleri doğrultusunda, yerel kalkınmada bölgesel aktörlerin katılımını sağlayarak, bölgesel kalkınmaya hizmet etmektir.

“Bölgesel Kalkınma Ajansı, “merkezi ve yerel hükümetin bölgesel ekonomik kalkınmayı sağlamak üzere temel yönlendirici çalışmaları dışında, içinde bulunduğu bölgeyi temel alan, bölgesel aktörler tarafından finanse edilen kurumlar” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamaya göre BKA’lar, belirli bölgeyi kapsayacak biçimde bölgesel aktörlerin katılımı ile oluşturulan yarı-özerk (semi - autonomous) kurumlardır” (258).

²⁵⁶⁾ Göymen, a. g. m s: 8

²⁵⁷⁾ Özmen, a. g. m s: 328

²⁵⁸⁾ Özmen, a. g. m s: 329

Türkiye, 2000’lı yıllarda AB ile müzakereler çerçevesinde kendi bölgesel politikalarını AB’ye uyumlu hale getirebilmek için çeşitli düzenlemelere girişti. Bölgesel kalkınma ajanslarının Türkiye’deki gelişim seyrine baktığımızda ilk çalışmaların 1990’lı yıllarda başladığını görmekteyiz. Kalkınma ajanslarının Türkiye’de kurulmasına etki eden iç ve dış faktörler vardır. İç faktörlerin başında ulusal kalkınma planlarının hedefleneni verememesi ve bölgesel dengesizliklerin giderilememesi yatmaktadır. Dış faktörlerin başında ise AB katılım süreci ve dünyadaki bölgesel kalkınma politikalarıdır.

“Türkiye’de BKA’lara ilişkin ilk çalışmalar ise 1990’lı yıllarda başlamaktadır. BKA’ların gündeme gelmesi içsel ve dışsal nedenlerden kaynaklanmaktadır. İçsel nedenler ulusal kalkınma planlarının hedeflenen sonuçlara ulaşamaması ve bölgesel dengesizliklerin giderilememesi olarak gösterilebilir. Dışsal nedenler olarak da AB’ye katılma sürecindeki kaydedilen ilerlemeler ve dünya genelinde bölge anlayışının değişmesine bağlı bölgesel kalkınma politikalarındaki gelişmeler gösterilebilir” (259).

Türkiye Cumhuriyeti’nin büyük hedefleri arasında yer alan AB üyeliği ve bu hedef için yaptığı çalışmalar sonucunda Türkiye, 1999 yılında AB’ye aday ülke, 2005 yılında da AB ile müzakereci ülke konumuna gelmiştir. Bu süreçte Türkiye’nin AB’ye uyumu çerçevesinde yaptığı çalışmalar içerisinde bölgesel kalkınma programları önem kazanmaya başlamıştır. Türkiye ile AB arasındaki bu uyum sürecinde bölgesel kalkınma konularında bazı öncelikler belirlenmiştir.

“Kurulduğu günden itibaren AB üyesi olmayı hedefleyen Türkiye,1999 yılından itibaren aday ülke statüsü kazanmış ve 3 Ekim 2005 tarihinde ise üyelik müzakerelerine başlamıştır. 1999 yılından sonra başlayan adaylık sürecinde AB bölgesel politikalarına uyum sağlamaya yönelik programlar hız kazanmıştır. Bu çerçevede gerçekleştirilen kurumsal ve yasal bazı düzenlemeler ile AB bölgesel politikalarına uyum sağlanmaya çalışılmaktadır. Katılım Ortaklığı Belgesinde kısa vadede bölgesel politika alanında uyum için belirlenen öncelikler aşağıdaki gibidir:

— Ulusal Kalkınma Planı ve İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 2’lerde (NUTS 2) bölgesel kalkınma planları hazırlanması suretiyle, bölgesel farklılıkları azaltmayı amaçlayan bir ulusal ekonomik ve sosyal uyum politikasının geliştirilmesi;

— Bu başlık altındaki mevzuatın uygulanmasını kolaylaştıracak yasal çerçevenin kabul edilmesi;

- Bölgelere yönelik kamu yatırımlarına ilişkin öncelik kriterlerini ortaya koyan çok yıllık bütçeleme usullerinin oluşturulması;
- Bölgesel kalkınmayı yürütecek idari yapıların güçlendirilmesidir” (260).

Türkiye bölgesel gelişme politikalarını AB’ye uyumlu hale getirebilmek için AB modeli bir bölgesel kalkınma yapısını benimseyerek kendine uyarlamaya çalışmıştır. Bu çerçevede, ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanabilmesi için DPT koordinatörlüğünde bölgesel kalkınma ajansları kurulmuştur.

“Bölgesel ekonomik kalkınma ve sosyal gelişme alanında yaşanan yapısal dönüşümün ve sürdürülebilir kalkınmanın en önemli kurumları arasında yer alacak olan “*kalkınma ajansları*” Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) koordinasyonunda kurulmaya ve faaliyete geçmeye başlamıştır. Kalkınma ajansları;

Bölgesel gelişme uygulamalarımız ile bölge planlarımızın etkinliğinin ve başarısının yükseltilmesini; bölgelerin ülkemizin genel büyümesine, gelişmesine, refahına ve istikrarına katkısının artırılmasını; sosyal uyum ve adaletin güçlendirilmesini ve değişen küresel rekabet şartlarına adaptasyonun hızlandırılmasını sağlayacak,

Yüksek nitelikli personeli, esnek kaynak ve istihdam yapısı ile kurum, kuruluş ve şahıslara sağladığı idari, mali, teknik desteklerle başta girişimciler olmak üzere bütün yerel aktörlerin kalkınma çabalarına katılımını teşvik edecek,

Sağlayacağı proje ve faaliyet desteklerinde kişi, kurum ve kuruluşların eş finansmana dayalı ortak proje üretme ve yönetme kültürü ve yeteneğini geliştirecek; sahiplenme ve işbirliği duygusunu güçlendirecek; bölgenin girişimcilik potansiyelini harekete geçirecek ve sürekli olarak yükseltecek,

Yerel potansiyeli, dinamikleri, özgünlükleri, kaynak ve imkânları ortaya çıkararak harekete geçirecek ve ulusal, uluslararası pazarlarda ekonomik, sosyal, kültürel birer değer haline dönüştürecek;

Sonuç olarak, hem ulusal, hem de bölgesel - yerel düzeyde başta istihdam ve gelir olmak üzere ekonomik ve sosyal göstergelerin iyileştirilmesine, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarının azaltılmasına ve dolayısıyla ülkenin genel refahının artırılması ve istikrarının pekiştirilmesine olumlu katkılar sağlayacaktır” (261).

Bugün itibariyle Türkiye genelini kapsayan 26 adet bölgesel kalkınma ajansı bulunmaktadır.

²⁶⁰⁾ Özmen, a. g. m s: 334

²⁶¹⁾ Kalkınma Ajansları Nedir? http://www.dpt.gov.tr/bgyu/kalkinmaajans/kalkinma_ajansNedir.html

Tablo 1:Türkiye’de İktisadi Bölge Birimi Sınıflandırması (İBBS)

İBBS Düzey 1 Bölgeleri*	TR41: Bilecik, Bursa, Eskişehir
TR10: İstanbul	TR42: Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya
TR2: Batı Marmara	TR51: Ankara
TR3: Ege	TR61: Antalya, Burdur, Isparta
TR4: Doğu Marmara	TR62: Adana, Mersin
TR5: Batı Anadolu	TR63: Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
TR6: Akdeniz	TR71: Aksaray, Kırıkkale, Nevşehir, Niğde
TR7: Orta Anadolu	TR81: Bartın, Karabük, Zonguldak
TR8: Batı Karadeniz	TR52: Karaman, Konya
TR 9: Doğu Karadeniz	TR72: Kayseri Sivas, Yozgat
TRA: Kuzeydoğu Anadolu	TR82: Çankırı, Kastamonu, Sinop
TRB: Ortadoğu Anadolu	TR83: Amasya, Çorum, Samsun, Tokat
TRC: Güneydoğu Anadolu	TR90: Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon
İBBS Düzey 2 Bölgeleri	TRA1: Bayburt, Erzincan, Erzurum
TR10: İstanbul	TRA2: Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars
TR21: Edirne, Kırklareli, Tekirdağ	TRB1: Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli
TR22: Balıkesir, Çanakkale	TRB2: Bitlis, Hakkari, Muş, Van
TR31: İzmir	TRC1: Adıyaman, Gaziantep, Kilis
TR32: Aydın, Denizli, Muğla	TRC2: Diyarbakır, Şanlıurfa
TR33: Afyon, Kütahya, Manisa, Uşak	TRC3: Batman, Mardin, Siirt, Şırnak

İBBS Düzey 3 Bölgeleri 81 ilimizdir. Kaynak: DİE, 2005: 403

Ülke genelinde kurulan bölgesel kalkınma ajanslarının oluşturdukları yeni kurumsal uygulamaların birçok yararlarından söz edilebilir. Aşağıda ajansların belli başlı yararları sıralanmıştır.

“5449 sayılı BKA’ların Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun’un gerekçesinde de belirtildiği üzere BKA’ların muhtemel faydaları şu şekilde sıralanabilir:

— BKA’lar yerel aktörler arasında sinerji oluşturacak, bütün kaynakları harekete geçirecek ve bölgesel kalkınma çabalarının etkisini artıracaktır.

— BKA’lar yerel düzeyde planlama, programlama, proje üretme ve uygulama kapasitesini artıracaktır.

— Esnek olmayan son derece katı, detaylı, bürokratik, durağan ve her şeyi en ince ayrıntısına kadar kontrol etmeye yönelik olarak merkezden yapılan plan çalışmaları yerelde yeterli sahiplenme oluşturmadığı gibi, yerel ve bireysel farklılıkların hayata geçirilmesine bazen engel bile olmaktadır. BKA’lar bu olumsuzlukları önemli ölçüde

azaltılabilecektir. Bu bakımdan BKA'lar, gelişen yerel ve bölgesel kalkınma bilincinin bir göstergesi olarak görülmektedir.

— KOBİ'ler ve BKA'lar iktisadi kalkınmanın iki önemli aktörüdür. İki kurum birbirini destekler nitelikte olduğu takdirde bölgesel kalkınmanın sağlanması mümkündür. Bu kapsamda, yerel girişimcilğe ve KOBİ'lere dayalı bir kalkınma modeli, bölge ve ülkelerin yerel, ulusal ve uluslararası piyasalara entegre olabilme şansını artırırken, kalkınmanın sürdürülebilirliğini de sağlamaktadır. Bu kalkınma modelinde, yerel girişimcilere ve KOBİ'lere sağladıkları destekler ile BKA'lar özel bir önem kazanmaktadırlar.

— BKA'lar, KOBİ'lerin yurt içi ve yurt dışı piyasalardan sağlayacağı kredilerde garantör rolü üstlenerek bu kurumların finansman sıkıntısını azaltılabileceklerdir.

— BKA'lar, bir taraftan küresel düzeyde yaşanan gelişmeleri yerel düzeye aktarırken, diğer taraftan da yerel potansiyeli, varlıkları, üstünlükleri ve özgünlükleri küresel pazarlara taşıyacaklardır.

— Gelişme zorluğu iken bölgelerin çoğunda, girişimcilik ruhunu ve kültürünü harekete geçirip, yönlendirecek ve bunun için gerekli ilk destekleri sağlayacak kurumsal kapasite bulunmamaktadır. BKA'lar bu alanda faaliyet gösteren kurumlarla aktif işbirliği ve koordinasyon içinde kritik destekler sağlayarak, bölgenin girişimcilik potansiyelini harekete geçirecek ve sürekli olarak geliştireceklerdir.

— DPT'nin genel koordinasyonu içinde ulusal düzeydeki plan ve stratejiler kullanılarak bölgelerarası gelişmişlik farkları giderilirken, BKA'ların yürüteceği çalışmalar ve projelerle aynı zamanda bölge içi gelişmişlik farklarının giderilmesi hedefi de gözetilmiş olacaktır. Diğer taraftan BKA'lar ile sektörel ve bölgesel politikaların etkin bir şekilde planlanması ve entegre bir şekilde uygulanabilmesi de mümkün olacaktır.

— BKA'ların asli fonksiyonlarından birisi olan uygulamanın takip edilmesi ile planlamanın ve proje uygulamanın en önemli unsurlarından olan, ancak şu ana kadar gerçekleştirilemeyen izleme ve değerlendirme mekanizması etkin hale getirilmiş olacaktır. Böylece projelerin genel seyri takip edilecek, projenin sorunları ve darboğazları gecikilmeden giderilecek, kaynakların etkin kullanımı sağlanacak, proje ve faaliyetlerin başarısı ölçülebilecek, böylece performansa dayalı kaynak tahsisi için bir değerlendirme veri tabanı kurulmuş olacaktır.

— BKA'lar Türkiye'de yabancı yatırımlarda rehber vazifesi görecektir. Yerli yatırımcılar gibi yabancı yatırımcılar da Türkiye'de yapacakları yatırımlarla ilgili olarak her türlü bilgiyi BKA'lardan temin edebileceklerdir.

— Etkin bir şekilde faaliyet gösteren BKA'lar, Türkiye'de öncelikle bölgelerde endüstriyel ağların ve demetlerin gelişmesini sağlayacaklardır. Böylelikle firmalar pozitif dışsallıklar elde ederek yığın ekonomilerinden yararlanabileceklerdir.

— BKA’lar, yoğun araştırma ve fizibilite çalışmalarıyla bölgelerin gerçek potansiyellerini tespit edecekler ve bölgeye en uygun endüstri kolunun gelişmesini teşvik edeceklerdir.

— Bölgelerdeki BKA’lar KOBİ’lere piyasa hakkında bilgi sunabilecekler, böylelikle gelişmekte olan ülkelerin ortak sorunlarından olan ‘sınırlı bilgi’ problemini ortadan kaldıracaklardır.

— BKA’lar, bölgelerindeki ekonomiyi geliştirmelerinin, KOBİ’lere destekte bulunarak bölgelerini teşvik etmelerinin ve yabancı sermaye çekmelerinin sonucu olarak bölgede işsizlik seviyesini azaltabileceklerdir.

— BKA’lar sosyal gelişmeye yönelik uygulamalarıyla bölge ekonomisinin gelişmesinden daha çok ‘kalkınmasını’ sağlayacaklardır”⁽²⁶²⁾.

Türkiye kuruluşunun ilk yıllarından beri ulusal kalkınmaya önem vermiş ve bu yönde çeşitli araç ve politikalar geliştirmiştir. İlk dönemde benimsediği devletçilik anlayışıyla, sosyoekonomik kalkınmayı devlet eliyle sağlamaya çalışmış, planlı ekonomi dönemiyle birlikte de çeşitli yöre, bölge ve sektörlerle ilişkin kalkınma planları oluşturulmuştur. Özellikle de kalkınmada öncelikli yöreler politikası, bölgesel kalkınma politikalarında önemli bir yer tutmaktadır.

Devletçilik döneminde (ekonomik gelişmenin devlet tarafından desteklendiği ve yürütüldüğü dönemde) asıl amaçlanan ulusal bir ekonomi oluşturmak amacıyla kamu hizmetleri ve sanayi yatırımlarının yeniden dağıtılmasıydı.

“1960’lı yıllarda planlı ekonomiye geçişle başlayan dönemde ise bölgesel politikalar büyüme merkezlerine odaklı kalkınma çabalarıyla şekillendi. Buna göre devlet, bu büyüme merkezlerindeki küçük işletmelere devlet yatırımı ve desteği sağlamak için çeşitli bölgesel planlar ve bölgesel kalkınma projeleri ortaya koyacaktı. Özellikle 1980’lerden sonra, bölgesel ekonomide içten kaynaklı kalkınma teorilerinin yükselişiyle birlikte, Kalkınmada Öncelikli Bölgeler (KÖB)’deki yerel potansiyelleri güçlendirmek, yerel girişimcileri desteklemek yönündeki teşvikler Türkiye’nin bölgesel politikalarında önemli yer tuttu”⁽²⁶³⁾.

Türkiye’de kurulan bölgesel kalkınma ajanslarının yapısına bakıldığında bu kurumların hem kamu hem de özel sektör anlayışının bir araya getirildiği bir yapıda

²⁶²⁾ Tutar ve Demiral, a. g. m s: 74 – 76

²⁶³⁾ Göymen, a. g. m s: 1

oluşturulduğu görülmektedir. Çeşitli konularda ajanslara hareket serbestliği tanıyan ajans mevzuatı özellikle genel bütçe, ihale, personel istihdamı vb. konularda oldukça esnek bir yapıda düzenlenmiştir. Ayrıca, ajanslarda esnek bir yapıda, nitelikli ve sınırlı sayıda teknik personel istihdamı öngörülmüştür.

“Ajanslar, kamu özel sektör ortaklığı anlayışına uygun bir yapıda kurulmaktadır. Bu bakımdan, normal kamu kuruluşu niteliğinde bir kurum olmadığı gibi kanunda düzenlenmeyen bütün işlemlerinde özel hukuk hükümlerine tabi olarak faaliyet gösterecektir. Bu yapı, ajansların istihdam ve harcama usullerinde kamu kurum ve kuruluşlarının tabi olduğu genel bütçe, harcama, ihale, işe alma, işten çıkarma, personel ödemesi, muhasebe yöntemlerinden bağımsız olarak esnek hareket edebilen, küçük fakat etkin ve dinamik bir birim olmasını sağlayacaktır. Hantal, büyük ölçekli, geniş kadrolu bir kuruluş olmayacak, bilakis küçük, etkin, çekirdek bir teknik kadroyla çalışan, destek hizmetlerinin hemen hemen tamamını maliyet etkin bir yöntemle hizmet satın alması ile temin eden, oluşan yeni şartlara çabuk adapte olabilen esnek bir yapı olacaktır” (264).

Ajansların genel faaliyet çerçevesine baktığımızda öncelikle dikkat çeken husus, faaliyetlerin her aşamasının reel ve rasyonel aşamalardan geçirildiği sözleşmeler yoluyla faaliyetlerin etkin hale getirildiği ve faaliyet ve projelerde mantıksal çerçevenin, yönetişimin ve sağlıklı bir izleme, denetleme ve değerlendirme sisteminin kurulmasının egemen olduğu kurumlar olarak ortaya çıkmaktadırlar.

“Genel faaliyet alanı ve bunun çerçevesi genel koordinasyonundan sorumlu DPT tarafından tanımlanan ajansların performans kriterleri, sağlanan bütçe tahsisleri, iyi tarif edilen asgari idari ve mali standartlar ve sorumluluklara göre hareket serbestisi içinde çalışmaları esas olacaktır. Bu kapsamda düşünülen uygulama sistemi en üst seviyeden, en alt seviyeye kadar sorumluluğu dağıtacak olan bir sözleşmeler silsilesinin kurulmasıdır. Buna ilave olarak, kademeli ve sürekli bir izleme ve değerlendirme yöntemiyle kaynakların en alt seviyedeki faaliyet ve projelerden, en üst seviyedeki plan ve programlara kadar etkin, verimli, kurallara uygun ve yerinde kullanılması garanti altına alınmış olacaktır. Ayrıca, kaynakların tahsisinden önce gerekli bütün performans değerlendirme kriterlerinin ve göstergelerin karşılıklı yükümlülüğün bir parçası haline gelmesi zorunluluğu bulunacaktır. Bu bakımdan yerelden merkeze doğru işleyen kademeli bir sorumluluk, izleme, değerlendirme ve denetleme sistemi kurulacaktır” (265).

²⁶⁴⁾ Göymen, a. g. m s: 11

²⁶⁵⁾ Göymen, a. g. m s: 11

Son dönemlerde kalkınmanın tanımı ve kapsamına yönelik yeni anlayışlar ortaya çıkmaktadır. Söz gelimi kalkınma sadece ekonomik büyüme ya da gelir düzeyini artması değil aynı zamanda gelirin yapısı ve gelirin nasıl dağıldığı da önemli kalkınma göstergeleri arasında sayılmaktadır. Dolayısıyla da bu hususları dikkate almayan herhangi bir yönetimin başarılı ve sürdürülebilir bir kalkınma politikası izlediğinden söz edilemez. Türkiye’de de kendini gösteren bu anlayış kalkınma ajanslarının kurulmasında etkili olmuştur.

“Günümüzün gelişmiş toplumlarında genel büyüme oranı ve ortalama gelir düzeyi artık kalkınmışlığın tek göstergesi olarak görülmemektedir. Bu gelirin nasıl bir yapıda, hangi kesimlerin katkısıyla üretildiği ve kesimler arasında ve mekânda nasıl dağıtıldığı da gelişmişlik göstergeleri arasında değerlendirilmektedir. Ayrıca, büyümenin ve gelişmenin sürdürülebilirliği de bu hususları dikkate alan bir yönetim ve üretim yapısının varlığıyla doğru orantılı görülmektedir. Dengeli dağılımı dikkate almayan yönetim anlayışı ve politikaları sadece sosyal adaletten uzaklaşmış olmamakta, aynı zamanda istikrarı temin etmekte zorlanmakta ve sürdürülebilir bir gelişme performansı yakalayamamaktadır. Bu nedenle, Türkiye’de karar alıcılar bu faktörleri hesaba katan yeni yaklaşımlar, politikalar ve araçlar geliştirme yükümlülüğü ile karşı karşıyadır. Bölgesel Kalkınma Ajansları, böyle bir arayışın ürünüdür”⁽²⁶⁶⁾.

Bölgesel kalkınma ajanslarının eleştirisi bağlamında dikkat çekilebilecek bazı noktaları vardır. Örneğin, ajanslar zamanla salt istihdam alanı olarak görülebileme riski taşımaktadırlar. Bununla birlikte, ajansların siyasi müdahalelere açık olma ve hantal işleyen bir yapı durumuna gelme riski de söz konusudur.

“Kalkınma ajanslarının kuruluş ve işleyişine ilişkin bir başka eleştiri de TÜRKONFED Yönetim Kurulu Başkanı Enis Özsaruhan tarafından dile getirilmiştir. Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu (TÜRKONFED) Yönetim Kurulu Başkanı Enis Özsaruhan (2005), 5449 sayılı kanun henüz tasarı halindeyken doğabilecek muhtemel sıkıntıları sıralamış, kanun tasarısı üzerinde düzenlemeler yapılmasını öngörmüştür. Özsaruhan'ın eleştirileri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

— BKA’lar, kamu ağırlıklı tasarlanarak, tüm dünyada özel sektörün dinamizmine dayanan bu tür kurumların başarılı örneklerinden uzaklaşmıştır. DPT’nin kanundaki görevi koordinasyonun çok ötesine geçirilerek ‘yerellik’ ihmal edilmiştir.

— BKA yönetim kurullarına valilerin başkanlık etmesi, genel sekreterinin DPT’nin onayı ile göreve gelmesi, merkeziyetçi anlayışı terk etmekte büyük zorluk çekildiğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

²⁶⁶⁾ Göymen, a. g. m s: 13

— Bölgesel dengesizliğin giderilmesi temel amaç olduğuna göre, daha az gelişmiş bölgelere daha fazla fon ayrılması gerekirken, yasa tasarısında bu açıkça belirtilmemiştir. Sayılan bu eleştirilerde temel nokta, BKA'ların ulusal düzeyde koordinasyonunun kanunla DPT'ye verilerek yine merkeziyetçi bir anlayışa geçilmesidir.

BKA'ları kuran kanuna getirilen diğer eleştiriler:

— Yerel - merkezi veya yerel-kamu idaresi bakımından açıklık olmaması nedeniyle, kimliği belirsiz bir yapı oluşturulması,

— BKA'ların kurulmasında veya kaldırılmasında Bakanlar Kurulu'na yetki verilmesinin

Anayasa'ya aykırılık teşkil edebilecek olması,

— Kamu kaynağı kullanan ve yönetiminde önemli kamu ajanlarını barındıran bir tüzel kişiliğin kamu tüzel kişisi olarak tanımlanmamasında ısrar edilmesi,

— BKA'ların yönetim kurulu başkanı olan valilerin, toplanan fonları, 'tarafsız kamu görevlisi' sıfatı dışına çıkarak dar bir kesime kullanılabilecek olması,

— BKA'ların iş takipçisi devlet modeli yaratması ve diğer kamu kurumlarının yetki alanlarına müdahale edebilmesi,

— BKA'larda toplanacak fonların (esas olarak kamu kaynakları ve AB yardımlarının) hangi temel ilkelere, önceliklere ve sektörel teşvik politikalarına göre kullanılacağına yasada belli olmaması,

— Kamu gücünün ve kamu kaynağının aktarıldığı BKA'ların kamu denetimi dışında bırakılması,

— Bürokrasiyi azaltma iddiasıyla yeni bürokrasiler, iller ve bölgeler arasında yeni çekişmeler, yeni idari kademeler ile denetim dışı yeni harcama birimlerinin yaratılması,

— Tasarı ile görev süresi 2007 yılına kadar uzatılan GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı'nın kapatılmasının öngörülmesi, ancak, kanunda GAP çerçevesinde götürülen birçok hizmetin nasıl yürütüleceği konusunda bir düzenlemenin yer almaması,

— Bölge çapında yatırımları harekete geçirecek herhangi bir kaynağın bulunmadığı durumlarda nasıl kaynak aktarılacağına açıklık getirilmemesi ve

— Ülkemizde aynı ilin ilçeleri arasındaki gelişmişlik farkları giderilmemiş iken farklı illeri kapsayan BKA'ların bu farkı nasıl gidereceğinin belirtilmemesi olarak sıralanabilir”⁽²⁶⁷⁾.

Yukarıda dile getirilen eleştirilerin önemli bir bölümü ajansların zayıf noktalarını işaret etmekte dolayısıyla da dile getirilen eleştiriler çerçevesinde yeni

²⁶⁷⁾ Tutar ve Demiral, a. g. m s: 78 – 79

Çalışmaların ve düzenlemelerin yapılmasını önemli kılmaktadır. Özellikle, az gelişmiş bölgelere daha fazla fon ve kaynak ayrılması, ajanslardaki merkeziyetçi yapının gözden geçirilmesi, ajansların tarafsızlığı ve denetimi gibi eleştiri konuları dikkate alınmalıdır.

Kalkınma ajanslarının yapı ve işleyişlerine ilişkin yapılabilecek eleştirilerden biri de ajansın yönetimindeki kompozisyon yani ajans yönetiminde kimlerin yer alması gerektiği konusu ve ajansların mali ve idari denetimi sorunlarıdır.

5449 sayılı kanunun 10. maddesine göre, BKA’ların yönetim kurulunda sanayi odası başkanı ve ticaret odası başkanı bulunmaktadır. Ancak ziraat odasından herhangi bir temsilcinin bulunmaması büyük bir eksikliktir.

“BKA’ların halkın sosyal yapısının tarım sektörüne dayandığı bölgelerde kurulduğu düşünülürse, yönetim kurulunda herhangi bir ziraat odası temsilcisinin bulunmamasının alınan kararların uygulanmasını sekteye uğratacağı açıktır. Kanunda ayrıca yerel anlamda kıt kaynakların yerel topluluklar arasında nasıl dağıtılacağı ve hangi yerel topluluğun ya da toplulukların kaynaklardan yararlanacağı sorusunun yanıtı verilmemektedir. BKA’lar 5449 sayılı kanunda açıkça belirtilmese de yasaya dayalı bir hüküm olmadığı için Sayıştay denetiminin kapsamı dışındadır. BKA bir i denetimle kendi kendini kontrol edecek hazırlanan raporlar bağımsız denetim kuruluşlarıncı incelenecektir. Bu da kötü denetime, beraberinde de başarısızlığa neden olabilecektir” (268).

Özetlersek, tüm gelişmiş ülkelerde var olan bölgesel kalkınma ajansları Türkiye’de de yakın zamanda kurulmuşlardır. Kalkınma ajanslarının temel kuruluş hedefleri arasında başarılı ve sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınma, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının giderilmesi, sosyal yaşam ve refah düzeyinin arttırılması, küresel ve bölgesel rekabeti teşvik ve desteklemesi, yerel aktörlerin kalkınma süreçlerine dâhil edilmesi, toplumsal sorumluluk ve duyarlılığın arttırılması gibi amaç ve hedefler yer almaktadır. Kalkınma ajanslarının Türkiye’deki kuruluşunun çok yeni olmasından dolayı henüz bir deneme aşaması yaşadıklarını söyleyebiliriz. Ajansların başarıları, başarısızlıkları, eksiklikleri ve ya güçlü yanları

²⁶⁸⁾ Tutar ve Demiral, a. g. m s: 79

zaman içerisinde ekonomik ve sosyal yaşamdaki sahne performanslarına bağı olarak şekillenecektir.

1.2. GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP)

Türkiye’de bölgesel gelişmeyi ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını gidermeyi hedefleyen en önemli projelerin başında GAP Projesi (Güneydoğu Anadolu Projesi) gelmektedir. GAP projesi çok yönlü boyutları olan bir projedir. GAP projesini hazırlamak ve uygulamak amacıyla bazı yasal düzenlemeler yoluyla kurum ve kuruluşlar oluşturulmuştur. Bunların başında da GAP İdaresi Başkanlığı gelmektedir. Bu başkanlık, GAP projesinin uygulanmasından ve izlenmesinden sorumlu olarak kurulmuştur.

“Kuruluş amacı Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamına giren yörelerin süratle kalkındırılması, yatırımların gerçekleştirilmesi için; plan, altyapı, ruhsat, konut, sanayi, maden, tarım, enerji, ulaştırma ve diğler hizmetleri yapmak veya yaptırmak, yöre halkının eğitim düzeyini yükseltmek için gerekli tedbirleri almak veya aldirmek, kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak olan Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi teşkilatı, 6 Kasım 1989 tarih ve 20334 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 388 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuştur. GAP Yüksek Kurulu, Teşkilatın en yüksek karar organı olup her türlü plan, proje ve programları inceleyerek karara bağlar. GAP Yüksek Kurulu, Başbakan ve ya görevlendireceğı bir Devlet Bakanı’nın başkanlığında, GAP’tan sorumlu Devlet Bakanı, DPT Müsteşarlığı’nın bağılı olduğı Devlet Bakanı ile Bayındırlık, İskân Bakanı ve Tarım ve Köy İşleri Bakanı’ndan oluşur. GAP İdaresi; Başkanlık ve Bölge Müdürlüğü Şanlıurfa’da olmak üzere örgütlenmiştir”⁽²⁶⁹⁾.

GAP projesi çok sektörlü ve aktörlü bir proje olarak büyük hedefleri de içinde barındırır. Bu proje, başta enerji ve sulama olmak üzere, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak da uygulandığı bölgenin gelişmesine katkıda bulunmayı amaçlamış büyük bir proje olarak tasarlanmıştır.

"Güneydoğu Anadolu Projesi" kavramı, Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde yapımı öngörülen barajlar, hidroelektrik santraller ile sulama tesislerinin yanı sıra kentsel ve kırsal altyapı ulaştırma, sanayi, eğitim, sağık, konut, turizm ve diğler

²⁶⁹⁾ Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Nedir? www.gap.gov.tr

sektörlerdeki yatırımları da içine alan ve yörenin topyekün sosyo-ekonomik kalkınmasını hedefleyen, çok sektörlü, entegre ve sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı ile ele alınan bir bölgesel kalkınma projesi olarak anlaşılmaktadır” (270).

Cumhuriyet tarihinin en büyük projesi olma vasfını taşıyan GAP projesinin gerçekleştirilmesi amacıyla kurulan GAP İdaresinin belli başlı görevi bölge için hazırlanacak olan tüm plan ve programları projenin hedefleri doğrultusunda uygulamak, yönetmek ve rehberlik etmek olarak düzenlenmiştir. GAP projesinin önemli özelliklerinden biri de büyük hedefe projeler aracılığıyla ulaşmaktır. Bu sayede bölge kaynakları harekete geçirilecek ve sosyoekonomik kalkınmanın önü açılacaktır. GAP projesi hedefleri kadar bütçe itibariyle de oldukça büyük bir proje vasfını taşımaktadır.

“Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınmasıyla ilgili bütün çalışma ve faaliyetlerin, tüm sosyal ve ekonomik sektörleri içine alacak "geniş kapsamlı bir bölgesel planlama yaklaşımı" içinde kalkınmanın amaç, hedef ve stratejileri ile uyumlu bir şekilde planlanması ve yürütülmesi GAP İdaresi'nin asıl görevidir. Bölge'nin bu kapsamlı planlaması ile karar vericiye Bölgenin gelişme yönleri ve büyüklükleri gösterilirken, tüm proje bileşenlerinin birbiriyle ilişkisini kurmak, ekonomik ve sosyal sektör yatırımlarını zaman ve mekân boyutları içinde değerlendirerek somut çerçeveler çizmek amaçlanmaktadır. Hazırlanmış olan GAP Master Planı bu konuda temel rehber olarak kullanılmaktadır. Proje uygulamaları ile kentsel altyapı geliştirilerek, Bölge'deki şehirlerin nüfus emme kapasitesi yükseltilecektir. Ayrıca, Bölge kaynakları harekete geçirilip, istikrarlı ve devamlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirilerek ihracat artırılabilecektir. Toplam yatırım değeri 32 milyar ABD doları olarak tahmin edilen Proje, Türkiye Cumhuriyeti'nin en büyük bölgesel kalkınma projesi olma özelliğini taşımaktadır. Projenin gerçekleşmesi için 2003 yılı itibariyle yaklaşık 16. 6 milyar ABD doları harcanmıştır” (271).

GAP İdaresi, GAP projesini aşağıdaki şekilde tanımlamaktadır. “Entegre Projeden Sürdürülebilir İnsani Gelişmeye; GAP kalkınmasında benimsenen evrensel normlar, GAP'ı entegre bir bölgesel kalkınma planından, insan odaklı, sürdürülebilir insani gelişme felsefesiyle yürütülen bir bölgesel kalkınma projesine dönüştürmüştür.

GAP'ta kalkınma ve gelişme; ortalama yaşam süresi, bebek ölüm oranı, okur

²⁷⁰⁾ Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Nedir? www.gap.gov.tr

²⁷¹⁾ Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Nedir? www.gap.gov.tr

- yazarlık oranı, eğitime katılma süresi, sağlık hizmetlerine ulaşılabilirlik, bölgeler ve cinsler arası refah farklılıkları düzeyleri ile yaşam kalitesi ve sürdürülebilirliği ile tarif edilmektedir. Entegre proje olarak GAP bir kamu yatırımları paketi olarak yürütülmekte iken, sürdürülebilir insani gelişme felsefesi ile kamu yatırımları paketi, özel sektör yatırımları ve insan unsuru projeye doğrudan karar alıcı ve uygulayıcı olarak girmiştir.

Uygulamada sürdürülebilirlik üçayak esasına dayandırılmıştır: Devlet - özel sektör - halk katılımı. Kamu yatırımlarının oluşturduğu altyapının özel sektör katkısı ile yapısallaşması ve halk katılımı ile benimsenmesi ve böylelikle tüm projelerin gündelik yaşamda yerini alması hedeflenmiştir.

“Bu, yalnızca adil bir kalkınma özleminin yansıması olmayıp, aynı zamanda az gelişmiş bölgelerdeki kalkınma potansiyelinin ortaya çıkarılmasının, ekonomik büyüme toplumsal istikrar ve ihracatın teşviki gibi ulusal hedeflerin gerçekleşmesine katkıda bulunacağı yolundaki çok isabetli bir teşhisten kaynaklanmaktadır. Kısacası GAP, Yukarı Mezopotamya'ya medeniyeti yeniden getirmektedir”⁽²⁷²⁾.

GAP projesi deyim yerindeyse bölgenin tüm alanlarını kapsayan devasa bir proje olarak uygulanmaktadır. Toplumu bütün yönleriyle geliştirmeyi hedefleyen bu proje, bölge kalkınmasını sağlamayı ve diğer bölgelerle arasındaki gelişmişlik farkını kapatmayı amaçlamaktadır.

Bu proje, Türkiye'nin en kapsamlı, dünyanın ise benzerleri arasında örnek gösterilen sayılı projelerinden birisidir. Ülkenin bölgesel kalkınmaya yönelik en büyük yatırım programı olup, toplam 32 milyar ABD doları kamu harcaması ile tamamlanması öngörülmektedir.

GAP, Dicle ve Fırat Nehirleri üzerinde yapımı öngörülen 22 baraj ve 19 hidroelektrik santrali ile sulama tesislerinin yanı sıra kentsel, kırsal ve tarımsal altyapı ile sanayi, eğitim, ulaştırma, sağlık, konut, turizm ve diğer sektörleri içine alan entegre bir projedir. Projenin, yöredeki ekonomik ve sosyal yaşamı büyük ölçüde etkileyerek, tarım ve sanayi alanlarında geniş iş olanakları sağlaması

²⁷²⁾ Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Nedir? www.gap.gov.tr

planlanmaktadır.

“Proje, Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerinden oluşan Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde uygulanmaktadır. Proje bölgesi, alan ve nüfus büyüklüğü açısından ülkemizin yaklaşık % 10’luk bölümüne tekabül etmektedir. Bununla birlikte ülke genelinde ekonomik olarak sulanabilir toprak alanının % 20’sine sahiptir ve Fırat ve Dicle nehirleri ile birlikte Türkiye’nin toplam su potansiyelinin % 28’ini oluşturmaktadır”⁽²⁷³⁾.

GAP projesinin önemli bileşenlerinden biri enerji ve sulama hedeflerinin yanı sıra hiç kuşkusuz bölgenin toplumsal dokusu ve dinamikleridir. GAP projesi gibi hedef ve kapsam itibarıyla devasa bir projenin uygulandığı bölgenin sosyolojik nitelik ve dinamiklerini dikkate almaması düşünülemezdi. Nitekim 1994 yılında toplanan GAP Sosyal Araştırma ve Eylem Kurulu, projenin toplumsal boyutunu ele almak üzere kurulmuştur. Bu kurulun amacı, bölgenin sosyoekonomik ve kültürel yapısını araştırmak, insan kaynaklarını geliştirmek, bölgenin projeye katılımını teşvik etmek ve halkın projeye entegrasyonunu sağlamak amacıyla çalışmalar yapmak olarak özetlenebilir.

“GAP Sosyal Araştırma ve Eylem Kurulu:

1994 yılında araştırma projelerinin sonuçlarının alınmasını takiben, GAP Bölgesi’nde sosyal ve insani gelişmeye yönelik uygulamalara çerçeve oluşturmak üzere bir sosyal eylem planı hazırlanmasına ve bu eylem planını hazırlayacak bir alt komisyonun oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu komisyon üniversitelerden akademisyenlerin, sivil toplum kuruluşları temsilcileri ve Devlet Planlama Teşkilatı ve GAP İdaresi’nden uzmanların katılımı ile oluşturulmuştur.

"GAP Sosyal Araştırma ve Eylem Kurulu (GAP – SAEK)" adını alan bu kurul çalışmalarına 30 Mart 1994 tarihinde başlamıştır. Bu kurul ilk olarak "GAP’ta İnsan Kaynaklarını Geliştirme Stratejileri" konulu bir çalışma toplantısı (workshop) planlamıştır. Çalışma toplantısı 21 – 22 Nisan 1994 tarihlerinde ODTÜ Sürekli Eğitim Merkezi’nde ilgili kamu kuruluşları, gönüllü kuruluşlar, uluslararası kuruluş temsilcileri ve üniversitelerden akademisyenlerin katılımı ile yapılmıştır. Bu toplantıda yapılan araştırmaların sonuçları tartışılmış ve araştırma sonuçlarına dayalı uygulama önerileri geliştirilmiştir. GAP - SAEK bu çalışma toplantısının ardından kendi içinde 15 kez

²⁷³⁾ GAP Sosyal Eylem Planı www.gap.gov.tr

toplanarak yapılan araştırmaların sonuçlarını ve çalışma toplantısından çıkan nerileri sentezleyerek 28 Eylül 1994 tarihinde "GAP Sosyal Eylem Planı" hazırlayarak çalışmalarını tamamlamıştır.

Amaç:

GAP'ta sürdürülebilir sosyal ve insani gelişme çabalarına ereve oluşturmak üzere hazırlanan GAP Sosyal Eylem Planı'nın amaçları şunlardır:

- Ekonomik büyüme sürecini sosyal gelişme ile destekleyerek kalkınma sürecini hızlandırmak ve dengeli bir kalkınmayı temin etmek,
- GAP Bölgesi'ne yönelik sosyal hizmetlerin etkinliğini ve yayınlığını artırarak, bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki sosyal gelişmişlik farkını orta vadede en aza indirmek, uzun vadede ise ortadan kaldırmak,
- Teknolojik gelişmelerin toplumsal olarak benimsenebilirliğini sağlayacak yol ve yöntemleri tanımlamak,
- Bölge içindeki farklı sosyal grup ve katmanların kalkınma süreci ile bütünleşmelerini sağlamak,
- Kalkınma sürecinde ortaya çıkabilecek olumsuz etkileri en aza indirmek,
- Kalkınma çabalarında, planlama aşamasından uygulama ve uygulamaların izleme ve değerlendirme aşamalarına kadar halkın etkin katkı ve katılımını sağlama yolunda uygun yöntemleri belirlemek ve hayata geçirerek sürdürülebilir bir kalkınmanın koşullarını yaratmak,
- Plancı ve uygulayıcılara ışık tutacak strateji ve politika seçenekleri üretmektir”

Kapsam:

“GAP Sosyal Eylem Planı temel olarak iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sahada gerçekleştirilen sosyal araştırmaların sonuçlarının bir sentezi yapılarak bölgenin toplumsal yapısı ve bu yapıdan kaynaklanan sorunlar ve potansiyel ortaya konmaktadır. İkinci bölümde ise, müdahale alanları ve bu alanlara ilişkin uygulamaları yönlendirici politika ve hedefler, strateji ve eylem planı ele alınmaktadır. GAP Sosyal Eylem Planında temel müdahale alanları "rgtlenme ve katılım", "nüfus ve yerleşme", "eğitim", "sağlık", "tarımsal yayım", "istihdam ve gelir" ve "mülkiyet ve arazi kullanımı" konuları olmak üzere yedi ana başlık altında irdelenmektedir. GAP'ta sürdürülebilir, katılımcı ve eşitlikçi-adil bir sosyal gelişmeyi sağlamaya yönelik proje faaliyetlerine ereve oluşturan ve doğrudan insani sosyal gelişmeye yönelik, özellikle sosyal kalkınma, eğitim, sağlık, insan - toprak ilişkileri, yerleşim ve istihdam ve cinsiyete dayalı eşitsizlikler üzerinde duran GAP Sosyal Eylem Planı çerçevesinde projeler hazırlanmakta ve uygulamaya aktarılmaktadır”⁽²⁷⁴⁾.

²⁷⁴⁾ GAP Sosyal Eylem Planı www.gap.gov.tr

GAP sosyal eylem planına,”kırsal alanın” tanımlanma biçimi açısından baktığımızda bu, bize kırsal kalkınma politikaları konusunda bir fikir verecektir. Söz gelimi 1924 tarihli Köy Kanunu “kırsal alan”ı tamamen demografik ölçüte göre, yani nüfus sayısına bağlı olarak tanımlamıştır. Oysa DPT’nin Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda “kırsal alan”a yönelik yapılan tanımlamada, ”kırsal alan”ın demografik yaklaşımdan öte sosyolojik bir yaklaşımla ele alındığını görmekteyiz. Dolayısıyla, yakın zamanda kırsal kalkınma politikalarında yaklaşım biçimi açısından önemli ilerlemenin kaydedildiğini söylememiz mümkündür.

“Türkiye’de 1924 tarihli Köy Kanunu’na göre 20.000’den daha az nüfusa sahip yerleşim birimleri kırsal alan olarak tanımlanmaktadır. Kırsal alanla ilgili genel bir tanımlama ise Devlet Planlama Teşkilatı Sekizinci Kalkınma Planını Kırsal Kalkınma Raporunda yer verilmiştir. Kırsal alan; yaşam ve ekonomik faaliyetlerin, önemli ölçüde doğal kaynakların kullanımı ve değerlendirilmesine bağlı olduğu, ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişme süreçlerinin yavaş ilerlediği, geleneksel değerlerin hayatın şekillenmesinde etkili olduğu, yüz yüze ilişkilerin önemini koruduğu, teknolojik gelişmelerin yaşama ve üretime yansımalarının daha uzun bir zaman aldığı, sosyo-ekonomik nitelikleriyle kentsel alanlar dışında kalan mekânlardır”⁽²⁷⁵⁾.

Kırsal alan ile kırsal kalkınma arasında yakın bir ilişki vardır. Çünkü kırsal kalkınma kırsal alanla ilgilidir. Dolayısıyla, kırsal kalkınmadan önce kalkınmaya konu olan “kırsal alan”ın iyi belirlenmesi ve analiz edilmesi gerekmektedir. Buradan hareketle kırsal kalkınmayı, kabaca, kırsal alan ve toplumun tüm yönleriyle geliştirilmesi olarak tanımlanabilir.

“Kırsallık olgusunun diğer bir kavramı olan kırsal kalkınma kavramına kırsal alanın tanımından hareketle bir açıklık getirilebilir. Zira kırsal kalkınmada temel hedef kırsal sayılan alanlardır. Bu bağlamda, ”kırsal kalkınma; kırsal alanlarda yaşayan insanların sosyo - ekonomik ve kültürel açıdan yapısını değiştirecek biçimde üretim, gelir ve refah düzeylerinin geliştirilmesi, dengesizliklerin giderilmesi, kentsel alanlarda mevcut fiziksel ve toplumsal alt yapının kırsal alanlarda da oluşturulması, tarımsal ürünlerin daha iyi değerlendirilmesi yönündeki süreçleri, etkinlik ve örgütlenmeleri ifade etmektedir. Birleşmiş Milletler Örgütü’ne göre ise kırsal kalkınma, küçük toplulukların içinde bulundukları sosyal, ekonomik ve kültürel koşulları iyileştirmek amacıyla giriştikleri gönüllü çabaların, merkezi yönetimin bu konudaki çabalarıyla

²⁷⁵⁾ Şevket Ökten ve Hüseyin Çeken, (2008). GAP Projesi’nin Türkiye’nin Kırsal Kalkınma Politikaları İçindeki Yeri ve Önemi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, Sayı: 14. s: 14

birleştirilmesiyle, yerel toplulukların, toplumun tümüyle ve ulusla bütünleştirilmesine ve ülke kalkınma çabalarına katkıda bulunulmasına ilişkin süreçlerin tümüdür” (276).

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), kırsal toplumsal boyutu oldukça geniş olan bir projedir. Ancak, projenin ilk safhasında, proje dar açıdan değerlendirilmiş ve projeye bir enerji ve sulama projesi olarak bakılmıştır. Daha sonra, sulama ve enerji konularına diğer gelişme faktörleri dâhil edilmiştir.

“Bugün çok boyutlu entegre bir nitelik kazanmış olan GAP Projesi, bölgenin zengin toprak ve su kaynaklarından yararlanmak amacıyla önce kendi içinde bir enerji ve sulama projesi olarak başlamıştır. Daha sonra özellikle sulama projelerinin uygulamaya konulmasıyla bölgede her alanda büyük değişiklikler olacağı düşüncesinden hareketle, projeden beklenen en yüksek yararın en az maliyetle alınabilmesi için farklı sektörlerdeki gelişmelerin zaman ve mekân itibariye birbiriyle uyumlu olarak planlanması ve gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir” (277).

GAP Master Planı’na baktığımızda, GAP projesinin en önemli hedeflerinden birinin bölgenin bir “tarımsal ihracat merkezi” haline dönüşmesini sağlamak olduğunu görmekteyiz. Bu hedef doğrultusunda, bölgenin hem sınaî alt yapısı oluşturulmaya çalışılmakta hem de özel sektörün bu hedef doğrultusunda projeye dâhil edilmesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

“GAP Master Planı Bölge’nin “tarıma dayalı ihracat merkezi” olmasını öngörmektedir. Bu doğrultuda sınaî gelişmenin sağlanması için gerçekleştirilecek yatırımlarla, ortaya çıkacak potansiyelin, sanayi ve hizmet sektöründe etkin bir şekilde değerlendirilmesi ve özel sektör yatırımlarının yoğunlaşması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda yürütülen sınaî alt yapı yatırımlarının yanı sıra GAP kapsamında özel sektörün katkısının sağlanmasına yönelik projeler uygulanmaktadır” (278).

Tüm sosyal projeler gibi GAP Projesi’nin de nihai hedefinin bölgenin sosyal gelişmesini sağlamak olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla da GAP Projesi’nin başarı ölçütlerinden birisi de projenin bölgenin toplumsal gelişmesine sağlayacağı katkı olacaktır.

²⁷⁶⁾ Ökten ve Çeken, a. g. m s: 14

²⁷⁷⁾ Ökten ve Çeken, a. g. m s: 17

²⁷⁸⁾ Ökten ve Çeken, a. g. m s: 17 – 18

“Son olarak, bütün kalkınma çabalarının insan için yapıldığı gerçeğinden hareketle GAP’ın en temel boyutu, kuşkusuz *sosyal boyutudur*. Proje bölgesi ile Türkiye’nin daha gelişmiş bölgeleri arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmayı ve dengeli bir gelişmeye katkıda bulunmayı amaçlayan GAP’ın başarısı, büyük ölçüde uygulandığı alandaki toplumun iyi tanınması ve halkın projeye katılım ve desteğine bağlıdır. Bu nedenle sosyal araştırmalar ve buna dayalı uygulamalar GAP’ın en önemli bileşeni durumundadır”⁽²⁷⁹⁾.

Belirlenen sosyal hedeflere ulaşmak amacıyla GAP Sosyal Eylem Planı’nda bir dizi tedbir ve araç geliştirilmiştir. Bunların başında bölge halkının projeye dâhil edilmesi ve halkın katılımının sağlanması, kaynakların geliştirilmesi, işbirliğine gidilmesi ve kadın ile genç nüfusa öncelik verilmesi gelmektedir. Hedeflere ulaşmak amacıyla 7 alanda araştırma ve uygulama yapılacaktır. Bunlar; bölgede toplumsal yapı, tarım, istihdam, eğitim, sağlık, nüfus ve yerleşim alanlarıdır.

“GAP çerçevesinde doğa ve insan kaynaklarının geliştirilmesi amacıyla yürütülen planlama, uygulama, izleme ve değerlendirmeler yöre insanının katılımı ile yapılacaktır. Temel kaynaklara ulaşılabilirliği sağlayacak ve kaynakların verimliliğini arttıracak önlemler alınacaktır. Kamu, yerel ve gönüllü kuruluşlarla işbirliği yapılarak, kurumların insan gücü ve diğer potansiyelinden (finansman, araç - gereç, teknik bilgi vb) yararlanılacaktır. Kadın ve genç nüfusa öncelik verilecektir. GAP Sosyal Eylem Planı’nda öngörülen politika hedefleri farklı sektörler itibariyle aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

— *Toplumsal Yapı*: Geleneksel örgütlenmelerden kalkınmaya engel olanların ortadan kaldırılmasını hızlandırıcı çağdaş örgüt ve kurumların etkinliğini arttırmak. Bölge’de yerel alt kültürlerin ve ulusal kültürün olumlu bir sentezini sağlayacak kültür kurumlarının etkinliklerinin yoğunlaştırılacağı bir alt yapı oluşturmak, kalkınma sürecindeki değişimler göz önüne alınarak aile birliğini desteklemek ve aile içi demokratik ilişkileri güçlendirmektir.

— *Tarım Sektörü*: Tarımsal yayımın sahadaki uygulamalarında, faaliyetlerin çiftçi örgütleri, özel ve gönüllü kuruluşlara bırakılması suretiyle yayımda etkinliği arttırmak, kamunun yayımdaki görevini, bu kuruluşlarca yapılan uygulamaları destekleme ve kalite kontrolünü yapmaya kaydırmak, kamunun eğitsel alandaki yatırımlarını tarımsal araştırma, temel eğitim, teknik ve mesleki eğitimde yoğunlaştırmak. Tüm çiftçilerin kendi koşullarına uygun kaliteli bilgiye ulaşılabilirliklerini sağlamak, Bölge’de dinamik ve verimli tarımsal gelişmeyi engelleyici ürün desenleri, üretim ilişkileri, mülkiyet yapısı ve istihdamdaki aksaklıkları gidermek,

Bölge'deki tarım işletmelerinin verimli hale getirilmesi için optimum büyüklükler saptayarak işletmeleri bu büyüklükten uzaklaştıran eğilimleri ortadan kaldırmak ve çayır ve mera gibi ortak kullanım alanlarının korunması yolunda önlemler almak.

— *İstihdam*: Bölge'de ülke ortalamalarının üstünde olan kayıtlı işsizlik oranını azaltmak, Bölge'den daha önce göç etmiş olanlar başta olmak üzere sermaye sahibi ve nitelikli işgücünün Bölge'ye çekilmesini özendirmek, kadının istihdamını engelleyici uygulamaların kaldırılması ve istihdama katılımının özendirilmesi yolunda önlemler almak, Bölge'de toplam geliri arttırıcı ve gelirin dengeli dağılımını sağlayıcı ekonomik ve sosyal önlemler almak, yerinde istihdam yaratacak tarıma dayalı ve tarım dışı sanayi ve örgütlenmeleri desteklemek, Bölge'deki doğal ve kültürel zenginlikleri, istihdam ve gelir arttırıcı üretken yatırımlara yönlendirmek, teknoloji seçiminde verimlilik ve üretkenlik yanında, istihdam, sağlık ve çevre boyutlarını da göz önüne almak.

— *Eğitim Sektörü*: Bölge'de eğitim düzeyini, özellikle kız çocuğu ve kadınlar lehinde, yükseltici önlemler almak, eğitim olanaklarının, nüfusun bütün kesimlerine yaygınlaştırılmasını sağlamak, Bölge'de okuma-yazma ve okullaşma oranlarını en azından Türkiye ortalamasına yükseltmek, yaygın ve örgün eğitimin işlevselliğini arttırarak bu doğrultuda olanaklar geliştirmek. Bölge'de örgün ve yaygın eğitimin etkinliğinin arttırılması için okul öncesi eğitim programları açılması ve yaygınlaştırılmasını sağlamak, nüfusun büyük bölümünü oluşturan genç nüfusu kısa ve orta vadede ekonomide etkin kılıcı, mesleki ve teknik eğitim programlarına önem vermek, Bölge'de gelişme ve çağdaşlaşma süreçlerine katılmamış olan kadınların eğitim ve sağlık düzeylerinin ve sosyal statülerinin yükseltilmesine özel önem vermek.

— *Sağlık Sektörü*: Bebek ve çocuk ölüm oranları ile doğurganlık oranlarını en azından ülke ortalamalarına yaklaştırmak için önlemler almak, koruyucu sağlık hizmetlerini yaygınlaştırmak ve halkın bu hizmetlere ulaşabilirliğini arttırmak, Bölge'de sulamanın yaygınlaşmasıyla ortaya çıkabilecek sağlık sorunlarını önceden tespit ederek önlenmesine yönelik tedbirler almak.

— *Nüfus*: Kalkınma hızı ile nüfus artış hızı arasındaki dengeyi dikkate alan, sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun bir nüfus politikası izlemek, nüfus hareketlerini, Bölge'nin toplumsal ve ekonomik potansiyellerinin geliştirilmesi yönünde teşvik etmek. Bölgesel kalkınmanın etkili bir biçimde gerçekleşebilmesi için nüfusun merkez köylerde ve orta büyüklükteki kentlerde yoğunlaşmasını sağlayacak özendirici önlemler almak.

— *Yerleşim*: Toplumsal ve ekonomik gelişmelerin bir sonucu olarak yaşam alanları daralan göçer ve yarı-göçer toplulukları yerleşik yaşama geçirmek, baraj yapımından etkilenecek nüfusun yeniden yerleştirilmesinde, toplumsal, kültürel ve ekonomik kalkınma ilkelerini gözetmek²⁸⁰⁾.

GAP projesi bir yönüyle bütünleşik (enerji, sulama, tarım, eğitim, sağlık vb) bir yaklaşıma bir yönüyle de insani kalkınma yaklaşımına sahiptir. İnsani kalkınma yaklaşımının ayırt edici özelliği merkezde “insan”ın yer almasıdır. Bu yönüyle GAP büyük bir sosyal proje olma özelliğini barındırmaktadır. Bölgenin insani ve sosyal gelişmesin sağlanabilmesi öncelikle bölge halkının iyi ve doğru bir şekilde tanınması ve anlaşılması gerekmektedir. Bölgenin sosyoekonomik ve kültürel yapısı, aile yapısı, sosyal ilişkiler, dini inanç ve gelenekler vb. yönüyle tanınması projenin sosyal başarısını olumlu etkileyecektir. Bu kapsamda sosyal politika ve projeler geliştirebilmek için GAP bölgesinde çeşitli sosyal araştırmalar yapılmıştır.

“GAP iki yaklaşıma sahiptir. Bunlardan birincisi entegre planlama yaklaşımı, diğeri ise sürdürülebilir kalkınma felsefesidir. Bu iki yaklaşım birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Entegre yaklaşım, farklı kesimlerin (tarım, sanayi, eğitim, sağlık vb. kesimler) bir arada ve eşgüdüm içinde ele alınmasını içermektedir. Sürdürülebilir kalkınma ve insani gelişme böyle bir yaklaşımın ayrılmaz bir parçası ve sonucu olarak ortaya konmakta tüm kalkınma gayretlerinin merkezini “insan” oluşturmaktadır. Bu yönüyle, GAP salt ekonomik büyüme hedefine yönelmiş bir proje olmayıp, bir toplumsal dönüşüm projesi hüviyetini kazanmaktadır. Tarımsal gelişmeye paralel olarak bireylerin gelir düzeylerinin yükseltilmesi, üretim tüketim ilişkilerinin farklılaşması sosyal ilişkilere, yaşam biçimine yansıyacak sosyal gelişme ve değişmeyi etkileyecektir. O nedenle GAP’ın sosyal boyutunun ayrı bir odakta ele alınıp sosyal politika hedeflerinin bu odakta geliştirilmesine gerek duyulmuştur. Çünkü söz konusu değişimi yönlendirmek, ortaya çıkacak boşlukları doldurmak, karşılanamayan ihtiyaçları karşılamak, yeni ekonomik ve sosyal düzene bireylerin uyumunu sağlamak, değişmeyi teşvik etmek ve hızlandırmak için mevcut durumun saptanmasına, değişme potansiyelinin ve eğilimlerin tanımlanmasına, ihtiyaç, talep ve sorunların değerlendirilmesine gerek vardır. Bu nedenle sosyal politika hedeflerini gerçekçi olarak saptamak için bazı sosyal araştırmalar yapılmıştır. Bunlar:

GAP Bölgesi Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması

GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması

GAP Bölgesi’nde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araştırması

GAP Bölgesi Baraj Göl Aynası Altında kalacak Yörelerde İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması

GAP Sulama Sistemlerinin İşletme-Bakım ve Yönetimi Projesi Sosyo - Ekonomik Çalışması”dır”⁽²⁸¹⁾.

GAP projesinin sosyal hedeflerine ulaşabilmesi için bölgede yapılan sosyal araştırmalar ışığında GAP sosyal eylem planı oluşturulmuştur. Bu planda, yukarıda da değinildiği gibi sosyal politika ve proje alanları 7 ana başlıkta düzenlenmiştir. Yapılan sosyal araştırmaların amacı, uygulanacak olan sosyal politika ve projelerin bölgenin toplumsal bünyesine uygun düşmesi ve yöre halkının projeye katılımının sağlanmasıdır.

“Projelerin amacı, bir yandan Bölge’nin toplumsal ve kültürel yapısına, halkın ekonomik beklenti ve demografik eğilimlerine ilişkin bilgi toplamak öte yandan toplum katılımını harekete geçirmek ve farklı toplum kesimlerini (kadınlar, göçerler, topraksızlar, kent yoksulları vb) kalkınma sürecine bütünleştirerek, bu değişik kesimler arasındaki sosyo - ekonomik düzey farklılıklarını azaltmanın yollarını belirlemek ve bu bilgiler ışığında somut eylem planları geliştirerek uygulayıcı kurum ve kuruluşların dikkatine sunmaktır. Toplumsal alanda yapılan araştırmaların bulguları ışığında geliştirilen GAP Sosyal Eylem Planı toplumsal kalkınma politikaları, stratejiler ve uygulanacak program ve projeler konusunda, toplumsal kalkınmaya ilişkin bir ana çerçeve oluşturmuştur. Bu çerçevenin içeriğindeki kalkınma alanları; örgütlenme ve katılım, nüfus hareketleri ve yerleşme, eğitim, sağlık, tarımsal yayım, istihdam, mülkiyet ve arazi kullanımı olmak üzere yedi konu başlığı altında ele alınmaktadır” (282).

GAP bölgesinin geniş çapta bir tarım bölgesi olması ve bu bölgenin kırsal sorunlarının oldukça fazla olmasından dolayı bölgenin bu eğilmeyi zorunlu kılmaktadır. Bölgenin tarımsal ve kırsal alan sorunlarını iyi analiz etmeden etkili ve başarılı projelerin üretilmesi ve uygulanması mümkün değildir.

“Ekonomideki ağırlığına karşın tarım sektörü önemli sorunları bünyesinde barındırmaktadır. Toprak dağılımındaki eşitsizlik, toprak ve su kullanma tekniklerinin gelişmemiş olması, iklim ve yeryüzü şekillerinin zorluğu, modern tarıma geçilememiş olması, eğitim seviyesinin düşüklüğü, üretimde planlamanın yetersiz oluşu bölgede tarım sektörünün belli başlı sorunlarıdır” (283).

Bölgenin önemli sorunlarından biri de kuşkusuz işsizliktir. İşsizliğe dayalı olarak ortaya çıkan yoksulluk ve diğer sosyal olanaklara ulaşılabilirlik sorunları

²⁸²⁾ Ökten ve Çeken, a. g. m s: 20

²⁸³⁾ Özkan Yıldız, (2008). GAP İllerinde Ekonomik ve Sosyal Dönüşüm. *Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review*, Sayı. 8 (1) s: 287 – 300 http://eab.ege.edu.tr/pdf/8_1/C8-S1-M16.pdf s: 293 – 294

üzerinde durulması gereken önemli toplumsal sorun alanlarıdır. Gelir ve refah dağılımı itibariyle Türkiye ortalamasının bir hayli altında yer alan GAP bölgesi'nde var olan bu sorunlar, bölgeyle aynı adı taşıyan GAP projesi tarafından çözülmesi hedeflenen toplumsal sorunlar olarak durmaktadır.

“Bölge illerinde kronik bir hal alan işsizlik, başta yoksulluk olmak üzere, sağlık, eğitim, konut, suç vb bir dizi toplumsal soruna kaynaklık teşkil etmektedir. GAP odaklı yapılan bilimsel araştırmalar söz konusu sorunların bölge illerinde dramatik artış gösterdiğine işaret etmektedir. Bölge illeri, gelir, istihdam ve refah açısından Türkiye ortalamasının bir hayli altında kalmaktadır. ”Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk” konulu araştırmada coğrafi bölge ayrımına göre yoksulluk riskinin en fazla olduğu bölge Güneydoğu Anadolu Bölgesi’dir. Bu bölgedeki bireylerin %34,5’i görece yoksulluk çizgisinin altında bulunmaktadır. Yoksulluk, ”toplam gelirin yaşamı sürdürülebilmek için gerekli olan minimum ihtiyaçları karşılayamaması durumu” olarak tanımlanırsa GAP bölgesinde yaşayan hanelerin üçte birinden fazlasının yoksulluk sınırının altında yaşadığı söylenebilir. İşsizlik, eğitim ve gelir düzeyinin düşük olması, çok çocukluluk bu hanelerin ortak özelliklerinden bazılarıdır” (284).

GAP projesiyle ilgili son dönemlerde artan ilgi ve mali desteklemeler bölgenin gelişmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Başta, bölgede yapılan sosyolojik araştırmaların ve analizlerin sağladığı katkılar olmak üzere, 1994 yılında uygulamaya giren GAP Sosyal Eylem Planı ve özellikle AB ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların finanse ettikleri sosyal projeler GAP bölgesinde geniş çapta uygulama imkânı bulmuşlardır. Bu da bölgedeki GAP projesinin başarısına önemli katkılar sunmaktadır.

“GAP kapsamında ve sürdürülebilir insani kalkınma ilkeleri çerçevesinde bölgede insan bir kaynağının geliştirilmesi, kalkınmada eşitlik ve hakkaniyetin sağlanması, demokratik toplumun yaratılması yönünde de bir dizi sosyal proje yürütülmektedir. Nitekim 1994 yılından itibaren de GAP Sosyal Eylem Programı devreye girmiştir. Bu program ile bölgenin sosyo-kültürel dokusunu anlamaya dezavantajlı ya da kırılgan grupların (kadınlar, yoksullar, engelliler, yaşlılar, sokak çocukları vb.) sorun ve beklentilerini belirlemeye yönelik bilimsel araştırmalar yapılmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlarca finanse edilen projeler, araştırmalar ve programlar bilhassa bölge metropollerinde

sosyal, ekonomik ve kültürel yapı üzerinde pozitif etkiye yol açmaktadır” (285).

GAP Projesi gibi çok yönlü, aktörlü ve entegre bir projenin Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde uygulanması çok önemli bir faaliyet olarak görülmektedir. Projenin uluslar arası boyutunun yanı sıra ulusal fayda ve etkileri de aynı derecede önem taşımaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi, GAP projesi başta bir sulama ve enerji projesi olarak başlamasına karşın, projenin toplumsal yönünün ihmal edilemeyeceğinin anlaşılması üzerine proje, alan genişlemesine uğramış ve proje faaliyetlerine toplumsal ve kültürel boyut eklenmiştir. Artık GAP projesinin salt mühendislik projesi olamayacağı, bunun yanında projenin sosyolojik bir alanla da ilgili olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine bölgede yapılan sosyal etüt ve analizler ışığında yeni sosyal politika ve projeler geliştirilmeye ve uygulanmaya başlanmıştır. Projeye “toplumsal alan”ın da dahil edilmesiyle GAP projesi devasa ve entegre bir proje olma niteliğine kavuşmuştur. GAP projesinin 2013 yılında tamamlanması hedeflenmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

1. GENEL DEĞERLENDİRME

Dünyada ve Türkiye’de meydana gelen sosyal, ekonomik ve kültürel değişimler sosyal devlet ve politikalar alanında çeşitli şekillerde yansımaları bulmaktadır. Bugün dünyanın hemen her yerinde, her ne kadar yaklaşım ve uygulama farkları olsa da, sosyal devlet uygulamaları bir şekilde mevcuttur. Sosyal devleti, kabaca, sosyal yoksunluk içerisinde bulunan birey ve gruplara çeşitli şekillerde destekte bulunmak ve çalışma yaşamını insani yaşam standartlarında oluşturmak için çeşitli düzenlemelerde bulunan devlet olarak tanımladık. Sosyal politika da sosyal devletin pratik uygulama alanını ifade etmektedir.

Sosyal devletin var oluş sebebi toplumsal risklerdir. Toplumsal sorunların potansiyel olarak her zaman var oluşu sosyal devleti gerekli kılmaktadır. Çeşitli sosyal riskler her zaman mevcuttur. Bu sosyal risklerin önlenmesi ve sağlıklı bir çözüme kavuşturulabilmesi sosyal refah devleti uygulamalarının kurumsallaşmasını zorunlu kılmaktadır.

“Toplumsal riskler, refah rejimlerinin yapı taşlarıdır. Bazı riskler tümüyle, rastlantısalken, çoğu sosyolojik temelli ve dolayısıyla düzenlidir. Bunlar, üç farklı ekseninde sınıflandırılabilir; ”sınıf riskleri”, ”hayat akışı içinde ortaya çıkan riskler” ve ”nesiller arası riskler”. Bunların hepsi ailede içselleştirilebilir, piyasaya dağıtılabılır ya da refah devletince masedilebilir fakat sınıf risklerinin ve nesiller arası risklerin bir refah devleti çözümünü gerektirdiği ortadadır. Devlet, riskleri masettiğinde, ihtiyacın tatmini hem “aile ağırlıklı olmaktan çıkacak” (aileden alınacak) hem metalaşması sınırlanacaktır” (piyasadan alınacak)”⁽²⁸⁶⁾.

²⁸⁶⁾ Buğra ve Keyder, a. g. e s: 44

Sosyal politikaların gelişmesindeki önemli etkenlerden biri kendi kendine yetmenin potansiyelini ortaya çıkarmaktır. Bu yüzden de sendikacılık, çalışanların çalışma haklarını savunmak adına ortaya çıkmış önemli sosyal güç aktörleridirler. Sendikalar, tarihsel süreçte önemli görevler ifa etmişse de günümüzde ekonomik yaşamda meydana gelen değişimler (üretim ve organizasyon süreçleri, bilgi ekonomisi vb) ve küreselleşmenin de etkisiyle ortaya çıkan, bireyi ve bireyselliği önemseyen anlayış, sosyal sendikacılığı olumsuz etkilemeye başlamaktadır. Öyle ki, bu süreçler, çalışanlar açısından sendikaların ihtiyaç olup olmadığı konusunu dahi sorgular hale getirmektedir.

“Sosyal politikanın gelişmesindeki en önemli araçlarından biri olarak kendi kendine yardım mekanizmaları, demokratik sistemler içerisinde çalışanların haklarını geliştirebilmelerinin bir aracı olarak görülmüş ve bu uygulamaları ile sosyal politikaların vazgeçilmez bir aracı niteliğini kazanmışlardır. İstihdam ilişkilerinde ortalama vasıfsız işçiyi esas alarak kitlesel pazarlık güçlerini ön plana çıkartan sendikacılık anlayışı, küreselleşme etkileri ile endüstri ilişkileri sisteminde yaşanan değişimin sonucunda önemli bir güç kaybına uğramıştır. Yaşanan teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı değişim, endüstri ilişkileri sistemindeki kurumların rolleri ve güçlerinin azalmasına ve bireyciliğin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Üretim ve organizasyon yapısındaki değişimlere, işgücünün yapısal değişimlerinin de eklenmesi sendikacılık üzerindeki olumsuzlukları derinleştirmiştir. İşgücünün nitelik düzeyindeki artış, bireyselleşme ekseninde kendi beceri ve vasıflarına güvenen yeni çalışan tipini ortaya çıkarmıştır. Bu da, sendikaların sadece sosyolojik bir kuvvet ve baskı aracı olarak öneminin azalmasını değil, çalışanlar için, bir ihtiyaç olmaktan çıkmasını da gündeme getirmiştir” (287).

Sosyal politikalar alanında sıkça gündeme gelen “temel gelir” ya da “vatandaşlık geliri” gibi konular sosyal politikaların nasıl şekilleneceği bakımından büyük önem arz etmektedir. Temel gelir kavramı üzerindeki tartışmayı kabaca iki açıdan ele almak mümkündür. Temel gelir hakkını savunan birinci yaklaşım, kavramı ekonomik merkezli olmaktan çok insan hakları merkezinde ele almayı tercih eden yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, tüm vatandaşların asgari bir gelir garantisi olmalı ve bu “hak” sağlanmalıdır. Temel gelir kavramını çalışma merkezli olarak ele alan diğer yaklaşım ise temel gelir uygulamasının ekonomik sakıncaları üzerinde

²⁸⁷⁾ Özaydın, a. g. m s: 169

durmakta ve bu kavrama mesafeli durmaktadır. Bu yaklaşım, kavramın üretebileceği işsizlik, finansman açığı vb sorunları gündeme getirmektedir. Temel gelir kavramının içeriği ve uygulanma biçimi üzerindeki tartışmalar sosyal politikanın da biçimini ve geleceğini doğal olarak etkileyecektir.

“Bütün bu gelişmelere son dönemde “temel gelir” tartışmalarının da eklendiği görülmektedir. Kişinin çalışma yaşamındaki pozisyonundan bağımsız olarak, vatandaşlık hakkına bağlı olarak yapılacak nakit gelir desteğini içeren temel gelir, bu niteliği ile etkin bir sosyal politika işlevi olarak görülebilir. Ancak emek değerinin yerine, insan haklarına dayalı bir değer konulması, çalışma eyleminden tamamen bağımsız kılınmak istenilen sosyal politika anlayışının temel gelir ile sınırlı bir yöne sürüklendiği izlenimini uyandırmaktadır. Yoksulluğa yönelik niteliğiyle destek gören bu yaklaşımın işsizliği arttırıcı etkileri de göz ardı edilmemelidir. Sosyal güvenlik, sosyal yardım ve sosyal hizmet harcamalarının kamu finansman dengeleri üzerindeki olumsuz etkilerinin sürekli olarak tartışıldığı günümüzde, temel gelirin bu harcamalarının ikamesi pozisyonunda olup olmadığının tartışması, sosyal politikanın geleceği açısından büyük önem taşımaktadır”⁽²⁸⁸⁾.

Sosyal politikalar alanında göze çarpan önemli bir gelişme de günümüzde gönüllü sivil kuruluşların (dernek, vakıf, cemaat vs) sosyal yardımlaşma ve hizmetler alanında faaliyet göstermeye başlamalarıdır. Gönüllü kuruluşların sosyal politika faaliyetlerinde yer almalarının ve bu alanda güç kazanmalarının nedenleri arasında piyasa ekonomisinin başarısızlıkları başta olmak üzere dinsel ve tarihsel nedenlerden de söz etmek mümkündür. Ayrıca, devletin sosyal politikalar ve hizmetler alanında yeterince kuşatıcı olamaması çok kültürlülük ve kültürel demokrasinin gelişmesi diğer nedenler arasında sayılabilir.

“Gönüllü kuruluşların sosyal politika işlevini kazanmalarına neden olan gelişmeler arasında dini, psikolojik ve tarihsel nedenlerden de söz etmek mümkündür. Yine kapitalist iktisat anlayışının piyasa mekanizmasının işleyişindeki başarısızlıkları bertaraf edememesi, toplumsal sorunların genişlemesine ve derinleşmesine neden olmuştur. Devletin bu süreçteki düzenleyici rolünün sürekli olarak gerilemesi, çok kültürlü toplum yapısı ve demokrasinin gelişimi gibi unsurlar bu örgütlenmelerin güç kazanmasındaki diğer faktörler olarak ifade edilebilir”⁽²⁸⁹⁾.

Gönüllü sivil kuruluşların sosyal politikalar alanında faaliyet

²⁸⁸⁾ Özaydın, a. g. m s: 177- 178

²⁸⁹⁾ Özaydın, a. g. m s: 176

göstermelerinin çok sayıda yararları vardır. Son dönemlerde sosyal politikalarda etkinlik kazanmaya başlayan sivil kuruluşların başta sosyal sorumluluk bilincinin toplumsallaşması olmak üzere insan hakları ırk ve cinsiyet ayrımcılığıyla mücadele, çevre sorunları vb alanlarda oldukça aktif hale gelmişlerdir.

“Sivil toplum kuruluşları küresel alanın sayısız sosyal sorunları hakkında uluslar arası söyleme önemli katkılar sağlamışlardır. Özellikle son yirmi yılda insan hakları savunucuları, cinsiyet aktivistleri, gelişimciler, yerli halkların grupları ve diğer ayırt edilebilir çıkar temsilcileri, daha önce devlet temsilcileri için ayrılmış olan politik sahada aktif hale gelmişlerdir. Bu güçlenme, kiliseler, işçi sendikaları ve insani amaçlar etrafında kurulan birçok uluslar üstü örgütün prestijini ve mevkiini yükseltmiştir” (290).

Günümüzde sosyal refah devletlerinde gelişen “sosyal vatandaşlık” düşüncesinin arka planında ulusal bütünleşmeyi sağlamak, sınıf farklılıklarını azaltmak ve toplumun tüm kesimlerine sosyal güvence sağlama anlayışı yatmaktadır. Bu anlayış, II. Dünya Savaşı’ndan sonra uygulandığı ülkelerde kısmen başarılı olmuştur. Refah devletlerini sıkıntıya sokan işsizlik ve finansal dengeler sorununa rağmen, toplumsal bütünlüğün teminatının refah devleti uygulamaları olduğunu unutmamalıyız.

“Savaş sonrası dönemin refah devletinin ilk motivasyonunun, daha dar sosyal politika endişelerinin ötesine geçtiğini unutmamalıyız. Sosyal bütünleşmeyi sağlama, sınıf farklılıklarını azaltma ve ulus kurmaya yönelik bir mekanizma olarak gelişmiş refah devletleri, büyük ölçüde başarılı olmuşlardır. Bugünkü refah devleti krizi kısmen, basit şekilde finansal gerginlik ve artan işsizlik sorunu olarak görülebilir. Kısmen de yeni sosyal bütünleşme, dayanışma ve vatandaşlık biçimlerine yönelik daha az somut ihtiyaçlara bağlanabilir. Piyasa, gerçekte etkin bir dağıtım mekanizması olabilir fakat dayanışma oluşturma noktasında aynı derecede etkin değildir. Daha soyut bu niteliklerin, Asya, Güney Amerika ve Doğu Avrupa’nın yeni sanayileşen demokrasilerinde nüve halindeki refah devleti gelişiminin önemli birer ögesini teşkil ettiği konusunda pek az şüphe vardır. Refah devletinin ekonomik etkileri de göz ardı edilmemelidir. Yine de, ekonomik etkinliğin gerisindeki tek güvenilir mantığın onun refah yaratacağı düşüncesi olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle, sosyal vatandaşlık fikri 21. yüzyıla da taşınabilir” (291).

Avrupa Birliği’ndeki sosyal devlet anlayışının kurumsal olarak ortaya

²⁹⁰⁾ Özaydın, a. g. m s: 176

²⁹¹⁾ Buğra ve Keyder, a. g. e s: 98

çıkması daha eskilere dayanmaktadır. Avrupa Birliği'ndeki sosyal politika uygulaması başlangıçta işçi hakları temelinde ortaya çıkmışsa da zamanla diğer toplum kesimlerini de (çocuk, yaşlı, özürlü, yoksul, işsiz vb) kapsamına almıştır. Avrupa Birliği'nin sosyal modeli toplumsal bütünleşme devletinde ortaya çıkan refah devleti uygulamalarıyla karakterize edilmektedir. Asgari gelir, vatandaşlık hakkı, işsizlik sigortası gibi uygulamalar Avrupa Birliği'ndeki sosyal devlet anlayışının geldiği noktayı göstermektedir. Günümüzde, Avrupa Birliği'nde çeşitli nedenlerden dolayı (işsizlik, genişleme vb) sosyal politikalar alanında çeşitli yaklaşımlar ve eleştiriler söz konusu olsa da sosyal devlet uygulamaları varlığını sürdürmektedir.

Türkiye'de sosyal devlet anlayışı Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde çeşitli şekillerde kendini göstermişse de kurumsal olarak 1961 Anayasası'nda ortaya çıkmıştır. Anayasa Türkiye Cumhuriyeti'ni sosyal bir devlet olarak tanımlamaktadır. Ancak, Türkiye'deki sosyal devlet ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sosyal politikalar başlangıçta dar bir alanda, sosyal hizmetler alanında ve dar bir kesimi kapsayacak bir şekilde kendini göstermiştir. Türkiye'deki sosyal devlet anlayışı ve politikaları zaman içerisinde çalışma yaşamı, sosyal güvenlik ve yoksullukla mücadele alanlarını da içine alacak şekilde genişlemiştir. Ancak, bu hizmet genişlemesi, beklenen başarıyı gösterememiştir. Türkiye gibi hızlı kentleşen ve değişen toplumsal yapısına cevap verecek sosyal devlet yapılanması ve politika uygulamalarının başarılı olamamasının çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenlerin başında, sosyal politikalar ve destekler alanında kurumsal yapıdaki sorunlar gelmektedir. Bu alanda faaliyet gösteren kurum ve kuruluşların niceliksel olarak artmasına karşın, bunların aralarındaki koordinasyonsuzluk ve çok başlılık sosyal politikalar alanında beklenen başarının ortaya çıkmamasının başlıca nedenidir. Bu husus sosyal bilimciler ve araştırmacılar tarafından sürekli eleştiri konusu olmuştur. Son dönemlerde bu sorunun çözülmesine yönelik çeşitli adımların atılması konusu gündeme sıklıkla gelmektedir, bu konu, özellikle sosyal politikalar ve uygulamalar alanında yeniden yapılanma ihtiyacının ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Tüm bu sıkıntıların aşılması ve sosyal politikaları tek çatıda toplanması adına 8 Haziran 2011 tarihi itibarıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kuruldu. Bu, sosyal politikaların daha etkili ve verimli olmaları açısından atılmış çok önemli bir adımdır. Yeni bakanlığın ne gibi sosyal politikalar üreteceği ve bu politikaların nasıl bir toplumsal

sonuç doğuracağı, yeni bakanlığın zaman içerisinde yapacağı uygulamalara bağlı olacaktır.

Sosyal politikalar bağlamında üzerinde durulan diğer bir konu da sosyal politikalarda sorumluluğun paylaşılması konusudur. Neoliberal anlayışa dayanan bu yaklaşım, yoksullukla mücadelede ve ekonominin gelişmesinde devletin dolduramadığı alanı özel sektör, yerel yönetimler ve STK'ların doldurması gerektiğini savunmaktadır. Ancak, makro düzeydeki toplumsal sorunlarla mücadelede STK'ların yeteri kadar etkili olabildiğini söyleyebilmemiz çok zor görünmektedir. Dolayısıyla da sosyal politika sorumluluğunu yerel yönetimlere ya da STK'lara devretmek yerine devlet öncülüğünde bir eşgüdümünden söz etmemiz daha uygun görünmektedir. Türkiye'de son dönemlerde bu yönde atılmış önemli adımlar mevcuttur.

“Neoliberalizmin önemli bir argümanı, devletin boşalttığı alanların “sivil toplum” kuruluşları tarafından doldurulmasıdır. Bu noktada hem ekonomik hayatın canlandırılmasında hem de yoksullukla mücadelede kamu, özel sektör ve STK arasındaki koordinasyon sağlanmalıdır. Yoksulluk üzerindeki yük giderek arttığından özellikle aile ve öteki yapılar, yerini STK'lara (alternatif sosyal destek ve entegrasyon mekanizmalarına-daha çok da etnik ve dinsel nitelikteki “cemaatçi yapılar”a) yada yerel yönetimlere bıraktığı görülmektedir. Ancak, bu tür “cemaatler” dışı kapalı ve hiyerarşik yapıları nedeniyle, devletin sağlayacağı kapsamlı bir yoksulluk mücadelesini yürütecek güce ve imkânlara sahip görünmemektedirler. Kentsel yoksulluk, göç ve kentsel yığılma sorunu ile başa çıkabilmenin yegâne yolu “istihdam odaklı yerel kalkınma modelleri”nin geliştirilmesi ve uygulanabilmesidir. Son yıllarda Türkiye'de bu amaca hizmet etmek üzere önemli adımlar atılmaktadır. Yaygın örgütlenme, sektörel ve yerel kümelenme, kapasite geliştirme, kamu-üniversite-özel sektör işbirliği, sürdürülebilir yerel kalkınma, yerel halkın ve üreticinin refahını hedefleyen yatırım politikaları ve yerel kaynakların korunarak değerlendirilmesi önemli unsurlar olarak görülmektedir”
(292).

Türkiye'de özellikle sosyal içerme ve yardımlar alanında önemli sorunlar mevcuttur. Kentlerde yaşanan sorunların başında çeşitli nedenlerden dolayı ortaya çıkan “sosyal dışlanma” konusu gelmektedir. Sosyal dışlanma, ekonomik, sosyal ve

²⁹²⁾ Kentleşme Şurası. (2009). a. g. e s: 90 – 91

ya kültürel kaynaklı olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu sorunun çözümüne yönelik tüm toplum kesimlerini kuşatacak bir sosyal güvenlik ve yardım sistemine ihtiyaç vardır. Türkiye’de özellikle sosyal yardımlar alanında bir dizi sıkıntılar vardır. Bunların başında sosyal yardım yapmanın ölçütleri, kimleri kapsayacağı, miktarı, süresi vb konular gelmektedir. Ayrıca, sosyal yardım alanında faaliyet gösteren kurum ve kuruluş sayısının çokluğuna karşın, bunlar arasında koordinasyonun olmaması sosyal yardım sistemini başarısızlığa uğratmaktadır. Türkiye’de sağlıklı ve başarılı bir sosyal yardım sisteminin sağlanması için devlet düzeyinde sosyal yardım ölçütleri oluşturulmalı ve yardım kuruluşları arasında bilgi ve uygulamada koordinasyon sağlanmalıdır

“Kentlerde yaşanan temel sıkıntılardan biri de ekonomik, sosyal, kültürel, mekânsal ve siyasi dışlanmadır. Günümüzde siyasi oluşumları yakından etkileyen bu dışlanmışlık olgusu en fazla istismar edilen hususlardan biridir. Toplum içinde sosyal dışlanmaya maruz kalan sessiz kesimler devlet tarafından sosyal güvenlik sistemine dâhil edilecek şekilde bir mekanizma oluşturulmalıdır. Sosyal uygulamaların birçoğunda olduğu gibi sosyal yardım almak için de gerekli ve yeterli kriterler bulunmamaktadır. Çoğu zaman yardımlar düzensiz olduğu gibi yardımların kimleri kapsayacağı ve miktarı konusunda da değişkenlikler ve belirsizlikler vardır. Sosyal yardım sağlama konusunda çok sayıda kurum, kuruluş, yerel ve bölgesel organizasyon olmasına rağmen, bunlar arasında eşgüdümün olmaması yoksullukla mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Yapılan sosyal yardımların kime, ne zaman, ne kadar ve ne türde yapılacağına ilişkin genel kabul gören bir kriter setinin belirlenmesine ve yoksullukla ilgili bilgilerin yer aldığı bir ortak veri tabanının oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Yoksullara yapılacak yardımların belirlenen kriterlere göre ihtiyacı olan kesimlere devlet tarafından ulaştırılması sağlanmalıdır” (293).

Ülkemizdeki yoksulluğun bir özelliği de özellikle kentlere doğru yaşanan yoğun göçün ortaya çıkardığı yoksulluk biçimidir. Bu yoksulluk, sosyal güvencesizlik, dışlanma, işsizlik gibi sorunları ortaya çıkarmaktadır. Kentsel yaşamın ahengini olumsuz etkileyen bu “göç yoksulluğu” kent toplumu açısından güvencesiz bir ortam yaratırken göçmen nüfus açısından bir dizi sosyal sorunlara (aile içi şiddet, boşanma, çocuk işçiliği, sokak çocukları sorunu vb) kapı aralamaktadır. Dolayısıyla yoksulluğun bu boyutunu da göz önünde bulundurmakta yarar vardır.

²⁹³⁾ Kentleşme Şurası. (2009). a. g. e s: 91

“Türkiye’de yoksulluk son yıllarda kentlere göçün artması ve kentlerde geçinme olanaklarının zorlaşmasıyla yeni yoksulluk türleriyle birleşerek eski ve yeninin birlikte yaşandığı bir tablo sergilemektedir. Günümüzde kente göç edenleri eskiler gibi bir süre katlanılacak olumsuz koşullar değil uzun süre değişmesi zor görünen işsizlik, yoksulluk, dışlanma gibi sorunlar beklemektedir. Dolayısıyla, Türkiye’de de kentlerde giderek büyüyen bir dışlanmışlar kesimi oluşmaktadır. Bunların, hem daha görünür olmaları hem daha zor katlanılır koşullar içinde yaşamaları hem de biriktirdikleri tepki nedeniyle, kentlerdeki yaşam da yalnızca zorlaşmamakta aynı zamanda güvencesizleşmektedir de”⁽²⁹⁴⁾.

Türkiye’de sosyal politikalar bağlamında kent planlaması ve kentleşme politikasının da bazı sorunları vardır. Bu sorunların başında, günümüz kentlerinde ortaya çıkan sınıf veya kültür merkezli mekânsal ayrışmadır. Söz konusu bu ayrışma, kentsel - sosyal bütünleşmenin önemli handikaplarından birini oluşturmaktadır. Bu sorunu, başka bir araştırmanın konusu olabilecek olan, rant odaklı kentleşme kapsamında ele almak gerekmektedir. Burada en dikkat çekici olan husus, kamu kaynakları ve diğer ekonomik kaynakların toplumun belirli bir kesimini oluşturan güçlü ekonomik çevrelerin çıkarları doğrultusunda kullanılmasıdır. Bu sorunun çözümü için, kent planlaması ve politikalarının toplumun daha geniş kesimlerini kapsayacak şekilde oluşturulması gerekmektedir.

Kentsel mekânların günümüzde bir yandan sınıf diğer yandan da yaşam tarzları ekseninde sahne olduğu mekânsal ayrışma da bir diğer sorun odağıdır; zira bütüncül bir kentsel tahayyülün kentin tüm sakinleri tarafından oluşturulması ihtimali hızla ortadan kalkmakta, aynı kentte fakat ayrı dünyalarda yaşayan kentdaşlar birbirlerini yabancı gibi algılamaktadır.

“Bu durumun, aslında, kendisi de ayrı bir sorun teşkil eden rant dayalı kentsel gelişme kapsamında ele alınmasında yarar görülmektedir. Rant odaklı kentsel gelişme ile kamusal kaynaklar, kullanım hakları ve kentsel ekonomik kaynaklar kısa vadeli ve toplumun belirli bir kesimini oluşturan güçlü ekonomik çevrelerin çıkarlarını sağlamak üzere kullanılmaktadır. Bunun yerine, toplumun geniş kesimlerinin uzun vadeli çıkarlarına yönelik ve sürdürülebilir bir mekânsal, sosyal ve ekonomik yapıyı oluşturabilecek bir anlayışın hâkim olması gerekmektedir”⁽²⁹⁵⁾.

²⁹⁴⁾ Koray, a. g. e s: 416

²⁹⁵⁾ Kentleşme Şurası (2009). a. g. e s: 93 – 94

Türkiye’de işsizlik sorununun önemli bir boyutuna da dikkat çekmekte yarar vardır. Türkiye’de işgücü arzı sürekli artarken işgücü talebi sınırlı kalmaktadır. Bu durum da hem istihdam sorunu doğurmakta hem de çalışma koşullarının kötüleşmesine neden olmaktadır. Zira işsizliğin yoğun olduğu bir yerde çalışan kesimin de çalışma koşulları ortalama standartların altında kalabilmektedir. Türkiye’deki işsizlik tablosu böyle olunca, aynı aileden daha fazla kişi daha istikrarsız çalışma koşullarında çalışmaya yönelmektedir. Bu durum, ekonomik hayatın istikrarı açısından, üzerinde durulması gereken önemli bir sorun olarak durmaktadır.

“Türkiye’de birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi, bir yandan sürekli olarak işgücü arzı artar ve işgücü fazlası büyürken, öte yandan işgücü talebi sınırlı kalırsa iş bulmak da zorlaşmakta, çalışma koşulları da kötüleşmektedir. Türkiye’deki genel tablo budur. Az sayıda yeni istihdam yaratıldığı gibi, çoğu da düşük ücretler ve güvencesiz işler biçiminde olmaktadır. Bunun sonucunda, tüm ücretlilerin bireysel ve toplu pazarlık güçleri azalmaktadır. Çalışma koşulları yetersiz olunca da bir yandan aile içinde daha fazla kişi çalışma yaşamına girmeye çalışmakta, öte yandan ek işler yaparak geçimlerini sağlamaya uğraşmaktadırlar. Hem ekonominin istikrarsızlığı hem işletmelerin sermaye açısından yetersizliği sık sık işletmelerin kapanması gibi sonuçlara da yol açmakta ve çalışan işgücü de zaman zaman işini yitirmektedir. Örneğin işçi sendikaları ekonomik kriz nedeniyle 1998 yılında 84.568 üyelerinin işten çıkarıldığını, sendikasız işçilerle birlikte bu sayının 179.618 olduğunu belirtmektedirler”⁽²⁹⁶⁾.

Türkiye’de işsizlik gerek toplumsal eşitsizlik gerekse de toplumsal bütünleşme sorunları açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. İşsizliğin, yaşam koşullarını olumsuz etkilemesinin yanı sıra, Türkiye’de prime dayalı sosyal güvenlik sistemini göz önünde bulundurduğumuzda, aynı zamanda sosyal güvenlik ve emeklilik sorunları açısından da olumsuz toplumsal sonuçları olmaktadır. İşsizliğin yoğun olarak yaşandığı ülkemizde, işsizliğin olumsuzluklarını yaşayan toplumsal kesimlerin, aynı zamanda sağlık ve emeklilik hizmetlerinden de yararlanamaması üzerinde durulması gereken önemli bir sorundur. Türkiye bu sorunlarla mücadelede hem etkin bir istihdam politikası hem de kuşatıcı bir sağlık ve emeklilik sistemi geliştirmelidir.

“Türkiye’de yeni istihdam olanaklarının kısıtlılığı ve var olan istihdamın

²⁹⁶⁾ Koray, a. g. e s: 387 – 388

kayıbı kaçınılmaz olarak toplumsal sorunları beraberinde getiriyor. Bu sorunların başında gelen işsizliğin, 1980li yıllardan günümüze dek toplumun önemli bir bölümünü etkisi altına aldığını söyleyebiliriz. İşsizliğin neden bir eşitsizlik meselesi olarak incelenmesi gerektiği sorusu birçok boyuttan cevaplanabilir. Kayıtlı istihdam içerisinde yer almak, bireye aylık düzenli bir gelir sağlamanın yanında, Türkiye gibi prim ödemeye dayalı sağlık ve emeklilik sigorta sistemine sahip ülkelerde, sağlık hizmetlerinden yararlanma ve uzun vadede emeklilik imkânı gibi önemli olanaklar sunuyor. Dolayısıyla işsizlik, gerek gelir dağılımı gerekse sosyal güvenliğe erişim açısından eşitsizlik yaratan bir toplumsal olgu olarak karşımıza çıkıyor. (...). Türkiye’de sosyal güvenlik sisteminin istihdam ile ilişkilendirilmiş bir sistem olarak, tüm vatandaşların sağlık ve emeklilik gibi temel güvencelerden çalışma durumlarından bağımsız olarak yararlanabilecekleri evrensel vatandaşlık temelinde oluşturulabilecek bir sosyal güvenlik sisteminden çok daha eşitsiz sonuçlar doğurduğunu hatırla tutmak gerek. Vergilerle fonlanan ve vatandaşlık temelli evrenselci bir yaklaşımla oluşturulan sosyal koruma mekanizmalarının neredeyse hiç olmadığı Türkiye’de, istihdam olanaklarının darlığı ve yüksek işsizlik oranları kendi başlarına birer sorun olarak, geçimini çalışma karşılığı alacağı ücretle sağlayan toplumun büyük çoğunluğu için hem gelir hem de sosyal güvenlik açısından olumsuz sonuçlar doğuruyor”⁽²⁹⁷⁾.

Türkiye’deki istihdam konusunun diğer bir sorunu da kayıt dışı istihdam sorunudur. Kayıt dışı istihdamın ekonomiye maliyetinin yanı sıra toplumsal sonuçları açısından da incelenmesi ve üzerinde durulması gereken önemli bir toplumsal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kayıt dışı çalışan toplumsal kesimler birçok bakımdan önemli sorunlarla iç içedirler. Örneğin, kayıt dışı çalışan bir kişi hem çalışma koşulları açısından daha olumsuz koşullarda çalışmakta hem de sağlık ve emeklilik sisteminin dışında kalmaktadır. Tüm bu toplumsal olumsuzlukları ortaya çıkaran kayıt dışı ekonomik işleyiş, sosyolojik açıdan incelenmeye değer bir alandır. Kayıt dışı ekonominin sosyolojik sonuçları, ekonomik ve sosyal politikalara önemli ölçüde yol gösterici olmalıdır.

“Türkiye’de toplam istihdamın neredeyse yarısına denk gelen kayıt dışı istihdam, çalışma yaşamındaki eşitsizlikler bağlamında önemle incelenmesi gereken bir alan olarak karşımıza çıkıyor. Kayıt dışı istihdamı incelemenin önemi, kayıt dışı çalışanların sosyal güvence kapsamı dışında çalışmalarından kaynaklanıyor. Kayıt dışı istihdam, büyük çoğunlukla, ücret dışı destek mekanizmalarının ya hiç olmadığı, ya da kayıtlı istihdama göre çok daha kısıtlı kaldığı bir istihdam türüne işaret ediyor. Bu

²⁹⁷⁾ Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu (2010). Türkiye’de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış, http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/turkiyede_esitsizlikler.pdf s: 49

anlamda, kayıt dışı çalışanların büyük bir çoğunluğu, çalışan nüfusun en ciddi eşitsizliklerle karşı karşıya kalan grubunu oluşturuyorlar. Veriler de bu tespiti destekliyor. Kayıt dışı çalışanların sosyal güvenlik kapsamındaki sağlık ve emeklilik sigortasına erişimlerinin olmamasına ek olarak, Dayıoğlu ve Ercan 2006 yılında kayıt dışı istihdam edilenlerin maaşlarının kayıtlı istihdam edilenlerinkinden ortalama yüzde 48 daha düşük olduğunu belirtiyorlar. Ayrıca tam zamanlı kayıt dışı çalışanlar kayıtlı çalışanlardan daha uzun saatler çalışıyorlar”⁽²⁹⁸⁾.

Türkiye’de istihdam hayatındaki diğer bir sorun da çocuk işçiliği sorunudur. Yapılan araştırmalar, çocuk işçiliğinin Türkiye’de oldukça yüksek, dolayısıyla da önemli bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye’de çocuk işçiliğiyle mücadele konusu, ekonomik ve sosyal politikaların ihmal edemeyeceği toplumsal bir sorun alanıdır.

“Türkiye’de çalışma yaşamının önemli sorunlarından biri de, çok sayıda çocuğun çalışma yaşamında yer almasıdır. 1994 yılında Uluslar arası Çalışma Örgütü ve Devlet İstatistik Enstitüsü’nün işbirliği ile başlatılan “Uluslar arası Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Projesi IPEC” kapsamında sürdürülen Çalışan Çocuklar Ulusal Anketi’nin sonuçlarına göre, 6 – 14 yaş grubundaki çocuklar yaklaşık 11,8 milyon dolayındadır ve bunların yaklaşık 1 milyonu, 15 – 19 yaş arasındaki 7 milyon gencin ise yaklaşık 3 milyonu çalışmaktadır. Kentsel alanlarda istihdam edilen çocukların % 40’ının sanayi, % 26’sının hizmetler, % 22’sinin ticaret ve % 12’sinin tarım sektöründe çalıştıkları görülmektedir. Ve Türkiye genelinde 6 – 14 yaş grubu çocukların çalıştıkları işyerlerinin % 83’ü herhangi bir yere kayıtlı değildir. Türk-İş’in 1995 yılında deri iş kolunda çalışan çocuklarla ilgili olarak yaptırdığı alan araştırmasında da bu işyerlerinde çalışan çocukların ancak % 34’ünün hem eğitim hem de çalışma olanağı sağlayan çıraklık okullarına gidebildiğini ve yalnızca % 17’sinin sigortalı olduğunu ortaya koymaktadır”⁽²⁹⁹⁾.

Gelişmiş ülkelerde yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadelede kullanılan en etkili yöntem asgari gelir ya da vatandaşlık geliri olarak bilinen yöntemdir. Bu yöntem, özellikle Avrupa ülkelerinde yaygın olarak uygulanan bir yöntemdir. Bu yöntemde, yoksul, işsiz ve ya hiçbir geliri olmayan kesimlere devlet tarafından asgari yaşam standardını sağlamak amacıyla bir gelir desteği sağlanmaktadır.

²⁹⁸⁾ Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu (2010). a. g. e s: 52

²⁹⁹⁾ Koray, a. g. e s: 388

“Sosyal dışlanmayla mücadele yöntemleri arasında en bilinen ve hali hazırda en popüler olanı asgari gelir güvencesidir. Asgari gelir güvencesi kapsamında kullanılan yöntemlerden biri Temel Vatandaşlık Geliri’dir. Boğaziçi Sosyal Politika Forumu, Ayşe Buğra, Ahmet İnsel, Guy Standing gibi oluşum ve akademisyenler tarafından savunuculuğu yapıla gelen bu yöneme karşılıksız asgari gelir hakkı da denilmektedir. Bu yöntem, özellikle Avrupa ülkeleri arasında genel kabul görmektedir. Bu yöneme örnek olarak Fransa’da uygulanan Asgari Tutunma Geliri-RMI (Revenue Minimum d’Insertion) ve Portekiz’de uygulanan Güvenceli Asgari gelir (Guaranteed Minimum Income - GMI) adlı asgari gelir sistemleri belirtilebilir. Karşılıksız olan asgari gelirde sosyal dışlanmış kesimlere asgari düzeyde bir yaşama standardına ulaşması için devlet tarafından bir gelir transferi gerçekleştirilmektedir. Bu transfer, negatif gelir vergisi, temel gelir, devlet bonusu, sosyal kredi, sosyal ücret, sosyal hisse, evrensel kazanç, yurttaşlık ücreti, yurttaşlık geliri gibi yöntemlerle gerçekleştirilebilmektedir. Bu gelirin bir başka özelliği ise sosyal güvenlik sistemi içerisinde bir katkıya dayalı bir rejim olmamasıdır”⁽³⁰⁰⁾.

“Buğra ve Keyder, asgari geliri karşılıksız olarak ele almakta ve temel gelir / vatandaşlık gelirini, bir toplumda yaşayan bütün insanlara çalışma hayatındaki bugünkü ve geçmişteki yerlerinden bağımsız olarak sadece toplumun bir ferdi olmalarından dolayı koşulsuz olarak sağlanan düzenli bir nakit gelir olarak tanımlamaktadırlar”⁽³⁰¹⁾.

2010 yılında Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu’nun “*Türkiye’de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış*”, adlı raporunda sosyal politikalar alanında önemli tespitler ve çözüm önerileri yer almaktadır. Türkiye’deki toplumsal sorun alanlarıyla ilgili olarak hazırlanan bu raporda Türkiye’de sosyal politikalar alanında şu çözüm önerileri dile getirilmektedir

“— Demokratik eşitlik ideali ve eşitliğin tesisine yönelik olarak gerek anayasal düzenlemeler gerekse yasa düzeyinde oluşturulacak politikalar hem sosyoekonomik eşitsizliklerin tezahürlerini hem de cinsiyet, din ve inanç, engellilik, yaş, etnik köken ve cinsel yönelim temelindeki her türlü ayrımcılığı yok etmeyi hedeflemeli. Çünkü kalıcı eşitsizlik türleri gerek farklılıkları cezalandıran ayrımcılıklardan gerekse sosyoekonomik koşul ve imkânların adaletsiz dağıtımından türer, ilk başlangıç noktası hangisi olursa olsun kalıcı ayrımcılıklarla kalıcı sosyoekonomik eşitsizlikler zamanla onları deneyimleyen gruplar üzerinde yoğunlaşıp

³⁰⁰⁾ Münir Tireli, (2010). T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü *Yardım ve Dayanışma Dergisi*, http://www.sydgm.gov.tr/upload/mce/birimler/istatistik_arastirma/yârdim_ve_dayanisma/yârdim_ve_dayanisma_2._makale.pdf s: 84

³⁰¹⁾ Tireli, a. g. e s: 84

birleşir ve iç içe geçer. Eşit vatandaşlık vaadi, ancak ve ancak iki kaynaktan beslenebilen ama pratikte ve zaman içinde iç içe geçen bu kalıcı eşitsizliklerin hepsiyle aynı anda mücadele edilirse gerçekleştirilebilir. Bu bağlamda, demokratik eşitlik hem bir prensip hem de bir süreç olarak algılanmalı ve gerek yasalar gerekse politikalar kalıcı eşitsizliklerin çok boyutluluğunu göz önünde bulundurmalıdır.

— Bu rapor içerisinde incelenen alanlar ve bu alanlardaki araştırmaların sonuçları, yalnızca ayrımcılığı vurgulayan perspektiflerin ya da sadece sosyoekonomik eşitsizliklerin altını çizen yaklaşımların toplumsal eşitsizlikleri anlamada yetersiz olduğunu gösteriyor. İstatistikleri ve / veya ayrımcılığı gösteren anektodları yorumlarken bile, kalıcı eşitsizlik türlerinin varlığının, bunların geçişkenliğinin ve bütünselliğinin farkında olmak gerekiyor. Bu farkındalık toplumsal eşitsizliğin nedenlerini anlamada ve bu eşitsizliklerle mücadelede her türlü indirgemeciliğin ve özcülüğün önüne geçecektir. Toplumsal eşitsizliklerle bütünsel olarak mücadele etmeyen politikalar, adaletsizlikleri yeniden üretme olasılığını bünyesinde barındırır.

— Sosyal politikalar ve vergi politikaları yeniden dağıtımçı bir anlayışla düzenlenmelidir. Sosyoekonomik eşitsizlikler kadar miras alınan ayrımcılıkların uzun vadeli tezahürleri ile toplumsal statü ve hiyerarşiye dayalı adaletsiz iş bölümü ancak yeniden dağıtımçı mekanizmalarla etkin bir biçimde dönüştürülebilirler.

— Sosyoekonomik eşitsizliklerin tezahür ettiği eğitim, sağlık ve gelir dağılımı gibi alanlar birbiri ile sıkı ilişki içerisinde. Bir alandaki sosyoekonomik eşitsizlik diğer alanlara da sirayet eder ve eşitsizliği pekiştirir. Örneğin, kaliteli eğitime erişimin gelire endeksli olduğu ortamlarda, gelir yoksulluğu eğitim alanında da toplumsal eşitsizliği besler. Gelir yoksulu hanede doğan bir çocuğun düşük eğitilmiş olması ise, ferdin ileriki yaşamındaki istihdam olanaklarını da belirleyerek toplumdaki dezavantajlı konumunu yeniden üretir.

— Sosyoekonomik eşitsizliklerle mücadelede birbirini tamamlayan iki yaklaşım öne çıkmakta: Bu yöntemlerden ilki, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlerin herkese ücretsiz ve kamu tarafından sağlanmasıdır. İkincisi ise, tüm bu hizmetlerin toplumsal eşitsizlikleri yeni-den üretmeyecek yani sosyal hareketliliğe izin verecek bir biçimde sunulmasıdır. Başka bir deyişle toplumsal eşitliği tesis etmek isteyen politikalar, herkese parasız eğitim sağlamakla yetinemez. Eşitliği şiar edinen bir yaklaşım, örneğin öğrencilerin ailelerinin gelirleri temelinde sağlanan eğitim hizmetinin eğitimin kalitesinin ve çocukların başarısının sistematik olarak farklılaşmasına da izin veremez.

— Politika alanlarının karşılıklı ilişki halinde olması zaman zaman geliştirilecek politikalar açısından fırsat da oluşturabilmektedir. Örneğin, zorunlu ilköğretim süresince tüm çocuklara kamu tarafından ücretsiz ve kaliteli sıcak yemek verilmesi hem okula aidiyeti arttıracak hem de çocuk yoksulluğu ile mücadeleye katkı yapacak bir politika olarak yürürlüğe konulabilir. Benzer bir biçimde, tüm çocuklara

sağlanacak ücretsiz ve kaliteli okulöncesi eğitim, eşitsizliğin nesiller arası aktarımını azaltacaktır.

— Türkiye’de kalkınma politikalarının insana yaraşır istihdam olanakları yaratacak şekilde kurgulanması gerekmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ikamet eden yurttaşlar ile genç kadınların yaratılacak insana yaraşır istihdam olanaklarından öncelikle faydalanmaları gerekmektedir.

— Her türlü ayrımcılıkla mücadele edilmesinin en önemli yollarından biri hukuki garantilerin sağlanması ve özerk ve etkin ayrımcılık karşıtı yasal mekanizmaların kurulmasıdır. Buna ek olarak sosyoekonomik eşitsizliklerle ayrımcılığın iç içe geçmişliği göz önünde bulundurularak, her politika alanında farklılığın ve toplum içerisindeki çeşitliliğin dikkate alınması gerekmektedir. Örneğin, toplumsal cinsiyet yaklaşımı ve engellilik tüm politika alanlarında ana akımlaştırılmalıdır. Kamu hizmetlerinin sunumunda tüm yurttaşların haklarını eşit bir biçimde icra etmesi için gerekli koşullar sağlanmalıdır.

— Katılımcı ve âdem - i merkeziyetçi bir siyaset ortamı, örgütlenme ve ifade özgürlüklerinin sağlanması yoluyla toplumsal grupların sorun ve mağduriyetlerini hem nüfusa oranları itibariyle ve hem de mağduriyetlerinin şiddeti nispetinde seslendirmelerini sağlar. Bu bağlamda, demokratikleşmeye yönelik siyasi reformlar toplumu eşitlik yönünde dönüştürücü işlev gören, eşitliği tesis etmeye yönelik sosyal politikaları tamamlayan bir sürecin parçası olarak düşünülmelidir. Özellikle sendikal özgürlüklerin uluslararası standartlar düzeyinde garanti altına alınması, seçim barajının aşağı çekilmesi, parti kapatmaların önüne geçilmesi ve gerek siyasi partilerde gerek seçimlerde kadın kotası uygulamasına geçilmesi ivedilikle ele alınması gereken önlemler olarak ortaya çıkmaktadır.

— Çoğunluktan azınlık kimliğiyle, refah düzeyi yüksek olanlardan sosyal ve ekonomik imkânsızlıkları sebebiyle ayrıışan ve dezavantajlı konumda bulunan gruplar da kendi içlerinde homojen değillerdir. Azınlıkların içinde de azınlıklar, mağdur grupların içinde de mağduriyet dereceleri iyice yüksek olan gruplar vardır. Eşitsizliklerle etkin mücadele, kişi temelinde tanımlanmış özgürlükleri, medeni, siyasi, kültürel ve sosyal hakları sosyal politikalar yoluyla da destekleyerek garantilemekten geçer. Evrensel beyannamelerde kabul edilmiş haklar kişi temelinde tanımlandıkları için azınlık içindeki azınlık, mağdurlar arasında mağdur olanların da sorunlarına eğilebilirler. Aynı zamanda bu haklar kolektif şekilde icra edildiklerinde de o grubun ortak çıkar ve adalet arayışlarını seslendirme görevini yerine getirebilirler.

— Özellikle istihdam alanında toplumsal eşitliği hedefleyen, çalışanı koruyan etkin kamu politikalarına acilen ihtiyaç duyulmaktadır. İş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması için iş müfettişi sayısının artırılması ve kamunun iş denetimi alanında aktifleşmesi, çocuk işçiliğinin bütünlüklü politikalarla tamamen yok edilmesi, kadınların işgücüne katılımlarının teşvik edilmesi için kamunun bakım hizmetlerinde aktif rol almasının sağlanması, engellilerin istihdama eşit katılımları için gerekli destek

teknolojilerinin kamu tarafından sağlanması, istihdamda her türlü ayrımcılığın önlenmesi, toplu sözleşmenin yaygınlaştırılmasına yönelik düzenlemeler yapılması, çalışma saatlerinin insani düzeylere çekilmesi bu alanda öne çıkan başlıklar.

— Raporda birçok kez değinildiği gibi gelir yoksulluğu kâğıt üstünde tanınan eşit hak ve özgürlükleri icra edilemez hale getiriyor ve eğitim ve sağlığa erişim gibi alanlara da eşitsizlikleri pekiştirecek bir biçimde sirayet ediyor. Bu nedenle temel kamu hizmetlerine eşit erişimin sağlanması amacıyla bu alanlarda gelirin etkisini azaltacak düzenlemeler yapılmalıdır. Ayrıca herkesin insanca yaşamak için belirli bir gelire sahip olması gerektiğinden hareketle, vatandaşların gelir hakkı yasal olarak tanınmalı ve asgari gelir desteği politikaları ile bu hak hayata geçirilmelidir.

— Türkiye’de tüm hak ve özgürlüklerin evrensel ölçütlerde anayasal düzeyde tanınması, bu bağlamda yasalardaki eşitlik anlayışının ayrımcılığın her türü ile mücadele edecek şekilde düzenlemesi gerekiyor. Örneğin, cinsel yönelim ve yaşın anayasadaki eşitlik maddesine eklenmeleri önem taşıyor. Bu bağlamda, her türlü ayrımcılıkla mücadele edecek kurumlar kurulmalı ve bu kurumlar özerk olarak yapılandırılmalıdır” (302).

Türkiye’deki sosyal yardım ve hizmet kuruluşlarının çok sayıda ama dağınık ve kopuk olmasının sakıncalarına yukarıda değinmiştik. Gerçekten de Türkiye’de sosyal hizmet ve yardımlar alanında faaliyet gösteren çok sayıda ve çeşitli kurum ve kuruluşlar (SHÇEK, SYDGM, Belediyeler, Vakıflar, Dernekler vb) olmasına karşın, bu kuruluşların istenen sonucu sağlayamadıkları görülmektedir. Sosyal yardım ve hizmet alanındaki gerek yapısal dağınıklık gerekse de hukuksal çeşitlilik sosyal politika alanını zayıflatan faktörler olarak karşımızda durmaktadır. Türkiye gibi hızlı değişen ve karmaşıklaşan bir toplumsal yapıda süregelen sosyal yardım ve hizmet kuruluşlarının ihtiyaca cevap vermekten oldukça uzak kaldığı görünmektedir. Sosyal yardım ve hizmet kuruluşlarının daha etkili ve verimli olabilmeleri ve toplumun sosyal ihtiyaçlarını doğru ve sağlıklı bir şekilde gidermek için atılacak ilk adımın sosyal yardım ve hizmet alanında yapısal ve hukuksal birliği sağlamaktan geçtiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

“Türkiye’de sosyal yardımlar ve hizmetler alanında faaliyet gösteren kurumların ayrı ayrı zayıf bir örgütlenme yapısına sahip olmaları ve yeterli ölçüde denetlenmemesi; bu kurumların işleyişinde verimsizliğe ve sosyal yardımların dağıtımında popülist amaçların gözetilmesine yol açmaktadır. Öte yandan, sosyolojik araştırmalar, başta İstanbul olmak üzere büyük kentlerimizde geleneksel dayanışma

³⁰²⁾ Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu (2010). a. g. e s: 172 – 175

ağlarının zayıfladığını, belirtilen nedenle yoksulluk ve sosyal dışlanma sorununun ülkemizde de giderek artan oranda önem kazandığını göstermektedir. Bu eğilim sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler alanında yasal ve kurumsal yapının ivedilikle kuvvetlendirilmesi gereğini doğurmaktadır” (303).

“Yine aynı şekilde son yıllarda konuyla ilgili olarak düzenlenen tüm raporlarda; sosyal hizmetler ve yardımlar alanındaki memnun edici gelişmeler ve ilerlemelere yer verilirken, kurumsal yapıdaki dağınıklık, sosyal hizmet ve yardım mevzuatındaki eksiklik ve yetersizlikler ile mükerrer ve verimsiz uygulamalara da dikkat çekilmektedir. Sonuç olarak; sosyal hizmetler ve yardımlarla ilgili olarak son yıllarda çok büyük kamu kaynakları ayrılmakta, toplumda sosyal hizmet ve yardım ihtiyacı taşıyan çok sayıda vatandaşa önceki yıllarda görülmeyen hizmetler götürülmektedir. Ancak, kurumsal ve mevzuat altyapısı yetersiz kaldığından, ayrılan kaynaklarla daha çok vatandaşa daha verimli hizmet götürebilme fırsatı elden geçirilmektedir” (304).

Sosyal yardım ve hizmetler alanındaki bu yapısal dağınıklığın giderilmesi ve bu kuruluşlar arasında koordinasyon ve ortak veri tabanı oluşturulması gibi çalışmalara 60. Hükümet programında da yer verilmiştir. Yapısal bütünlük ve mevzuat birliğinin sağlanmasıyla Türkiye’deki yoksulluk sorununun ve dezavantajlı konumda bulunan kesimlerin hızla azalacağı beklenmektedir. Bu düşünceyle atılan ilk adım Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın kurulması olmuştur. Bu bakanlığın sosyal yardım ve hizmetler alanındaki verimsizliği ve kurumsal / hukuksal dağınıklığı gidereceği umulmaktadır.

“Yapıdaki bu dağınıklığın giderilmesi ve sosyal yardımların eşitlik, sosyal adalet, etkinlik içinde sunulması için 60. Hükümet programında “Sosyal güvenlik, sosyal yardım ve sosyal hizmet şemsiyesi bir organizasyonla tüm vatandaşları kapsayacak, sistemdeki dağınıklık, mükerrerlikler ve veri eksikliği giderilecektir” hedefine yer verilmiştir. Aynı şekilde, 2008 yılı program tedbirlerinde ise, ”sosyal hizmet ve yardımlar sistemi geliştirilecek, sistemden yararlanacak kişilerin belirlenmesi amacıyla ortak bir veri tabanı oluşturularak nesnel ölçütlerle işleyen bir tespit mekanizması kurulacaktır” ifadesi yer almaktadır. Söz konusu hedeflerin gerçekleştirilmesi ile Türkiye’deki yoksulluk oranının kademeli bir şekilde azaltılacağı ve bağımlı bireyler oluşturmak yerine, onları üretici konuma getirme çabası içerisinde olan, insan onuruna yakışan programların uygulanması ile yoksulluğun azaltılabileceği

³⁰³⁾ T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Raporu (2009). a. g. e s: 17

³⁰⁴⁾ T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Raporu (2009). a. g. e s: 47

öngörülmektedir”⁽³⁰⁵⁾.

Sosyal devlet politikalarına küreselleşme açısından bakıldığında kabaca iki yaklaşım ortaya çıkmaktadır. İlk görüş, küreselleşmenin sosyal devlet uygulamalarını tehdit ettiği ve alanını sınırladığını savunurken, ikinci görüş ise küreselleşmenin sosyal devlete herhangi bir olumsuz etkisinin olmadığı yönündedir. Ancak, gerçek şu ki, küreselleşme süreci sosyal devleti ve politikaları bir şekilde etkilemektedir. Etki biçimi ise ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Kimi ülkelerde sosyal devlet alanını kısıtlarken kimi ülkelerde ise sosyal korumacılığı devam ettirmektedir.

Küreselleşme süreci, özellikle ekonomik yapılarda ve ilişkilerde büyük değişimler meydana getirmiştir. Sermayenin küreselleşme sürecinde güç kazanması işçi kitleleri aleyhine bazı sonuçlar doğurmaktadır. Küresel sermayenin, ulus devlet karşısında güç kazanması sosyal devlet politikalarını da olumsuz etkilemeye ve sosyal devletin sınırlarını daraltmaya çalışması olasıdır. Ancak, küreselleşmenin olası tüm bu olumsuzluklarına rağmen, özellikle gelir dağılımı, işsizlik vb sosyal sorunların risk oluşturmaları sosyal politikalardan vazgeçilmesinden söz etmeyi imkânsız kılmaktadır. Dolayısıyla, küreselleşmenin sosyal politikalara karşı takındığı olumsuz tavrın sonucu sosyal devletten vazgeçmek olamaz. Aksine, küreselleşmenin sosyal politikalara karşı oluşturduğu tehdit, sosyal koruma refleksiyle, sosyal devleti daha da güçlü kılabilir.

“Küreselleşen dünya, başta çalışma ilişkileri ve işgücü piyasaları ile büyük bir dönüşümün içine girmiştir. Emek için yaratılan küresel rekabet düzeyi, sermaye karşısında daha zor bir dönemin işaretlerini verirken kazanılan haklardan da geriye gidilebileceği görülmektedir. Sermayenin kazandığı, uluslar üstü hareketlilik, ulus devlet ve politikalarını sınırlarken, krizler karşısında devleti donanımsız bırakma işlevini sürdürmektedir. Sosyal devlet ve savunucuları bu süreçte bir sosyal politika aracı olma konumunu hızla kaybetmektedirler. Yaşanan bütün bu gelişmelerin sosyal politika ihtiyacını ortadan kaldıran yeni bir dünya düzeni getirdiğini söylemek de mümkün değildir. Gelir farklılıklarının ülkeler ve güç dengeleri arasında sürekli arttığı, sosyal korumanın zayıfladığı, işgücü piyasalarının kutuplaştığı, ekonomik krizlerin işsizler üzerindeki etkilerini derinleştirdiği bir yapıda sosyal politika ihtiyacının ortadan kalktığını söylemek mümkün değildir”⁽³⁰⁶⁾.

³⁰⁵⁾ T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Raporu (2009). a. g. e s: 46

³⁰⁶⁾ Özaydın, a. g. m s: 172

Küresel kuruluşlar, liberal iktisadi yaklaşımların da etkisiyle, gelişmekte olan ülkelere sosyal harcamaları kısıtlamaları yönünde programlar sunmuşlardır. Bu durum 1980'lere kadar devam etti. Söz konusu programların, uygulandığı ülkelerde olumsuz sosyal sonuçlar yaratması, bu programların yeniden ele alınmasını gerekli kılmış ve gelişmenin sosyal sermaye boyutunun göz önünde bulundurulması yaklaşımının benimsenmesine yol açmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik ve sosyal desteklemelerde bulunan uluslar arası kuruluşların başında AB gelmektedir. AB'nin sağladığı yapısal ve sosyal fonlar önemli düzenleme araçlarından biri haline gelmektedir.

Uluslar arası kuruluşlar kamu harcamalarını bir bütün olarak verimsiz kabul eden iktisadi yaklaşımların etkisiyle, 1980'lerin sonuna kadar kalkınmakta olan ülkelere kamu harcamalarının tüm kalemlerinin daraltılmasına yönelik yapısal programlar sunmuşlardır. Bu yapısal uyum programlarının yıkıcı sosyal etkileri, bu programların yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmıştır. Dünya Bankası başta olmak üzere tüm uluslar arası kuruluşlar, yeni kalkınma kurumlarının da etkisiyle, kamu harcamaları içinde "beşeri sermaye"ye yönelik harcamalarla diğer harcamaları ayırmaya başlamışlardır. Sadece sağlık ve eğitimin değil, konut, şehircilik ve kültürün de beşeri sermaye içinde değerlendirildiği bu yeni yaklaşım, devletin daraltılmasını değil, varlık biçiminin değiştirilmesini önermektedir.

Küresel alanda sosyal ve ekonomik gelişmenin sağlanması konusunda faaliyet gösteren önemli uluslar arası kuruluşlardan biri de Birleşmiş Milletler (BM)'dir. BM, soğuk savaşın sona ermesinden sonra, dikkatini sosyal kalkınma sorunlarına yöneltmiştir. BM, 1990'lı yıllardan sonra sosyal kalkınma sorunları üzerinde çeşitli zirveler gerçekleştirmiş ve ülkelere kalkınma konularında çeşitli sorumluluklar yüklemiştir.

"Soğuk savaşın sona ermesinin ardından Birleşmiş Milletler de sosyal sorunları çalışmalarında öne çıkarmış ve bu sosyal sorunlar içerisinde yoksulluk özel bir öneme sahip olmuştur. Soğuk savaş yıllarında ağırlıklı olarak, silahsızlanma ve güvenlik politikalarını gündemine alan kuruluş, 1990'lı yıllardan sonra sosyal kalkınma üzerinde yoğunlaşmıştır. 1990'lı yıllarda yedi büyük dünya zirvesi gerçekleştiren

Birleşmiş Milletler, zirvelerin sonunda, sosyal sorunların çözümü ve yoksulluğun giderilmesi konusunda ülkeleri çok sayıda taahhüt altına sokmuştur”⁽³⁰⁷⁾.

Küreselleşme süreçlerinin sosyal politikalara olan etkisi bir yana günümüzde standart bir sosyal politika yaklaşımından ve uygulamasından söz etmemiz mümkün değildir. Her ülkenin toplumsal sorun ve ihtiyaç öncelikleri ve sosyal sorunlarla mücadele yöntemleri farklıdır. Dolayısıyla da sosyal politikaların ulus - toplum temelli ele alınması gerektiği kabul edilen bir gerçekliktir. Söz gelimi, AB ülkeleri ortak bir takım sosyal politika yaklaşım ve uygulamaları geliştirmişlerse bile, her ülkenin kendi refah rejimlerini koruma önceliği her zaman ağır basmaktadır.

Günümüzde toplumsal sorunların çözülmesi noktasında oluşturulan politikalar ile uygulanan hizmet modelleri ve sorunlara müdahale biçimleri de incelenmesi gereken önemli bir konudur. Toplumsal sorunların çözümüne yönelik olarak geliştirilen “proje stratejisi ve ya proje yöntemi” konuları üzerinde de durmakta yarar vardır. Zira günümüzde sosyal sorunların çözümüne yönelik bu araç yaygın olarak kullanılmaktadır. Konuyla ilgili bölümde ayrıntılı çözümlemelere yer verdik. Burada, kısaca şunu söyleyebiliriz. Herhangi bir toplumsal sorunun çözümlenmesinde, başlangıçta, sosyal sorunun tanımı yapılmalı, sorun üzerinde ve alanda, veriler toplanmalı, bu veriler doğru bir şekilde analiz edilmeli ve nihayet soruna yönelik müdahale biçimi ortaya konmalıdır. Ayrıca, sorunun ortaya konması ve analiz edilmesi kadar, çözüm ve ya çözümlerin uygulanma süreci de önemlidir. Zira sosyal olgular ve olaylar dinamik bir özelliğe sahiptir, dolayısıyla proje uygulaması da sabit değil, dinamik bir özelliğe sahip olmalıdır. Kısacası, Sosyal projeler, toplumsal dinamiklere ve değişim potansiyeline duyarlı olmalıdır

Toplumsal gelişmenin sağlanmasına yönelik oluşturulan sosyal projelerin başarılı olabilmesinin önemli bir koşulu da projeye konu hedef toplumsal kitlenin proje katılımının sağlanması ve projeyi sahiplenmesidir. Çünkü sosyal projelerin nihai hedefi insani gelişmeyi sağlamaktır.

“Gerek mühendislik uygulamalarının başarıya ulaşması ve gerekse istenilen yönde bir değişimin, kalkınmanın gerçekleşebilmesi için halkın kalkınma çabalarına

³⁰⁷⁾ Özaydın, a. g. m s: 175

entegre edilmesi, insanın merkeze alınması ön koşuldur. Çünkü insan kalkınma çabalarının hem öznesi (gerçekleştiren) hem de nesnesi (uygulamalardan etkilenen) durumundadır”⁽³⁰⁸⁾.

Çağdaş toplumun değişimsel hızı, karmaşık yapısı ve sorun alanlarının artan çeşitliliği, toplumsal olaylara ve problemlere bilimsel / sistematik bakmanın gereğini zorunlu kılmaktadır. Toplumun bu özelliği onu daha doğru ve sağlıklı kavramak ve açıklamak noktasında sosyolojik bakış ve araştırmalara olan ihtiyacı arttırmaktadır. Dolayısıyla, sosyal politika ve sorun çözme alanlarında sosyolojik bakış ve araştırmaların önemi oldukça büyüktür.

“Günümüzde sosyal hayat geliştikçe ve karmaşıklaştıkça politikaların belirlenmesi, problemlerin giderilmesi, kısaca herhangi bir sosyal faaliyet için bilimsel çalışma sonucu ortaya çıkarılmış olan bilgiye giderek daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyal dünyadaki mevcut bilginin kavranması ve dondurulmuş bir gerçek olarak kabul edilmeyerek yeni bilgilere yol açması için *sosyolojik bir düşünme* tarzına gerek duyulmaktadır”⁽³⁰⁹⁾.

Toplumsal olayların anlaşılmasında ve sorunların çözülmesinde sosyolojik bakış ve uygulamaların gerekliliği kendini açıkça hissettirmektedir. Sosyolojiye rağmen planlı sosyal ilerleme ve sosyal politika / proje geliştirmenin zorluğu ortadadır. Bu alanda Türkiye’de sosyoloji çalışmalarındaki yetersizlik ile bilim ve alan arasındaki kopukluk giderilmesi gereken bir problem olarak durmaktadır. Başka bir ifadeyle sosyoloji eğitimi ve uygulamaları alanla ilişkilermeli, diğer taraftan da kamu yönetimi sosyoloji bilimiyle aktif bir şekilde temas kurarak sosyolojinin sosyal politika ve projelerde yer almasını temin etmelidir.

“Ülkemizde bu konularda yeterli bir birikim ve kurumlaşmanın olmayışı, konuyla ilgili olarak yapılan çalışmalarda belli bir derlemecilik, aktarmacılık, yüzeysellik ve spekülasyon eğilimini de beraberinde getirmiş görünmektedir. Öyle ki, meselâ 1968 yılından önceki “*Sosyoloji Bibliyografyası*” esas alındığında, Türkiye’de bu alanda yapılan çalışmaların çok büyük bir bölümünün (tahminen % 85) “*derleme*” olduğu anlaşılmaktadır. Mamafih, bunda şaşılacak bir durum da mevcut değildir. Zira aslında sosyoloji “*içinde yer aldığı toplumun bir ürünü*”dür. Böyle olunca, geniş ölçüde sözlü kültüre dayalı, gelenekselliğin egemen olduğu, köklü değişme ve gelişme

³⁰⁸⁾ Ökten ve Çeken, a. g. m s:21

³⁰⁹⁾ Birkök, a. g. m s:1

sorunlarıyla karşılaşan ve bunlara çözüm üretmekte zorlanan bir toplumun, bizzat kendisi ve kendine has temel sorunlar hakkında kısa zamanda ve kolayca özgün “bilimsel” ve sosyolojik bilgi üretmesini beklemek hatalı olmaktadır”⁽³¹⁰⁾.

Günümüzde çeşitli kamusal / sosyal alanlarda yürütülen sosyal hizmet, politika ve çalışmaların sosyolojik kavram ve kuramlardan yararlanması, sosyoloji ve sosyologların sosyal çalışmalarda aktif bir şekilde yer aldığı kanıtı olamaz. Yapılması gereken sosyolojik araştırma ve uygulamaların sosyologlar tarafından yapılmasıdır. Yoksa sosyal çalışmalarda sosyolojik kavramların kullanılması yetmez. Her sosyal bilimin kendine has kavram ve kuramları ve bakış açısı olduğuna ve kendine ait bir meslek unvanı olduğuna göre, sosyoloji ve sosyologların da bu bağlamda görülmesi ve sosyal proje ve politikalarda bağımsız bir şekilde yer almaları sağlanmalıdır.

“Dettling’e göre; yaşlı ve düşkünlere bakım hizmeti veren her yönetici günümüzde sosyologluk görevi yapmaktadır. Hiçbir sosyal meslek, yaşlıların eğitiminden gençlerin tekrar topluma kazandırılmasına kadar, bugün sosyolojinin temel kavramlarını kullanmadan edemediğini belirtmiştir”⁽³¹¹⁾.

Bu bağlamda toplumsal sorunların analiz edilmesinde, çözüm yollarının üretilmesinde, sosyal politika ve proje geliştirilmesinde sosyoloji ve sosyologlara önemli görevlerin düştüğünü kolaylıkla söyleyebiliriz. Bu noktada yapılması gerekenin ise, sosyoloji bölümlerinin ve kamu yönetiminin günün koşul ve ihtiyaçlarına göre yeniden yapılanmasının sağlanmasıdır. Bu noktada, bana göre yapılması gereken en önemlisi işin sosyoloji bölümlerini uygulamalı bilimler alanına yani iktisadi ve idari bilimler konumuna yerleştirmek olmalıdır. Bunun da iki yolu vardır. Ya sosyoloji bölümleri iktisadi ve idari bilimler fakültelerine taşınmalı ya da bu bölümlere İİBF bölümlerine tanınan tüm haklar tanınmalıdır. Bu şekilde sosyoloji bölümleri uygulamalı ve politika yönelimli bilim olma özelliğini daha fazla kazanabileceklerdir. Böyle bir düzenleme sonucunda sosyologların daha etkili ve verimli olabileceği kuşkusuzdur. Bir sosyolog, hukuksal olarak bir vali, bir kaymakam, bir büyükelçi vs olabilmelidir. Bunun yolu da böyle bir düzenlemeden geçmektedir.

³¹⁰⁾ Günay, a. g. m s: 511- 512

³¹¹⁾ Düzgün a. g. m s: 5

“Genelde sosyolojinin, gerek kompleks gerekse basit anlamdaki sorunlarının giderilmesinde yine sosyologlara iş düşmektedir. (...). Yapılması gereken en önemli çabanın günün koşullarına uygun yeniden bir yapılandırma olduğu aşîkârdır”⁽³¹²⁾.

Toplumsal olay ve sorunların anlaşılması ve daha sonra öngörülmesi süreci olarak değeriendirebileceğimiz “sosyolojik düşünme” kavramı aktif bir özelliğe sahiptir. Çünkü toplum değışen bir doğaya ve çok özellikli bir yapıya sahiptir. Sosyologlar, sosyal olayların yapısını, nedenlerini ve sonuçlarını kurallı ve sistematik bir şekilde inceledikten sonra toplum dediğimiz olgunun çeşitli bilgi ve kurallarına ulaşırlar. Toplumun yapısı, işleyişı ve kuralları hakkında edinilen bilgiler sosyologlara, ortaya çıkabilecek diğeri toplumsal olaylara ve sorunlara karşı bir bakış açısı kazandırırır. Sosyolojik düşünme biçimi, ayrıca, toplumsal faaliyetlerin planlaması, toplumsal sorunlara müdahale ve diğeri sosyal aktiviteler için de önemli bir etkiye sahiptir. Sosyolojik düşünme bu yolla ortaya çıkar ve bu düşünme biçimi sosyologların temel bakış açısını oluşturur.

“Sosyal hadiseler olup bittikten sonra sosyologlar tarafından belli bir zaman süreci esas alınarak mümkün olan tüm detaylarıyla sebep sonuç ilişkileri analiz edilmekte ve bu hadisenin bağılı olduğu sosyal kurallar tespit edilmektedir. Sosyolojik düşünmeden amaçlanan, sosyal olguların bağılı bulundukları *kuralların* bir düşünme tarzı veya bir kavrayış şekli olarak sosyologun zihinsel faaliyetlerini düzenlemesidir. Sosyolojik *düşünce*, olmuş olan hadiselerin enformasyon niteliğindeki birikimi iken, sosyolojik *düşünme*, bunlardan çıkarılan yorumların belli bir düşünme biçimi sağlayarak halen süren veya gelecekteki muhtemel olayların anlaşılmasıdır. Sosyolojik düşünme, sosyoloji biliminin sağladığı bir tutumdur. “Düşünce” kelimesinden ortaya çıkarılmış olan bilgi anlaşılmakta iken, “düşünme” kelimesi aktif bir fiil olarak amaca uygun formda hareket ederek bilginin ortaya çıkarılması eylemini ve işlemini ifade etmektedir”⁽³¹³⁾.

Sosyal politika ve proje uygulamaları, toplumsal ve kültürel yapının özgünlüğünü ve kendine has koşullarını göz önünde bulundurmalı ve insanı merkeze alan bir yaklaşımla hazırlanıp uygulanmalıdır.

Türkiye’de sosyal proje uygulamalarının yasal ve kurumsal olarak ortaya çıkması özellikle GAP Projesi ve daha sonraları kurulan Bölgesel Kalkınma

³¹²⁾ Düzgün, a. g. m s: 8

³¹³⁾ Birkök, a. g. m s:18

Ajansları aracılığıyla kendini göstermiştir. GAP projesi, çok boyutlu, aktörlü ve sektörlü entegre bir proje olarak uygulanmaktadır. Bölgesel Kalkınma Ajansları ise, kuruldukları bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimine katkı sağlamak ve bu yönde mali ve teknik destek sağlamak üzere kurulmuşlardır. Bölgesel Kalkınma Ajansları, proje yöntemiyle faaliyetlerini yürütmektedirler. Bugün Türkiye’de 26 adet kalkınma ajansı faaliyet göstermektedir. Türkiye, henüz çok yeni olan bu ajansların performans sonuçlarını önümüzdeki yıllarda görmeye başlayacaktır.

Bölgesel kalkınma ajansları fonksiyonları itibariyle kuruldukları bölgenin gelişme plan ve programlarını hazırlamak, bölgesel kaynakları harekete geçirmek, kurumlar arasında koordinasyon sağlamak vb işlevler üstlenmektedirler. Ajansların üstlendikleri bu görevlerden dolayı çeşitli geleneksel yapıların dirençleriyle karşılaşılma olasılıkları vardır.

“Bölgesel Kalkınma Ajansları, bölgenin gelişme stratejilerinin oluşturulmasında temel rol üstlenmektedir. Bu süreçte Bölgesel Kalkınma Ajansları yönetim anlayışının belirlenmesi, bölgesel aktörler ve kurumlar arasında koordinasyonun yapılandırılması, bölgenin gelişimi için finans sağlanması ve değişime karşı mevcut yapıların direnç göstermesi gibi sorun alanları ile karşılaşabilmektedir”
(314).

Kalkınma ajanslarının bölgesel gelişmede önemli fonksiyonlar üstlendiğini söyledik. Ajanslar yerel toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınması, yerel kaynakları harekete geçirme, ekonomik ve sosyal tehditlerle mücadele etme gibi önemli görevler üstlenmişlerdir. Özellikle de KOBİ’lere verdiği desteklemeler ve istihdama olan katkıları ön plana çıkan ajanslar, son dönemlerde uluslar arası kuruluşlar tarafından da kuruluşları teşvik edilmektedir.

“Yerel kalkınma süreci; kısa, orta ve uzun dönemde yerel kalkınma politikaları için uygun bir dizi enstrümanı kapsamına alır.Yerel kalkınma çerçevesinde gelişmekte olan yöre / bölgelerde etkinliği kanıtlanan önemli bir enstrüman, yerel kalkınma ajansları (YKA) dır. Yerel toplumun katılımı ile ekonomik inisiyatiflerin desteklenmesi özellikle de küçük işletmeleri güçlendirerek istihdam yaratma amacıyla olan YKA; hızlı ekonomik, teknolojik ve sosyal değişim döneminin yarattığı tehditlerle mücadele etme ve fırsatları değerlendirmede etkin bir yerel mekanizmadır. YKA;

³¹⁴⁾ Özmen, a. g. m s: 328

sadece yerel ekonominin hızlı şekilde canlanmasına yardımcı olmaz, aynı zamanda yerel altyapının yeniden inşası ve rehabilite edilmesinde, barış ve uzlaş süreci oluşturmada, sağlık ve eğitim gibi hizmet alanlarını iyileştirmede ve bir yöre / bölgenin etkin yönetilmesinde önemli paya sahiptir. 1990'ların ortalarından itibaren tartışma konusu olan YKA; günümüzde Uluslararası İşgücü Organizasyonu (ILO), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Birleşmiş Milletler Proje Hizmetleri Ofisi (UNOPS), Dünya Bankası (WB), Gıda ve Tarım Organizasyonu (FAO) gibi çoğu uluslar arası organizasyonun ilgisini çekmektedir. EURADA (Avrupa Birliği Ekonomik Kalkınma Ajansları Ağı) ve ILS - LEDA (YKA Uluslararası Ağ Hizmeti) ile birlikte YKA'nın uluslararası bir boyut kazanması desteklenmektedir”⁽³¹⁵⁾.

Bölgesel kalkınma ajanslarının Avrupa ülkelerinde yaygın bir şekilde kurulmaları ve AB'nin fonları aracılığıyla desteklenmeleri önemli beklentilere dayanmaktadır. AB, kalkınma ajanslarının özellikle kendi bölgelerinde stratejik planlar etrafında hareket ettiklerini ve kendini devamlı yenileyen dinamik kalkınma programlarına yaslanarak faaliyetlerde bulunduklarını düşünmektedir. Ayrıca, ajansların sadece ekonomik faaliyet gösteren kurumlar olmalarından ziyade, kuruldukları bölgelerde, sosyal ve kültürel gelişmeye de katkı sunmalarını ve toplumsal katılımı da sağlayarak kalkınmanın motoru görevini görmelerini beklemektedir.

“AB tarafından hazırlanan ve Avrupa Komisyonu tarafından uygulanan bölgesel kalkınma politikaları yerel yönetimlere ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için birçok sorumluluk yüklemektedir. Komisyon ayrıca yapısal fonları aracılığıyla Bölgesel kalkınma ajansı (BKA) gibi kurumların kuruluşunu desteklemektedir. BKA'ların diğer bölgesel araçların yönlendirilmesinde de işlevsellik göstermesi noktasında, özellikle en iyi uygulama örneklerinin bulunduğu AB'ye bakıldığında BKA'lara ilişkin şu eğilimler dikkati çekmektedir

— BKA'lar kaynak kullanımında hazırlanan strateji dökümanlarından hareket ettikleri için siyasileşmeyi engelleyerek etkinlik sağlamaktadırlar. Genellikle geniş katılımı hazırlanan ve sürekli revize edilen bölgesel stratejiler, bölgesel verimsizliğe ve içe dönüklüğe düşülmesini engellemektedir.

— BKA'lar salt ekonomik kurumlar olmaktan uzaklaşarak bölgesel sosyal stratejileri de hazırlamaktadırlar. Örneğin bazı BKA'lar kültür ve spor gibi konularda bölgenin niteliğinin geliştirilmesi için yerel yönetimlerle birlikte işbirliği yaparak strateji geliştirmektedirler.

³¹⁵⁾ Çetin, a. g. m s: 127 – 128

— BKA’lar bölgesel gözlemevi işlevi ile farklı ekonomik gelişme olanaklarını farklı kanallardan sağladıkları bilgi akışı ile değerlendirmektedirler. Bölgesel bilgi ağının oluşturulması ve sürdürülmesindeki bu işlev diğer paydaşların motive edilmesinde kullanıldığı gibi, aynı zamanda söz konusu paydaşların iyi yönetim bağlamında değerlendirilmesini sağlamakta ve bu sayede sürdürülebilirlik olanağı artmaktadır.

— BKA’lar bölgesel strateji dokümanlarını katılımcılıkla hazırlamanın ötesinde, paydaşların stratejiye katkısını ve bölgesel kalkınmadaki görev bilincini güçlendirmektedir”⁽³¹⁶⁾.

Kalkınma ajanslarının gelişmiş ülkelerde göstermiş oldukları başarılar ajansların yaygınlaşmasını sağlamıştır. Kalkınma ajanslarının en önemli başarılarından biri yerel güçler ve dinamikleri bir araya getirme ve koordine etme başarılarıdır. Türkiye’de ise yeni kurulmakta olan bölgesel kalkınma ajansları henüz yaygın olarak tanınmış değildir. Kamuoyunda ajanslarla ilgili bir farkındalık istendiği düzeyde henüz oluşmuş değildir. Dolayısıyla, Türkiye’de kalkınma ajanslarının tanınması için bilinçlendirme faaliyetleri yapılmalı ve kamuoyunu ajansın faaliyetlerine katılması yönünde teşvik etmelidir.

“AB’de ve pek çok ülkede uygulama alanı bulan BKA’lar bu popülerliğini sağlamış olduğu etkin sonuçlara borçludur. Elde edilen bu etkin sonuçlar ise, yerel aktörlerin bölgesel kalkınmaya katılımlarının ve desteklerinin sağlanması ve bölgesel kaynakların etkin kullanılması sonucunda oluşmaktadır. Türkiye’de kurulmuş olan ve kurulması planlanan BKA’lara ilişkin gerek hukuksal gerekse de bölgesel bilinç yeterince oluşmamıştır. Ülkemizde BKA’lara ilişkin yapılan çalışmalar akademik çevreler, DPT ve BKA kurulması planlanan iller ile sınırlı kalmıştır. Bu noktada ülke çapında BKA’ların etkin olarak kurulması için yerel aktörlere ilişkin bilgilendirme çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Bu çalışmalar henüz sınırlı düzeydedir”⁽³¹⁷⁾.

Bölgesel kalkınma kavramı, özünde farklı uygulama yöntem ve biçimlerini ve çok katılımcılığı içinde barındırmaktadır. Bölgesel kalkınma ajansları da böyle bir yapıya olan ihtiyaçtan doğmuşlardır. Bu süreçte, ajansların karşılaştıkları çeşitli sorunlar vardır. Söz gelimi siyasal, finansal, yönetsel, kurumlar arası çatışma ve koordinasyon sorunları bunların başlıcalarıdır. Ayrıca yetişmiş işgücü sorunu da diğer sektörlerde olduğu gibi ajansların da sorunları arasında yer almaktadır.

³¹⁶⁾ Tutar ve Demiral, a. g. m s: 71

³¹⁷⁾ Özmen, a. g. m s: 339

“Bölgesel kalkınmaya yönelik uygulamaların geliştirilmesi tek bir kurum ve tek bir yönetime bağlı olarak gerçekleştirilememekte ve çok boyutlu ve çok katımlı bir süreci kapsamaktadır. BKA’lar gerek amaçları gerekse de yapıları nedeniyle çok katımlı bir yapıyı zorunlu kılmaktadır. Bu süreçte BKA’ların çeşitli sorunlarla karşılaşması BKA’ların kurumları öncesinde başlamakta ve bitmeyen bir süreci oluşturmaktadır. BKA’ların karşılaştıkları sorunlarını siyasal sorunlar, yönetsel sorunlar, finansal sorunlar, koordinasyon sorunları bölgesel kalkınmaya yönelik kurumlar arası çatışmaları ve politikaların uygulanmasında yaşanan sorunlar gibi ortak başlıklar altında toplayabiliriz. Bu sorunlar arasında pek çok alanda olduğu gibi eğitim ve yetişmiş işgücü sorunlarını da ekleyebiliriz”⁽³¹⁸⁾.

Günümüzde kalkınma sorunu, geniş ölçüde bölgesel kalkınma alanıyla tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle, kalkınma öncelikle bölgesel bazdaki sorunlar ve ihtiyaçlar çerçevesinde ele alınmaktadır. Bunun en önemli nedeni de oluşturulacak kalkınma plan ve programlarının sağlam verilere dayanmasıdır. Kalkınma planlarının dayandığı çeşitli insani ve ekonomik ölçütler vardır. Dolayısıyla da tüm kalkınma planları öncelikle ekonomik ve sosyal kalkınmayı hedeflemektedirler.

“Esasen gerek uluslararası gerekse ulusal düzeydeki kalkınma sorunu öncelikle bölgelerarası kalkınmışlık farklılıklarının saptanması doğrultusunda incelenmektedir. Bu yaklaşımdaki gerekçe, önerilecek sosyo-ekonomik sistemlerin, yardımların ve politikaların sağlam verilerden yararlanılarak düzenlenebilmesi doğrultusundadır. Bu durumda bakılması gereken bulgular, kalkınma düzeyi göstergeleridir. Bunlar yaşam düzeyi, toplumsal mal ve hizmet üretim ve tüketimleri, sosyal ve kültürel etkinlikler, doğal ve coğrafi faktörler, demografik nedenler ve kurumsal ve politik yapılarıdır. Bu göstergelerin iyileştirilmesi için sağlanacak kriterler ise öncelikle iş imkânları ve gelir unsurlarıdır”⁽³¹⁹⁾.

Herhangi bir sosyal proje ve ya politika planlaması sadece basit bir mekânsal koordinasyon değildir. Bu yüzden de planlama, esasında bilimsel araştırma teknikleriyle elde edilen sonuçların doğru bir şekilde yorumlanması ve alternatif uygulamaların önerilmesi süreci olarak değerlendirilmektedir.

“Gelişmekte olan ülkelerde ise sosyal ve ekonomik farklılaşmalar nedeniyle bölgesel planlama konusunun gündeme geldiği ülke pek azdır. Bölgesel seviyede altyapı yatırımları ve çeşitli yardımlar, hemen her ülkede görülmektedir. Bu konuda

³¹⁸⁾ Özmen, a. g. m s: 335

³¹⁹⁾ Aslan, a. g. m s: 282

özellikle yerel yönetimler tarafından başlatılan girişimler; arazi tahsisi, küçük sanayi siteleri ve organize sanayi bölgeleri kurulması, kredi temini, ulaşım ve haberleşme imkânlarının geliştirilmesi gibi altyapı yatırımlarının desteklenmesi ile sınırlı kalmıştır. Oysa bölgesel planlama anlayışı, çeşitli alanlarda bilgi birikimi ve uzmanlık, dünya görüşü, yaratıcı düşünce, eleştirel bakış açısı, uzak görüşlülük ve hayal gücüyle de beslenen gerçekçilik gerektiren, heyecan verici bir senaryo hazırlama işlevidir” (320).

Bölgesel kalkınma ajanslarının kurulması ve yaygınlaşmasının önemli nedenlerinden biri de ülkelerin artan küresel rekabet ortamına uygun yapılanma ihtiyacıdır. Bu yönüyle bölgeler, rekabet edebilirliği daha yüksek olan yapılardır. Ajanslar, küresel rekabet ortamında bölgesel birer güç ve aktör olma noktasında en elverişli yapılar olarak değerlendirilmektedirler. Kalkınma ajanslarının, bölgesel kalkınma ve küresel rekabette gösterdikleri performansları dolayısıyla özellikle Avrupa Birliği ülkelerinde hızlı bir artış göstermişlerdir. Gerçekten de ekonomik ve sosyal kalkınma ile küresel rekabette, etkin bir şekilde faaliyet gösteren kalkınma ajanslarının katkıları oldukça büyüktür. Çünkü yapıları gereği ajanslar, yerel güç ve imkânları harekete geçiren ve bunların arasında eşgüdüm sağlayan kurumlardır. Ayrıca, toplumsal katılımı teşvik eden ajanslar, kalkınmanın temel aktörü olma pozisyonundadırlar. Bu yönleriyle kalkınma ajanslarının önemi daha da artacağı benziyor.

“Küresel rekabet 90’lı yıllardan sonra sıkça tartışılan konular arasında yer almıştır. Bölgeler, küresel rekabette nispeten daha esnek yapıları ve kendi potansiyellerine dayanan kalkınma stratejilerini daha kolay hazırlayıp uygulayabilmeleri nedeniyle belirleyici aktör konumuna yükselmişlerdir. Bu süreçte, uygulaması daha eskilere dayanan ancak Avrupa Birliği’nin bölgesel kalkınma stratejilerinin temel noktası olması ve yapısal fonların bölgelerde koordine edilmesi misyonlarının da etkisiyle üye ve aday ülkelerde Bölgesel Kalkınma Ajansları sayıca artış göstermiştir. Bölgesel Kalkınma Ajansları küresel rekabetin farklılık yaratma ve bölgesel potansiyellere dayalı kalkınma stratejilerinin geliştirilmesinde bölgede bir yönetim ortamı oluşturmak durumundadır. Böylelikle küresel rekabetle birlikte aşağıdan yukarıya değişimin diğer deyişle halktan başlayan kalkınma anlayışının temel aktörü Bölgesel Kalkınma Ajansları olmaktadır. Günümüzün bilgi yoğun teknolojileri ve esnek üretim süreçlerinin gerektirdiği ulusal ve uluslararası işbirliği ortamının sağlanmasında da yine ajanslar önem kazanacaktır” (321).

³²⁰⁾ Aslan, a. g. m s: 280

³²¹⁾ Özer, a. g. m s: 404

Yerel kalkınma ajanslarının (YKA) belki de en önemli özellikleri, özel ve kamu tüm kurumların temsil edilmelerine ve katılımlarına imkân tanıyan niteliğidir. Bu yönleriyle ajanslar, sosyal katılımı canlı tutmakla, geri kalmışlıkla mücadelede bir lokomotif görevi üstlenmektedirler. Dolayısıyla yerel kalkınma ajanslarının, bölgesel kalkınma ve gelişmede sağlayabilecekleri fayda oldukça fazladır.

“YKA’nın katılımcı yapısı, tüm alansal organizasyonların karar verme sürecinde rol almasına imkân tanır. Bu nedenle, bir bölgede YKA’nın varlığı, sosyal organizasyon sürecini kolaylaştırır, yoksullukla mücadelede psiko - sosyal bir uyarıcı görevi görür. Basit metot ve araçlarla bölgede yerleşmiş bir organizasyon, toplumun ihmal edilen gruplarına bile ulaşabilir. Toplum ve komşularıyla toplantılar yapılması, yerel fuarlar, sosyal ve sağlık hizmetleriyle yapısal ilişkiler bu amaca hizmet etmek için kullanılan diğer araçlar arasında yer alır. Bu şekilde ajanslar, çift yönlü bir fonksiyon icra eder. Bir taraftan kalkınma sürecinin dışında yararlanmaya, onları geliştirmeye ve kalkınma için uygun hale getirmeye çalışır”⁽³²²⁾.

Çağdaş sosyal devletin temel görevi, tüm vatandaşlarına uygun fırsat eşitliği ortamlarını sağlamak ve refah devleti uygulamalarını tüm toplum kesimlerine ulaşmasını sağlamaktır. Esasen toplumdaki bazı bireyler ve gruplar eşit şanslara sahip değildir. Sosyal devlet ortaya çıkan bu toplumsal eşitsizliklerin nesilden nesile aktarılmasını önlemeye çalışmaktadır. Dolayısıyla çağdaş sosyal devletin fırsat eşitliği politikaları merkezi önemdedir. Toplumun tüm kesimlerine yönelik fırsat eşitliği için imkânlar sağlamak ve refah devleti uygulamalarını ulaştırmak çağdaş sosyal devletin temel hedefleri arasındadır.

“İçinde yaşadığımız dönemde demokratik ve sosyal bir devletin birincil amacı geçmişten miras alınan eşitsizlikleri hukuk tarafından eşit oldukları vazedilen vatandaşlar açısından etkisiz hale getirecek önlemleri almak ve eşit hak ve özgürlükleri gerçekleştirecek şekilde toplumun kurum ve pratiklerini dönüştürmektir. Fırsat eşitliğinin kâğıt üstünde tanındığı, ancak dezavantajlı konumda doğan fertlerin ve grupların fırsat eşitliğini hayata geçirmesini sağlayacak sosyal politikaların uygulanmadığı ortamlarda, içine doğulan ve fertlerin seçmemiş ve oluşmasına da katkıda bulunmamış olduğu eşitsizlikler, hem daha da derinleşir hem de nesilden nesile aktarılır. Nesilden nesile aktarılan, demokratik ve sosyal devletin görevini yapmadığı ortamda ailelerin ve fertlerin kaderiymiş gibi algılanan ve sosyal hareketliliği imkânsız kılan eşitsizlikler, kalıcı eşitsizliklerdir ve bunların dönüştürülmesi eşit vatandaşlık

³²²⁾ Çetin, a. g. m s: 131

açısından kesin olarak gereklidir. Dolayısıyla eşitlik, hem demokratik bir toplumu organize edecek olan temel prensip, hem de kurum ve pratikleri dönüştürecek bir süreç olarak algılanmalıdır”⁽³²³⁾.

Sosyal devletin oluşturacağı fırsat eşitliği politikaları sayesinde toplumsal katılım ve bütünleşme sağlanabilir. Eşitlik politikaları kurumsallaşmalıdır. Bu sayede, toplumun kamusal imkânlara erişimi sağlanabilecek ve toplumda adalet inancı güç kazanacaktır. Dolayısıyla da toplumda birlik ve bütünlük ve gelişme daha kolay sağlanabilecektir.

“Böylesi bir eşitlik tahayyülü ortak adalet duygusunun prensiplerinin belirlendiği anayasal düzlemin yanı sıra bu prensiplerin hayata geçirilmesi amacıyla uygulanacak politikalar düzeyinde de kurumsallaşmalıdır. Jürgen Habermas’ın belirttiği gibi *anayasalar demokratik toplumlarda bitmeyen ve bitmeyecek süreçlerdir*. Eşitsizlikleri dönüştürmeyi hedefleyen bir demokraside, kamu vicdanına ve kamusal akla dair görüşler, zaman içindeki gelişimlerini vatandaşların aktif katılımları sayesinde sürdürürler. Siyasi rejim, eşit özgürlüğü herkes için mümkün kılacak olan kamusal imkânlara eşit erişimi sağlamalıdır ki; vatandaşlar kendi belirleyecekleri amaçlar doğrultusunda, özgürce ve birlikte yaşayabilsinler ve adalet duygularıyla beraber, ortak yaşam alanlarını da birlikte, adil ve demokratik bir yöne doğru dönüştürmeye devam edebilsinler”⁽³²⁴⁾.

Sosyal devletin, sosyal politika ve proje uygulamasının temel amacı varolan toplumsal dezavantajlılık koşullarını ortadan kaldırmak, hedef toplumsal kitlelerin durumlarının düzeltilmesini sağlamak ve bu sayede sosyal gelişmenin sağlanmasına yönelik çabalarla ön plana çıkmaktır. Böylelikle hedef toplumsal kitle sosyoekonomik hayata entegre edilebilir. Sosyal devlet işsizlik, yoksulluk, eğitimsizlik vs gibi olumsuz toplumsal koşulları kalıcı hale getirmemeli, söz konusu koşulları değiştirici ve düzeltici tedbirler olarak olumsuzlukların nesilden ensile aktarılmasını önlemelidir. Bu amaca yönelik araçlar ve politikalar geliştirmelidir. Kısacası sosyal devlet varlığını üreten koşulları ortadan kaldırmaya çalışmalıdır. Nihai hedefi bu olmalıdır. Bu süreç diyalektik bir süreçtir. Toplumsal sorunlar sosyal devleti doğururken, sosyal devlet bu sorunları ortadan kaldırmaya çalışacaktır.

³²³⁾ Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu (2010). a. g. e s: 158

³²⁴⁾ Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu (2010). a. g. e s: 159

1.1. SONUÇ

Sosyal devlet, politika ve proje kavramlarının anlamları ve uygulama biçimleri ile bu kavramların sosyoloji bilimiyle ilişkisi üzerine yaptığımız bu çalışmanın sonucunda kısaca şöyle bir değerlendirmede bulunmamız mümkündür.

Sosyal devlet, toplumlarda çeşitli risklerin ortaya çıkabileceği, toplumun çeşitli kesimlerinin her zaman sosyal desteğe ihtiyaç duyabileceği, çalışma yaşamının dengeli bir şekilde kurulması gerektiği gibi çeşitli nedenlere yaslanarak ortaya çıkmış ve kurumsallaşmış bir devlet biçimidir. Bu yönüyle sosyal devlet başta gelişmiş ülkeler olmak üzere hemen hemen tüm dünyada bu devlete yönelik olarak çeşitli yaklaşım ve uygulama farkları bulunsada mevcuttur. Sosyal devlete yönelik olarak ortaya çıkan yaklaşım farkları kendini ülkelerin sosyal politikalarında somut bir şekilde göstermektedir. Örneğin kimi ülkelerde sosyal politikalar, sosyal yardım ve hizmetlere yoğunlaşırken (daha çok gelişmekte olan ülkeler bu kapsamdadır) kimi ülkelerde ise kavram, daha geniş bir çerçevede “sosyal vatandaşlık” kavramı etrafında (daha çok gelişmiş ülkeler bu kapsamdadır) ele alınmaktadır.

Sosyal politikaların çeşitli ülkelerde farklı şekillerde uygulanmasının tabi ki birçok nedeni vardır. Örneğin, bir ülkenin toplumsal sorun öncelikleri, kültürel yapısı, refah düzeyi, kısacası o ülkenin toplumsal iç dinamikleri sosyal politikaların şekillenmesinde büyük etki yapmaktadır. Ancak, sosyal politikalar nasıl uygulanırsa uygulansın tüm dünya toplumlarında formel ve / ve ya informel olarak devletlerin çeşitli sosyal politika uygulamaları söz konusudur.

Sosyal politikaların her yerde geçerli ve kabul edilen bir yapısı ve ya kuralı yoktur. Başka bir ifadeyle tüm dünyada geçerli yek tip bir sosyal politikadan söz edilemez. Zaten bu, mümkün görünmemektedir. Çünkü her toplumun sosyal yapısı, sorun öncelikleri, kültürel yapısı, politik yapısı vs özellikleri farklıdır. Dolayısıyla da ortaya konacak olan herhangi bir sosyal politika toplumsal iç dinamikleri göz önünde bulundurmaz zorundadır.

Sosyal devlet ve politika kavramıyla çok yakından ilişkili olan bir kavram da “sosyal proje” kavramıdır. Sosyal proje kavramı özellikle son dönemlerde ortaya çıkmaya, yaygınlık kazanmaya ve uygulanmaya başlanan bir sosyal politika

biçimidir. Dünyada ve Türkiye’de uygulanan sosyal projelerin temel doğası ise, herhangi bir toplumsal sorunun çözülmesi ve/ ya toplumsal gelişmenin sağlanması için daha kısa vadeli ve programlı olarak hazırlanan ve belirli bir süresi, bütçesi vb bir yapısının olmasıdır. Bu yüzden de sosyal projeler teknik boyutu olan sosyal uygulama araçları olarak değerlendirilebilirler.

Bugün dünyada var olan ister farklı sosyal devlet yapıları olsun isterse de farklı sosyal politika ve proje uygulamaları olsun tüm bunların sosyoloji bilimiyle doğrudan ilişkisinin olması gerektiği ortadadır. Çünkü sosyoloji bilimi, toplumsal her yönüyle kendine konu edinen ve bunu objektif olarak ortaya çıkarmaya çalışan pozitif bir sosyal bilimdir. Genelde tüm sosyal bilimlerin sosyal politika ve projelerle yakın ilişkisi vardır. Ancak özelde sosyolojinin sosyal politika ve proje kavramıyla olan yakın ilişkisi, sosyal politika ve projelerin uygulanma nesnesi ile sosyolojinin araştırma ve inceleme nesnesinin (toplum) çakışmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla da dünyadaki tüm devletler geliştirdikleri ve uyguladıkları sosyal politika ve projelerde sosyolojik araştırma ve bilgiye dayanmaya çalışmaktadırlar. Zaten gelişmiş ülkeler bu durum kendini somut olarak göstermektedir. Benzer şekilde Türkiye’de de sosyal politika ve projelerde sosyolojik araştırma ve bilgiye yaslanma eğilimi kendini özellikle son zamanlarda göstermeye başlamaktadır. Bu bağlamda yapılması gerekenlerin başında yoğun olarak sosyal alanlarda faaliyet gösteren kurum ve kuruluşların “sosyal araştırmacı” ve “sosyal danışman” işleviyle görev yapacak olan sosyologların bu kurumların bünyesine katılmalarının sağlanmasıdır.

Sosyal politikalar ister merkezi isterse de yerel yönetimlerin eliyle yürütülsün, hangisi tercih edilirse edilsin, bu bağlamda dikkat edilmesi gereken önemli bir husus sosyal yardım, hizmet ve politika üreten kurum ve kuruluşların koordineli bir şekilde hareket etmesi gerektiğidir. Bu alanda faaliyet gösteren kurumlar arasında hukuksal ve kurumsal birlikteliğin sağlanması yapılacak çalışmaların daha etkili ve başarılı olmasını sağlayacaktır. Hukuksal ve kurumsal dağınıklık ve ya çok başlılık yapılan çalışmaları olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuzluk kaynak israfına yol açtığı gibi sosyal faaliyetlerin etkili bir şekilde yürütülmesini de engelleyebilmektedir.

Gelişmiş ülkelerde geçmişi daha eskiye dayanan, Türkiye’de ise kuruluşları daha yeni olan “bölgesel kalkınma ajansları” önemli toplumsal geliştirme araçları

olarak kurulmuşlardır. Bu ajansların faaliyet gösterdikleri bölgelerin sosyal, ekonomik, kültürel vs özellik ve kapasitelerini iyi bilmeleri ve buna uygun sosyal proje geliştirmeleri beklenmektedir. Bölgesel kalkınma ajanslarının nasıl hareket etmeleri gerektiğine dair çözümlememiz, sosyal politika ve projeler için yaptığımız değerlendirmeye paralellik göstermektedir. Başka bir ifadeyle, ajanslar bölgenin sorun ve ihtiyaçlarını iyi analiz etmeli ve bu sorunları çözebilmek için bölgeyi işbirliği içerisinde kalkındırmaya ve geliştirmeye odaklanmalıdır.

Tüm sosyal politika ve projelerin nihai hedefi, uygulandıkları hedef toplumsal kitlelerin durumlarını düzeltmesi, bunların yaşam koşullarında görece olumlu anlamda değişiklik meydana getirmesi ve nihayet bu toplumsal kitlenin kendine yeter hale getirmesini sağlamasıdır. Sosyal devletin temel görevi, toplumsal sorunları kalıcı hale getiren ve ya bunları yeniden üreten değil bu sorunları ortadan kaldırmaya çalışmasıdır. Bunun yol, yöntem ve araçlarını geliştirmesidir.

KAYNAKÇA

Açıkalın O. ve Saltık A. (2007). Kalkınmada Yeni Kavram ve Stratejiler, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi / Journal of Sociological Research*, Sayı: 1

Akbıyık N. ve Koç M. Küresel Krizler ve Sosyal Politikalara Etkileri, (*e – makale*),
<http://ozal.congress.inonu.edu.tr/pdf/71.pdf>

Akpolat Yıldız, (2007), Durkheim'dan Giddens'a Pozitivist Sosyoloji, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (e – dergi). <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/SBED/article/viewFile/418/412>

Akyüz N. Gürsoy Ş. ve Çapcıoğlu İ. (2006 – 2009), Sosyolojide Yönteme Giden Yollar Üzerine, *Toplum Bilimleri Dergisi*, (2006 – 2009), Sayı: 1- 6 <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/eng/browse/4540/5044.pdf?show>

Altan Ömer Zühtü (2000), *Sosyal Politika*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 886, Açık öğretim Fakültesi Yayın No:474, Eskişehir

Amin, A. (1999), An Institutional Perspective on Regional Economic Development, *International Journal of Urban and Regional Research*, Volume 23, Issue 2, USA

Arslanoğlu İbrahim, Sosyal Bilimlerde Metot ve Araştırma Teknikleri, (*e – makale*),
<http://w3.gazi.edu.tr/~iarslan/arastek.doc>

Arts W. and Gelissen J. Three worlds of welfare capitalism or more? *Journal of European Social Policy* http://ritsumeij-gssgp.jp/sansyagp/lecture/lecture-pdf/ChrisGrover/090507Three_worlds_of_welfare_capitalism%20or_more_A%20state-of_the_art_report%20Journal_of_European_Social_Policy.pdf

Aslan Kahraman, (2005), Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 4 Sayı: 7 / 1
<http://www.iticu.edu.tr/kutuphane/dergi/s7/M00095.pdf?ref=Sawos.Org>

Balkız Bekir, (2004), Frankfurt Okulu ve Eleştirel Teori: Sosyolojik Pozitivizmin Eleştirisi, *Sosyoloji Dergisi* Sayı: 12 – 13.
<http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%>

2CTMUH%2CTSOS%2CTHUK&c=google&ano=46136_799eb48d9e20a77b06a1c24f8df921cf

Balkız Bekir, (2007), Türkiye’de Sosyoloji Ders / El Kitaplarında Sosyoloji ve Felsefe Tasavvuru, *Sosyoloji Dergisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Sayı: 17. <http://sosyoloji.ege.edu.tr/sosyolojidergisi/Sayi%2017.pdf>

Bilgili Muhammed Yunus, Pozitivizmin Pozitivist Düşünce İnsanları Bağlamında Değerlendirilmesi, (e – makale), http://www.zest.org.tr/docs/pozitivizmin_pozitivist_dusunce_insanlari_baglaminda_degerlendirilmesi_muhammed_yunus_bilgili.pdf

Bircan İsmail, (2002), Kamu Kesiminde Stratejik Yönetim ve Vizyon, *Planlama Dergisi Özel Sayı*, DPT’nin kuruluşunun 42. yılı, <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/bircani.pdf>

Birkök Mehmet Cüneyt, (1998), Sosyolojik Düşünme ve Metodolojisi, (*Elektronik Sürüm*) www.insanbilimleri.com/ojs/index.php/uib/article/download/34/42

Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu (2010). Türkiye’de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış, http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/turkiyede_esitsizlikler.pdf

Buğra Ayşe, (2005), Yoksulluk ve Sosyal Haklar, *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu*, http://www.spf.boun.edu.tr/docs/STGP_Bugra.pdf

Buğra Ayşe (2008), *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika* Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Çağdaş Türkiye Seminerleri, http://www.obarsiv.com/pdf/ayse_bugra2.pdf

Buğra Ayşe, Vatandaşlık Geliri ve Toplumsal Dayanışma, *Radikal 2 Gazetesi* 30 Mayıs 2010

Buğra A. ve Keyder Ç. (2006), *Sosyal Politika Yazıları*, İletişim Yay. İstanbul

Bulut Nihat, (2003), Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu mu? *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, Sayı 2 <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-2003-52-02/AUHF-2003-52-02-Bulut.pdf>

Buttler F. Schoof U. and Walwei U. (2006). The European Social Model and Eastern Enlargement http://doku.iab.de/zaf/2006/2006_1_zaf_buttler_schoof_walwei.pdf

Cerami Alfio, (2005). Social Policy in Central and Eastern Europe. The Emergence of a New European Model of Solidarity?, http://www.policy-evaluation.org/cerami/docs/cerami_espanet_2005.pdf

Civaldaroğlu Ahmet Alptekin, (2008), Bölgesel Kalkınma Ajansları, Türkiye’de Kuruluş ve İşleyiş Sorunları, *Yüksek Lisans Tezi*, T.C Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalı, Ankara

Çelebi Esat, (2002), Atatürk'ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri (1923 – 2002), *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt: 3 Sayı. 1 <http://journal.dogus.edu.tr/ojs/index.php/duj/article/view/200/218>

Çelebi Nilgün, (2008), Sosyoloji Sosyologun Yaptığı İşe, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı. 8. [http://www.turuz.info/Turkoloji-Tarix/077-\(08\)Turkiyyat%20arashdirmalari.pdf#page=68](http://www.turuz.info/Turkoloji-Tarix/077-(08)Turkiyyat%20arashdirmalari.pdf#page=68)

Çelik Aziz, (2004), Piyasa - Sosyal Koruma Ekseninde Avrupa Birliği Sosyal Politikası ve Türkiye'nin Uyumu, Marmara Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri ilişkileri Anabilim Dalı, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul

Çelik Aziz, (2004), AB Sürecinin En Uyumsuz Alanı: Sosyal Haklar, *Birikim Dergisi*, Sayı, 184 – 185 Ağustos - Eylül

Çetin Murat, (2006), Yerel Kalkınma Ajansları, (*e - dergi*) http://www.onlinedergi.com/MakaleDosyalari/51/PDF2006_2_12.pdf

Demir Atila Sevim, (2009). Sosyal Bilimlere Eleştirel Bir Bakış: Frankfurt Okulu ve Pozitivizmin Eleştirisi. *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, Sayı: 1. http://www.fed.sakarya.edu.tr/arsiv/yayinlenmis_dergiler/2009_1/2009-I-M-5.pdf

Demirci A. G. (2005), *Farklı Ülkelerde Bölge Kalkınma Ajansları, Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?* Derleyen: Menaf Turan, Ankara, Paragraf Yayınevi

Devlet Planlama Teşkilatı Bölgesel Kalkınma Ajansları <http://www.dpt.gov.tr/bgyu/kalkinmaajans/ajans.html>

Dilik Sait, (1943), Atatürk Döneminde Sosyal Politika, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 40 Sayı: 1 <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42.449.5056.pdf>

Düzgün Selcen, (2007). Sosyolojinin Günümüzdeki Durumu Üzerine, *Sosyoloji Notları Dergisi*, <http://www.sosyolojinotlari.com/PDF/sosnot2.pdf#page=3>

Erdoğan Seyhan, (2005), Avrupa Birliği ve Sosyal Politika, *Genel - İş Emek Araştırma Dergisi*, Sayı:1

Ersöz Halis Yunus, (2005), Sosyal Politika - Refah Devleti - Yerel Yönetimler İlişkisi *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 55, Sayı 1 <http://www.iudergi.com/tr/index.php/iktisatmecmua/article/viewFile/7259/6773>

Gap Sosyal Eylem Planı <http://www.gap.gov.tr/proje-ve-faaliyetler/insani-ve-sosyal-gelisme-genel-koordinatorlugu/sosyal-projeler/planlama-calismalari/gap-sosyal-eylem-planı>

Giddens Anthony, (2007). Sosyal Bilim Nedir? *Sosyoloji Dergisi*, Sayı: 17. <http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%>

2CTMUH%2CTSOS%2CTHUK&c=google&ano=72717_d58abc9ac6f4040d562a8f6b5b001923

Giddens Anthony, “The Constitution of Society (Outline of the Theory of Structuration)” <http://www.brynmawr.edu/socialwork/GSSW/schram/Giddens.pdf>

Göymen Korel, (2005), Türkiye’de Bölge Politikalarının Evrimi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları, *Yerel Kalkınma için Ortaklıklar Uluslararası Konferansı.*” İstanbul: *İstanbul Politikalar Merkezi.* 35 – 60 <http://research.sabanciuniv.edu/1373/1/KorelGoymenOrtaklik.pdf> (Nisan 2005)

Güleç Sertaç, (2008), 1945 – 1980 Yılları Arasında Türkiye’de Refah Devleti, *Yerel Siyaset. Dergisi*, <http://www.yerelsiyaset.com/pdf/temmuz2008/13.pdf>

Gülenç Kurtul, (2010), Eleştiri, Toplum ve Bilim: Frankfurt Okulu Üzerine Bir İnceleme, *Doktora Tezi* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Ankara

Güler Birgül Ayman, (2006), Sosyal Devlet ve Yerelleşme *Memleket Dergisi*. Sayı. 2 http://www.yayed.org.tr/resimler/ekler/fa0860e83a4c3a7_ek.pdf

Günel Pınar, (2009), Avrupa Birliği’nin Sosyal Politikası Çerçevesinde Güney Avrupa Sosyal Devlet Modeli ve Türkiye, *Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi*, Ankara http://www.sydgm.gov.tr/site_kutuphane/upload/kutuphane/1282220834r2983.pinar_gunal.pdf

Günay Ünver, (2006), Kuramsal Yaklaşım ve Türk Sosyolojisi, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı. 21. [http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_21/30-%20\(509-542.%20syf.\).pdf](http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_21/30-%20(509-542.%20syf.).pdf)

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Nedir? <http://www.gap.gov.tr/>

Hız K. ve Durdu Z. (2004), Türkiye’de Sosyoloji’nin Kimliği, *Sosyoloji Dergisi* Sayı: 12 – 13, http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTSOS%2CTHUK&c=google&ano=46128_69cdc475b02cb6889246ffe17d9dc522

Hughes, J. T. (1998), The Role of Development Agencies in Regional Policy: An Academic and Practitioner Approach, *Urban Studies*, Vol.35, No.4

Hasanoğlu, M. and Aliyev, Z. (2006), Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 60, Ankara

İçli Gönül, (2001), Türkiye’de Toplumbilim Araştırmalarının Gelişimi, Felsefe Dünyası, Sayı 33 <http://www.tufed.org/1301-0875/33-2001/33-029.pdf>

Karaarslan Gökçe, (2008), Avrupa Birliği ve Türkiye’de Bölgesel Politikalar ve Kalkınma Ajansları, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği ve

Uluslar arası Ekonomik İlişkiler (Ekonomi - Maliye) Ana Bilim Dalı *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara

Kasapoğlu, Aytül, (1991), *Yüksek Öğretimde Sosyoloji Eğitiminin Sorunları*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi

Kasapoğlu M. Aytül, (1992), Sosyolojide Hermeneutik Uygulamaları, *Felsefe Dünyası Dergisi* Sayı: 5. Sayfa: 59 – 71 <http://www.tufed.org/1301-0875/05-1992/05-059.pdf>

Kentleşme Şurası (2009), Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar, *Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Komisyon Raporu* Ankara <http://www.bayindirlik.gov.tr/turkce/kentlesme/kitap6.pdf>

Koray Meryem, (2005). *Sosyal Politika*, İmge Kitabevi, Ankara

Koray Meryem (1996) *Sosyal Devlet Kavramında Yeni Gelişmeler* Sosyal Politika Tartışmaları, Sosyal Devlet ve Sosyal Güvenlik Kuruluşları, Türkiye İşçi Emeklileri Cemiyeti Yayınları, No: 4,

Kvist Jon, (2004). Does EU enlargement start a race to the bottom? Strategic interaction among EU member states in social policy, http://www.sfi.dk/graphics/SFI/Billeder/medarbejderfotos/Jon_Kvist/KvistJESP2004.pdf

Loye, Ralph N, Goodman, Louis J. (Ed.). (1980) *Project Planning and Management: An Integrated Approach*, New York

Lund B. (2002). *Understanding State Welfare, Social justice or Social Exclusion?* SAGE Publications Ltd., First Published

Ökten Ş. ve Çeken H. (2008), GAP Projesi'nin Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikaları İçindeki Yeri ve Önemi, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, Sayı: 14 (1): 13 – 22

Özaydın Mehmet Merve, (2008), Kürsel Etkilerle Şekillenen Sosyal Politika Anlayışı Ekseninde Sosyal Politikaların Geleceğini Tartışmak, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 / 1, 163 – 180

Özbudun Ergün, (2009) *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları Ankara

Özçelik Özer ve Tuncer Güner, (2007), Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 9 Sayı: 1 <http://www.aku.edu.tr/AKU/DosyaYonetimi/SOSYALBILENS/makale/c9s1m15.pdf>

Özdalga Elizabeth, (1990), On Being a Sociologist in Turkey Today. çev. Ahmet Çiğdem, *Toplum ve Bilim Dergisi*, sayı 48 / 49, Kış - Bahar

Özdemir İsmail Mansur, (2008), Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Sosyal Devlet ve Sosyal Hizmetler, *Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniv. Sosyal Bil. Enst. Sosyoloji Bölümü, Konya

Özdemir Süleyman, (2009), Küreselleşme ve Refah Devletleri Üzerindeki Etkileri, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı. 57 <http://www.iudergi.com/index.php/sosyalsiyaset/article/viewFile/25/29>

Özer Yunus Emre, (2008), Küresel Rekabet - Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye, *Review of Social, Economic & Business Studies*, Vol. 9 / 10, 389 – 408 <http://fbe.emu.edu.tr/journal/doc/9-10/19.pdf>

Özler Murat, (1995), Türkiye' de Anayasa ve Yasa Düzeyinde Sosyal Devletin Gelişimi: 1921 – 1983 İstanbul Üniversitesi, Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul

Özmen Fatma, (2008), AB Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Karşılaşılabilecekleri Temel Sorun Alanları, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.13, S. 3 s. 327 - 340 <http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/iibfd/article/viewFile/1438/1517>

Öztürk Nazım, (2001), Türkiye’de Bölgesel Kalkınma ve Güneydoğu Anadolu Projesi, *Doktora Tezi* T. C Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Bursa

Özyücel Mustafa, (2008), Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları, *Yüksek Lisans Tezi*, T. C Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Isparta

Parlak Z. ve Aykaç M. AB Sosyal Politikası: Refah Devletinden Avrupa Sosyal Modeline, (*e – makale*) <http://web.sakarya.edu.tr/~kaymakci/makale/absosyal.pdf>

Poloma Margaret M. (1993). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Gündoğan Yay. Ankara

Sapir Andre, (2005), Globalization and the Reform of European Social Models <http://www.ulb.ac.be/cours/delaet/econ076/docs/sapir.pdf>

Shçek Toplam Kalite Yönetimi <http://www.shcek.gov.tr/toplam-kalite.aspx>

Scharpf Fritz W. (2002), The European Social Model: Coping with the Challenges of Diversity, *Max-Planck-Institute for the Study of Societies*, http://unileipzig.de/~sozio/mitarbeiter/m51/content/dokumente/332/Scharpf_22507.pdf

Soyak Alkan, (2003), Türkiye’de İktisadi Planlama: DPT’ye İhtiyaç Var mı?, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Sayı: 4 (2), 167 – 182 http://mpira.ub.uni-muenchen.de/2906/1/MPRA_paper_2906.pdf

Şenkal Abdülkadir, (2005), Sosyal Politika ve Sosyal Vatandaşlık: Kölelikten Sosyal Vatandaşlığa (Avrupa Birliği Sosyal Vatandaşlık Örneği), *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 50 <http://www.iudergi.com/index.php/sosyalsiyaset/article/viewFile/246/239>

Taylor S. ve Askworh C. (2004), Durkheim ve Sosyal Gerçeklik: Sağlık ve Hastalığa Bir Yaklaşım, Çev: Ülgen OSKAY, *Sosyoloji Dergisi*, Sayı: 12 – 13. http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTSOS%2CTHUK&c=google&ano=46140_669a691c85ac332438be280755fd5a1c

Tireli Münir (2010), T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü *Yardım ve Dayanışma Dergisi*, http://www.sydgm.gov.tr/upload/mce/birimler/istatistik_arastirma/yârdim_ve_dayanisma/yârdim_ve_dayanisma_2._makale.pdf

Tutar F. ve Demiral M. (2007), Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları, *Eskişehir Osmangazi Üniv. İİBF Dergisi*, Sayı: 2. s: 65 – 83 http://iibf.ogu.edu.tr/dergi/dergi/2007-1/2007_1_4.pdf

T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Raporu (2009) “Türkiye’de Sosyal Yardımlar ve Sosyal Hizmetler Alanındaki Yasal ve Kurumsal Yapının İncelenmesi, Aile, Çocuk, Özürlü, Yaşlı ve Diğer Kişilere Götürülen Sosyal Hizmetlerin ve Sosyal Yardımların Genel Olarak Değerlendirilmesi, Bu Hizmetlerin Düzenli ve Verimli Şekilde Yürütülmesinin ve Geliştirilmesinin Sağlanması Hakkında Rapor” (04.06.2009) <http://www.tccb.gov.tr/ddk/ddk29.pdf>

Türkiye’de Sosyal Hizmet Uygulamaları <http://www.shcek.gov.tr>

Uçkan Banu, (2005), Avrupa Anayasası’nın Genel Çerçevesi ve Sosyal Politikalar *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı: 3 <http://www.calismatoplum.org/sayi6/makale%203.pdf>

Uzay N. (2005), *Bölgesel Gelişmişlik Farklarının Giderilmesi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*, Seçkin Yayınları, Ankara

Yalman Galip L. (2007), *Sosyal Politika: Refah Devletinden Sosyal Risk Yönetimine Güncel Sosyal Politika Tartışmaları* (Yayına Hazırlayan Berrin Ceylan ATAMAN) “Sosyal Politika Araştırma ve Uygulama Merkezi” Ankara

Yılmaz C. ve Akça Halil.İ. (2002), Türkiye’de Proje Planlama ve Proje Döngüsü Yönetimi, *Planlama Dergisi Özel Sayı*, DPT.nin Kuruluşunun 42. Yılı ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/yilmazc.pdf

Yıldırım Aziz, (2010), Türkiye’de Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, T. C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü *Hakemli Araştırma Dergisi* http://www.sydgm.gov.tr/site_spy/upload/mce/yârdim_ve_dayanisma_1._sayi.pdf#page=9

Yıldırım Ergun, (2004), Türk Sosyolojisinde Pozitivizm: Bilginin Sosyolojik Tasarımı (1908 – 1945), *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 7 / 1, http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTSOS%2CTHUK&c=google&ano=44182_cfc7ab6135fd2343e660057dd00f7ba4

Yıldız Özkan, (2008), GAP İllerinde Ekonomik ve Sosyal Dönüşüm, *Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review*, Sayı. 8 (1) s: 287 – 300
http://eab.ege.edu.tr/pdf/8_1/C8-S1-M16.pdf

Yüzeyılmaz Hilal, (2007), Avrupa Birliği Sürecinde Bölgesel Gelişmeler ve Kalkınma Ajansları, *Yüksek Lisans Tezi*, T. C Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Konya

ÖZGEÇMİŞ

Behçet BATUR 1978 yılında Mardin'in Midyat ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Batman'da tamamladı. 1998 yılında Selçuk Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümünü kazandı ve bu bölümden 2002 yılında dereceyle (şeref derecesi) mezun oldu. 2007 yılında Gaziantep'e, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na (eski adıyla Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu) sosyolog olarak atandı. 2008 yılında AB tarafından finanse edilen ve 4 ilde (Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır ve Erzurum) uygulanan Ekonomik ve Sosyal Entegrasyon (EKOSEP) Projesinde görev aldı. Ayrıca 2009 – 2010 yıllarında GAP Sosyal Eylem Planı kapsamında oluşturulan Sosyal Destek (SODES) Programı kapsamında proje koordinasyon biriminde proje görevlisi olarak çalıştı. 2011 yılında Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji bölümünden "Sosyal Devlet Bağlamında Sosyal Politika ve Projelerin Sosyolojik Bir İncelemesi" adlı bitirme teziyle yüksek lisans derecesini aldı. Çeşitli ulusal dergilerde (Karizma Dergisi, İdeal Kent Dergisi) yayımlanmış makaleleri bulunmaktadır. Halen Gaziantep'te, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde sosyolog olarak çalışan Batur, evli ve iki çocuk babası olup orta düzeyde İngilizce ve Arapça bilmektedir.

VITAE

Behçet BATUR was born in 1978 in the town of Mardin, Midyat. Batman has completed primary and secondary education. In 1998, Selcuk University Faculty of Science – Faculty of Sociology Department, and won in 2002 with a degree in this section (honorary degree), graduated. Gaziantep in 2007, the Ministry of Family and Social Policies (formerly Social Services and Child Protection Agency) was appointed as a sociologist. Funded by the EU in 2008 and 4 provinces (in Gaziantep, Sanliurfa, Diyarbakir and Erzurum) the Economic and Social Integration (EKOSEP) Project took part. In addition, 2009 – 2010 in the GAP Social Action Plan established under the Social Support (SODES) Program under the project coordination unit, worked as project officer. Institute of Social Sciences, Department of Sociology, University of Gaziantep in 2011, "Social State in the Context of a Sociological Study of Social Policy and Projects" took a master's degree thesis at the end. Various national magazines (Charisma Magazine, Ideal City Journal) There are published articles. Currently, Gaziantep, working as a sociologist at the Ministry of Family and Social Policies Batur, is married and has two children and speaks intermediate level of English and Arabic.